

KELET IGÉZETÉBEN
GERMANUS GYULA ÉLETE ÉS
MUNKÁSSÁGA
TANULMÁNYKÖTET

Dr. Udvarvölgyi Zsolt András

Kelet igézetében
Germanus Gyula élete és munkássága
Tanulmánykötet

Szerkesztette:
Dr. Udvarvölgyi Zsolt András

Kiadó

Miskolci Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Alkalmazott Társadalomtudományok Intézet

A szerkesztőség címe:

Miskolci Egyetem BTK
Alkalmazott Társadalomtudományok Intézet
3515 Miskolc-Egyetemváros
Telefon: (46) 565-235
E-mail: btk.atti@uni-miskolc.hu

Olvasószerkesztő: Graholy Éva

ISBN SZÁM: ISBN 978-963-358-294-7

Tartalomjegyzék

Előszó	2
Germanus Gyula tudományos munkásságáról	4
Germanus Gyula az MTA és az ELTE dokumentumainak tükrében	9
Egy különös barátság a szolgálatok látókörében: Endrédy Vendel zirci főapát és Germanus Gyula orientalista	17
Germanus Gyula és Karinthy Frigyes tereferélése az iszlámról, arab nyelvről, egyebekről.....	21
Germanus Gyula és az 1956-os forradalom: az indiai kapcsolatok (Források, visszaemlékezések).....	25
„Igazán meghat, hogy ilyen gonddal kíséred figyelemmel a rólam szóló külföldi sajtóvisszhangot.”:	
Germanus Gyula és Lukács György levelezése	34
Az iszlám mint világvallás (Germanus Gyula hagyatékából)	38
Germanus Gyula irodalomszervezői tevékenysége	44
Germanus Gyula indiai éveiről (1929-1932): Akinek Tagore adott munkát, ill. Gandhit és Nehrut is jól ismerte	47
Dálnoki Veress Lajos vezérezredes 1947. évi letartóztatásának körülményeiről.....	53
Támogatás és hála. Források Antall József és Germanus Gyula kapcsolatáról.....	61
Unknown sources for the examination of oeuvre of Hajji Julius Abdul-Karim Germanus, Hungarian Muslim Orientalist Professor (1884-1979).....	68
Egy emberi gesztus: Teleki Pál közbenjárása Germanus Gyula érdekében, a korabeli források tükrében	75
Negyven éve hunyt el Germanus Gyula keletkutató, utazó, egyetemi tanár.....	84
Zsidó családból az iszlám világába: Források, visszaemlékezések, fényképek Germanus Gyula keletkutató, arabista, utazó családjáról.....	90
Nasszer elnök magyar „barátja”	103
Germanus Gyula: „Allah Akbar!” című könyvének kiadásáról: (forrásközlés).....	108
Érdekérvényesítés és önadminisztráció mesterfokon: Feljegyzés a Germanus-centenáriumról, 1984 (forrásközlés).....	112
A magyar–közel-keleti tudományos-kulturális kapcsolatok egy epizódja: Germanus Gyula egyiptomi és szíriai útjainak háttere a magyar diplomáciai jelentések tükrében (1954–1960) An Episode of Hungarian–Middle Eastern Scientific-Cultural Relations. The Background of Gyula Germanus’ Travels in Egypt and Syria in the Light of Hungarian Diplomatic Reports (1954–1960)	117

Előszó

Idetova másfél évtizede foglalkozom behatóbban Germanus Gyula orientalista, író, irodalomtörténész és utazó életével és munkásságával. De milyen is volt ez a kalandos, változatos, rendszereket, kontinenseket és az egész 20. századot átívelő életpálya? Az előszóban röviden bemutatom a tudóst:

1979. november 7-én hunyt el szülővárosában, Budapesten a zsidó családban született, de 1930-ban iszlám vallásra áttért Germanus Gyula (1884-1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, utazó, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, aki az iszlám előírásait követve, első magyarként zarándokolt Mekkába 1935-ben. Innentől kezdve a „*Hadzsi*” megszólítás is kijárt neki. Fontos megemlíteni az előszóban azt a nem elhanyagolható tényt is, hogy Germanus iszlám hite előtt 1909. október 11-én kikeresztelkedett és két évtizedig a kálvinista hitet követte a Magyarországi Református Egyház tagjaként.¹ Könyvei máig népszerűek, cikkei, tanulmányai arabul és nyugati világnyelveken is számos helyen megjelentek. Germanus mestere volt a nivós ismeretterjesztésnek, a szórakoztatva tanításnak, a hű tanítványok istápolásának, a kapcsolatépítésnek, és – az igazsághoz ez is hozzátartozik – az egyéni érdekérvényesítésnek is. Derűs és joviális karaktere, fáradhatatlan és kitartó munkaszeretete, páratlan nyelvtudása és lebilincselő előadásmódja mind hozzájárultak ismertségéhez és hírnevéhez. Rákosi Mátyás a Keleti Akadémián volt tanítványa, gróf Teleki Pál a Közgazdaságtudományi Karon mentora, és 1956 után a Kádár-rendszer vezetőivel is szót értett. Hosszú élete során bel-és külföldi kalandok, ármányok, intrikák sem kímélték őt.² Az iszlám világban jól ismerték a nevét ötven éven át, Indiába Rabindranath Tagore³ irodalmi Nobel-díjas költő hívta, Egyiptomban már a harmincas években barátságot kötött Taha Huszainnal⁴, Mahmoud Teymourral⁵, és az arab irodalom más nagyságaival. Találkozott Kemal Atatürkkal⁶, Mahátma Gandhival⁷, Nehruval⁸, Arábiai Lawrence-szel⁹, szaúdi királyokkal, indiai maharadzsákkal, nyugati államférfiakkal egyaránt. 1926-ban a magyar PEN Club titkára lett, majd közreműködött a bolgár és egyiptomi PEN Clubok megalapításában. Több egyetem több tanszékén, intézetében volt professzor, az ELTE-n évekig vezette is az Arab Irodalmi és Művelődéstörténeti Tanszéket. Számos tudományos akadémia a tagjává választotta,

¹ Mestyan, Adam: Materials for a History of Hungarian Academic Orientalism: The Case of Gyula Germanus. In: *Die Welt des Islams* 54 (2014) pp. 9-10. Letölthető: <http://www.brill.com/die-welt-des-islams>

² Lásd pl.: Dr. Kubassek János: Germanus Gyula (1884–1979) és a Kelet világa. Bonyodalmak Bécsben, majd Kairóban, Arábiában és Budapesten – egy fegyelmi eljárás tanulságai elfeledett dokumentumok tükrében. In: Székely Szabó Zoltán (szerk.): *Ami minket összeköt.* Huszadik könyv, 2013. Bécs, „Europa”-Club – Szombathely, B.K.L. Kiadó, 2013, 39–88. oldal.

Udvarvölgyi Zsolt: Dálnoki Veress Lajos vezérezredes 1947. évi letartóztatásának körülményeiről. *Valóság*, LXI. évf. 2018. 6. sz. 55–62. o.

³ Rabindranath Tagore (1861–1941) indiai költő, író, festő, zeneszerző.

⁴ Taha Huszain (1889–1973) egyiptomi arab író, novellista, műfordító, egyetemi tanár, akadémikus.

⁵ Mahmoud Teymour (1894–1973) egyiptomi arab színműíró, akadémikus.

⁶ Musztafa Kemal Atatürk (1881–1938) török katonatiszt, államférfi, a Török Köztársaság megeremtője és első elnöke 1923–1938 között.

⁷ Mahátma Gandhi, eredeti nevén: Mohandász Karamcsand Gandhi (1869–1948) jogász, politikus, az indiai függetlenségi mozgalom vezetője.

⁸ Dzsaváharlál Nehru (1889–1964) ügyvéd, politikus, a független India első miniszterelnöke 1947–1964 között.

⁹ Thomas Edward Lawrence (1888–1935) angol katonatiszt, író, régész, az arab nemzeti felkelés egyik vezetője, Fejlesztési tanácsadója.

a magyart kivéve. Az egyiptomi arab akadémia szótárbizottságában is nagy elhivatottsággal tevékenykedett.

Jelen tanulmánykötetben 19 db, Germanussal foglalkozó írásomat (tanulmányok, forrásközlések, cikkek) adom közre a megjelenések időrendi sorrendjében. Szerkesztéstechnikai okokból kifolyólag a Külügyi Szemlében megjelent tanulmányom került az utolsó helyre. A tanulmánykötet és az ez alapján készített téziszfüzet volt az Evangélikus Hittudományi Egyetemen 2023. április 17-én lezajlott habilitációs eljárásom tudományos kollokviumának a tárgya.

Úgy vélem eddigi kutatásaim alapján lényegesen tisztult a bennem kialakult Germanus-kép. Próbáltam a rendelkezésemre álló levéltári, sajtó és könyvészeti forrásokat a teljesség igényével feldolgozni. Bízom benne, hogy a tanulmánykötet érdeklődésre tarthat számot a szakmai közönség, a felsőoktatásban tanulók, a tudománytörténet iránt érdeklődők, továbbá a magyar utazók, felfedezők kalandjaiért, ill. a Kelet iránt rajongók körében egyaránt.

GERMANUS GYULA TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGÁRÓL

Megjelent: VALLÁSTUDOMÁNYI SZEMLE 6. évf. 3. sz. pp. 167-173., (2010).

A Vallástudományi Szemle 2009/1. számában színvonalas, érdekes és sok szempontból hiánypótló írás jelent meg Simon Róbert tollából.¹ A szerző a Mekka-zarándokok számbavételekor nagy figyelmet szentel egykori tanárának, Germanus Gyula orientalista, egyetemi tanár munkásságának és bizony nem rejt véka alá kritikai megjegyzéseit sem. Simonnak tökéletesen igaza van abban, hogy „Germanus Gyula sok szempontból nem érdektelen életútjával és munkásságával mindeddig senki sem foglalkozott komolyan”. Azonban véleményem szerint meglehetősen sommásan és könnyedén tör pálcat mestere feje felett, amikor leszögezi, hogy „tudvalévően a nemzetközi szakma, érthető okokból (hiszen komolyan vehető tudományos munkái nem voltak) nem tud róla, itthon viszont, a maga (és második felesége) tevékeny és hatékony „marketing” -ja révén ő lett egy ideig az orientalista, akinek a nevét minden Kelet iránt érdeklődő ismerte”²

Jelen írásomban kísérletet teszek egy objektívabb Germanus-kép megalkotására az által, hogy a tudományos teljesítmény fokmérőit (akadémiai tagságok, vendégprofesszorként tartott előadások, publikációs lista, másodközlések) számba véve demonstrálni próbálom Germanus Gyula nemzetközi ismertségét és elismertségét. A helyzetem könnyebb és nehezebb is egyszeriben, mint a szerzőnek: Mivel nem ismerhettem Germanust, ezért személyes érzelmek nem kötnek irányába, így talán jelen írás kevésbé lesz emocionális, mint a kissé elfogult (pl. „negatívumok között a mélypont”) és néhol sajnálatosan dehonesztáló („rendkívül szeretett színészkedni”, ill. „tudós sajkh szerepében való pózolás”) tanulmány. Másrészt meg az idő múlásával egyre nehezebb felmérni egy 1979-ben, matuzsálemi, 95 éves korban lezárult tudósi életpályát, ugyanis a források egyre körülményesebben fellelhetőek, a kortársak is egyre kevesebben vannak, ill. a szaktudomány fejlődése is sok ízben a feledés homályába taszítja a nagy elődök munkásságát. De úgy vélem, ez korántsem jelenti azt, hogy a nemzetközi tudományos közélet nem ismeri Germanus nevét. Álláspontom szerint, bár az ismeretterjesztés sok ízben előtérbe került műveiben, sőt a könnyed, történetmesélős, sok esetben önisméltó stílus bizony a tudományos nivó rovására is ment, voltak Germanusnak - ha nem is pl. Goldziherhez mérhető mennyiségben és minőségben - tudományos munkái. A kortársai által nagyra becsült magyar orientalista a komolynak és elismertnek tekinthető, többnyire angol nyelvű szakfolyóiratokban közölt írásával elsősorban az arab irodalomtörténet, nyelvészet, ill. iszlám kultúr- és művelődéstörténet terén alkotott maradandót, vagy legalábbis említésre méltót. Továbbá az sincs bővebben kifejtve és ezáltal kevésbé világos az olvasó számára, hogy a - szinte kizárólag - negatív jelzőkkel („jelentéktelen”, „lényegét ritkán megragadó”) meglehetősen bőkezűen bánó Simon miért tartja „semmitmondónak” Antall József alapos és átfogó Germanus életrajzát.³

Mielőtt megpróbálnám számba venni Germanus idegen nyelveken írott és nemzetközileg is jegyzett folyóiratokban, tanulmánykötetekben megjelent írásait, ill. előadásait, akadémiai tagságait, előjáróban olyan szerzőket szólaltatok meg, akiknek pozitívabb volt a Germanus Gyuláról alkotott benyomásuk. Az MTI szerkesztője így fogalmaz 2009. november 6-án kiadott közleményében a 125 éve született Germanusról: „Mérhetetlenül gazdag, hosszú élete során ötvenhat évig tanított török, perzsa és arab nyelvet és iszlám művelődéstörténetet. Tudományos munkásságát az egész világon elismerték, rangos szaklapokban publikált, egyetemeken adott

¹ Simon R., „Európai zarándokok Mekkában.” In: *Vallástudományi Szemle* 1 (2009), 9-26.

² Simon R. 2009, 24.

³ Simon R. 2009, 24.

elő, számos tudós társaság tiszteletbeli vagy rendes tagja volt. Személyes ismerősének tudhatta Fejszál szaúdi királyt, Gandhit, Nehrut, Nasszert és Arábiai Lawrence-t. A törökön és arabon kívül kiválóan beszélt perzsául, azeriül, angolul, németül, olaszul, franciául, spanyolul, jártas volt a szláv és skandináv nyelvekben is.”⁴

Dr. Kubassek János, az érdi Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója így ír róla: „Az Al Azhar ezeréves intézménye a mai napig az iszlám kultúra és tudomány egyik fellelegvára, ahol Germanus tanult, majd tanított. Ekkor ismerkedett meg Mahmud Tejmur, Ibrahim Nadzsi, Amin Haszuna, Manszur Fahmi és Nagib Mafuz egyiptomi írókkal, akikhez életre szóló barátság fűzte. E személyes kapcsolatok révén rendszeresen kapott felkéréseket akadémiai és egyetemi előadásokra, irodalmi és tudományos folyóiratokban cikkek publikálására. Egyiptomból indult 1934-ben Dzsiddába, majd Mekkába. Zarándoklata, Arábiában szerzett élményei, találkozásai adták az ismeretanyagot olasz és német nyelven is megjelent nagy műve, az Allah Akbar! megírásához. (...) A második világháború előestéjén, 1939-ben Germanus Gyula – Teleki Pál megbízásából – titkos politikai küldetést teljesített Angliában. Kapcsolatba lépett Anthony Eden brit külügyminiszterrel, akit, mint még orientalistát ismert meg az 1920-as években az Oxfordi Egyetem Christ Church Kollégiumában. Eden arab és perzsa nyelveken tanult akkor, s kitűnően ismerte Vámbéry Ármin munkásságát.”⁵

A Terebess Ázsia E-Tár Germanus életrajza szerint tudományos munkásságának elismerése Magyarországon és a nagyvilágban: 1952-ben a nyelvészeti tudományok kandidátusa, majd 1958-ban a nyelvészeti tudományok doktora. Tagja a Magyar Tudományos Akadémia Orientalisztikai Bizottságának, valamint a Körösi Csoma Társaságnak. A Közép-Ázsia Kutatására Alakult Nemzetközi Bizottság, a Német Keleti Társaság és a Magyar Turáni Társaság tiszteletbeli titkára. Halálakor már tíz arab akadémia tiszteletbeli tagja volt: köztük a kairói (1956-tól), bagdadi (1967), damaszkuszi (1966), ammani tudományos akadémiának. Tagja az egyiptomi arab akadémia néhány fős arab szótárbizottságának, melynek célja a világnyelvekből átvett idegen szavak arab nyelvre való átültetése, az új kifejezések elterjesztése és a nagy, 1 millió szavas arab szótár megalkotása. Továbbá tagjai közé választja a Magyar Írók Szövetsége, az Arab Írók Szövetsége (1957), a római Accademia del Mediterraneo (1952), az Accademia Leonardo da Vinci (1973), a londoni Institute for Cultural Research és a delhi Indian Institute of Islamic Studies. Az UNESCO tagja. Munkái rendszeresen jelentek meg a Budapesti Szemle és a Keleti Szemle hasábjain, a bécsi rádióban pedig éveken keresztül tartott előadásokat. Örökébe lépő tanszéki utóda, Czeglédy Károly professzor így emlékezett róla: „egyre jobban behatolt a mohamedán teológia és általában a mohamedán gondolkodás rejtelméibe...az iszlámot kritikailag is szemlélte, nagy tudású tanára lett a modern iszlám kutatásnak. Tanítványai közül többen maguk is ismert tudósokká váltak és sokszor tettek tanúbizonyosságot arról, hogy mit jelentett számukra Germanus Gyula tanítása...Germanus Gyula először adott részletes képet az arab irodalomról Magyarországon, tudósoknak és laikusnak egyaránt...bízást elmondhatjuk, hogy tudósi és professzori működése a magyar arabisztika történetében rendkívüli jelentőségű. Munkásságát Keleten és Nyugaton egyaránt értékelték.” Lokesh Chandra indiai tudós ekképpen méltányolta: A magyar orientalisták közül egész Indiában és számomra is jól ismert név Germanus Gyuláé, aki a mi világunkat először ismertette meg az iszlám és általában a vallás tanulmányozásának kritikai módszerével, és először juttatta az indiai mohamedán kutatókat olyan felismerésekhez, amelyek megteremtették a mohamedán gondolkodás ottani, haladó irányzatának alapjait.” Mahmud Tejmuirt idézve:

⁴ „Germanus Gyula 125 éve született.” Forrás: MTI In: <http://www.stop.hu/misc/printpage.php?pageurl=/articles/article.php&id=562543> Letöltés ideje: 2010. június 6.

⁵ Dr. Kubassek János: „Germanus Gyula-kiállítás Érden – Az iszlám világ tudós kutatója.” In: *Élet és tudomány* 2009. október http://www.eletestudomany.hu/content/aktualis_20091002_germanus_gyula_kiallitas_Erden_az... Letöltés ideje: 2010. június 8.

„Germanus professzor hosszú utazásai során mélyebbre hatolt az iszlám kultúrájában, mint bármely elődje...Egyedüli európai tagja a kairói, a bagdadi és a damaszkuszi tudományos akadémiáknak és ezek büszkesége.”⁶

Végezetül talán nem érdektelen, ha megvizsgáljuk, hogy maga a tudós hogyan vélekedett saját tudományos szerepéről. Kissé ellentmond Simon „pózolós” értékelésének az az interjúrészlet, amelyben Germanus meglehetősen önkritikusan és igazi tudóshoz méltó alázattal nyilatkozik: „Mikor visszajöttem Budapestre, már folyékonyan beszéltem törökül, elég jól olvastam perzsául is, csupán az arab nyelvvel voltak nehézségeim, és ismétlem, annak ellenére, hogy már 65 éve tanulok arabul, és bár a kairói, a bagdadi és a damaszkuszi tudományos akadémia tagjává választottak – még ma is vannak. Még mindig tanulok. Mert az arab nyelv olyan, mint egy tenger, amelynek van kezdete, de nincsen vége. Óceán. (...) Én 54 évig voltam tanár, 81 éves koromban mentem nyugdíjba és soha egy napig sem ültem katedrán. A legszorosabb kapcsolat állott fenn a diákjaim és közöttem.”⁷

Germanus publikációs listáját utólag meglehetősen sziszifuszi munka összeállítani. Nagy segítséget jelent a hivatalos Germanus életrajzok végén közöl főbb művek jegyzéke, de ez korántsem a teljes bibliográfia. A *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990* c. kiadvány szerint ezek a következők: *Evlja Cselebi a XVII. századbeli törökországi czéhekről* (Bp., 1907); *Schidlof 1000 szó gyakorlati módszerének angol nyelvtanában előforduló ezer szó magyar-angol zsebszótára* (Latzkó Hugóval, Bp., 1911; új, javított kiad., Bp., 1939); *Schidlof gyakorlati módszerének magyar-angol zsebszótára. Magyar-angol és angol-magyar rész* (I-II, Bp., 1913); *Turán* (Bp., 1916); *Az angol nyelvnek szóban, írásban és olvasásban tanító nélkül való elsajátítására...* (Bp., 1916); *Az arab nemzeti kérdés* (Bp., 1917); *A föld és a faj hatása a történelemben* (Bp., 1920); *Az oszmán állam megalakulása* (Bp., 1921); *Török nyelvtan* (Bp., 1925); *Gondolatok Gül Baba sírjánál* (Bp., 1928); *Pensées sur la révolution turque* (Bp., 1928); *Lecture on Turkish Popular Literature* (Lahore, 1931); *Modern Movements in Islam* (Calcutta, 1932); *A mai India* (Bp., 1933); *The Role of Turks in Islam* (I-II, Hyderabad, 1933-34); *The Awakening of Turkish Literature* (I-II, Hyderabad 1933); *India világossága – Mahatma Gandhi* (Bp., 1934); *Allah Akbar* (Bp., 1936); *Arabia, Szíria és Mezopotámia felfedezése és meghódítása* (Cholnoky Jenő: Európa, Kisázsia, Belső- és Kelet-Ázsia, Bp., 1938); *Sulle orme di Maometto* (Milano, 1938); *Az arab szellemiség megújítása* (Bp., 1944); *Mahmoud Teymour and Modern Arab Literature* (London, 1950); *Sources of the Arab Nights* (London, 1951); *Unknown Masterpieces of Arab Literature* (Hyderabad, 1952); *Causes of the Decline of Islamic Peoples* (Lahore, 1953); *Arab Geographers* (London, 1954); *Bayna Fikraini* (Damaszkusz, 1956); *A félhold fakó fényében* (Bp., 1957); *Trends of Contemporary Arab Literature* (I-II, London, 1957-58); *Arab költők a pogánykortól napjainkig* (válogatta, bev., jegyzetekkel ellátta, Bp., 1961); *Az arab irodalom története* (Bp., 1962; 2., átdolgozott, bővített kiad., Bp., 1973); *The Berber-Arab Literature of Marocco* (Hyderabad, 1964); *Kelet fényei felé* (Bp., 1966); *Ibn Khaldoun, the Philosopher* (Bahore, 1967); *Arab poets and critics* (Delhi, 1967); *New Arab Novelists* (Lahore, 1969); *Gondolatok Gül Baba sírjánál. Művelődéstörténeti tanulmányok* (válogatta, szerk., az utószót írta Antall József, Bp., 1984).⁸ A főbb művek listája összesen 37 tételt tartalmaz, ebből 17 idegen nyelven (14 angolul) íródott. Az angol nyelvű publikációk jó része rangos szakfolyóiratokban jelent meg, közülük több, azóta

⁶ „Germanus Gyula (1884-1979)”, Terebess Ázsia E-Tár In: <http://terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html>
Letöltés ideje: 2010. június 14.

⁷ *Sokszemközt – tudósokkal. Kardos István tévésorozata, Germanus Gyula (Budapest, 1971)* Bp. 1974, MTV Minerva, 227-228.

⁸ Germanus Gyula, arab neve: al-Hadzs Abdul Karim In: *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*
<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC04834/05191.htm>

másodközlésben is napvilágot látott.⁹ A főbb műveken kívüli, kisebb terjedelmű írások számbavételekor nagy segítséget jelent a Simon által ugyancsak „elhibázottnak” tartott összegfoglaló jellegű nagy munka jegyzetapparátusa.¹⁰

Mindezek alapján Germanus az indiai Hyderabadban megjelenő *Islamic Culture* c. folyóiratban a következő írásokat publikálta: *The Awakening of Turkish Literature I-II* (1933), *The Role of Turks in Islam I-II* (1933-1934), *Unknown Masterpieces of Arabic Literature* (1952), *Legacy of Ancient Arabia* (1963), *The Literature of Morocco* (1964. július), *The New Palestinian Poetry beneath the Crossfire* (1973). A negyedévente megjelenő folyóirat az iszlám civilizáció széles témakörében közölt cikkeket. Szintén jelentős az életmű pakisztáni vonatkozása. A Lahore-ben megjelenő *Islamic Literature* c. folyóiratban a szerző számos alkalommal közölt cikket: *Causes of the Decline of Islamic Peoples* (1952), *The Islamic View of Life* (1965), *The Arabic Literature in America* (1966), *Ibn Khaldun, the Precursor of the Philosophy of History* (1967), *Some New Arab Novelists* (1969. április). Az indiai és pakisztáni folyóiratokról, ill. a publikálás körülményeiről Germanus így emlékezett vissza:

„A lahorei egyetem tudósai urdu nyelvű nagyszabású lexikon készítéséhez láttak, amelyhez engem is felkértek munkatársnak. A lahorei angol és urdu nyelvű könyvkiadás az ötvenes évek elején újult erővel indult meg. A Mohamed Ashraf kiadóvállalat *Islamic Literature* címmel tudományos folyóiratot szerkeszt, amely külső szerzők közreműködésével az iszlám történetével és irodalmával foglalkozik. 1952-ben a mohamedán népek hanyatlásának okairól (*Causes of the Decline of the Islamic Peoples*) szóló tanulmányomat, majd 1963-tól 67-ig arab irodalomtörténeti cikkeimet adta ki. Ezzel a pakisztáni folyóirattal párhuzamosan a hydarabadi (hindu India) *Islamic Culture* folyóiratban több angol nyelvű tanulmányom jelent meg. A delhi irodalmi akadémiával is szoros kapcsolatban maradtam, amelyet megerősített több tudományos dolgozatomnak a megjelenése.”¹¹

A *Ramadhan Annual* c. évente megjelenő periodikában Germanus egy cikkel jelentkezett: *The Greatness of Ibn Sina* (1976 augusztus-szeptember). A negyedévente megjelenő, Londonban kiadott, tekintélyes *Islamic Quarterly* c. periodikában Germanus is írt: *Studies in Arabic Lexicography* (1954), *Trends of Contemporary Arabic Literature* (1957-1958). A londoni Iszlám Kulturális Központ (Islamic Cultural Centre) által 1954 óta kiadott folyóirat muszlim és nem muszlim élvonalbeli tudósok írásait közli az iszlám jog, kultúra és művészet témaköreiben. A kiadványt világszerte terjesztik, főként egyetemek, könyvtárak, akadémiai intézetek körében. A jelenleg Dr. Ahmad Al-Dubayan szerkesztésében megjelenő folyóirat évek alatt „értékállóknak” bizonyult és sokat tett az iszlám és a muszlim kultúra megértéséért.¹²

Az életmű idegen nyelven publikált részének talán a legjelentősebb szelete szintén a londoni kiadású, a lahorei Ahmadiyya Anjuman Isha'at-e-Islam mozgalomhoz¹³ köthető *The Islamic Review* folyóiratban jelent meg:¹⁴ *Linguistic Foundation of the Unity of the Arabic Speaking Peoples* (1950. március), *Sources of the Arab Nights* (1951), *Observation on the Arabic Alphabet* (1951. november), *Modern Saudi-Arabian Literature* (1952), *Muslim Geographers*

⁹ *The Role of Turks in Islam, I-II.*, Hyderabad, 1933-1934 és a *The Awakening of Turkish Literature I-II.*, Hyderabad, 1933 utólag, másodközlésben megjelent: Mohamed Taher (ed.): *Encyclopaedic Survey of Islamic Culture*, New Delhi, 1998, Anmol Publications PUT Ltd, 193-210, 211-225.

¹⁰ Germanus Gyula: *Az arab irodalom története*, Bp. 1979, Gondolat, 440-451.

¹¹ Germanus Gyula: *Allah Akbar!* Bp. 1984, Szépirodalmi, 11.

¹² A folyóiratról röviden: <http://www.iccuk.org/page.php?section=media&page=iq>
Letöltés ideje: 2010. július 27.

¹³ A mozgalom honlapja: <http://aaail.org/>
Letöltés ideje: 2010. július 27.

¹⁴ Az Ahmadiyya Mozgalom történetéhez: <http://lexikon.katolikus.hu/A/ahmadijja.html>
Letöltés ideje: 2010. július 27.

(1954),

Ibn Kathir on Husain ibn Mansur al-Hallaj (1955. október). A sajtótörténetileg sem érdektelen folyóirat egyedülálló forrást jelent a brit (és egyúttal az európai) muszlimok 20. századi tevékenységének tanulmányozásához.¹⁵ Az 1913 februárja óta, eredetileg *Muslim India and the Islamic Review*, majd 1921-től rövidítve *The Islamic Review* címmel megjelenő havilapnak több korszaka volt: Az alapítástól 1948-ig kisebb formátumban, majd 1949-től 1971-ig kibővítve jelent meg, 1967-től *The Islamic Review and Arab Affair* címmel. Többéves szünet után, az újság egy másik ahmadiyya lappal összeolvadva jelenleg *The Light and Islamic Review* címmel lát napvilágot.¹⁶ Végezetül említésre méltó India harmadik elnökének – mellesleg Germanus személyes ismerősének- a muszlim Dr. Zakir Husain-nak a tiszteletére szerkesztett kötetben publikált írása – *Reminiscences of Arab Poets and Critics* – is.

Olvasva ezeket a cikkeket, kiváló angolságú, irodalmi igényességű, logikusan felépített és magvas mondanivalót tartalmazó írásokkal szembesülünk. Az persze már vitatható, hogy egy döntően vallásos, hitbuzgalmi folyóirat mennyiben tekinthető tudományosnak is egyben, de a magyar szerző cikkeket nem a hitelesítés motiválta. Germanus minden bizonnyal elsősorú munkát végzett az arab nyelvű irodalom feldolgozásával és az érdeklődő közönség számára szóló, közérthető ismertetésével. Ő maga így nyilatkozott munkamódszeréről: „Merem állítani, és talán nem is túlzok, hogy majd valamennyi kiváló arab íróval személyes kapcsolatban vagyok és levelezek. Íme két hónap alatt több kiló levél jött arab területekről. Ezek a levelek tudományos irodalomtörténeti kérdéseket intéznek hozzám, amelyekre én válaszolok. Elküldik könyveiket, amiket elolvasok, kijegyzek, és megírom a személyes véleményemet. A legtöbb író azonban az én leveleket közli ottani arab irodalomtörténeti folyóiratokban, aminek következtében más írók is indítatva érzik magukat, hogy elküldjék könyveiket, így nap-nap után érkeznek könyvküldemények. Legutóbb a szaudi kormány küldött nekem légipostán hét és fél kiló könyvet azzal a kéréssel, hogy dolgozzam fel angol nyelven a szaudi arab irodalmat. Ugyanakkor Kuwait kormánya is elküldte, ugyancsak légi úton, ezt a kb. öt és fél kilós gyűjteményt, amit most fokozatosan feldolgozni.”¹⁷

Összefoglalásképpen nem vonhatom kétségbe Simon Róbert személyes tapasztalatain alapuló Germanus jellemzése és kritikája megállapításainak többségét, jelen írásomban csupán a nemzetközi ismertség és elismertség utólag is rekonstruálható ismérveinek felvázolására törekedtem. Való igaz, hogy az a bizonyos „nagy mű” hiányzik, és a tanulmányok, cikkek sokaságának nagy része is elúszik a könnyed, sőt néhol az öntömjenező ismeretterjesztés mocsarában. Azonban ismételt hangot adok azon vélekedésemnek, hogy Germanus a nemzetközi tudomány számára minőséget és talán maradandót is alkotott. Továbbá mélységesen egyetérték a szerzővel abban is, hogy „Germanus Gyula személyével és életútjával a probléma az, hogy Magyarországon semmi sincsen a helyén. Bizony, nálunk a szerepek csúnyán „összekeverednek, átjárhatókká és cseppfolyósakká válnak.” Nem véletlen, hogy 2001. szeptember 11. után a magyar írott és elektronikus médiában is gombamód megszorodtak a különböző rendű és rangú, általában hetet-havat összehordó iszlám- és közel-kelet „szakértők” - sok esetben inkább kontárok és pojácák. Bár többnyire a legegyszerűbb ismeretekkel sem rendelkeznek „szakterületükről”, de ez csöppet sem zavarja őket, hogy ontsák a felszínes fércmunkákat, ill. – ami még visszatetszőbb – a hírműsorokban, pár percben magabiztosan kinyilatkoztassák a közhelyeket.

¹⁵ A folyóirat történetéhez bővebben: <http://www.wokingmuslim.org/work/islamic-review/index.htm>
Letöltés ideje: 2010. június 22.

¹⁶ A jelenlegi számok elérhetőek: <http://www.muslim.org/light/intro.htm>
Letöltés ideje: 2010. július 27.

¹⁷ *Sokszemközt – tudósokkal*, 1974. 234-235.

GERMANUS GYULA AZ MTA ÉS AZ ELTE DOKUMENTUMAINAK TÜKRÉBEN

Megjelent: VALLÁSTUDOMÁNYI SZEMLE 8. évf. 2. sz. pp. 125-141., (2012).

Germanus Gyula (1884-1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár tudományos munkásságának értékelése mind a mai napig megosztja a közvéleményt és a hozzáértő közösséget.¹ Írásomban kísérletet teszek rá, hogy a kandidátusi és doktori fokozatok szerzésének körülményeit (MTA TMB), illetve az egyetemi tanári kinevezésének, oktatási és tudományos szervezési tevékenységének dokumentációit (ELTE) ismertessem, ez által is hozzájárulva egy hitelesebb Germanus-kép kialakításához.

A tudomány szocialista átszervezése a régi tudományos címek megszüntetésével és új fokozatok, bevezetésével járt. 1952 és 1995 között a Magyar Tudományos Akadémiához tartozó Tudományos Minősítő Bizottság minősítette a tudományos élet dolgozóit, és adta a tudományos fokozatokat, a kandidátusi és doktori címet. A tudományos minősítések új rendszerének az alapjait az 1950. évi 44. sz. (tudományok kandidátusa) és az 1951. évi 26. sz. (tudományok doktora) törvényerejű rendelet rakta le. A tudományos minősítés új rendszerének beindításához szükséges volt, hogy némelyek rövid határidőn belül, határozattal kapjanak fokozatot. A törvényben ezt a következőképpen fogalmazták meg:

„7. §. (1) Az egyetemi ny. r. tanárok, intézeti tanárok, klinikai főorvosok, c. ny. r. tanárok, c. ny. rk. tanárok, főiskolai tanárok, kutatóintézeti vezetők és osztályvezetők, magántanárok és adjunktusok, tudományos munkásságát a TMB 1952. szeptember hó 30. napjáig kérelmükre felülvizsgálja, annak a megállapítása céljából, hogy megkaphatják-e a tudományok doktora fokozatot, illetőleg a kandidátusi fokozatot.”

A Tudományos Minősítő Bizottság három ülésén (1952. július 14., 1952. október 18., 1952. december 31.) foglalkozott a régi egyetemi tanárok, elismert kutatók minősítésével és így 855-en (!) kaptak fokozatot addigi munkásságukra.²

Az Akadémiai Értesítőben olvasható Közlemény a Tudományos Minősítő Bizottságtól c. dokumentum³ szerint a Tudományos Minősítő Bizottság az 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelet értelmében a következő aktív és nyugalmazott egyetemi tanárokat, valamint akadémiai kutatóintézeti vezetőket nyilvánította a tudományok doktorává, illetőleg kandidátusává: (...) Germanus Gyulát a nyelvészeti tudományok kandidátusává. Megjegyzendő, hogy Germanus illusztris társaságban kapta a fokozatát: Tallózva a több száz tudós között megemlíthetjük, hogy ugyanezen az ülésen nyilvánították például Sötér Istvánt az irodalomtudományok kandidátusává, Eckhardt Ferencet a jogi tudományok doktorává, Martonyi Jánost a jogi tudományok kandidátusává, Léderer Emmát és Domanovszky Sándort a történelemtudományok doktorává, Szabó Árpádot a történelemtudományok kandidátusává. A Magyar Tudományban a Tudományos Minősítő Bizottság hírei: Új doktorok és kandidátusok c. jelent meg írás.⁴ Ebben olvasható, hogy az újjászervezett Tudományos Minősítő Bizottság

¹ Simon Róbert: „Európai zarándokok Mekkában.” In: *Vallástudományi Szemle* 1 (2009), 9-26.

Udvarvölgyi Zsolt: „Germanus Gyula tudományos munkásságáról.” In: *Vallástudományi Szemle* 3 (2010), 167-173.

Dr. Kubassek János: „Germanus Gyula-kiállítás Érden – Az iszlám világ tudós kutatója.” In: *Élet és tudomány* 2009. október http://www.eletestudomany.hu/content/aktualis_20091002_germanus_gyula_kiallitas_Erden_az... Letöltés ideje: 2010. június 8.

² TMB fokozatok határozattal 1952. Sz.n., MTA Levéltár, 2002. június 26.

³ Akadémiai Értesítő, MTA, Budapest, 1952. január-február. LIX. kötet-491. füzet, 169.

⁴ Magyar Tudomány. Az MTA Értesítője, Budapest, 1958. július-szeptember, LXV. kötet - Új folyam III. kötet, 444.

1958. szeptember 22-i ülésén eddigi tudományos munkássága alapján, soron kívül Germanus Gyulát a nyelvészeti tudományok doktorává nyilvánította. (Ekkor is több százan kaptak hasonló elismerést.) Germanus tehát a kor normáinak és követelményeinek megfelelően szerezte tudományos fokozatait, amelyek mögött egy egész életmű teljesítménye állott. Ha megkérdőjelezzük a fokozatok odaítélésének jogosságát vagy etikusságát, akkor több ezer kutató és tanár esetében kell ugyanezt megtennünk.

Az ELTE iratanyagát áttekintve⁵kibontakozik a tudós életpályájának egy fontos szelete. Kronologikus sorrendben haladva, elsőként Ortutay Gyula vallás – és közoktatásügyi miniszter 1948. szeptember 27-én kelt, a volt Közgazdasági kar tanárainak beosztása ügyében írott lakonikus rövidegű levelét idézhetjük: „Dr. Germanus Gyula egyetemi tanárt a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karára kívánom beosztani. Ezzel kapcsolatban kérem a Tanács véleményét.”⁶A Rektori Hivatalból 1948. szeptember 30-án továbbították a levelet a bölcsészettudományi karnak „jelentéstétel végett.”⁷

A „Tekintetes Karnak” írott előadói jelentés Dr. Németh Gyula ny. r. tanár tollából hamarosan, 1948. október 21-én megszületett:

„A vallás és közoktatásügyi Miniszter úr értesítette Egyetemünk Tanácsát, hogy dr. Germanus Gyula egyetemi tanárt karunkra kívánja beosztani. Dr. Germanus Gyula a megszűnt közgazdasági kar tanára volt, most múlt 64 éves (az évszám 60-ról 64-re tollal javítva a gépírásban!) és arab filológiával s iszlámkutatással foglalkozik. Számos dolgozata és több könyve jelent meg, amelyek tudományos szempontból figyelmet érdemelnek. Neve ismeretes külföldi iszlámkutató szakkörök előtt is. Arabul kitűnően tud, és tudományszakjának lelkes művelője. Tisztelettel indítványozom, hogy az ügy részletes tárgyalására, a Tanácsnak való javaslattétel előkészítésére küldjön ki a Kar bizottságot és tekintettel az arab filológia fontosságára, javaslom, kérje fel a Kar dr. Germanus Gyulát, mint beosztott tanárt, hogy már a jelen félévben tartson karunkon előadásokat. Úgy tudom, hogy dr. Germanus Gyula régi intézetét magával hozhatja Karunkra és így a szükséges helyiségekkel és könyvanyaggal is rendelkezik.”⁸

Ezt követően idézhetjük azt a jegyzőkönyvet is, amelyet „a Bölcsészettudományi Kar Germanus Gyula egyet. ny. r. tanár beosztása ügyében kiküldött bizottságának 1948. november 12-én déli 1 órakor tartott üléséről” készült: „Jelen vannak Zsirai dékán elnökle mellett Németh, Moravcsik, Ligeti, Turóczi-Trostler ny. r. tanárok. Beható eszmecsere után a dékán javaslatára a bizottság egyhangú határozattal javasolja a Karnak, járuljon hozzá Germanus Gyula beosztásához és bízza meg a jelen félévre előadások tartásával. A bizottság egyben fontosnak tartja Goldziher Ignác egykori, de jelenleg szünetelő sémi filológiai tanszékének minél előbbi felállítását s fölkéri Németh ny. r. tanárt, tegyen egy hónapon belül részletes jelentést az ügy végleges rendezése tárgyában.”⁹

A BTK dékánja 1948. november 24-én írt választ a Miniszternek: „Miniszter úr 204.894/1948. sz. leiratában felhívta Karunkat, hogy dr. Germanus Gyula ny. r. tanár beosztására vonatkozólag tegye meg javaslatát. Karunk f. tanévi II. rk. ülésében foglalkozott dr. Germanus Gyula egy. ny. r. tanár beosztásának ügyével és titkos szavazás során 31 igennel, 8 nem és 1 érvénytelen szavazat ellenében kimondotta, hogy kéri nevezett professzor

⁵ A dokumentumok rendben, szinte hiánytalanul találhatóak meg az ELTE Levéltárban. Ezúton köszönöm a levéltáros kollégák írásom elkészítéséhez nyújtott segítségét.

⁶ ELTE Egyetemi Levéltár 8. BTK d/ A Dékáni Titkárság iktatott iratai. 368/1948-49.

⁷ ugyanott

⁸ ugyanott

⁹ ugyanott

beosztását. Nevezett professzor úr az előadásait – az előrehaladott félév miatt – a jövő félévben kezdhetné el.”¹⁰

A Minisztérium hamarosan reagált az ELTE levelére és 1948. december 3-án a miniszter rendeletéből Dr. Szabolcsi Miklós gyakorló gimnáziumi tanár felhívta a Tanács útján a Kart, hogy az (...) ülés jegyzőkönyvének azt a részét, amely dr. Germanus Gyula ny. r. tanár beosztásával foglalkozik hozzá betekintés végett terjessze fel.”¹¹ A dékán kisvártatva, 1948. december 16-án felterjesztette a vonatkozó iratot, „Miniszter úrnak szóló kiváló tiszteletnyilvánítása” mellett.¹²

Úgy látszik a Minisztérium malmai ezúttal is lassan öröltek, vagy valaki(k) „fúrhatta” az ügyet, mert végleges döntés csak 10 hónap múlva, 1949. október 19-én jött Ortutaytól: „Értesítem a Kart, hogy dr. Germanus Gyula nyilvános rendes tanárt megbízott előadóként a Bölcsészettudományi Karra osztom be és engedélyezem, hogy ott előadásokat hirdethessen.” A professzor hamarosan sikerrel integrálódott a BTK oktatói kollektívájába. A dékán 1949. november 30-án az alábbi „Igazolványt” állította ki számára:

„Alulírott igazolom, hogy dr. Germanus Gyula a közgazdaságtudományi egyetem rendes tanára, aki a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán teljesít szolgálatot, mintegy 5000 kötetnyi értékes könyvgyűjteménnyel bír, tudóssegélyben részesül, és ezért méltányos, hogy nyugodt munkafeltételek között dolgozhassék lakásában.”¹³ Található forrás más tanszékekkel való kapcsolatépítésről is. Germanus 1950. május 2-án így ír a Dékánhoz intézett levelében: „Tisztelettel bejelentem, hogy a volt Keleti Intézet könyvtárában néhány szerb, bulgár és görög könyv van, amely nem tartozik, az iszlamológia és arab nyelv tudományszakába, ellenben felhasználható lenne a bölcsészeti kar más tanszékeire. Azzal a kérelemmel fordulok a bölcsészeti kar dékáni hivatalához, hogy szíveskedjen megengedni, hogy ezeket a könyveket az érdekelt tanszékeknek elismervény ellenében átadhassam.”¹⁴ A dékán természetesen örömmel vette a könyvek felajánlását, és felkérte a „Professzor urat, hogy az említett könyveket az érdekelt intézeteknek leltár szerint átadni szíveskedjen.”¹⁵

Turóczi-Trostler József dékán 1957. november 6-án terjesztette fel a Rektornak „pártolóan, a Művelődési Miniszterhez való továbbítás céljából Germanus Gyula egyetemi tanár alkotószabadság iránti kérelmét.”¹⁶ A miniszter jóváhagyása után Oroszlán Zoltán dékánhelyettes 1957. november 29-én tájékoztatta Germanust, hogy „a Művelődésügyi Minisztérium 14/855-G.34/2/1957. III. 9. ü. o. számon értesítette, hogy Professzor úr részére a Munka Törvénykönyve Végrehajtási Rendelete 106. §-a alapján 1957. november hó 4-től kezdődően – három havi időtartamra- rendkívüli szabadságot engedélyezett.”¹⁷ Egy nappal korábban Oroszlán a Rektori Hivatalnak is „tudomásulvétel végett bejelentette, hogy Germanus Gyula egyetemi tanár alkotószabadságának ideje alatt Egyiptomba, Szíriába és Indiába utazik. Előreláthatóan 1958. márciusában tér vissza külföldi útjáról.”¹⁸

Germanus két külföldi tartózkodása között folyamatosan az önálló tanszéke megteremtésén, majd megerősítésén fáradozott. Beadványokkal ostromolta a dékánt és az oktatási rektorhelyettest, akik korrekt módon továbbították ezeket a Művelődési Minisztériumba. A Minisztérium általában konstruktívan bár néhol kissé bürokratikus aktatologató módon

¹⁰ ugyanott

¹¹ ELTE EL BTK 935/1948-49.

¹² ugyanott

¹³ ELTE EL BTK 220/1949-50.

¹⁴ ELTE EL BTK 556/1949-50.

¹⁵ ugyanott

¹⁶ ELTE EL BTK 662/1957.

¹⁷ ugyanott

¹⁸ ELTE EL BTK 698/1957.

viszonyult az ambiciózus professzorhoz: Egy 1958. július 25-i levél így ír: „554/1958. sz. felterjesztésére válaszolva értesítem Rektorhelyettes Elvtársat, hogy sem tudományos, sem politikai szempontból nem tartom szerencsés megoldásnak azt, hogy az arab nyelvészeti és irodalmi előadásokat a Török Filológiai Tanszék adja elő. Ezért – figyelembe véve azt a körülményt is, hogy az orientalisztikai szakok között sémi filológiai szak is szerepel – indokoltnak tartom Arab Filológiai és Történeti Tanszék létesítését. Kérem, hogy a fentiekhez kapcsolódó személyi és tárgyi problémákat megvizsgálni és állásfoglalásáról engem 1958. augusztus 15-ig tájékozódni szíveskedjen.”¹⁹

Germanus lelkesen teljesítette a kérést, talán érezte, hogy most „zöld utat kap” kezdeményezése. Terjedelmes beadványt fogalmazott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Oktatási Osztályának 1958. szeptember 2-án:

„Dr. Székely György oktatási rektorhelyettes és Turóczi-Trostler József dékán által 1958. augusztus 4. kelettel hozzám juttatott felszólításnak engedelmességgel, a következő javaslatot bátorodom egy arab nyelvi és kultúrtörténeti tanszék felállítására, illetőleg az általam 1948 óta betöltött tanszék kibővítésére vonatkozólag előterjeszteni.

a) Az arab nyelvű népeknek ma fokozottabb mértékben való előretörése függetlenségük kivívása érdekében, valamint Magyarországon eme népekkel való szorosabb gazdasági és kulturális kapcsolatai folytán égetően szükséges, hogy egyetemünkön nagyobb szabású arab, mohamedán kultúrtörténeti tanszék működjék, amelynek munkája révén az érdeklődő egyetemi hallgatóság, a külügyi, külkereskedelmi és más közületi szervek alkalmazottai alaposan megismerkedhessenek az arab-mohamedán világ nyelvével, irodalmával, gazdasági és kulturális történelmével (vallásjog, filozófia, művészet, etnográfia) és jelen helyzetével.

b) A középkori egyetemes történelmet, annak gazdasági és művelődési viszonyait tökéletesen megérteni, a középkori arab történelem tüzetes ismerete nélkül lehetetlen. Leopold Ranke szerint a középkornak két klasszikus nyelve volt: az arab és a latin, de a latin művelődési irodalom forrása, az arab tudósok munkája volt. A történelem szakos hallgatóknak az arab kultúrtörténelem tanulmányozását kötelezővé kellene tenni.

Eme két érvre támaszkodva sajnálatos mulasztásnak minősíthető, hogy az arab művelődéstörténeti tanszékem mostohagyermekként sínylődött. Tulajdonképpen saját szerény erőmből tartottam fenn a folytonosságot azzal, hogy átmentettem a volt közgazdaságtudományi karról a megszűnt keleti kereskedelmi akadémia könyvtárát az Eötvös Loránd Egyetemre, saját üvegezett könyvszekrényeimet a tanszéknek ajándékoztam és gyűjteményemből gyarapítottam a könyvtári anyagot.

Dotációt a tanszék nem kapott és a többszöri költözködés következtében megsérült bútorokat, könyveket saját költségemen javíttattam ki. A művelődés történelmi előadásokhoz szükséges diaposzítíveket saját költségemen állíttattam elő.

A rektori hivatal és a kar felszólítása most újból, mint már régebben sokszor, azzal a reménnyel tölt el, hogy tekintettel külföldi és belföldi tudományos folyóiratokban megjelent nagyszámú iszlamológiai tanulmányomra, valamint az algíri mohamedán vallástudományi társaság, az olasz Accademia de Mediterraneo és a kairói arabnyelvi tudományos akadémia megtisztelő tagjává választásomra és végül az egyiptomi, szíriai és indiai egyetemek meghívására az arab irodalom köréből való előadásaimra – a kar most méltányolni fogja és teljesítheti javaslataimat. A következő kéréssel fordulok a Karhoz:

a) Állapíttassék meg a tanszék részére megfelelő donáció, az első évben nagyobb összegben.

¹⁹ ELTE EL BTK 338/1958.

b) Gondoskodjék a Kar bennszülött, arab anyanyelvű, tanult lektor meghívásáról, aki a kezdők oktatásával és az élő nyelv tanításával elősegíti a professzor munkáját.

c) Bizzon meg a Kar a végzett hallgatók sorából választandó tanársegédet és a könyvtár rendezésére gyakornokot.

d) Az arab kultúra alapos megértéséhez okvetlenül szükséges a határtudományi ágak tanulmányozása, ezért a tanszék hallgatói számára biztosítani kell, hogy megismerhessék a Közelkelet művelődésének gyökereit, illetőleg behatóan foglalkozzanak a sémi filológia tanszakkal.

Az e pontban foglalt javaslatom anyagilag nem terheli a Kart, mivel Karunkon ez a tudományág évek óta kiválóan van képviselve. Hangsúlyozni óhajtom azt is, hogy a tervezett semita jellegű és sokrétű mohamedán arab művelődéstörténelmi (arab irodalom, gazdaság és társadalomtudomány) tanszék nem működhet a török filológiai intézet keretében, habár az arab nyelv tanulmányozása segédeszköz az oszmán-török és perzsa nyelv arab elemeinek elsajátításához.

Javaslataimat a Kar jóindulatú elbírálásába ajánlva, maradok...²⁰

Oroszlán Zoltán dékán helyettes és Székely György oktatási rektor helyettes ezúttal is konstruktívan és szabályszerűen jártak el. A professzor által oktatott tárgy kötelezővé tétele azonban a vezetés részéről nem nyert támogatást. Ezt követően Germanus újabb, kézírásos levelet küldött 1959. február 11-én az ELTE bölcsészeti kar dékánjának címezve:

„Tudomásul vettem Dr. Székely György rektorhelyettes 289/1959. számú átiratát, amelynek értelmében az általam előadott mohamedán művelődéstörténetem nem képezhet kötelező tantárgyat. Ezt a határozatot és indoklását elfogadom és helyeslem, ellenben kérem a fent említett tantárgyat ajánlatosnak minősíteni és ebben az ügyben kikértem a jelenlegi hallgatóságom véleményét és egyhangúlag ajánlati tantárgynak kérelmezték. A tanszék fejlesztése tárgyában kérem az ELTE vezetőségét, hogy állandó, fizetéses bennszülött lektori állást szervezzen, amelyre arab anyanyelvű, művelt fiatalembert nevezne ki. Továbbá a könyvtár és a vetítőanyag rendezésére ún. demonstrátort bizzon meg a haladó hallgatók közül. Igen fontos, hogy az arab tanszék könyvek vásárlására megfelelő dotációt élvezzen, és így korszerű gyűjteményt csatolhasson a régi könyvanyaghoz. E kérésemet azzal támasztom alá, hogy a Külügyminisztérium, a Közlekedésügyi Minisztérium és a Külkereskedelmi Minisztérium ettől a tanszéktől várja a legújabb, Közel-Kelet eredményeire való tájékozódást és tájékoztatást. Egy-két év múlva a most szorgalmasan tanuló néhány diákból segédszemélyzet alakulhat ki és a mohamedán arab művelődéstörténelmi tanszék képes lesz betölteni egyetemi hivatását. Kérem jelentésem szíves elfogadását.”²¹Dr. Székely György rektor helyettes egy hét múlva már érdemben is reagált a kérésekre, és így írt Kardos László dékánnak 1959. február 18-án: „Mellékelten eredetiben visszaküldöm Germanus Gyula professzor tanszékvezető felterjesztését a következő megjegyzéssel. Az ajánlott tárgyak tekintetében a következő félévi tanrend készítésénél Dékán Elvtárs saját határákörben járjon el. Az arab tanszék fejlesztése tárgyában a Kar többi fejlesztési igényével együtt tegyen majd előterjesztést. Egy ilyen lektori állás megszervezését magam is helyeselni tudom. Az arab tanszék könyvbeszerzésére vonatkozóan a kari költségvetési kereteken belül szíveskedjék a szükséges lépéseket megtenni. Megjegyzem azonban, hogy ebben az ügyben már az ez évi költségvetés előkészítése során is lépéseket tehetett volna²²az arab tanszék vezetője.”²³Ortutay Gyula ekkor már az ELTE rektora

²⁰ ELTE EL BTK 338/1958.

²¹ ELTE EL BTK 38/1959. D.

²² Székely György oktatási rektor helyettes leveleiben olykor finoman a kritika is megfogalmazódik.

²³ ELTE EL BTK 38/1959. D.

volt. Kardos László dékán 1959. március 5-én így hozza is fordul lektor ügyben: „Előterjesztést teszek az Arab nyelv és Irodalomtörténet Tanszék személyi fejlesztése tárgyában. Kérem, hogy Germanus professzor kérésének megfelelően szervezzenek lektori állást az Arab Tanszéken. Személyi javaslatunk nincs, a tanszékvezető arab anyanyelvű, művelt fiatalembert kér. Kérem, hogy az illetékes szerveken keresztül szíveskedjék eljárni az ügy mielőbbi kedvező elintézése érdekében.”²⁴

A kinevezendő lektor ügye azonban nem oldódott már meg abban a szemeszterben. Germanus nem hagyta elsikkadni a kérést, és az 1959 őszén ismét napirendre vette az igényt. A levelezés a szokásos rendben folyt a dékán, a rektorhelyettes, a rektor és a Minisztérium illetékes osztályvezetője között. 1959. október 3-án Tálasi István dékán Ortutay rektorhoz fordult: „Mellékelten pártolólág felterjesztem Germanus Gyula professzornak, karunk Arab Nyelvi Tanszéke vezetőjének beadványát, amelyben arab anyanyelvű lektornak Bagdadból való meghívását javasolja. Kérem, szíveskedjék kérelmét a Művelődési Minisztérium illetékes ügyosztályához továbbítani.”²⁵ A minisztériumi válasz halogató, jóformán semmitmondó volt: Dr. Kovács Ferenc osztályvezető 1959. november 19-én „értesíti Rektorhelyettes Elvtársat, hogy arab (iraki) lektornak az ELTE-re történő meghívásával elvileg egyetért. A Minisztérium most vizsgálja meg azt a kérdést, melyik szakokon volna még szükség anyanyelvi lektorra. Ennek során foglalkozni kell a lakásprobléma megoldásával is. A fentiek alapján az arab lektor meghívásának kérdésére későbbi időpontban kíván visszatérni.”²⁶

A hivatali levelezés között „kis színesre” is akadtam. 1959. október 16-án ezzel a kéréssel fordultak a dékánhoz a tanszék diákjai: „A Magyarországon élő arab diákok és Germanus Gyula professzor úr tanítványai nevében tisztelettel kérem, hogy Germanus Gyula professzor úr orientalista tevékenységének ötvenéves jubileumát a jövő hó folyamán az egyetemen méltóképpen megünnepelhessek. Az arab országokban mindenütt megemlékeznek róla ebből az alkalomból, és ehhez mi is szeretnénk csatlakozni. A rendezvény részleteit, amennyiben Dékán úr hozzájárul, későbbi időpontban szeretnénk megbeszélni.”²⁷ (Sajnos nem találtam forrást magáról az ünnepségről, amely feltételezhető, hogy meg lett szervezve.)

A professzor számára mindig is motiváló erővel bírt a külföldi utazás, a konferenciákon, akadémiákon, egyetemen tartott előadások csábító lehetősége. Ezért Germanus Gyula tv. egyetemi tanár, országgyűlési képviselő 1959. november 22-én kelt levelében ezzel a kéréssel fordult a dékánhoz:

„Tisztelettel bejelentem, hogy az Új-Arab Irodalmi Szövetség, amely folyó év július havában tiszteletbeli tagjává választott, november 25-30-ig „Germanus hetet” rendez Kairóban, amelyre meghívott. A tél folyamán az Egyesült Arab Köztársaság egyetemén szokásos előadásaimat szándékozom megtartani. A kairói arab nyelvi Tudományos Akadémia és szótárszerkesztő bizottságának tagjaként részt kell vennem az akadémia téli ülészakában. Külföldi előadó és kutató munkámat a Magyar Külügyminisztérium és a Kultúrkapcsolatok Intézete erkölcsi és anyagi tekintetben támogatja. Külföldi feladataimnak elvégzése céljából a Művelődésügyi Miniszter Elvtársnőtől alkotó szabadság engedélyezését kértem. Helyettesítesemről dr. Czeglédy Károly docens, illetőleg Abdul Munaim Mukhtár lektor fog gondoskodni. Arra kérem Dékán urat, hogy a Művelődésügyi Miniszter Elvtársnőhöz intézett idecsatolt kérelmemet pártolólág felterjeszteni szíveskedjék.”²⁸ Természetesen mind Tálasi István dékán, mind a Minisztérium támogatta a világhírű orientalista kérését, amellyel nyilvánvalóan anyaegyetemének a jó hírére is öregbíthette az arab országokban. Székely György

²⁴ ugyanott

²⁵ ELTE EL BTK 395/1-1959 D.

²⁶ ugyanott

²⁷ ELTE EL BTK 414/1959 D. (Az aláírók között Simon Róbert neve is szerepel!)

²⁸ ELTE EL BTK 474/1959 D.

így kisvártatva értesíthette az útra készülődő professzort, hogy a Minisztérium „1959. november 27-től 1960. január 31-ig bezárólag kairói tartózkodása idejére rendkívüli szabadságot engedélyezett részére.”²⁹ 1960 decemberében hasonlóképpen járt el az egyetem vezetése (Lengyel Béla tudományos rektorhelyettes és Tálasi dékán), ill. a Minisztérium marokkói útja engedélyezése során. Marokkóba a feleségével együtt szolt a meghívás és útiköltségét a Minisztérium fedezte.³⁰

Ismereteim szerint eddig publikálatlan maradt Germanus Benke Valéria miniszter asszonynak írott részletes levele. A professzor, aki ekkor országgyűlési képviselőként is tevékenykedett 1961. március 16-án írta meg „Miniszter Elvtársnőnek” szóló beszámolóját:

„A marokkói egyeteme (Rabat, Fez) rektora, volt oktatásügyi miniszter, Mohamed al-Faasi felkért, hogy a marokkói kormány vendégeként tartsak arabnyelvű előadásokat az arab művelődéstörténelem és az arab irodalom köréből. A meghívást két személyre, számomra és feleségem számára szolt. Megérkezésemet követő napon az oktatásügyi miniszter, A. Ben Djeloun Touimi hivatalába kéretett és átadta a minisztérium kulturális és tudományos kiadványait, folyóiratokat és könyveket. Azután bemutatott az egyetem dékánjának és a tanári karnak, majd átnyújtotta előadásaimnak nyomtatott programját. Hat előadásra kértek fel, amelyeket az egyetem nagy előadótermében tartottam, Mohamed al-Faasi, a rektor elnökletével. Hallgatóságom a Rabatban akkreditált hat arab állam nagykövetei, számos tudós és nagyszámú diákságból állt, akik feszült figyelemmel kísérték előadásomat. Első előadásom az indoárja és semita nyelvek fejlődésének gazdaság-társadalmi hátterét ölelte fel. Ez a nekik újszerű beállítás nagy érdeklődést váltott ki. Többi előadásom az új arab irodalom és végül az emigrációs arab irodalommal foglalkozott. Végül Magyarországról, kultúrájáról és a legújabb magyar irodalomról számoltam be. Fezben még nagyobb érdeklődést váltott ki arabnyelvű előadásom. Tudósok és írók vettek körül, akik átadták műveiket, amelyeket közeljövőben fogok feldolgozni és ismertetni. Előadásaim és beszélgetéseim nyomán megerősödött a magyarországi és marokkói kulturális kapcsolat. Ennek egyik megnyilatkozása, hogy Khaireddin Zirekli, Szaúd-Arábia rabati, azóta jelenleg afganisztáni nagykövete, író és tudós, és Mohamed al-Faaasi, rektor, örömmel fogadták a Kultúrkapcsolatok Intézetének általam tolmácsolt meghívását előadások tartására Budapesten. A nép egyszerű gyermekeiben pedig – akiknek idáig földrajzilag sem volt semmilyen fogalmuk országunkról – felébredt az érdeklődés Magyarország és a népi demokrácia iránt. Köszönetet mondok a Művelődésügyi Miniszter Elvtársnőnek megértő és segítő támogatásáért. Őszinte nagyrabecsüléssel maradok tisztelő híve.”³¹

A sikeres egyiptomi és marokkói utazások után visszatért az élet a rendes kerékvágásba. A nyolcvanadik életévéhez közeledő tudós tanított, írt, publikált szüntelenül. Nagy kedvvel tett eleget rövid távú külföldi meghívásoknak is. 1961. december közepén két hétre Bécsbe utazott. Így írt erről a dékánnak 1961. december 10-én: „Tisztelettel bejelentem, hogy a bécsi egyetem orientalistái, a Hammer-Purgstall orientalista társaság és a bécsi rádió meghívására december 16-án két hetes előadókörútra indulok.”³²

Különös a források tükrében, hogy maga Germanus szinte alig ír az ELTE-n eltöltött éveiről. A külföldi utakról szóló színes és alapos, sőt néhol terjengős beszámolók után kissé furcsának és kontrasztosnak is hatnak az odavetett és felszínes mondatok, amelyek csupán epizódok két nagyobb utazás és kaland között, és elvesznek a terjedelmes művekben, mint csepp a tengerben:

²⁹ ugyanott

³⁰ ELTE EL BTK 606/1960.

³¹ ELTE EL BTK 167/1961 D.

³² ELTE EL BTK 536/1961 D.

„Indiából hazatérve, azonnal nekiláttam, hogy újra felvegyem egyetemi előadásaim félbeszakadt fonalát. Hallgatóim lelkesen fogadtak. Legnagyobb örömöm az volt, hogy távollétem idején szorgalmasan tanultak arabul, és művelődéstörténeti előadásaimat mindinkább elmélyíthettem az odavágó arab szövegek olvastatásával is. Állandóan figyelmeztettem diákjaimat, hogy gondolkozzanak előadásaim anyagán, és ha kétségük támad, kérdezzenek. Így akartam hallgatóimat az összehasonlító, elemző kutatásra és bírálatra oktatni.”³³

„Budapesten diákjaim, könyveim és felgyülemlett leveleim türelmetlenül vártak. Örömmel fogtam a félbehagyott munkához. Régi íróasztalomnál ülve a távolban eltöltött hetek és hónapok emléke úgy simogatta lelkemet, mint egy rövid álom, és új munkára buzdított.”³⁴

„Mint rendesen, ha hosszú útról tértem haza, számtalan levél és sok félbe maradt munka várt rám. Talán tanítványaim is hiányoltak, és szívesen ültek volna már körém tanári szobámban, ahol évtizedek hosszú során foglalkoztam velük. De ezt az óhajt nem teljesíthettem. Az 1964. esztendő végével közeledett nyolcvanadik születésnapom is. Ötvenhat éven át tanítottam, 1921-ig a Keleti Akadémián, 1921-től 1948-ig a Közgazdaságtani Egyetemen, azután 1948-tól a Pázmány Péter, illetőleg Eötvös Loránd Egyetem bölcsészettudományi karán a török, a perzsa, az arab nyelv irodalmát és az iszlám művelődéstörténetet. E hosszú idő alatt számtalan tanítvány került ki kezem alól, aki felhasználta és továbbadta tudását. Az utánpótlás biztosítva volt, és nyugodt lelkiismerettel hagyhattam el egyetemi munkahelyemet, hogy hivatalos kötelességektől mentesen, egészen a tudományos munkának szentelhessem hátralevő életemet.”³⁵

Az ELTE vonatkozó dokumentációját áttekintve továbbra is az a meggyőződésem, hogy Germanus tudományos munkásságának értéke és minősége megkérdőjelezhetetlen az utókor számára. Bár sok esetben az idézett levelezésekben is érződik a visszatetsző öntömjénezés és fontoskodás. A professzor – sűrű külföldi útjai ellenére - gondos gazdaként bánt a tanszékével, ügyelt az utánpótlás nevelésére, a nemzetközi kapcsolatok építésére és tartására, a széleskörű tájékoztatásra, a Minisztériummal, az ELTE Rektori és Dékáni Hivatalaival, és más tanszékekkel való folyamatos együttműködésre.

³³ Germanus Gyula: *Kelet varázsa*, Bp. 1975, Magvető, 499.

³⁴ Germanus: im. 532.

³⁵ Germanus: im. 573-574.

EGY KÜLÖNÖS BARÁTSÁG A SZOLGÁLATOK LÁTÓKÖRÉBEN: ENDRÉDY VENDEL ZIRCI FŐAPÁT ÉS GERMANUS GYULA ORIENTALISTA

Megjelent: EGYHÁZTÖRTÉNETI SZEMLE 16. évf. 3. sz. pp. 98-102., (2015)¹

Endrédi Vendel és Germanus Gyula tisztelték és kedvelték egymást. Egy meggyötört, megalázott, igaztalanul börtönbe vetett, hithű katolikus főpap, és egy zsidó származású, muszlimmá lett, a Kádár-rendszerben parlamenti képviselőiséget is vállaló (és azzal azt legitimáló), világutazó orientalista. Mi vonzotta ezt a két embert, hogy hajlott korukra barátságot kössenek egymással? A kölcsönös bizalom, a közös érdeklődési kör és egymás életművének elismerése? A tanári pálya iránt érzett rajongás és nosztalgia? Egy bizonyos, a kapcsolattartás felkeltette az állambiztonsági szervek (III/III.) érdeklődését is. A forrásokból kiderül, hogy egy közös tanítvány, a meglehetősen zavaros életpályát befutó dr. Zádor Jenő István (Zádor I. István) Afrika-utazó, író, apáti titkár, későbbi nyelvtanár, egyetemi oktató² volt az összekötő kapocs kettejük között. 1942 körül ő ismertette meg egymással az akkor már Zircen tevékenykedő főapátot és a budapesti egyetemi tanárt.

A Zirci Ciszterci Apátság honlapja alapján az alábbiakban foglalható össze a főapát páratlan életpályája: „Endrédi Vendel (Hadarits Kálmán) O.Cist. zirci apát a Sopron megyei Fertőendrédén született, 1895. január 19-én, mélyen vallásos családban. 1919. december 28-án szentelték pappá. 1921. augusztus 31-én ünnepélyes fogadalmat tett. 1922-ben tanári oklevéllel a zsebében, apátja kinevezi a rend budai gimnáziumába matematika-fizika tanárnak. Igazi pap-tanár egyéniség volt, akiből áradt a megértő, segítő emberszeretet. 1938-ban a gimnázium igazgatójává nevezik ki. 1939. március 18-án nagy többséggel a Zirci Apátság apátjává választják. 1950-ben a szerzetesek elhurcolásakor 500 szerzetesnővért fogadott be a zirci apátságba, akik között jelentős számban voltak súlyos fekvőbetegek. Úgy gondoskodott róluk, mint saját rendtársairól. 1950. október 29-én letartóztatták és 8 hónapi embertelen kínvallatás után, a Grösz-perben 14 évi szabadságvesztésre ítélték. Hat évig magánzárkában, teljes elhagyatottságban, megfagyott kézzel, lábbal, kihullott fogakkal, megalázottan név nélkül - 475-D-975 -, de töretlen hittel és lélekkel élt.

»Minden lelki és idegerőmmel azon dolgoztam, hogy lefoglaljam magamat pozitív irányban. Minden, ami jó és szép volt az életemben, azt többszörösen átéltem. Így duplázódott meg bennem Isten kegyelme, amely állandóan erősített a rabéletben.«

1956. november 1-én rövid időre kiszabadult. 1957. március 1-én visszaviszik a börtönbe, ahonnan súlyos betegsége miatt 1957. augusztus 23-án ideiglenesen szabadlábra helyezik, majd 1957. december 17-én Pannonhalmára az idős szerzetesek szociális otthonába internálják. 1981. december 29-én hosszú, küzdelmes keresztút után hazatért Isten Országába. A zirci apátság templomában nyugszik, Szent Bernt oltára alatt.”³ Endrédi Vendelt a kommunista állambiztonsági szervek 1956 után is a legszorosabb megfigyelés alatt tartották.⁴ Vaskos munkadossziék⁵ tanúsítják, hogy szinte napról napra pontosan nyomon követték tevékenységét, számontartották kivel, mikor és hol találkozik.

¹ Letölthető: <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/udvarvolgyi-germanus.pdf>

² Főműve: Zádor I. István: Álmodó oázisok. Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt, 1942.

³ Harminc éve halt meg Endrédi Vendel zirci apát. in: A Zirci Ciszterci Apátság honlapja http://www.ocist.hu/index.php?pg=news_1_10
Letöltés ideje: 2015. június 29.

⁴ A főapát életéről könyv is megjelent. Lásd: Badál Ede Álmos O.Cist: Endrédi Vendel a ciszterci pedagógus és mártírsorsú zirci apát. Budapest, Zirci Ciszterci Apátság, Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, 2012.

⁵ ÁBTL 3.1.2. M-34203/3. „Ráckevei” MNK BM III. Munka dosszié.

Germanus Gyula (1884-1979) zsidó származású orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár életrajzát egy általunk publikált önéletrajz vetíti elénk, melyből részleteket közlünk.⁶ „Született Budapesten 1884-ben. Egyetemi tanulmányait a budapesti, konstantinápolyi, bécsi és lipcsei egyetemeken végezte és 1907-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán summa cum laude doctor philopophiae-
vá avatták a török nyelv és irodalom (Vámbéry Ármin), az arab nyelv és irodalom (Goldziher Ignác) és ókori világtörténelem (Kuzsinszky Bálint) tárgyaiból. 1908-ban pályadíjat nyert, majd Londonba utazott és 1911-ig a British Museum Keleti osztályában folytatott tudományos kutatómunkát. 1912-ben az akkori M. Kir. Keleti Kereskedelmi Akadémiára a török és arab nyelv és iszlámtörténelem tanárává nevezték ki, mely állást 1921-ig töltötte be, mialatt többször tett tanulmányutat a Balkánon és Törökországban. Ugyanez idő alatt a budapesti református teológiai akadémián, mint magántanár az arab nyelv és összehasonlító vallástudomány előadója volt. 1918 decemberében feleségül vette Hajnóczy Rózsát, aki 1944-ben elhunyt. 1921-ben kinevezték az akkor létesített Közgazdaságtudományi Kar dr. Teleki Pál elnöklete alatt álló Keleti Intézete rendes tanárává. 1926-ban John Galsworthy ajánlatára az akkor létesült Magyar Pen Club főtítkárává választották.

1929-ben a Rabindranath Tagore elnöklete alatt álló santiniketáni (Bengál) egyetem meghívta, hogy az iszlámológiai tanszéket megszervezze és betöltse. Ezt a tanszéket a hyderabadi Nizám ul-Mulk fejedelem alapította és ezért dr. Germanus Gyula a Nizám ul-Mulk professzor cím viselésére jogosult. Az első világháború alatt (1915-18-ig) a török Vörös Félhold megbízottjaként részt vett a Dardanellák védelmében, fogadta VI. Mehmed Resád szultán és a Medsidije rendjellel tüntette ki. Indiában folytatott tudományos munkáinak eredményeként a kalkuttai és a daccai egyetemek vizsgabizottságai tagjává nevezték ki. Ezt a tiszteletet 1936-ig töltötte be.

1935-ben az egyiptomi ezeréves Azhar mecsetiskola tanítványaként előkészítette magát a mekkai zarándoklatra, amelyről 1936-ban magyarul megjelent kétkötetes „Allah Akbar” című könyve. 1939-ben ismét Egyiptomba utazott, majd átment Arábiába, hogy Mekkában és Medinában kutatások elvégzése után karavánnal áthatoljon a Ghureirai sivatagon Riádhba, amely utat előtte európai kutató még nem tette meg. Dr. Teleki Pál halála után 1941-ben a Kar őt bízta meg a Keleti Intézet igazgatásával és 1945-ben a Közgazdaságtudományi Kar nyilvános rendes tanárává lépett elő. Ezt a munkakört 1948-ig töltötte be, amikor az Eötvös Lóránd egyetem (sic!) Bölcsészeti Karán az arab nyelv és mohamedán művelődéstörténelem tanszékvezető nyilvános rendes tanárává nevezték ki. 1948-ban feleségül vette Kajári Katót, aki az óta is munkatársa. 1955-ben a kairói és az alexandriai tudományegyetem meghívta, hogy az arab irodalomról tartson előadásokat, majd a damaszkuszi egyetem is meghívta. Eme előadások eredményeként 1956-ban a kairói arab nyelvű Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. 1957-ben az Arab Írók Szövetsége tiszteletbeli tagjává választotta és ünneplésére egyhetes úgynevezett »Germanus-hetet«, előadás-sorozatot tartott, amelyen ő is felszólalt. 1958-ban az indiai kormány meghívta, hogy a mohamedán művelődés köréből nyolc egyetemén (Bombay, Agra, Aligarh, Lucknow, Calcutta, Santiniketán, Hyderabad, Delhi) angol nyelvű előadás-sorozatot tartson. A Magyar Tudományos Akadémia a tudományok doktora címmel tüntette ki és az Orientalisztikai Bizottság tagjává választotta. 1958-tól 1966-ig, mint országgyűlési képviselő élénken részt vett a Parlament munkájában. 1961-ben a marokkói kormány meghívására Rabatban és Fezben nagyszámú egyetemi hallgatóság előtt

⁶ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 4. doboz. Ezúton is szeretném megköszönni a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma, majd Balog Zoltán miniszter úr, Emberi Erőforrások Minisztériuma (NKA miniszteri keret) életrajzi monográfia elkészítésére „*Ex oriente lux. Germanus Gyula keletkutató élete és munkássága*”, ill. „*Germanus Gyula orientalista életművének kutatásához*” címmel beadott pályázataimra 2012-ben, ill. 2014-ben megítélt alkotói támogatását.

arab nyelvű előadásokat tartott az arab irodalomról. Tudományos munkái elismerésül 1967-ben a baghadi Tudományos Akadémia is levelező tagjává választotta és az iraki kormány meghívta, hogy feleségével együtt Bagdad alapításának évezredes ünnepélyén részt vegyen. Ebben a minőségben az Eötvös Lóránd Tudományegyetemet képviselte és átadta az egyetem arab nyelvű üdvözlő dísziratát. Évente a téli hónapokat Kairóban és Damaszkuszban töltötte, tudományos kutatások és előadások céljából. 1964-ben az újonnan létesített kairói egyetemen arab nyelvű előadássorozatot tartott az arab irodalom köréből. 1965 tavaszán a szaúdi arab kormány meghívására felesége kíséretében ismét Arábiába utazott és Mekkában elvégezte a Kába körüli szertartásokat, azután arab nyelven tudományos előadásokat tartott. 1966 decemberében a damaszkuszi tudományos akadémia is levelező tagjává választotta.

Mindeme évek alatt szorosán vett tudományos munkái mellett számos előadást tartott a budapesti Rádióban, magyar, német, angol, török és arab nyelven, a bécsi Rundfunk-ban német nyelven, a kairói és damaszkuszi televízióban arab nyelven. Keleti útjainak történetét: »Kelet Varázsa« (Magvető Kiadó) c. munkájában, unikumértékű fényképekkel örökítette meg. 1973-ban a londoni Institute for Cultural Research és a delhi Indian Institute of Islamic Studies rendes tagjává választotta. Tudományos munkái magyar, német, francia, olasz, angol, török, arab és hindosztáni nyelven jelentek meg. 1979-ben jelent meg »Az arab irodalom« (Gondolat Kiadó) harmadik bővített kiadása.”

A két idősödő tanárember hamar szót értett egymással. Zádor volt a közvetítő kettejük között. A róla szóló ügynökjelentés⁷szerint: *“A harmincas évek második felében, amíg a politikai helyzet nem akadályozta meg, vakációit előbb Angliában, majd pedig Észak-Afrikában töltötte. Ez idő tájt ismerkedett meg Germán Gyula (sic!)⁸ orientalista professzorral. Afrikai tapasztalatai és German-nal való barátsága érdeklődését egyre jobban Kelet világa (arab) fordította. Közben a világháború akadályozta további külföldi útjait. Endrédy Vendel zirci apát 1941-ben kinevezte apáti titkárrá. 1941-45-ig apáti titkár volt Zircen. Ezalatt az idő alatt is nyelveket tanult és Germanus vezetésével tovább folytatta orientalista tanulmányait. 1942-43-ban megjelent a Stádium kiadó vállalatnál Zádor István: Álmodó oázisok c. könyve. A műben Zádor afrikai élményeiről számol be. A könyvnek számos része ellenkezett a keresztény, katolikus világszemlélettel. (...) Zádor révén Endrédy is megismerkedett Germán professzorral. Közöttük olyannyira barátság fejlődött ki, hogy Germanus több alkalommal vendégeskedett Zircen. 1944 körül lehetett hallani, hogy Zádor már a keleti mágiával foglalkozik. 1946. augusztus végén bejelentette, hogy kilép a Ciszter rendből. Nyelvórák adásából él. A Bölcsész Kar néprajz tanszékén rendszeres előadásokat tartott.”*

“Ráckevei” egy másik jelentése⁹ szintén megerősíti az apát és a professzor közti jó kapcsolat tényét: *“Endrédy Vendel zirci apát (...) látogatást tervez: Germánusz¹⁰ professzorhoz és Keresztury Dezsőékhez.”*¹¹

A Germanus-hagyatékban talált iratok szerint is rekonstruálható a baráti kapcsolattartás. Egy 1976. január 16-án keltezett nyilvántartás¹²szerint „Kelet Varázsa” adományoztatott – többek közt- az alábbi személyeknek: Fekete János, a Nemzeti Bank elnökhelyettese, Kiss Károly, Czinege Lajos, Garai Róbert, Nagy János, Endrédy Vendel, Blaskovic József,

⁷ ÁBTL 3.1.2. M-34203/2/171. „Ráckevei” MNK BM III. Munka dosszié. Adta: Ráckevei Vette: Tölgyesi László r. őrgy. Tárgy: Zádor Jenő István dr. Jelentés, Budapest, 1963. június 28.

⁸ Jellemző az állambiztonsági szervek felületességére és figyelmetlenségére, hogy a világhírű bestseller író tudós nevét többször, több helyet elírták.

⁹ ÁBTL 3.1.2. M-34203/3. „Ráckevei” MNK BM III. Munka dosszié. Adta: „Ráckevei” fn. ügynök Vette: Varga r. fhgy. Idő: 1965. V. 26. Tárgy: Endrédy Vendel. Jelentés, Budapest, 1965. május 27.

¹⁰ Itt sem sikerült Germanus pontos vezetéknevét megörökíteni.

¹¹ A jelentés a főapát tervezett budapesti útjának programjait szinte percekre lebontva közli.

¹² Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 5. doboz

Dr. Kapossy Béla (USA), Juhász László (USA), Dr. Dóri Antalné, Kállai Gyula, Dr. Jakab Sándor, Puja Frigyes, Lévai Jenő, Nagy Józsefné, Sipos László igazgató, Mrs. Ammi Forbat, Nagy Miklós (Kult. Kapcs.), Németh Gyula és Zsigmond Zoltán.¹³ Germanus 90. születésnapjára 1974 őszétől számos gratuláció érkezett bel-és külföldről egyaránt. Természetesen Endrédy Vendel is meleg hangú levelet küldött barátjának.¹⁴

Végezetül Endrédy Vendel így írt az agg Germanusnak Pannonhalmáról 1979. augusztus 3-án:¹⁵ „(..) *Megírom az én örömeimet. (A megosztott öröm dupla öröm.) Idén március 18-án volt negyven esztendeje az apáttá választásomnak. (..) A Szentatya, II. János Pál pápa március 10-én kelt levelében emlékezett meg róla, az eltelt negyven esztendőről, gratulált és »amantissime« küldte apostoli áldását.*” Sajnos a kutatott iratokból nem derült ki, hogy mikor és hol találkoztak utoljára. Germanus 1979-ben, Endrédy 1981-ben hunyt el.

¹³ Germanus Gyula és második felesége, Kajári Katalin kinos alaposággal dokumentálták életüket. Pontosan számontartották a ki-és bejövő leveleket, táviratokat, meghívókat, ajándék könyveket.

¹⁴ ugyanott, 7. doboz

¹⁵ ugyanott, 5. doboz

GERMANUS GYULA ÉS KARINTHY FRIGYES TEREFERÉLÉSE AZ ISZLÁMRÓL, ARAB NYELVRŐL, EGYEBEKRŐL

Megjelent: VALLÁSTUDOMÁNYI SZEMLE 11. évf. 1. sz. pp. 102-107., (2015)¹

Germanus Gyula (1884-1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár munkásságának értékelése mind a mai napig megosztja a közvéleményt és a hozzáértő közösséget.² Germanus nevét itthon méltatlanul kevésbé ismerik, életéről tudományos igényű biográfia még nem látott napvilágot.³ Az orientalista hagyatékát az érdi Magyar Földrajzi Múzeum őrzi és gondozza.⁴ A terjedelmes, 37 dobozban őrzött iratanyagból érdemes bevezetéképpen feleleveníteni a „*dr. Germanus Gyula életrajzi adatai*” c. önéletrajzot, amely Budapesten 1979. július 20-án kelt (Germanus halála előtt pár hónappal!), és remek - bár kissé elnagyolt - összefoglalása eme páratlan életműnek. Mivel a Germanus-hagyatékban talált kézirat ezen változatát – tudunkkal - mindeztidáig nem publikálták, talán nem érdektelen változtatás nélküli közreadása.⁵

„Született Budapesten 1884-ben. Egyetemi tanulmányait a budapesti, konstantinápolyi, bécsi és lipcei egyetemeken végezte és 1907-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán summa cum laude doctor philopophiae-vá avatták a török nyelv és irodalom (Vámbéry Ármin), az arab nyelv és irodalom (Goldziher Ignác) és ókori világtörténelem (Kuzsinszky Bálint) tárgyaiból. Tudományos munkássága elismeréséül az idők folyamán az Eötvös Lóránd Tudományegyetem az arany, a gyémánt és a vas-doktori diplomákkal tüntette ki. 1908-ban pályadíjat nyert, majd Londonba utazott és 1911-ig a British Museum Keleti osztályában folytatott tudományos kutatómunkát. 1912-ben az akkori M. Kir. Keleti Kereskedelmi Akadémiára a török és arab nyelv és iszlámtörténelem tanárává nevezték ki, mely állást 1921-ig töltötte be, mialatt többször tett tanulmányutat a Balkánon és Törökországban. Ugyanez idő alatt a budapesti református teológiai akadémián, mint magántanár az arab nyelv és összehasonlító vallástudomány előadója volt. 1918 decemberében feleségül vette Hajnóczy Rózsát, aki 1944-ben elhunyt. 1921-ben kinevezték az akkor létesített Közgazdaságtudományi Kar dr. Teleki Pál elnöklete alatt álló Keleti Intézete rendes tanárává. 1926-ban John Galsworthy ajánlatára az akkor létesült Magyar Pen Club főtítkárává választották.

1929-ben a Rabindranath Tagore elnöklete alatt álló santiniketáni (Bengál) egyetem meghívta, hogy az iszlámológiai tanszéket megszervezze és betöltse. Ezt a tanszéket a

¹ Letölthető: http://epa.oszk.hu/03100/03161/00001/pdf/EPA03161_vallastudomanyi_szemle_2015_1_102-107.pdf

² Simon Róbert: „Európai zarándokok Mekkában.” In: *Vallástudományi Szemle* 1 (2009), 9-26.

Udvarvölgyi Zsolt: „Germanus Gyula tudományos munkásságáról.” In: *Vallástudományi Szemle* 3 (2010), 167-173.

Dr. Kubassek János: „Germanus Gyula-kiállítás Érden – Az iszlám világ tudós kutatója.” In: *Élet és tudomány* 2009. október http://www.eletestudomany.hu/content/aktualis_20091002_germanus_gyula_kiallitas_Erden_az... Letöltés ideje: 2010. június 8.

Kiss Dávid Sándor: Germanus Gyula. In: <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html>

Letöltés ideje: 2012. május 17.

³ Ezúton is szeretném megköszönni a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma életrajzi monográfia elkészítésére „Ex oriente lux. Germanus Gyula keletkutató élete és munkássága” címmel beadott pályázatomra megítélt alkotói támogatását.

⁴ Ezúton is szeretném megköszönni a Magyar Földrajzi Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak, Lendvai Timár Editnek és Dr. Kubassek János igazgató úrnak a több hónapos segítségét és rendkívül készséges, empátikus és baráti hozzáállását.

⁵ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 4. doboz

hyderabadi Nizám ul-Mulk fejedelem alapította és ezért dr. Germanus Gyula a Nizám ul-Mulk professzor cím viselésére jogosult. Az első világháború alatt (1915-18-ig) a török Vörös Félhold megbízottjaként részt vett a Dardanellák védelmében, fogadta VI. Mehmed Resád szultán és a Medsidije rendjellel tüntette ki. Indiában folytatott tudományos munkáinak eredményeként a kalkuttai és a daccai egyetemek vizsgabizottságai tagjává nevezték ki. Ezt a tiszteletet 1936-ig töltötte be.

1935-ben az egyiptomi ezeréves Azhar mecsetiskola tanítványaként előkészítette magát a mekkai zarándoklatra, amelyről 1936-ban magyarul megjelent kétkötetes „Allah Akbar” című könyve, majd 1938-ban ennek Berlinben német és „Sulle orme di Maometto” címen olasz fordítása. 1939-ben ismét Egyiptomba utazott, majd átment Arábiába, hogy Mekkában és Medinában kutatások elvégzése után karavánnal áthatoljon a Ghureirai sivatagon Riádhba, amely utat előtte európai kutató még nem tette meg. Dr. Teleki Pál halála után 1941-ben a Kar őt bízta meg a Keleti Intézet igazgatásával és 1945-ben a Közgazdaságtudományi Kar nyilvános rendes tanárává lépett elő. Ezt a munkakört 1948-ig töltötte be, amikor az Eötvös Lóránd egyetem (sic!) Bölcsészeti Karán az arab nyelv és mohamedán művelődéstörténelem tanszékvezető nyilvános rendes tanárává nevezték ki. 1948-ban feleségül vette Kajári Katót, aki az óta is munkatársa. 1952-ben az olasz Accademia del Mediterraneo (Róma) olasz nyelvű tudományos munkái elismeréséül rendes tagjává választotta és 1973-ban az Accademia évfoduló-ünnep alkalmából az érdeméremmel tüntette ki, majd alelnökének választotta meg. Egyben a római Accademia Leonardo da Vinci is rendes tagjává választotta.

1955-ben a kairói és az alexandriai tudományegyetem meghívta, hogy az arab irodalomról tartson előadásokat, majd a damaszkuszi egyetem is meghívta. Eme előadások eredményeként 1956-ban a kairói arab nyelvű Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. 1957-ben az Arab Írók Szövetsége tiszteletbeli tagjává választotta és ünneplésére egyhetes úgynevezett „Germanus-hetet”, előadás-sorozatot tartott, amelyen ő is felszólalt. 1958-ban az indiai kormány meghívta, hogy a mohamedán művelődés köréből nyolc egyetemén (Bombay, Agra, Aligarh, Lucknow, Calcutta, Santiniketán, Hyderabad, Delhi) angol nyelvű előadás-sorozatot tartson. A Magyar Tudományos Akadémia a tudományok doktora címmel tüntette ki és az Orientalisztikai Bizottság tagjává választotta. 1958-tól 1966-ig, mint országgyűlési képviselő élénken részt vett a Parlament munkájában. 1961-ben a marokkói kormány meghívására Rabatban és Fezben nagyszámú egyetemi hallgatóság előtt arab nyelvű előadásokat tartott az arab irodalomról. Tudományos munkái elismeréséül 1967-ben a baghdadi Tudományos Akadémia is levelező tagjává választotta és az iraki kormány meghívta, hogy feleségével együtt Bagdad alapításának évezredes ünnepélyén részt vegyen. Ebben a minőségben az Eötvös Lóránd Tudományegyetemet képviselte és átadta az egyetem arab nyelvű üdvözlő dísziratát. Évente a téli hónapokat Kairóban és Damaszkuszban töltötte, tudományos kutatások és előadások céljából. 1964-ben az újonnan létesített kairói egyetemen arab nyelvű előadásorozatot tartott az arab irodalom köréből. Ugyancsak 1964-ben, 80 éves korában a kormány nyugállományba helyezte és elismerése jeléül két ízben a Munka érdemrend arany fokozatával és végül a Munka Vörös Zászló Érdemrendjével tüntette ki. 1965 tavaszán a szaúdi arab kormány meghívására felesége kíséretében ismét Arábiába utazott és Mekkában elvégezte a Kába körüli szertartásokat, azután arab nyelven tudományos előadásokat tartott. 1966 decemberében a damaszkuszi tudományos akadémia is levelező tagjává választotta.

Mindeme évek alatt szorosán vett tudományos munkái mellett számos előadást tartott a budapesti Rádióban, magyar, német, angol, török és arab nyelven, a bécsi Rundfunk-ban német nyelven, a kairói és damaszkuszi televízióban arab nyelven. Keleti útjainak történetét: „Kelet Varázsa” (Magvető Kiadó) c. munkájában, unikumértékű fényképekkel örökítette meg.

1973-ban a londoni Institute for Cultural Research és a delhi Indian Institute of Islamic Studies rendes tagjává választotta. 1979-ben a nápolyi „Accademia Internazionale di Pontzen”

díszoklevél kíséretében a „Palma d’oro” arany jelvénnel tüntette ki, tudományos munkássága elismeréseként. Tudományos munkái magyar, német, francia, olasz, angol, török, arab és hindosztáni nyelven jelentek meg. 1979-ben jelenik meg „Az arab irodalom” (Gondolat Kiadó) harmadik bővített kiadása.”

Talán nem annyira ismert tény, hogy - a kenyerét újságíróként is kereső - Karinthy Frigyes interjú készített Germanussal „Látogatás doktor Germanus Abdul Karim Gyulánál” c. a Pesti Naplóban.⁶ A professzor hosszú élete során számtalan interjú adott bel-és külföldi lapoknak, egyéb médiumoknak, mindvégig szívesen állt a sajtó rendelkezésére, jó kapcsolatokat ápolt vezető újságírókkal szerte a nagyvilágban. Az érdekes, kissé fecsegő stílusú, negédes, adomázgató Karinthy-Germanus beszélgetést teljes terjedelmében közöljük:

„- Köszönöm. Milyen kedves nálad és máris otthonosan érzem magam – tudod, hogy itt laktunk valamikor és elemibe idejártam, szembe a Rigó uccába? Hát azt tudod-e, hogy Jókai is ebben a Külső-Stáció uccában lakott? Stáció uccának, azt hiszem, azért hívták, mert gőzvasút járt errefelé, abban az időben.

- Az lehet. Fantasztikus város volt ez, mi bennszülöttek tudjuk. Mindig volt benne valami kalandos és valami romantikus. Egyáltalán nem véletlen, hogy annyi különleges pályafutás indult el innen, a szélrőzsa minden irányába, szerte a nagyvilágba. Mit gondolsz, hogy lett belőlem orientalista? Rendes, polgári pesti gyerek voltam, az akkori kicsit németes kultúrában éltem, a »Magyar Szalón«, az »Új Idők« és »Kakas Márton«-on kívül járt nekünk a »Fliegende Blätter« és a »Gartenlaube« is. Ebben az utóbbiban láttam egyszer, a sok érzelgős, puha regényillusztráció közt – emlékszel rájuk? – egy képet: beduin karavánt ábrázolt a sivatagban. Feltűnt a fények és árnyak határozott, kemény eloszlása s a kifejező szakállas arcok: mindig újra visszalapoztam rá, legyőzhetetlen vágy fogott el, hogy ezt a vidéket és ezt a népet megismerjem.

- Ismerem ezt az érzést. »Vostalgianak« kellene nevezni, mint a nostalgia, a honvágy ellentétét. Azért az se véletlen, hogy téged inkább a »Gartenlaube«, engem meg a »Fliegende Blätter« inspirált.

- Igen, de engem talán végzetesebben. Tizenhétéves koromban kezdtem el arabul tanulni. Aztán törökül és perzsául.

- Tudom. És hogy belső és külső kalandozásaidat, az ázsiai utakat most megírtad, két kötetben, »Allah Akbar« címen, mint egykor Vámbéry a maga világraszóló történetét. Roppant kíváncsi vagyok rá. Vámbéry kedvenc olvasmányom volt diákkoromban.

- Nekem is. De lehet, hogy amit magamról írok, még jobban fogja érdekelni a mindkettőnkben szunnyadó örök diákat. Ő is sokat barangolt, arab földön, Kis-Ázsiában, vendége volt a nomádoknak, élte a zarándokok életét...

- Szakálla is volt.

- Ami a szakállat illeti, parancsolj...

- Óriási! Ez te vagy? Nem ismertem volna rád. Milyen komoly, derült a tekinteted...és a zárt, szigorú ajkak...és ez a kámzsa...Az ember azt hinné, valami ázsiai imám...

- Közel járna, aki hinné. Három év óta mohamedán vagyok.

- Micsoda? Ez csakugyan több mint amit Vámbéry vállalt, Ázsia – szerelmében...Tudtommal az ilyesmi nehezen megy.

- Emiatt kellett zarándokolnom elsősorban Mekkába, előírásosan. Nem könnyű vállalkozás, valóban. A mohamedánok gyanakvóak és féltékenyek. Több Ázsia-kutatót megöltek már, akik így próbáltak közelférközni az Iszlám lelkéhez. Legutóbb egy dán és egy francia zsidót. Nekem sikerült, hála régi arab tudásomnak. Kilencszáz-harmincnégyben avattak fel az azhar-mecsetben. Most hadzsi vagyok, s aki tudja, mit jelent ez, nyugodtan papnak nézhet, mert a mi

⁶ Pesti Napló, 1936. november 22. 35. old. Az újság gondosan eltett példányát a Germanus-hagyarekban leltem meg. 26. doboz

vallásunkban Allah minden hithű szolgája egyben papja és tudósa a mindenkire vonatkozó törvénynek. A mohamedánokat nem papi hierarchia, hanem a hívők akarata és törvénytisztelete köti össze. Egyébként mohamedán nevem Abdul Karim, ami annyit jelent: »a kegyes Isten szolgája«.

- Milyen szép, virágos nyelv.

- Mit tudtok ti erről a nyelvről! Most, harmincöt évi studium után is tele van számomra meglepetéssel, ha a Koránt, vagy az Ezeregyéjt olvasom. Itt nemcsak arról van szó, mint a kínaiban, hogy más hangsúllyal kiejtve, mást jelent a szó. Egész mondatok kapnak más, sokszor ellentétes jelentőséget, ha egyetlen interpunkciót megváltoztatasz. Nézd ezt a vers-sort, itt, ebben a gyönyörű költeményben. (És sebesen lapozni kezd, visszafelé, egy kötetet és lelkesen, skandálva szaval, különös dalt, sok lágy torok-hanggal.) Tudod, mit jelent? Dicséri Harun Al Rasid nagyságát. Most, ha ezt az egyetlen pontot, itt a közepén, elhagyom, az egész versszak gúnyos persziflázzsá változik, gáncs és szemrehányás és kicsinylés. Ez az oka, hogy az Ezeregyéjben ugyanazt a szöveget, ártatlan szűzek gyönyörködtetésére felolvashatod, de, ha akarod, sikamlós, buja, mámoros gőz árad a sorokból. Egy betűn, egy ponton múlik.

- Hihetetlen. Mint a homousion és homoiusion százados vitája egy »i« körül. És mindegyik ázsiai nyelvben így van ez?

- Nem mindegyikben. A bengáli nyelv, amelyen Rabindranath Tagore írta híres verseit, s amelyet negyvenötmillió ember beszél, világos és szabatos és egyértelmű. De az általános műveltséghez Bengáliában is hozzátartozik az arab nyelvkultúra, mint nálunk a latin és görög. Különben jól ismerem Rabindranath Tagorét, sokat vitakoztunk vele, inkább erkölcsi, mint vallási kérdésekről.

- És faji kérdésekről, persze?

- Ugyan, ezt az európai hóbortot, mely annyit hivatkozik keleti származására, éppen Ázsiában ismerik a legkevésbé. Ott nagyon jól tudják, hogy az »árja« szó például, ami szanszkritül földművest jelent, nyelvészeti fogalom, semmi köze fajtákhöz. Nagyon jól mondja Eliot Smith, hogy árja fajtáról beszélni olyan, mintha magas és szőke, vagy alacsony és fekete szótárról beszélnének. Az ő számukra, akik sokkal mélyebben és valóságosabban lelki, szellemi lénynek látják az embert, mindig nagyobb jelentősége volt a kultúrának, mint az európai értelemben vett civilizációnak. Jól tudják, hogy minden ettől függ, s mindent ez determinál. Az építészet fejlődését például éppen úgy a fahiányból származó téglakultuszból vezetik le, mint a téglakönyvtárakból megszületett hagyománytiszteletet, vagy akár az egész egyiptomi világot, aminek eredete a halottak kultusza volt. Vagy mi más a tizenkettes számrendszer, mint az arab, hatosbeosztású víziórák emléke?

- No és...mit szól a feleséged öméltósága ahhoz, hogy mohamedán lettél? Nem tart tőle...izé...tudniillik nálatok, ha jól tudom, a többnejűség...

- Hiába, a humorista kiütözik belőled...Csak arra figyelmeztetek, hogy ez is ázsiai eredetre vall... Az arab irodalomtörténetnek van egy nevezetes alakja, Abu Nyuvász, akire engem sokszor emlékeztetsz. Karikatúrákat írt, kifigurázta a szent és tisztelt „kasszidákat”, melyekben az elhagyott szerelmes ott kesereg a romok közt, a holdvilágban, miután kedvesét elvitte a karaván.

- Épp olyan nyugtalan ember lehetett, mint mi ketten. S éppen annyi bajba, veszélybe sodort nyilván a kíváncsiság.”

GERMANUS GYULA ÉS AZ 1956-OS FORRADALOM: AZ INDIAI KAPCSOLATOK (FORRÁSOK, VISSZAEMLEKEZÉSEK)

Megjelent: SZÁZADOK 150. évf. 1. sz. pp. 197-207., (2016).¹

Germanus Gyula (1884 – 1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár életpályájának és munkásságának értékelése mind a mai napig megosztja a közvéleményt és a hazai tudományos közösséget.² Nevét itthon méltatlanul kevésbé ismerik,³ bár könyvei az elmúlt évtizedekben rendszeresen megjelentek. Germanus hagyatékát az érdi Magyar Földrajzi Múzeum őrzi és gondozza.⁴ Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a vészterhes időkben a professzor – már hajlott korában – komoly közvetítő szerepet vállalt az indiai diplomaták és a Nagy Imre-kormányhoz hű erők (Bibó István⁵, Göncz Árpád⁶, Antall József⁷) között. 1956. decemberében az ő lakásán is találkozott egymással Kumara Padmanabha Sivasankara Menon⁸ India moszkvai nagykövete, Nehru indiai miniszterelnök különmegbízottja, ill. ifj. Antall József tanár, későbbi miniszterelnök. Ha a szükség úgy hozta, tolmácsolt a felek közt, ha kellett, három évtizedes múltra visszatekintő indiai kapcsolatrendszerét⁹ mozgatva állt a demokratikus erők utóvédharcra mellé. Kumara Padmanabha Sivasankara Menon 1956. december 2. és 7. között Budapesten tárgyalt. Nagykövetként Moszkva mellett Budapestre is akkreditálták. A Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom kibontakozási javaslatát továbbította a szovjet kormánynak. Germanus élete végéig büszkén emlegette, hogy jó kapcsolatait kihasználva aktívan közreműködött a budapesti indiai nagykövetség hiteles információkkal való ellátásában. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában (ÁBTL) számos dokumentum

¹ Letölthető: <http://real-j.mtak.hu/8669/36/2016-1.pdf>

² *Simon Róbert*: Európai zarándokok Mekkában. In: *Vallástudományi Szemle* 1 (2009), 9-26.

Udvarvölgyi Zsolt: Germanus Gyula tudományos munkásságáról. In: *Vallástudományi Szemle* 3 (2010), 167-173.

Dr. Kubassek János: Germanus Gyula-kiállítás Érden – Az iszlám világ tudós kutatója. In: *Élet és tudomány* 2009. október http://www.eletestudomany.hu/content/aktualis_20091002_germanus_gyula_kiallitas_Erden_az...

Letöltés ideje: 2010. június 8.

Kiss Dávid Sándor: Germanus Gyula. In: <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html>

Letöltés ideje: 2012. május 17.

³ Ezúton is szeretném megköszönni a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma, majd Balog Zoltán miniszter úr, Emberi Erőforrások Minisztériuma (NKA miniszteri keret) életrajzi monográfia elkészítésére „Ex oriente lux. Germanus Gyula keletkutató élete és munkássága”, ill. “Germanus Gyula orientalista életművének kutatásához” címmel beadott pályázataimra 2012-ben, ill. 2014-ben megítélt alkotói támogatását.

⁴ Ezúton is szeretném megköszönni a Magyar Földrajzi Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak, Lendvai Timár Editnek és Dr. Kubassek János igazgató úrnak a több hónapos segítségét és rendkívül készséges hozzáállását.

⁵ Bibó István (1911-1979) jogász, politikus (NPP), politikai gondolkodó, egyetemi tanár, a Nagy Imre-kormány államminisztere.

⁶ Göncz Árpád (1922-2015) író, műfordító, politikus, a Magyar Köztársaság elnöke 1990-2000 között.

⁷ ifj. Antall József (1932-1993) tanár, könyvtáros, orvostörténész, múzeumigazgató, politikus, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke 1990-1993 között.

⁸ Menon, Kumara Padmanabha Sivasankara (1898–1982) indiai diplomata, nagykövet.

⁹ Germanus 1929-ben meghívást kapott a híres indiai költőtől, Rabindranath Tagore-tól, hogy az elnöklete alatt álló santiniketáni egyetemen (Bengál) szervezze meg az iszlamológiai tanszéket, és legyen annak első professzora. Felkészülten ment Indiába, számos egyetemen tanított, s bár megbízatása három évre szólt (1929-1932), a kalkuttai és daccai egyetem vizsgabizottságának 1936-ig tagja maradt. Indiában, a delhi nagymecsetben tért át 1930-ban iszlám hitre, és került még közelebb a muszlim népekhez.

található erre a rövid időszakra vonatkozóan, főleg Antall József aktáiban:¹⁰ Ezekből megtudható, hogy „(...) az ellenforradalom leverése után Göncz Árpád, Bibó és Antall levelet írtak Nehrunak, amelyben leírták álláspontjukat a forradalommal kapcsolatban. Írtak a karhatalom és a szovjet csapatok kegyetlenségeiről, a forradalmárok üldöztetéséről és kérték Nehru és az indiai kormány segítségét. A levél elküldése után Nehru az indiai kormány moszkvai nagykövetét, Kumara Padmanabha Sivasankara Menont¹¹ küldte Magyarországra. Menon itt a hivatalos látogatásokon kívül több megbeszélést folytatott a levél küldőivel, Bibó, Göncz és Antall, valamint a Paraszt Párt képviselőjével, Farkas Ferencel.¹² (...) Antall azt állítja, hogy egyedül is folytatott beszélgetést Menonnal, és részt vett Hajnal¹³, Germanus és Menon beszélgetésében. Elmondta, hogy Germanus és Hajnal igen ellenségesen nyilatkoztak Kádárékról, a Szovjetunióról.” Említésre méltó a jelentéshez fűzött megjegyzés is: „Erről a tárgyról az ügynök már írt jelentést. Itt az új az, hogy Germanust és Hajnal professzorok is kapcsolatban voltak az indiai követtel.”

Egy négy hónappal későbbi jelentésből újabb részletek tudhatók meg:¹⁴ „Újra elmesélte Antall tegnap az indiai követtel, Menonnal folytatott megbeszéléseit. Elmesélte, hogy Gönczzel együtt fogalmazták a levelet Menonhoz, amelyben kérték látogatását. A Menonnal folytatott tárgyalásoknál Germanus professzor és felesége volt a tolmács. Jelen volt Hajnal professzor¹⁵ és néha Göncz Árpád is. Antall azt állítja, hogy a megbeszéléseken az előbb már említett pártközi fórum megbízottjaként vett részt, és a megbeszélés előtt sokáig tanulmányozta Germanusz könyvtárában az indiai helyzetet és az indiai történelmet.” Későbbi jelentésekből egyértelműen fény derül Antall Germanussal ápolt atyai, bensőséges nexusára:¹⁶ „Jelezte még azt is Antall, hogy Germanusnak is elmeséli a helyzetét és segítségét kéri, összeköttetéseit, világhírét felhasználva. – Germanus Gyula történésről van szó.” Az ügynök Antall bizalmába férközve még személyesebb kapcsolatról is említést tett:¹⁷ „Megmutatta nekem Germanus Gyula nyelvész-professzor levelét, aki megköszönte Antall születésnapjára írt gratulációját. Egyben sajnálatát fejezte ki az Antallt ért igazságtalan támadás miatt. Megnyugtatóan vigasztalta, hogy nem szabad elkeseredni, mert »lesz még ünnep a mi utcánkban.« Antall hosszasan bizonygatta a levél megmutatása után, hogy szerencsétlen ez a rendszer, ahol világhírű tudósok és országgyűlési képviselők így vélekednek a helyzetről.”¹⁸

¹⁰ ÁBTL 3.1.2. M-25787/1. „Egri Gyula” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Egri Gyula H-13111, Adta: „Egri” Vette: Kállai Lili r. szds. Idő: 1959. III. 21. Tárgy: Antall József ügye. Jelentés: Budapest, 1959. március 21.

¹¹ Helyesen: K.P.S. Menon

¹² Farkas Ferenc (1903–1966) banktisztviselő, politikus (Nemzeti Parasztpárt, majd Petőfi Párt), újságszerkesztő, a Nagy Imre-kormány tagja.

¹³ Helyesen: Haynal Imre (1892–1979) orvos, belgyógyász, endokrinológus, egyetemi tanár.

¹⁴ ÁBTL 3.1.2. M-25787/1. „Egri Gyula” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Egri Gyula H-13111, Adta: „Egri” Vette: Kállai Lili r. szds. Idő: 1959. VII. 20. Tárgy: Antall József ügye. Jelentés: Budapest, 1959. július 20.

¹⁵ Ismét Haynal Imre orvosprofesszorról van szó.

¹⁶ ÁBTL 3.1.2. M-25787/1. „Egri Gyula” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Egri Gyula H-13111, Adta: „Egri” Vette: Kállai Lili r. szds. Idő: 1959. IX. 3. Tárgy: Antall Józsefről. Jelentés: Budapest, 1959. szeptember 4.

¹⁷ ÁBTL 3.1.2. M-25787/1. „Egri Gyula” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Egri Gyula H-13111, Adta: „Egri” Vette: Kállai Lili r. szds. Idő: 1959. XI. 13. Tárgy: Antall Józsefről. Jelentés: Budapest, 1959. november 13.

¹⁸ Germanus 1979-ben bekövetkezett haláláig szoros, bizalmi, baráti kapcsolatban állt tanítványával, ifj. Antall Józseffel (1932-1993). Az ÁBTL-ben talált, Germanushoz köthető iratok is rá, és nem édesapjára, id. Antall Józsefre vonatkoznak. Id. Antall József (1896-1974) jogász, menekültügyi kormánybiztos, politikus (FKgP), parlamenti képviselő, újjáépítési miniszter (1945-1946) volt.

Germanus vonatkozásában figyelemre méltó a budapesti indiai nagykövetség ügyvivőjének, Mohamed Attour Rahmannak a személyi dossziéja is:¹⁹ „Az Indiai Követség ügyvivője 1956. szeptember 29-én érkezett Budapestre szolgálattétel céljából. Az illetékes szervek kisvártatva javaslatot tettek személyi dosszié nyitására. „Mohácsi” fedőnevű ügynök jelentése szerint „először Germanus Gyula egyetemi tanárnál találkozott vele 1957. január 2-án, amikor Menon részére meghívást²⁰ tartott lakásán. Menon urat elkísérte az indiai ügyvivő, Ramon (sic!) is, akivel a beszélgetések során ismerős viszonyba²¹ került.” Ehhez kapcsolódik az aktában talált külügyminisztériumi feljegyzés²² is Rahman indiai id. ügyvivő látogatásáról: „Az ügyvivő (...) közölte, hogy Germanusz professzort az indiai kormány két havi tartózkodásra meghívta Indiába egyiptomi útja során. Költségeket csak az országon belül térítenek.”²³ A feljegyzés végén sajátos jellemzés is olvasható az indiai diplomatáról: „Rahman Pakisztánban született, muzulmán, trockista, könnyűvérű nőt (sic!) vett feleségül, akinek apja orosz fehérgárdista volt. A múltban Rahman felesége Indonézia elnökének, Hattnak volt a titkárnője.”²⁴

Nem csak a rendszerváltás utáni első kormány vezetőjéről, dr. Antall József miniszterelnökről (1932–1993) őriznek Germanusra vonatkozó dokumentumokat az ÁBTL-ben, hanem az 1956-ban szintén aktív szerepet vállaló, majd a köztársasági elnöki tisztséget 1990–2000 között betöltő Göncz Árpád (1922–2015) vallomásában is megtalálható a Professzorra való utalás.²⁵ Az ifj. Antall Józsefnek az indiai követséggel való kapcsolatát firtató kérdésre, Göncz a kihallgatásán így válaszolt: „Tudomásom szerint semmilyen kapcsolata nem volt az indiai követséggel, egy ízben találkozott társaságban Menonnal Germanusz Gyula professzor lakásán. (...) Tudomásom szerint ifj. Antall József, Germanusz professzor lakásán a házigazda és Hajnal István professzor²⁶ társaságában összejött (sic!) Menonnal. (...) Rahman gyakran kért tőlem felvilágosítást egyes személyekre vonatkozóan, akiknek neve mással folytatott beszélgetéseiben előfordult. Így fordult elő, hogy beszélgetéseink folyamán Germanusznál történt beszélgetés után Rahman felvilágosítást kért ifj. és id. Antall József, Hajnal István személyére.” Említésre méltó, hogy Göncz Árpád a sajtóban máshogy emlékezett vissza némely részletkérdésben a történetekre, mint a kihallgatási jegyzőkönyveiben. Ezekben szó sem esik Germanusról: „November elseje körül találkoztam össze egy ismerőssel, aki említette, hogy az indiai követség benne volna egy szovjet-magyar közvetítésben, ha kapna erre vonatkozóan felkérést, amelyet a magyar demokratikus szervek aláírnak. Az előző nap hozott össze egy barátom Bibó Istvánnal, akivel korábban már találkoztam, de nem voltunk közeli kapcsolatban. Egy pillanat alatt megállapítottuk, hogy az égvilágon mindenben egyetértünk. Az indiai közvetítésnek a lebonyolítása majdnem teljes egészében rajtam állt. A memorandumot Bibó és Farkas Feri fogalmazta meg, az alaphangját Pista²⁷ adta meg. (...) Ez olyan kompromisszumos megoldás volt, amelyet szerintem a magyar közvélemény 75 százaléka elfogadott volna. Megszereztem az összes magyar demokratikus szervezet és párt aláírását. India moszkvai nagykövete, K. P. S. Menon nemzetközi jogász volt, nagyon jó felkészültségű

¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-11369. „Mohamed Attour Rahman” MNK BM II/2-b. Személyi dosszié. SZ-5418. Megnyitva: 1957. VII. 2. Jelentés: Budapest, 1957. július 25.

²⁰ Fogadás, informális összejövetel volt.

²¹ Germanus és Rahman baráti viszonyba kerültek az idők során.

²² Uo. KüM. N. Pol. Osz. Kós Péter ov. 834/1957.

²³ A kiutazás és előadó körút végül is 1958. március-április között valósult meg.

²⁴ A magyar elhárítás vélelmezhetette, hogy Rahman felesége hírszerző tevékenységet is folytatott.

²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-150003/2-c/1. „dr. Bibó István és társai” MNK BM III/II/8. Osztály Vizsgálati dosszié. 10-52063/58. sz. Tárgy: Jegyzőkönyv Dr. Göncz Árpád kihallgatásáról Budapest, 1957. július 26., ill. augusztus 8.

²⁶ Helyesen: Haynal Imre.

²⁷ Bibó István

ember. A margitszigeti Nagyszállóban tartózkodott, talán kétszer-háromszor találkoztam vele Bibó Pista jelenlétében. Közben bömbölt a rádió, hogy ne lehessen lehallgatni a beszélgetésünket. Budapesten fiatal ügyvivővel álltam napi kapcsolatban, akit Rahmannak hívtak. Menon megkapta az aláírt kibontakozás javaslatot, s az ő tájékoztatásából tudom, hogy átadta Molotovnak. Tehát az oroszok nem utasították el az anyag átvételét, de választ nem adtak rá.”²⁸

Göncz egy korábbi beszélgetésben hosszabban idézi fel az eseményeket, de különös, hogy Germanust itt sem említi: „November 10-ike körül találkoztam össze egy újságíró ismerősömmel - Magyar Pálnak hívták -, aki elmondta, hogy az indiai követség benne volna egy közvetítésben, ha erre vonatkozólag felkérést kap a magyar demokratikus szervek aláírásával. Egy akkori barátom, Szesztay András meg összehozott Bibó Pistával. Pillanatok alatt megállapítottuk, hogy az égvilágon mindenben egyetértünk. Pista akkor került ki a Parlamentből, ült odahaza. Tőle értesültem az angol és amerikai követségnek átadott emlékiratokról stb. (...) Ennek az indiai közvetítésnek a lebonyolítása majdnem teljes egészében rajtam állt. Én szereztem meg a munkástanács aláírását, a levelet a Parasztszövetség nevében többek közt én írtam alá, a Kisgazdapártból talán Antall József²⁹ aláírása került rá, s a Szociáldemokrata Pártból Révész Andrásé.³⁰ A felkérés eredeti példányát ma Új-Delhiben őrzik, nagyon-nagyon fontos dokumentum. A felkérés nyomán érkezett Budapestre Menon, az indiai nagykövet- egy nagyon jól felkészült, kiválóan tájékozódott nemzetközi jogász -, aki Moszkvában székelt, de ekkor Magyarországra akkreditálták. Budapesten az idő tájt csak egy fiatal, velem egyidős ügyvivő volt, Rahmannak hívták. Ő volt az, aki akkor az indiai kormány magatartását a magyar forradalommal kapcsolatban megváltoztatta. A parlamentjünkben ezt úgy jelentette be Nehru, hogy Budapesten tartózkodik egy kiváló fiatal tisztviselőjük, akinek a jelentései alapján helyreigazítják korábbi álláspontjukat. Rahman nyilván fölismerte az itteni helyzetben rejlő lehetőséget, hogy India morális nagyhatalomként vehet részt egy európai nemzetközi konfliktus rendezésében. Menonnal, a Magyarországra akkreditált nagykövettel, aki a Margitszigeti Nagyszállóban lakott, talán kétszer vagy háromszor tárgyaltam Bibó Pistával együtt. A felesége volt még ott, és közben bömbölt a rádió, hogy ne lehessen minket lehallgatni. Akkoriban hozták az indiai segélyszállítmányokat Budapestre indiai hadirepülőgépekkel. (...) Rahmannal rendszeresen, szinte naponta találkoztunk. Abban az időben az indiai követség minden lapot, emlékiratot, egyebet megkapott. A fiatalság és a forradalom gerincét alkotó aktív réteg nem bízott sem az amerikaiakban, sem az angolokban. Mint ahogy az új pártokban sem, tőlük tehát nem juthattunk semmilyen anyaghoz. Az amerikai meg az angol követség is mindig az indiaiakat próbálta megfejteni információkért. Március 15. előtt teljesen kétségbe voltak esve az angolok és az amerikaiak, hogy lesz-e valami, halálosan félték tőle. Rahmant ostromolták, ő meg engem kérdezgetett. Én nem tartottam valószínűnek, Pista még hitt benne, hogy lehet valami, de én, aki biciklin jártam a várost, láttam, mennyi rendőr kíséri a villamosokat, és maga az utcakép sem vallott a »márciusban újra kezdjük« jelszóra, nem volt mögötte tényleges erő. Még volt tényleges erő a nőtüntetésben, a néma tüntetések mögött. A nőtüntetés híre Menonnál ért bennünket. Menon úgy, ahogy volt, beszállt a kocsijába, kiment a Hősök terere kocsival, rajta az indiai lobogóval, és egész idő alatt föl-alá kocsikázott, s csak a végén jött vissza. Folytattuk a tárgyalást, mi az indiaiakat közvetítésre kértük. Bibó Pista és Farkas Feri megfogalmaztak egy tervezetet a lehetséges megoldásról,

²⁸ *Mátraházi Zsuzsa*: Göncz Árpád családi, '56-os és börtönalbuma. Kritika, 2006. november. In: http://www.gonczarpad.hu/goncz_arpad_csaladi_56_os_es_bortonalbuma
Letöltés ideje: 2015. június 29.

²⁹ Ifj. Antall József vállalt ebben is szerepet.

³⁰ Révész András (1909-1996) jogász, történész, szociáldemokrata politikus, 1956-ban az SZDP főtitkárhelyettese volt.

amely a magyar közvélemény kilencvenöt százalékát kielégítette volna, s erről megállapodtak a Kiszgazdapárttal, a Szociáldemokrata Párttal, az Értelmiség Forradalmi Tanácsával. Az iratot átadtuk Menonnak azzal, hogy mint kibontakozási javaslatot adja át az oroszoknak. Át is adta Molotovnak, de választ nem kaptak rá. Nem utasították el az átvételét, de nem is válaszoltak rá.”³¹

Germanus kezdeti lelkesedése és közvetítő lendülete 1957 elejére alábbhagyott. A kezdődő letartóztatások és megtorlások óvatosságra készítették. Tanítványai később részben cinikus és rendszerkritikus megjegyzéseiről, részben lelkiismereti problémát is okozó opportunistaságról számoltak be. Fodor Sándor³² arabista, egyetemi tanár visszaemlékezése szerint³³ „Germanus képviselő is volt egy időben, de ez nála nem politikai állásfoglalás volt. Nyilvánosan nem hallottuk politizálni, de a fennálló rendszer iránti kritikus véleményét kiérezhettük az olyan finom humorral átszőtt megjegyzéseiből, mint például a következő: »Kérem, ma a világ két részre oszlik: a szabad világra és a szabad világra.« Ezzel kívánta jelezni, mennyire nevetségesnek tartja az ideológiai harcban folyton hangsúlyozott különbséget, mely a szocialista és a kapitalista világ között létezik. Jól tükrözi elutasító magatartását a következő történet is, melyet nem tőle, hanem másik tanáromtól, Czegléd Károlytól³⁴ hallottam. Az 1956-os forradalom leverése után a magyar kérdés hosszan szerepelt az ENSZ napirendjén. Egy alkalommal a neves indiai politikust, Krishna Menont³⁵ küldték ki Magyarországra tényfeltáró útra. Mivel Germanusnak közismerten jó indiai kapcsolatai voltak, a magyar szervek javasolták neki, hogy keresse fel Germanust, hogy nála is tájékozódjék a magyar helyzetről. Germanus később így adta elő találkozásukat: »Megmondtam neki, hogy mi, magyarok Kádár mögött állunk, hiszen, ha valakit fenékre akarunk billenteni, mögéje kell állnunk.«” Katona Tamás³⁶ történész, majd későbbi politikai államtitkár így vélekedett Mesteréről:³⁷ „Antall Józseffel kettőben hallgattuk meg ezt a keserves vallomást, és idéztük vissza később, amikor Germanus 1956 utáni kettős szerepével szembesültünk: azzal, hogy ő tájékoztatta becsületesen és részletesen a forradalom igazáról Kunar Menont, a Bécsből jelentéstételre Budapestre küldött indiai nagykövetet, néhány évvel később azonban mégis képviselőiséget vállalt a Kádár-féle látszatparlamentben.”

Germanus 1958 januárjában feleségével, Kajári Katalinnal³⁸ Kairóból Damaszkuszba utazott, hogy a damaszkuszi egyetem meghívásának eleget téve hat előadást tartson. Damaszkuszba az indiai kormány vendégeiként, annak meghívására Indiába repültek, hogy nyolc város –Bombay, Agra, Aligarch, Lucknow, Kalkutta, Hyderabad, Santiniketán, és Delhi – egyetemein előadásokat tartson az arab irodalomról és az iszlám kultúrtörténetéről. Előadott továbbá a Rotary Clubban és az indiai Béketanácsban, valamint több hindu és muszlim kollégiumban is. Két hónapos indiai tartózkodásunk útiköltségeit és ellátását az indiai kormány állta. Az elsősorban tudományos célú meghívás kapóra jött a berendezkedő Kádár-rendszer

³¹ Göncz Árpád: „Az eszmék felezési ideje.” (Részlet Hegedűs B. András Göncz Árpáddal készített interjújából. 1985. február 14.) In: http://www.gonczarpad.hu/goncz_arpad_az_eszmek_felezesi_ideje
Letöltés ideje: 2015. június 29.

³² Fodor Sándor (1941–2014) arabista, egyetemi tanár, professor emeritus (ELTE-BTK).

³³ Fodor Sándor: „Az utolsó viveur.” Emlékeim Germanus Gyuláról. In: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Szerk. Lendvai Timár Edit. Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. 55. Ezúton köszönöm a szerkesztő asszony és a Magyar Földrajzi Múzeum hozzájárulását a másodközléshez.

³⁴ Czegléd Károly (1914–2004) arabista, egyetemi tanár, professor emeritus (ELTE-BTK)

³⁵ Helyesen: K.P.S. Menon

³⁶ Katona Tamás (1932–2013) történész, tanár, országgyűlési képviselő, politikai államtitkár, nagykövet.

³⁷ Dr. Katona Tamás: Germanus-tanítványok. In: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Szerk. Lendvai Timár Edit. Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. 69.

³⁸ Germanusné Kajári Katalin (1903–1991) író, Germanus Gyula második felesége. Muszlim neve: Aisha.

külső adminisztrációjának. Az úttal, és különösen Nehru miniszterelnökkel folytatott találkozóval legitimálni szerették volna a rezsim emberarcúságát, nyitottságát. Az út azonban nem várt bonyodalmakat generált, amelyet a magyar diplomaták csak félve mertek hazajelenteni. Germanus 1958-as indiai útjáról mindenekelőtt a Sík Endre³⁹ külügyminiszternek Tamás Aladár⁴⁰ követ által, 1958 áprilisában írott követségi jelentések érdemelnek említést:⁴¹ „Germanus professzor itt-tartózkodását is megkíséreltük kihasználni a sajtóvonalon is. Ebből a célból összehoztuk a Statesman⁴² egy tudósítójával. Az interview szervezésekor az a gondolat vezetett, hogy a Statesman egyike a legreakciósabb lapoknak, melynél igen nehéz eredményt elérni. Az viszont, hogy Germanus professzor a kormány vendége, és hogy híres ember, az ő érdeklődésüket is felkeltette és ezért egyeztek bele az interview-ba.” Szinte teljes terjedelmében idézhetjük a legfontosabb, Germanus professzor indiai látogatásáról szóló jelentést, amelyet Kázmér Zsigmond⁴³ attasé készített és Tamás Aladár követ hagyott jóvá 1958. április 18-án, és amely összefoglalja az indiai utat:⁴⁴ „Mint arról már táviratilag is beszámoltunk, Germanus professzor és felesége rendben megérkeztek Indiába februárban. Sajnos az utazás következtében előállott nagyfokú késés azt okozta, hogy megérkezésük után azonnal el kellett kezdeniük az indiai kormány által kidolgozott program megvalósítását. (...) Amikor Germanus professzor ide megérkezett, kész programmal várták, amelybe sem ő, sem mi nem tudtunk beleszólni. A professzor végül is különböző kényszerítő körülmények hatása folytán mégsem tudta megvalósítani az eredeti tervezetet, hanem hét indiai egyetemi várost látogatott meg és tartott ott előadásokat: Aligarh, Agra, Calcutta, Santiniketan, Nagpur, Hyderabad, New-Delhi. A számára kidolgozott program meglehetősen szoros volt és ő azon igyekezett változtatni, hogy ne kelljen minden percét utazásra és előadásra tölteni, hanem legalább annyi szabadideje maradjon, hogy megfelelő módon tudjon pihenni. Az Indián belüli utazás során mindenütt megkülönböztetett figyelmességgel bántak mindkettőjünkkel, és semmi panaszra nem volt okuk az ellátást és hasonló dolgokat illetően, eltekintve a keleti életmódra jellemző egy-két kisebb panasztól: pontatlanság, hanyagság, sok piszok stb. Germanus professzor az előadások során általában az arab költészetéről és főleg az egyiptológiáról beszélt. Emellett elmondása szerint sokat kellett foglalkoznia a magyarországi helyzettel is. Meglátása szerint főleg a vidéki városokban, amellyel, hogy igen keveset tudnak Magyarországról, igen egyoldalú és főleg a nyugati hírekre alapozott tájékozottsággal találkozott. Ez vonatkozott az általános magyarországi élettel és különösen az 1956. évi ellenforradalmi eseményekkel kapcsolatos ismeretekre. Véleménye szerint az emberek nem rosszindulatúak Magyarországgal szemben, mert miután ő tájékoztatta őket a valódi helyzetről, mindjárt megváltozott a nézetük, csak nincsenek megfelelően tájékoztatva arról, hogy mi történt Magyarországon és mi a jelenlegi helyzet. Az utazások és előadások során a professzornak többen felvetették, hogy szeretnének Magyarországra ellátogatni. Miután Germanus professzor Delhibe érkezett, sikerült kissé szorosabb együttműködést megvalósítani vele. Ezt az együttműködést össze sem lehet hasonlítani pl. Baktay Ervinnel⁴⁵ való együttműködésünkkel. Germanus professzor igen szívesen állt rendelkezésünkre egyes kérdésekben, soha nem lépett fel követelőzően sem anyagi, sem más kérdésekben. Sajnos delhii

³⁹ Sík Endre (1891–1978) történész, afrikánista, diplomata, nagykövet, külügyminiszter (1958-1961).

⁴⁰ Tamás Aladár (1899–1992) költő, író, műfordító, szerkesztő, diplomata, nagykövet.

⁴¹ MNL XIX-J-1-j 1945-1964 Delhi 9. 108/1/szig.titk./1958.

⁴² Indiai, angol nyelvű politikai napilap. Alapítva 1875-ben. Bővebben lásd:

<http://www.thestatesman.com/>

Letöltés ideje: 2015. december 3.

⁴³ Kázmér Zsigmond diplomata, nagykövet.

⁴⁴ uo. 126/szig.titk./1958.

⁴⁵ Baktay Ervin (1890–1963) indológus, festőművész, művészettörténész, író, műfordító.

tartózkodása idő szempontjából nem volt a legszerencsésebb: közvetlenül április 4-re esett, amikor sokat kellett más dolgokkal is foglalkoznunk. A legnagyobb akadályt abban jelentette, hogy szerettünk volna a tiszteletére egy fogadást rendezni, azonban attól tartva, hogy az rossz hatással lehet az április 4-i fogadás látogatottságára, egy szűkkörű cocktail-ra voltunk kénytelenek korlátozni. A cocktail-party amellet, hogy nem jöttek el azok, akik ígérték, és akikre számítottunk, igen jól sikerült. Kb. 40 személyre számítottunk, hogy majd eljönnek, azonban mindössze 20-an jöttek el a meghívottakból. (...) Bár a professzorral szemben az indiai Kormány képviselői figyelmesek voltak, néha azt tapasztaltuk, nem foglalkoznak vele olyan mértékben, mint azt elvárnánk. Amikor Delhibe visszatérték, pl. a Hyderabad House-ban szállásolták el őket. A professzor teljesen egyedül volt ebben a hatalmas épületben, és bár kényelmi és más szempontokból jó volt számára ez a hely, csaknem úgy tűnt, mintha el akarták volna őt zárni a szélesebb körű nyilvánosságtól. (...) A Minisztérium semmit sem tett meg annak érdekében, hogy nagyobb publicitást kapjon a professzor. Ennek ellensúlyozása céljából hoztuk össze a professzort a Statesman képviselőjével is, hogy ezen keresztül bizonyos publicitást adjunk itt tartózkodásának. Beszéltünk az Indiai Rádió képviselőivel is arról, hogy jó lenne, ha csinálnának vele egy riportot, de nem vállalkoztak rá. Delhiben a professzor szintén több előadást tartott az arab irodalomról, s általában az iszlámmal kapcsolatos kérdésekről. Ezeknek az előadásoknak – véleményünk szerint – nagy sikerük volt a hallgatóság körében. Tekintve, hogy Germanusék a tervezett időnél jóval később érkeztek meg először New-Delhibe, a Nehru miniszterelnökkel való találkozást el kellett halasztani, és csak azután kerülhetett sor rá, amikor ismét visszatérték ide, március 29-én. A professzor a találkozásra úgy ment el, hogy előtte megbeszélte velem, hogy milyen kérdéseket kellene felvetni a miniszterelnöknek a követség részéről. A professzor felvetette így a szorosabb kulturális kapcsolatok kérdését, az ösztöndíjasok cseréjét. Ezzel kapcsolatban Nehru azt mondta, hogy jó lenne, csak pénz-probléma van, és emellett az ösztöndíjasok cseréje esetében a nyelv kérdése. A professzor erre ismertette velem, hogy lehet angolul is tanulni Budapesten, és magyarul is meg lehet tanulni viszonylag rövid idő alatt, tehát ez nem megoldatlan akadály a két ország kulturális kapcsolatainak fejlesztése terén. A beszélgetés során felmerült a politikai helyzet kérdése is. Nehru elmondta, hogy levelet kapott St. Gallenből disszidens magyar diákoktól, amelyben kérték, tiltakozzon egy újabb magyarországi halálos ítélet ellen. A professzor azt válaszolta, hogy ő mindössze Pálincás⁴⁶ kivégzéséről tud, s a nyugati tájékoztatás eltúlozza az erről szóló híreket. Nehru kissé találva érezte magát a professzor szerint, amikor a gazdasági helyzetről érdeklődve olyan tájékoztatást kapott, hogy Magyarországon nincsenek koldusok, és hogy az állam gondoskodik mindazokról a személyekről, akik képtelenek már dolgozni. Ezt a professzor különben igen gyakran elmondotta, s nagyon büszke volt erre. Összegezve megállapíthatjuk, hogy Germanus professzor indiai látogatása igen hasznos volt számunkra. Számos olyan személyt és csoportot tájékoztatott Magyarországról, a jelenlegi helyzetről, akikhez mi nem jutunk el, s akik a mi tájékoztatásunkat kisség hidegen fogadják, s nem túlságosan hisznek nekünk. Ugyanakkor sok olyan helyre eljutottak a professzor szavai, ahova mi a távolság, útiköltség-probléma miatt nem juthatunk el egyelőre. Tényként állapíthatjuk meg, hogy sokkal több mindent meg lehetett volna valósítani a professzor látogatása során, azonban ebben korlátozott minket az, hogy nagyon későn érkezett meg New-Delhibe, s a kormány által összeállított programot volt kénytelen azonnal elkezdni megvalósítani, s így látogatásának döntő idejét a vidéki utazás kötötte le.”

A szintén Sík Endrének küldött, „Információ Nagy Imréről” c., 1958. április 19-én kelt követjelentés több szempontból érdemel figyelmet:⁴⁷ „Nagy Imre személye még mindig bizonyos érdeklődés tárgya Indiában és időről időre fordulnak hozzám, információt kérve

⁴⁶ Pálincás Antal (született Pallavicini Antal őrgrof) (1922–1957) honvéd őrnagy, a forradalom mártírja.

⁴⁷ uo. 132/sz.t./1958.

jelenlegi sorsát illetően. Hozzám ez ideig romániai tartózkodásától eltérő közlés nem érkezett. Éppen ezért rendkívüli módon meg voltam lepődve, amikor Germanus professzor határozottan elmondotta, hogy Nagy Imre Magyarországon van, először letartóztatásban volt, jelenleg házi őrizetben. Amennyiben ez így van, valószínű, hogy Rahman megfelelő információt tudott haza küldeni. Nekünk viszont itt nem használ, ha én akár a tényeknek meg nem felelő választ adok, akár kitérek a válaszadás elől.”⁴⁸

A Nehru–Germanus tárgyaláson folyt valós diskurzust Dr. Kubassek János geográfus, tudománytörténész, az érdi Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója tárta fel:⁴⁹ „Az indiai magyar nagykövet, az ismert költő, Tamás Aladár közbenjárásával sikerült elintéznie, hogy India miniszterelnöke a hivatalában személyesen fogadja a magyar tudóst. Dzsavaharlal Nehru – aki Kasmírban született hinduként, mohamedán környezetben cseperedett fel – megkülönböztetett érdeklődéssel fogadta az iszlám kultúra tudós professzorát. Több tanulmányát, cikkét előzőleg már ismerte. (...) Nehru hivatali dolgozószobájában fogadta Germanus Gyulát, feleségét, Aishát és Tamás Aladárt, a magyar nagykövetet. Indiai részről a titkára és egy külügyminisztériumi diplomata, valamint Nehru leánya, Indira Gandhi⁵⁰ volt jelen a beszélgetésen. (...) A többórás fogadás fő témája az 1956-os magyar forradalom eseményei voltak. Nehru udvariasan, de kíméletlenül kérdezett, egyenesen, köntörfalazás nélkül fogalmazott: Milyen az a munkáshatalom, amely ellen a saját munkásai fellázadnak? A felkelők miért verték le a vörös csillagokat, ha nem a szocializmus ellen fogtak fegyvert? Miért tartóztatták le Nagy Imrét, a törvényes magyar miniszterelnököt? Miért hagyta el oly sok fiatal a hazáját, a szovjet beavatkozást követően? Miért nem tértek haza, ha otthon már olyan jól, olyan rendben mennek a dolgok? Mi történt a megtorlások során? Germanus Gyula nem készült fel ezekre a kérdésekre, de megpróbálta védeni a védhetlent. Azt tudta, hogy a szocializmus eszméje nemcsak a tudatlan indiai nincstelének, hanem számos indiai értelmiségi előtt is nem lebecsülendő vonzerővel bírt az 1956-os forradalom előtt. Indiai utazásai során azonban érezte, hogy a forradalom eltírása – világnézettől, pártállástól függetlenül – nagy megdöbbenést váltott ki a világ legnépesebb demokráciájában. (...) Germanus nem cáfolta a tényeket, csak megjegyezte, hogy a világsajtóban maga is számos rosszindulatú híresztelést olvasott Magyarországról. Hozzátette: sajnos, olyan felelőtlen zurnaliszták irkálnak össze-vissza mindenféle valótlanúságot, akik soha nem jártak Magyarországon, nem ismerik a tényleges magyar viszonyokat, másodkézből szerzik információikat. Bizonyítékok nélkül is állítanak mindent – hangoztatta az ősz tudós. Nehru felállt, az asztalhoz lépett, félretette a világlapokat és a diplomáciai jelentéseket tartalmazó dossziékat, majd elővett néhány levelet. Az autentikus bizonyítékokat. Vérrel átitatott, magyar menekültek által írt, nyugati országokban feladott angol-nyelvű levelek voltak a dossziében. Az egyik levélből felolvasott néhány mondatot, mely arról tudósított, hogy az Ausztria felé tartó elfogott felkelő fiatalok előrenyújtott kezét egy szovjet járőr megszagolta, s akinek puskaporszagúak voltak az ujjai, azt helyben minden vizsgálat és kérdezősködés nélkül kivégezték. A levelet a szabad világból írta olyan művelt személy, aki szemtanúja volt az eseménynek. A levélíró pontos kilétét Nehru nem fedte fel, de a felolvasottak nagyon meggyőzőek és életszerűek voltak. Germanus Gyula dermedten hallgatta az indiai miniszterelnök szavait. A magyar orientalista nem tudhatta, még milyen egyéb levelek lapulhatnak a dossziében, de megpróbálta menteni a menthetlent. Egyes levelekből nem szabad általánosítani – próbált érvelni, de szavaira furcsa válasz érkezett. (...)

⁴⁸ Hazánk indiai nagykövetsége nem kapott semmilyen hivatalos értesítést a Központtól 1958 áprilisáig, hogy Nagy Imrét, a forradalom miniszterelnökét és társait már egy évvel korábban, 1957. április 14-én Magyarországra hozták!

⁴⁹ *Kubassek János*: Utószó. In: Germanus Gyula: Kelet fényei felé. Budapest, Palatinus, 2003. 241-245. old.

⁵⁰ Indira Gandhi (1917-1984) politikus, parlamenti képviselő, India miniszterelnöke 1966-1977, ill. 1980-1984 között.

Nehru nem szólt, csak nagyot sóhajtott, és keserűen elmosolyodott. Germanus sem érvelt tovább, mert mindketten tudták, hogy a dossziékban rejlő levelek az igazságot tartalmazzák. (...) Az indiai követ, Tamás Aladár nem merete hazajelenteni a Nehrunál elhangzottakat, mert rettegett attól, ha Budapesten megtudják, pontosan mi zajlott az indiai miniszterelnökkel való beszélgetés során, akkor az ő diplomáciai pályafutása könnyen befejeződhet.”⁵¹

Germanus az 1958. november 16-i országgyűlési választásokon a Hazafias Népfront párton kívüli jelöltjeként parlamenti képviselőiséget is vállalt, két cikluson keresztül, 1966-ig. Jelölésével a Kádár-rendszer a tudós nemzetközi reputációját és - nem utolsó sorban - közel-keleti és észak-afrikai kapcsolatrendszerét szerette volna kiaknázni. Az idős professzor a Külügyi Bizottságnak lett aktív tagja. Tettével hozzájárult a konszolidációhoz, a harmadik világ felé forduló magyar külpolitika sikeres nyitásához. Ugyanakkor a Nehru-tárgyalás rámutat arra is, hogy a rendszer kegyeltjeként utazgató, adomázgató, fogadásról fogadásra járó, idősödő professzornak külföldön olykor a „pofozó bábú” hálátlan szerepköre jutott.

⁵¹ Kubassek említést tesz az információ forrására is: „A fentieket az orientalista özvegyétől, Kajári Katótól – Aishától – hallottam 1983-ban, amikor a Magyar utazók, földrajzi felfedezők című kiállítás anyaggyűjtését végeztem, s az idős asszony a bizalmába fogadott.” In: uo. 244-245.

„IGAZÁN MEGHAT, HOGY ILYEN GONDDAL KÍSÉRED FIGYELEMME A RÓLAM SZÓLÓ KÜLFÖLDI SAJTÓVISSZHANGOT.”: GERMANUS GYULA ÉS LUKÁCS GYÖRGY LEVELEZÉSE

Megjelent: EZREDVÉG 26. évf. 3-4 sz. pp. 70-73., (2016).¹

Germanus Gyula (1884–1979) orientalista, irodalomtörténész, író, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő kapcsolatot tartott fenn Lukács Györggyel (1885–1971). Azt nem állítjuk, hogy mély, tudományos diskurzus folyt, ill. komoly szakmai együttműködés alakult ki a két tudós között. Azonban Germanus időről időre (1958-ban, ill. 1962-1964 között) szükségesnek érezte, hogy a korai hatvanas években meglehetősen izoláltan élő és alkotó idős Lukáccsal tudassa a keleti útjai során szerzett tapasztalatokat, különösen a Lukács-életmű recepciójára vonatkozó információkat. (Germanus kapcsolatrendszere kontinenseken ívelt át, nevét egyaránt ismerték európai, török, észak-afrikai, közel-keleti, ill. indiai tudományos körökben.) Fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy Lukács arab világbeli ismertségéről, egyiptomi és szíriai reputációjáról elsőként Germanus írt a világhírű filozófusnak és ezzel a rövid levéllel minden bizonnyal kiváltotta a belső emigrációban élő tudóstárs elismerését is. Más levelek sajnós érdektelenebb témákat taglalnak (pl. tiszteletpéldány küldések). A leveleket az MTA Könyvtár és Információs Központ Lukács Archívuma őrzi.² Germanus 1958. május 7-én így írt Lukácsnak:³

„Igen tisztelt, kedves barátom!

Több hónapos keleti előadó utamról hazatérve, tisztelettel jelentem, hogy Egyiptomban, Szíriában és Indiában számos tudós és olvasó azzal fogadott, hogy elragadtatással olvasták és okultak franciára és angolra fordított műveidből és quasi nekem, mint honfitársnak mondtak köszönetet azért a nagyszabású és mélyreható munkásságért, amit az emberiség számára kifejtettél. Én ezt a köszönetet most tefeléd irányítom, nemcsak a magam nevében, de ama számtalan hálás olvasód nevében, akik ezzel megbíztak.

A kiválóbb tudósok, akik műveid csodálói Egyiptomban Dr. Tāhā Husein⁴ akadémikus, professzor, Mahmoud Teymour⁵ akadémikus, Abbās al- ‘Aqqād⁶ akadémikus; Szíriában Halīl Mardum⁷, a damaszkuszi akadémia elnöke és Safīq Dzabri, a damaszkuszi egyetem dékánja; Indiában Dr. Zākir Husain⁸, Bihār tartomány kormányzója, Mr. A. R. Mahmoud professzor (Kalkutta) és Dr. Sunnibi Kumar Chatterjee⁹ professzor, a bengáli szenátus elnöke stb. stb.

Engem személyesen büszkeség töltött el, hogy általad ilyen megtiszteltetésben részesültem és ezért bátorzkodtam, hogy ezt szíves tudomásodra hozzam.

Maradok tisztelő híved

Germanus Gyula”

¹ Letölthető: http://ezredveg.vasaros.com/html/2016_03_04/1603042.html#udzs

² Ezúton köszönöm Székely Mária segítségét.

³ LAK (Lukács Archívum és Könyvtár)

⁴ Taha Husszein (1889–1973) egyiptomi arab író, novellista, műfordító, egyetemi tanár, akadémikus.

⁵ Mahmoud Teymour (1894–1973) egyiptomi arab színműíró, akadémikus

⁶ Abbas Mahmud al-Aqqad (1889–1964) egyiptomi arab újságíró, költő, irodalomkritikus, akadémikus.

⁷ Halil Mardam Bey (1895–1959) szíriai arab költő, kritikus, akadémikus.

⁸ Zakir Husain (1897–1969) indiai muszlim politikus, kormányzó, India alelnöke 1962-1967, majd India elnöke 1967-1969 között.

⁹ Helyesen: Suniti Kumar Chatterji (1890–1977) indiai nyelvész, irodalmár, egyetemi tanár.

Lukács György 1958. május 16-án kelt köszönetnyilvánító válaszelevele „másodlatban” maradt fenn:¹⁰

„Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm kedves leveledet, mellyel igen nagy örömet szerezteél nekem. Több évvel ezelőtt indiai írótól hallottam, hogy ott vannak olvasóim, de arról, hogy könyveim Egyiptomba és Szíriába is eljutottak, fogalmam sem volt. Annál nagyobb meglepetés volt számomra a leveledben összegyűjtött névsor, mert arra különösen nem számítottam, hogy az ottani tudomány ilyen előkelőségei érdeklődnek munkásságom iránt.

Még egyszer hálásan köszönöm azt a nagy örömet, melyet híreiddel okoztál.

Igaz híved

(aláírás nélkül)”

Germanus Gyula rövid levélben viszonzta Lukácsnak a filozófus egy korábbi figyelmisségét 1962. március 25-én:¹¹

„Igen tisztelt kedves barátom!

Fogadd hálás köszönetemet jókívánságaidért a bagdadi tud. akadémia levelező tagjává való választásom alkalmából. Meglepetésszerűen érkezett ez a hír, akárcsak 1956-ban a kairói tudományos akadémia tagjává való választásom is. 54 évvel ezelőtt jártam Bagdadban és a most jövő őszi meghívás székfoglalóm tartására, megváltozott körülmények között fog lezajlani. Akkor tizenhét éves fővel sok mindent másképpen láttam.

Megemlékezésed nagyon jól esett és személyesen üdvözöllek.

Germanus Gyula”

Germanus Gyula, 1963. január 4-én dedikált tiszteletpéldányt küldött Lukácsnak „Az arab irodalom története” c. könyvéből (Budapest, Gondolat Kiadó, 1962). Lukács György így köszönte meg a professzor küldeményét 1963. január 9-én:¹²

„Kedves Kollégám!

Nagyon örvendetes meglepetés volt számomra, hogy elküldted nekem az arab irodalomról írott könyvedet. A kérdés nagyon érdekel, bár sajnos igen kevésbé ismerem. Éppen ezért nagy öröömre szolgál, hogy módomban lesz könyvedet elolvasni. Már a lapozgatásnál különös örömmel töltött el, hogy olyan behatóan foglalkozol a mai idők arab irodalmával. Ez rendkívül fontos kérdés és úgyszólván alig tudunk róla valamit.

Újbóli hálás köszönettel igaz híved

Lukács György”

¹⁰ LAK (Lukács Archívum és Könyvtár)

¹¹ Uo.

¹² Uo.

Germanus Gyula 1963. augusztus 19-én hosszabb, több kérdést érintő levélben fordult Lukácshoz:¹³

„Igen tisztelt kedves Barátom!

Sokrétű, keleti tanulmányaim mellett, érdeklődéssel olvastam a Times Library Supplement július 26. számában kilenc irodalomtörténész véleményét az irodalmi kritika mai állásáról, és kivonatoltam valamelyik magyar lap számára; az nem tette munkámat meddővé, ha a mai elfogult és egyoldalú irodalmi hangulat következtében nem fog tanulmányom megjelenni. Én mindenesetre levelezési kapcsolatba léptem néhány szereplő tudóssal.

A Library Supplement szerkesztője a sorozathoz megjegyzést fűzött: The Breadth of Criticism címen, amelyben a Te nevedet is említette, ezért bátorkodtam ezt az oldalt Neked elküldeni. Nagyon jól esett az, hogy ismét találkoztam neveddel külföldi szakember szájából vagy tollából.

Bécsben október 5-én, szombaton, d.u. 17:10-kor német nyelvű előadást tartok, 500 középhullám, »die Arabische Philosophie« címen. Ha érdekel, örülnék, ha meg tudnád hallgatni. Ugyancsak Bécsben szalagra vették a Rádióban 40 perces előadásomat »Arabische Geographie im Mittelalter« és »das Mohamedanische Religionsrecht« című előadásaimat, amelyeknek kisugározási idejét még nem tudom, valószínűleg a tél folyamán esedékes.

Szeptemberben jön ki külföldön hosszú angol nyelvű tanulmányom az arab pogánykori költészet kritikájáról, amelyben – azt hiszem – végérvényesen lezártam ezt a vitás kérdést. Két héttel ezelőtt a Táncsics negyedik kiadásban hozta keleti útjaim leírásait a félhold fakó fényében. Ha érdekelne, szívesen küldök tiszteletpéldányt és örülnék, ha keleti kalandjaim olvasása pihentetően hatna mélységes filozófiai munkád után, néhány órára.

Maradok szívélyes üdvözlettel

tisztelő híved

Germanus Gyula”

Lukács „postafordultával” válaszolt is, 1963. augusztus 24-én:¹⁴

„Kedves Barátom!

Köszönettel vettem leveledet és a benne foglalt érdekes kivágást. Igazán meghat, hogy ilyen gonddal kíséred figyelemmel a rólam szóló külföldi sajtóvisszhangot.

Amit munkádról írsz, nagy érdeklődéssel és őszinte szégyenérzettel olvastam. Ez utóbbi onnan ered, hogy sajnós munkám nem igen engedi meg, hogy az általad felvetett rendkívül érdekes kérdésekkel még csak felületesen is foglalkozni tudjak. De ha elküldenéd leveledben jelzett új művedet, nagyon örülnék neki.

Még egyszer köszönet a levélért és a küldeményért.

Tisztelő híved

Lukács György”

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

Végezetül két, rövidebb Germanus levelet ismertetünk. 1964. április 29-én így írt Lukácsnak:¹⁵

„Igen tisztelt, kedves Barátom!

A K.L.M. repülőgépén Egyiptomból hazafelé olvastam rendkívül érdekes nyilatkozatodat a Süddeutsche Zeitungban, ma pedig a Times Literary Supplement külön kiadásában Theatre and Environment¹⁶ című tanulságos dolgozatodat. Ezt leküldöm Tawfiq al-Hakim¹⁷ kairói akadémikus kollégámnak, a legkiválóbb arab színműírónak tanulságul.

Jó egészséget kívánva maradok,

tisztelő híved

Germanus Gyula”

A legutolsó, általunk talált levél 1964. július 1-én kelt:¹⁸

„Igen tisztelt, kedves Barátom!

Mellékelve elküldöm a Times Literary Supplement jún. 25. száma vezércikkét – és most megjelent »Legacy of Ancient Arabia« című arab irodalmi dolgozatomat, amely – külföldi szakemberek szerint végleg eldöntötte ezt a vitás kérdést. (?)

Nemsokára – ha Allah akarja! – elküldhetem most sajtó alatt lévő »The Berber-Arab Literature of Morocco« című tanulmányomat. Nagyon örülnék, ha egyszer módot adnál arra, hogy személyesen tegyem tiszteletemet.

Maradok szívélyes üdvözlettel

tisztelő híved

Germanus Gyula”

Kissé csalódást keltettek a kutatóban ezek a levelek. Tiszteletudó, végtelenül udvarias, ugyanakkor jóformán semmitmondó, nyúlfarknyi szövegek, ill. pár dedikált könyv. Ennyiben merült ki a két tudós kapcsolata. Nyilvánvaló, hogy kutatási területeik, ill. érdeklődési köreik annyira messze estek egymástól, hogy nehéz lett volna közös metszéspontot találniuk. Ezért is tűnnek kissé erőltetettnek Germanusnak a mélyebb és rendszeresebb diskurzus kialakítására tett sorozatos erőfeszítései.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Lukacs, George: Theatre and Environment. in: Times Literary Supplement no. 3243. 23 April, 1964. p. 347.

¹⁷ Tawfiq al-Hakim (1898–1987) egyiptomi arab színműíró, novellista.

¹⁸ LAK (Lukács Archívum és Könyvtár)

AZ ISZLÁM MINT VILÁGVALLÁS (GERMANUS GYULA HAGYATÉKÁBÓL)

Megjelent: VALLÁSTUDOMÁNYI SZEMLE 12. évf. 2 sz. pp. 51-58., (2016).¹

Úgy véljük talán nem szükséges bővebben megindokolnunk publikációnk aktualitását. Az iszlám vallás történetét, irányzatainak fejlődését és a muszlim országok társadalmát egyre többen tanulmányozzák szerte a nagyvilágban, de hazánkban is. Az ötvenes-hatvanas évektől kezdve folyamatosan nő a nyugat-európai muszlim közösségek létszáma, viszonylag sok a – főként vegyes házasság kapcsán – iszlám hitre áttérő európai is. A mecsetekben, tanfolyamokon, iskolákban és az egyetemek kurzusain is sok muszlim és nem-muszlim ismerkedik a vallás alapjaival, a Koránnal, a Szunnával, ill. az arab nyelvvel. Magyarországon is hagyománya van az iszlám tanulmányozásának. Az iszlamológiát megteremtő és művelő – méltán világhírű – nagy elődök (Vámbéry Ármin, Goldziher Ignác) magasra tették a lécet életművükkel. Őket követte Germanus Gyula (1884-1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár, akinek fordulatokban gazdag, kontinenseken átívelő, szinte egy teljes évszázadot felölelő élete számos - eddig kevésbé ismert és figyelemre méltó - ténnyel² örvendezteti meg az életmű kutatóját.³

Az orientalista hagyatékát az érdi Magyar Földrajzi Múzeum őrzi és gondozza. A terjedelmes, 37 dobozban őrzött iratanyag számos kéziratban maradt tanulmány, cikk, fordítás lelőhelye. Itt olvasható „*Az iszlám mint világvallás*” c. gépelt kézirat,⁴ amelyet Hajji Abdul Karim Germanus, „az iszlám kultúrtörténetének professzora a budapesti egyetemen” készített 1970. december 9-én. Germanus ekkor már negyven éve muszlimként élte életét. Még indiai tartózkodása alatt, 1930-ban tért át iszlám hitre Delhiben, a Nagymecsetben. Innentől kezdve írásaiban sajátosan keveredik a belülről fakadó hit és meggyőződés a tudományos szemlélet és igényesség objektivitásra való törekvésével. Bízunk benne, hogy az írás eredeti formában való közreadása figyelemreméltónak bizonyul majd, különösen az iszlámot érintő, Magyarországon is tapasztalható – sőt az elmúlt hónapokban még inkább előtérbe kerülő, a politikai diskurzus és a mindennapi közbeszéd részévé váló – felfokozott érdeklődésre tekintettel.⁵

„Nagy megtiszteltetés számomra, hogy Algéria vallásügyi minisztere Rachid Benaïssa⁶ tanulmányt kért tőlem az iszlám alapvető gondolatáról, egyben meghívott feleségem kíséretében, hogy kormánya vendégeként személyesen látogassak el Algierba. Hálásan

¹ Letölthető: https://epa.oszk.hu/03100/03161/00006/pdf/EPA03161_vallastudomanyi_szemle_2016_2_051-058.pdf

² A nívómonk szempontjából a fő forrás az érdi Magyar Földrajzi Múzeumban őrzött Germanus Gyula-hagyaték. Ezúton is szeretném megköszönni a Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak, Lendvai Timár Editnek és Dr. Kubassek János igazgató úrnak korábbi kutatásaimhoz nyújtott több hónapos segítségét és rendkívül készséges hozzáállását.

³ Ezúton is szeretném megköszönni a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma, majd Balog Zoltán miniszter úr, Emberi Erőforrások Minisztériuma (NKA miniszteri keret) életrajzi monográfia elkészítésére „*Ex oriente lux. Germanus Gyula keletkutató élete és munkássága*”, ill. „*Germanus Gyula orientalista életművének kutatásához*” címmel beadott pályázataimra 2012-ben, ill. 2014-ben megítélt alkotói támogatását.

⁴ Magyar Földrajzi Múzeum - Érd, Germanus Gyula hagyaték 1. doboz

⁵ Az íráson csak a legszükségesebbnek ítélt változtatásokat eszközöltük (nyilvánvaló helyesírási hibák, elütések, elírások javítása).

⁶ Rachid Benaïssa (1942 –) algériai filozófus, szociológus, irodalomtörténész, iszlám-kutató. 1969-ben az Oktatási Minisztérium főtitkárává nevezték ki. Később az UNESCO-ban dolgozott, majd egyetemi tanárként, íróként tevékenykedett.

köszönöm ezt a kitüntető meghívást, amit legnagyobb sajnálatomra jelen állapotomban nem tudok élvezni, ezért csupán arra kell szorítkoznom, hogy a konferencia részére egy tanulmányt írjak, felolvasás és közlés céljára.⁷

Évtizedek tanulmányai alapján összehasonlítottam az emberiség vallási rendszereit, társadalmi berendezéseit és a filozófusok elméleti gondolatait. Az emberiség társadalmait természeti törvények, földrajzi adottságok és azok gazdasági kihatásai befolyásolták, és részben irányították. Ha a részletekbe merülünk, az ókor görögjeinek szűk és kevésbé termékeny hazája a tengerre utalta őket. Messze földön gyarmatokat létesítettek és megismerkedtek idegen területek termékeivel, népeivel és azok tudásanyagát elsajátítva, saját gondolataikat bővítették. Az ókori világ tudásanyagát a mozgékony szellemű görögség a maga képzeleterejével filozófiai magaslatra emelte. Megalkotta a maga gyakorlati életének és szellemi elképzelésének világát. Platón az elvont ideákban látta az ember világának eredetét, Aristotelés szigorúbb osztályokba szorította a gondolkozást. Minden tüneményt osztályozott, kategóriákat állított fel, külső megjelenése, sajátosága és belső lényege szerint. Pythagoras a számok nagysága szerint rendezte el a világ tüneményeit. Mindkét gondolkodó úttörő volt, mert az elképzelést szabályokba szorította. Aristotelés megalkotta a logikát. A terminus technikust a logos, azaz a „szó” fogalmából vette, mintegy meghatározta, hogy a gondolat csupán a szó által válik felfogható valósággá. Az arabok a görög logikát hűségesen fordították mantiq-ra⁸ a nataqa igéből. A logika szabályain épültek fel a tudományok; az emberi gondolkodás törvényszerű korlátok közé került, és eme korlátok kizárták a „felfoghatatlan” létezését, de kifejlesztették a tünemények helyes elrendezését az emberi elmében. A logikai gondolkodás létrehozta a természettudományokat, és az ember számára biztosította azok gyakorlati felhasználását. A filozófus a logikai gondolkozást teljesen érvényesítheti a természettudományokban, de el kell ismernie, hogy van létezés, ami az emberi elmén túl van és Aristotelés ezt a „fizikai tudás mögötti” ténynek ismerte el és metafizikának nevezte. Ez olyan ismereteket foglal magában, amelyek nem szoríthatók sem a pythagorasi szám-elméletbe, sem az aristotelési kategóriákba, de hatásai tagadhatatlanok.

A logika a természettudományokban abszolúte uralkodó, de a szellemtudományokra, főképpen a biológiára, élettanra nem alkalmazható. Nem alkalmazható a történelemre, amely biológiai folyamat, amellyel a materiális erők is érvényesülnek kialakulásában, mozgásában. A történelem alanya és tárgya az élő ember, aki a maga sokrétű egyéniségével, átöröklött természetével, érzéseivel, külső anyagi és társadalmi hatásaival biológiai lény. Ezért nem szorítható be szigorú minősítésbe, vagy matematikai rendszerbe. Az ember mégis valóság, ahogy, mint egyén, vagy a társadalom tagja formálódik, fejlődik, átalakul. Ez a valóság az ember érzelmi világa, az öröm, és a fájdalom, a vágy a szép után, a Jónak keresése és a veszteség utáni vigasz és megnyugvás óhaja.

Ebből a meglévő, de pontosan körül nem írható valóságérzetből erednek a vallások. Emberi társadalom a földön sohasem létezett valamely vallási képzet nélkül. A számos vallási rendszer mind természetfeletti csodákból, inspirációkból ered. Minden vallási rendszer szükségszerűen az emberi érzésen épül és az élet nehézségein akarja átsegíteni a bukdácsoló embert; segíteni akarja, hogy embertársaival békén élhessen, hogy rokonait, barátait, embertársait szerethesse és ha természeti áldásban, egészségben sikerben része van, annak örülhessen és ha veszteség éri, vigaszt találjon.

Minden vallási rendszer kényszerül elfogadni azt az erkölcsi alapot, amely uralkodik a világegyetemen és azt irányítja. Mivel ezt az erkölcsi alapot az emberi elme teljesen meg nem

⁷ A muszlim hitre tért Germanus – bár többször törekedett rá – hosszú élete során nem jutott el Algériába. Jelen tanulmány – információink szerint – még nem jelent meg magyarul.

⁸ Az eredeti gépiratban Germanus arabul, kézírással is odaírta a szót.

ismerheti, egy symbolumot állított fel, amely az emberi értelmén túl tökéletes, sem térben, sem időben nincs korlátozva, felül áll emberi tulajdonságokon, tehát örök és mindenható. A különböző nyelvek más és más néven illették ezt a symbolumot: Jupiter, Deus, Brahma, God, Dieu, Eloh, - és Allah, de mind tagadhatatlan valóságnak érzi, amelyet a bölcs lángesze sem ér fel.

Minden történelmi vallás isteni kinyilatkoztatás letéteménye. A legutolsó isteni kinyilatkoztatás Allah ihlete volt Mohamed próféta számára, aki a próféták utolsója és pecsétje.

Ez az isteni kinyilatkoztatás az utolsója és pecsétje minden előzőnek és elfogad minden előző vallást, de azokat kiegészíti és az egész emberiségnek, nyelvre, színre, fajra való tekintet nélkül vezetőül szolgál élete útján és megkönnyebbülést nyújt a halál ijedelmében. Ez az Iszlám, ami azt jelenti, hogy az ember az isteni akaratnak, tehát a világ rendjének, erkölcsi erejének aláveti magát és ezáltal részesévé válik a világot összetartó erkölcsi törvénynek. Az iszlám nem csupán egy kiváltságos osztálynak, a papságnak ad vezető szerepet, hanem minden egyede, amely eszével felfogja tanítását és szívével érzi embertársai iránti kötelezéseit, közvetlenül áll Allah előtt, akit imáival dicsőít, mint a mindenség urát, és cselekedeteivel az erkölcsi rendet szolgálja az emberi társadalomban. Ezért az Iszlám a megismerés, a tudás, a szív, és a kötelesség vallása. E tekintetben tökéletes társadalmi rendszer, mert nem csupán az emberi tapasztalatra épít, amely lehet téves, hanem a gondolkodás mellett nem téveszti szem elől, hogy a vallás célja az emberi társadalomnak a helyes útra való vezetése, tehát az emberi tévedéseken, és szenvedélyeken felül az erkölcsi törvényt teszi uralkodó tényezővé.

Ez az erkölcsi törvény pedig abban csúcsosodik ki, hogy senki sem követhet el olyan tettet felebarátja ellen, amit nem tőrne el, ha azt vele szemben elkövetne valaki.

Az emberi jog az iszlám tana szerint az erkölcsnek árnyékában született és fejlődött. Az embereket a jog irányítja és védi, és ennek felismerése egy erkölcsi, tehát metafizikai forrásból ered, azaz isteni kinyilatkoztatás az alapja, ahogy az a Koránban van letéve és a próféta hagyományaiban folytatódott. A Próféta halála utáni századokban a tudósok erre a két jogforrásra és az emberi értelemre való támaszkodással, egy olyan jogi rendszert hoztak létre, amely az emberi ész legkimagaslóbb bámulatos teljesítménye. A shari'at a négy elismert vallási iskola: a hanefi, a sháfi 'i, máliki és hanbali rendszeren épült hatalmas alkotás, amely az emberi tevékenység minden mozzanatát szabályozza. Míg az európai jogi rendszerek csupán az állam és a társadalom fizikai életét szabályozzák, de az embernek, mint egyénnek a lelki és testi magatartásába nem avatkoznak be, addig az iszlám jogrendszere a shari'at kiterjed az egyéni ember minden élet-funkciójára és ezért erkölcsi szempontból magasabb és tökéletesebb, mint az európai jogi rendszerek.

Mohamedán testvéreim⁹ előtt felesleges a shari'at ismertetése, mert az köztudomású; egyetemi óráim alatt magyaroknak, németeknek, indusoknak éveken át tanítottam és külföldön előadássorozatokban ismertettem a shari'atot. Az, ami moszlim testvéreim számára fontos, az, az a tudat, hogy a shari'at, amely századokon át az Iszlám kultúra gerince és alaptámasza volt, ma is élő valóság, annak ellenére, hogy számos moszlim vallású országban részben európai jogszolgáltatást vezettek be és a shari'atnak csupán egyes intézkedéseit, az örökjogot, a magánjogot tartották meg, és azt egyes törvényerejű világi rendeletekkel, kámunokkal bővítették.

A nyugati jogrendszerek emberi alkotások, tisztára az emberi gondolkodás forrásából táplálkoznak. Az emberi gondolkodás időről-időre változik, magán hordja az emberi szenvedélyek, a társadalmi élet hullámvásának bélyegét. Valóban ideiglenes érvényű, változó

⁹ A muszlim a helyes és elfogadott elnevezés. A Germanus korában használt „mohamedán” kifejezés sérti az iszlám híveit. A hívők muszlimok, akik Allahot imádják.

és ezért más és más viszonyok részére ellentmondó. A shari‘at szelleme, ha azt logikusan felismerjük és magyarázzuk, tökéletes ételiszabályt nyújt az embernek. A shari‘at rendszerének alapelve az a meggyőződés, hogy a világegyetemnek van Teremtője. Ez egy sark-igazság (axióma), hasonló a természettudományok axiómáihoz, amelyeket sem bizonyítani, sem cáfolni az emberi elme nem képes, de amelyeknek megtagadásával a természettudományok egész rendszere összeomlik.

A Teremtő az első ok, *al-musabbib al-Awwal*, amiből folyt a világ egyetem. De ezt az első okot (prima causa) emberi értelem nem képes sem felfogni, sem meghatározni, de ható ereje a világegyetem minden jelenségében jelen van. Ez az emberi értelem által felfoghatatlan istenség, a világ erkölcsi rendje.

Ezt állapították meg az arab gondolkodók, a Mutazila¹⁰ tudósai, Abu Hudhail Muhammad al-Allaf (meghalt 226 h.),¹¹ an-Nazzám (megh. 231 h.),¹² Bishr ibn al-Mu‘tamir¹³, Ma‘mar ibn ‘Abbad¹⁴ és Thumama ibn Ashras (megh. 213 h.).¹⁵ Mindezek a gondolkodók az aristotelési logika segítségével igyekeztek megközelíteni az istenség fogalmát, tulajdonságát, hatását a világegyetem működésére és az emberi akaratra és gondolkodására. Kísérletük arra az eredményre vezetett, hogy az istenség emberi értelem által felismerhetetlen, de létezése tagadhatatlan.

A shari‘at a jogtudósok századok aprólékos munkájából adódott össze és ma mint a *Fiqh al-madhábib al-arba‘a*¹⁶ szilárd törvénykönyv alakjában fekszik előttünk. Alapelve, hogy a világegyetemet erkölcsi erő kormányozza és ennek az erkölcsi erőnek a megismerése a Korán és a Próféta hagyományának az emberi ész által való magyarázatán keresztül lehetséges. Így a shari‘at vezeti az embert abban, hogyan kell testével bánni, hogy egészséges maradjon, hogyan kell lelkileg megtisztulni ima által, ami nem pusztán szájmozgás és külső mutogatás, hanem őszinte belemerülés abba a meggyőződésbe, hogy minden tettünkért és gondolatunkért az emberek előtt, és az istenség – azaz a világot összetartó erő előtt felelősek vagyunk. Ez az útmutatás minden időre a történelem minden alakulására és társadalmi mozgalmaira érvényes. Ez magában foglalja az emberi magatartást embertársaival szemben és mint testi tisztaság a lélekre is hat. Az Iszlám tanítja, hogy a *tahárat min al-imán*. Az Iszlám erkölcsi tanítása mint ihlet megvédi a társadalmat a szabadosság, a féktelenség okozta bűnöktől. Szigorúan eltiltja az alkohol és minden kábító szer használatát, mert az az emberi értelem ellen elkövetett merénylet. Az iszlámnak ebbeli tilalmát minden nép minden társadalmának példaképpen törvénybe kellene foglalni és végrehajtani, hogy megelőzze a kábító szerek hatása alatt elkövetett bűnöket. Az iszlám szigorúan örködik a család tisztasága felett, a házasságtörést és a nemi kicsapongást szigorúan bünteti. A családi élet az iszlám szellemében szent és *haram*-nak, azaz érinthetetlennek nyilvánítja a feleséget, aki mint anya, gyermekei előtt mint őrangyal áll férje

¹⁰ A mutaziliták sajátos, szunnita eredetű jogi-teológiai irányzathoz tartozó filozófusok, bölcselek voltak a VIII-IX. században.

¹¹ Mutazilita teológus, filozófus, meghalt 841-ben. (Germanus a muszlim időszámítás – 622, a Hidzsra – szerint adja meg a halálozási adatokat.)

¹² Mutazilita teológus, filozófus, meghalt 846-ban. Bászrában született, Bagdadban tevékenykedett. (Germanus a muszlim időszámítás – 622, a Hidzsra – szerint adja meg a halálozási adatokat.)

¹³ Mutazilita teológus, filozófus, meghalt 825-ben. Bagdadban tevékenykedett. (Germanus a muszlim időszámítás – 622, a Hidzsra – szerint adja meg a halálozási adatokat.)

¹⁴ Mutazilita teológus, filozófus. (Germanus a muszlim időszámítás – 622, a Hidzsra – szerint adja meg a halálozási adatokat.)

¹⁵ Mutazilita teológus, filozófus, meghalt 935-ben vagy 936-ban. (Germanus a muszlim időszámítás – 622, a Hidzsra – szerint adja meg a halálozási adatokat.)

¹⁶ A szunnita iszlám egységes, mind a 4 jogtudományi iskola tanítását/értelmezését tartalmazó törvénykönyv/jogszabálygyűjteménye. Lásd bővebben:

<http://www.azharacademy.com/scripts/prodView.asp?idproduct=2433>

Letöltés ideje: 2015. november 25.

oldalán. Az iszlám a ruházkozásban is az erkölcsi szempontot érvényesíti és megköveteli a szemérmességet. A fátyol (hidsáb) szimbólum és azt jelenti, hogy a nőnek nem szabad frivol magatartásával érzéki vágyaknak helytelen módon való felkeltésével a társadalom tisztaságát megfertőzni. A nyugati divat nőnél és férfinél egyaránt elfajzott szekszualitást¹⁷ hozott létre a mentalitásban, amely megtámadta a család egyensúlyát és rombolólag hat a társadalomra és az államra.

Az Iszlám szigorúan tiltja és erélyesen bünteti a lopást, a rablást és az útonállást, ezért moszlim országokban ezek a bűnök ritkán fordulnak elő.

Az Iszlám mint vallás, amiben a hívőknek feltétlenül hinni kell, nem korlátozza a hívőt abban, hogy a természet törvényeit, azoknak működését saját tapasztalata és kísérletei alapján gondolkodásával fel ne ismerje, életére érvényesítse és felhasználja. Amikor a középkorban Európa népei a tudatlanság erdjében botorkáltak, arabul író moszlimok a természettudományokat: az algebra, a geometria, kémia, csillagászat, orvostudomány, és filozófia titkait szabadon kutatták és tanították. A moszlim mecsetiskolák az írástól a legmagasabb tudományágakig tanítómesterei voltak a szellemileg későbbben ébredő Európának. Az Iszlám nem ismer különbséget emberi rangok között. Nem a gazdag, nem az erős a legkiválóbb isten előtt, hanem a gondolkodó tudós, aki szabad kutatásaival megtalálja az utat az erkölcsi törvény felismeréséhez; és azt összhangba hozza a gyakorlati élet követelményeivel.

Az Iszlám nem ismer felszentelt kiváltságos papi osztályt, hanem minden hívő köteles ismerni az iszlám törvényeit és erkölcsi irányát és önmaga áll szemben istennel, minden közvetítő nélkül.

Az Iszlám a fent említett természettudományok mellett hatalmas irodalmat teremtett, amely prózai és költői termékeivel példaképpül szolgált a múltban és szolgál ma is a világ művelt népeinek.

Az iszlám keretében megszületett a lélek vágyódása a világszellem után, amelyből eredetileg kiröppent. Aszketikus hajlamú emberek, akik visszavonultak a világi élet hiúságaitól, külsőségeitől, igyekeztek megszabadulni a test béklyóitól. Ezek voltak a misztikus szúfik, akik lélekben egyesülni akartak az istenséggel. Révületükben felismerték, hogy a szeretet a világegyetem összetartó ereje, és ezáltal műveikben költői magaslatokra emelkedtek.

A legrégebb misztikus mű Abul Tálib al-Makki (megh. 996)¹⁸ „Qút al – Qulúb”- ja és Abdul-Haqq Szab’in (megh. 1269)¹⁹ „Aszrar al – hikmat al – musriqiya.” Omar ibn al – Fáridh (megh. 1235)²⁰ „Nazm asz – Szulúk” és „Hamriya” szimbolikus verseit révületben írta, amikor Mekkában megjelent előtte a próféta szelleme. Ibn al – ‘Arabi (megh. 1240)²¹ „Futuhát al – Makkiya” és „Fuszús al – Hikam” c. művében misztikus látomásait írja le.

A szúfi misztikusokat az ortodoxia eleinte üldözte, amíg Ghazali (megh. 1111)²² az „Ihya’ ulúm ad – din” c. művében a lelki átélés felsőbbségét hirdette és hidat vert az ortodoxia és a

¹⁷ (sic!)

¹⁸ Hadisz-tudós, jogász, szúfi misztikus gondolkodó. Bagdadban hunyt el 996-ban.

¹⁹ Szúfi filozófus, vallástudós, misztikus szerző. 1217-ben született a Pireneusi-félszigeten és Ceutában élt. 1269-ben hunyt el Mekkában.

²⁰ Szúfi misztikus költő (1181-1235). Kairóban született, sokáig élt Mekkában, majd szülővárosában hunyt el. A legnagyobb arab költők közt tartják számon.

²¹ Vallástudós, filozófus, szúfi misztikus költő (1165-1240). Murcia-ban született, Sevilla-ban tanult, 3 évig Mekkában élt, majd – többek közt - Szíriában, Palesztinában, Irakban, Anatóliában tartózkodott, Damaszkuszban hunyt el.

²² Perza származású vallástudós, filozófus, jogász, szúfi misztikus költő (1058-1111). Az egyik legnagyobb hatású, legtekintélyesebb muszlim szerző. A horaszáni Tusz városában született, Bagdadban tanított, járt

*tasawwuf*²³között. Ghazali elmélete az érzések filozófiája, amelyben kifejezésre jut az ember félelme, egyedüliségének érzete és az a tudat, hogy valamely ésszerű és szerető Lénytől függ, akihez felkiálthat a kétségbeesés mélységéből, és akinek irgalma földfelettien végtelen.

Ibn Khaldún (megh. 1406)²⁴ az iszlám egyik legnagyobb lángese, Muqaddima-jában lefektette azt az igazságot, hogy miként a magból a fa, a fán gyümölcs érik, az emberi társadalom is a fejlődés törvényeinek van alá vetve. A fejlődésnek eme törvényei az egész világegyetemre érvényesek: a naprendszerre, a föld geológiai szerkezetére, és az emberi társadalom életére is. Semmi sem áll fenn előzmény nélkül és semmi sincs következmény nélkül. De ez a láncolat nem mechanikus, nem önműködő, hanem az emberi öntudat és emberi akarat által vezetett folyamat.

Minden moszlimnak öntudatában kell, hogy jelen legyen elődeinek élete, alkotása, és kötelességének érezze, hogy méltó legyen a dicső elődök örökségére. Az iszlám a jogok és kötelességek erkölcsi tanítása.

Ibn Khaldún a társadalom fenntartó erejét ebben az erkölcsi tanításban találta, és azt 'aszabiya-nak nevezte. Ha ez a kötelességen és önérzeten nyugvó meggyőződés meglazul, a társadalom ereje meggyöngül. Legyünk büszkék moszlim elődeink munkájára és folytassuk minden erőnkkel azt, hogy az 'aszabiya önérzetét ápoljuk, hogy egy új iszlám-aranykor részeseivé válhassunk.

*wa'tt – tawfiq min Alláh*²⁵

Hajji Abdul Karim Germanus

az iszlám kultúrtörténetének a professzora a budapesti egyetemen

Budapest, 1970. december 9.

Mekkában, Jeruzsálemben, Damaszkuszban. A „szkepticista” Al-Gazáli egyaránt volt szunnita teológus (sáfiita) és szúfi misztikus.

²³ A szúfizmus erkölcsi tanításának lényegi eleme, az „iszlám lelke”, a muszlimok spirituális fejlődésére koncentrált. Lásd bővebben: <http://tasawwuf.org/tasawwuf/>
http://www.albalagh.net/general/what_is_tasawwuf.shtml

Letöltés ideje: 2015. november 25.

²⁴ Történész, filozófus, az egyik legjelentősebb muszlim szerző (1332-1406). Tuniszban született, Algériában, Granadában, Egyiptomban élt és alkotott. Damaszkuszban találkozott Timur Lenk-vel. Megírta Észak-Afrika történetét, történetfilozófiai elméleteit az al-Mukaddima c. művében foglalta össze.

²⁵ Wa min Allah at-tawfiq. Jelentése: „És Alláhtól jön/lesz a siker.” („A siker csak Alláhtól ered.”)

GERMANUS GYULA IRODALOMSZERVEZŐI TEVÉKENYSÉGE

Megjelent: EZREDVÉG 27. évf. 3. sz. pp. 163-167., (2017).¹

A zsidó származású és muszlim hitre tért Germanus Gyula (1884-1979) orientalista, utazó, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár tudományos munkásságának értékelése mind a mai napig megosztja a közvéleményt és a hozzáértő közösséget. Jómagam több éve foglalkozom az életmű kutatásával.² Germanus nevét itthon méltatlanul kevésbé ismerik, életéről tudományos igényű biográfia még nem látott napvilágot. Az orientalista hagyatékát az érdi Magyar Földrajzi Múzeum őrzi és gondozza.³ A terjedelmes, 37 dobozban őrzött iratanyag tanulmányozásával egy komplex, évszázadokon és kontinenseken átívelő pályaut vázolható fel. Jelen írásunkban Germanusnak a magyar és a nemzetközi PEN Club megalakításában és munkájában kifejtett tevékenységével kívánunk foglalkozni. A tudós élete végéig büszkén tekintett tevékenységének eme elévülhetetlen és jelentőségteljes eseményeire. Életpályájának nem elhanyagolható szeletét jelenti a magyar PEN Club vezetésében való szerepvállalása, illetve a bolgár és egyiptomi PEN Club megalapítása. Így ír ezekről a szellemi kalandjairól az „Emlékezés a Pen-Clubra” c. géppel írt, kilenc oldalas kéziratában.⁴ Mivel a Germanus-hagyatékban talált kézirat ezen változatát – tudunkkal – mindezidáig nem publikálták, talán nem érdektelen a legrelevánsabb részek változtatás nélküli közreadása:⁵

„1926-ban Budapestre látogatott John Galsworthy, feleségével, és jelenlétében megalakult a már régebben vajúdó Magyar Pen Club. Az írói egyesület szabályzatát már előzőleg Hermon Ould úrtól, a londoni Pen Club titkárától megkaptuk, és mire John Galsworthy eljött közénk, már készen álltunk a végleges megalakulásra. Elnöknek Rákosi Jenőt, ügyvezető alelnöknek, Dr. Radó Antalt választotta a közgyűlés. Reprezentatív főtitkáruul Zilahy Lajost és ügyvezető titkáruul – főleg nyelvtudásom miatt, engem jelöltek ki. Én rajzoltattam meg a Magyar Pen Club akkori pecsétjét: egy könyv előtt tintatartó, benne három tollal. A Pen Club megalakulása Budapesten

John Galsworthy védnöksége alatt nagy horderejű irodalmi esemény volt. Miklós Andor, az Est lapok főszerkesztője ebéden látta vendégül Galsworthyt és feleségét (...) utána egy zsúfolt nézőtér előtt Heltai Jenő üdvözlő beszédet tartott a Vígyszínházban. (...) Másnap Molnár Ferenc adott ebédet Zsigmond u. 20. szám alatti díszes lakásán. (...) John Galsworthy elutazása után kaptam sürgőnyt Vidakovictól, a jugoszláv Pen Club titkárától, amelyben kérte, hogy Galsworthy tisztelje meg látogatásával Belgrádot. A táviratot továbbítottam Londonba, de John Galsworthy más elfoglaltsága miatt a meghívásnak akkor nem tehetett eleget. Ehelyett Vidakovic a jugoszláv Pen Club nevében engem hívott meg eszmecezerére. Közben Zilahy Lajos nagy irodalmi terve miatt akadályozva érezte magát a főtitkári teendőkhöz elvégzésére, ezért a közgyűlés Radó Antal ajánlatára engem jelölt ki főtitkárnak. Munkám sok nehézségbe ütközött. Pénzünk nem volt... Máig visszaemlékszem, hogy egy langyos őszi estén felkerestem a Pesti Hírlap szerkesztőségében Rákosi Jenőt és kértem, hogy tollával álljon a

¹ Letölthető: http://ezredveg.vasaros.com/html/2017_05_06/1705062.html#udzs

² Ezúton is szeretném megköszönni a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma, majd Balog Zoltán miniszter úr, Emberi Erőforrások Minisztériuma (NKA miniszteri keret) életrajzi monográfia elkészítésére „Ex oriente lux. Germanus Gyula keletkutató élete és munkássága”, ill. “Germanus Gyula orientalista életművének kutatásához” címmel beadott pályázataimra 2012-ben, ill. 2014-ben megítélt alkotói támogatását.

³ Ezúton is szeretném megköszönni az érdi Magyar Földrajzi Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak, Lendvai Timár Editnek és Dr. Kubassek János igazgató úrnak a több hónapos segítségét és rendkívül készséges hozzáállását.

⁴ „A 40 éves évfordulóra, elhangzott a Fészekben” Budapest, 1966. február 12.

⁵ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 28. doboz.

Pen Club mellé, - amely már-már széthullani látszik. Rákosi eleinte habozott, talán el is volt keseredve, hogy álma a „harminc millió magyar”-ról nem valósult meg, de végül rábeszélésemre megengedte és megígérte, hogy vezércikkben méltatja a Pen Club jelentőségét, amelynek tulajdonképpen ő az elnöke. Büszke boldogsággal mentem végig a Körúton, hazafelé, szívemben sok csalódást elnyomva, azzal az örömmel, hogy Rákosi Jenő érveimre hallgatott és hosszú vezércikkben hívja fel a kormány figyelmét a Pen Club helyzetére.

1927-ben Törökországba utazván, kiszálltam Belgrádban és kapcsolatot létesítettem a jugoszláv Pen Clubbal. (...) Még aznap délután megismerkedtem a vezető írókkal: Stefan Petrovic, Veljko Petrovic, Manojlovic, Milan Begovic, a „horvát Pirandello”-val, akikkel magyarul tudtam beszélni, hiszen a legtöbb szerb író és tudós Budapesten végezte tanulmányait. (...)

Utamat Isztambul felé folytattam, de azt egy kis pihenőre Szófiában ismét megszakítottam. (...) Kíváncsi voltam, van-e itt Pen Club és ellátogattam egy nagy bolgár napilap szerkesztőségébe, érdeklődni. A szerkesztők összeültek, tanakodtak, hallottak már valami hasonló írói egyesületről, de bizonyosat nem tudtak. Telefonálgatni kezdtek, és ennek eredményeképpen már aznap este az egyik vendéglőben összegyűlt köröm néhány író és művész, akikkel elhatároztuk a bolgár Pen Club megalakítását. Alexander Balabanov professzor, nagy tudós, a klasszikus nyelvek tanára törökül üdvözölt. (...) Szirak Szkitnik festőművész és író macedón, Dora Gabe asszony költőnő dobrudzsai bolgár volt. Vladimir Polyanov novella és regényíró... (...) Azzal búcsúztam el hirtelen megismert barátaimtól, hogy mire Isztambulból hat hét múltán visszajövök Szófiába, már a megalakult bolgár Pen Club fog fogadni. Így is történt. Nem csak megalakult, de fel is virágzott, és egy év múlva, 1928-ban már sikeres munkáját tapasztalhattam újabb látogatásom alkalmából. Ekkor már a bolgár Pen Club vendégeként érkeztem Bulgáriába, feleségem kíséretében. (...)

1928-ban Musztafa Kemal Ata Türk és a török kormány vendégeként néhány hetet Isztambulban töltöttem. Felkerestem régi tudós barátomat Köpülüzáde Mehemed Fuad professzort és kértem, hogy hívja össze az írókat és alakítsunk török irodalmi Pen Clubot. Hiába igyekeztem meggyőzni, hogy Törökországban, a Türk Yordu és Türk Dernejin kívül nincs kulturális egyesület vagy akadémia, és ezért a Pen Club hathatósan segítené elő az új török irodalom fejlődését. Politikai megfontolás vezette, amikor nem találta időszerűnek egy angol intézménynek megalapítását az akkori közhangulat légkörében. Így fáradozásom meddő maradt.

1928-ban az Oslóban tartott Pen Club kongresszusra dr. Radó Antallal együtt engem küldtek ki, mint a magyar Pen Club hivatalos megbízottjait. Megérkezésünkkor váratlan kellemetlenség fogadott. Töreky Géza vészbíró Hatvany Lajost elévült hírlapi cikkei miatt hétévi fegyházbüntetésre ítélte. A Pen Club kongresszusának résztvevői felháborodásukat fejezték ki azon, hogy írói meggyőződéséért úgy büntessenek, mint egy apagyilkost. A magyar Pen Club vezetőségét tették felelőssé, hogy nem lépett fel kellő eréllyel a sajtószabadság védelmére. Nehéz volt a helyzetünk. (...) Dr. Radó Antallal azonban álltuk a sarat. (...) Felemelő volt számomra ez a küzdelem, amit a távoli északon az irodalom és a tudomány szabadságáért kellett folytatnunk. Évekkel később, amikor a Pen Club kongresszusát H.G. Wells elnöklete alatt Dubrovnikban tartotta, én a magyar küldöttekkel együtt követeltem a német Pen Club kizárását, mert nem szállt szembe a faszizmussal. (...) Oslói tartózkodásom kedves emlékeim közé tartozik. VII. Haakon király kitüntetően fogadott. (...) Az írók közül meleg barátságot kötöttem Theodor Däubler, Benjamin Crémieux, Andreas Haukland, Felix Salten, Martin Andersen Nexő, Jakob Wassermann urakkal... (...)

Indiai tartózkodásom alatt levelezésbe fogtam Abdullah Enán egyiptomi tudós íróval, akinek egy egyiptomi arab Pen Club megalapítását ajánlottam. (...) A kapcsolat folytatódott és Enán igyekezete teljes sikerrel járt. Dr. Táha Huszein elnöklete alatt 1933-ban megalakult az egyiptomi Pen Club. (...) 1932 nyarán Indiából hazatértem s a közgyűlés ismét engem bízott meg a főtitkári teendők elvégzésével. Hosszas tárgyalással, rábeszéléssel, ígéretekkel, végül sikerült a kilépett írók zömét visszavezetnem a Pen Club kebelébe. 1933-ban, mint hivatalos kiküldött részt vettem a Pen Club edinburghi kongresszusán és ez alkalommal viszontláthattam a rég elhagyott Angliát. (...) 1934-ben felkészültem arábiai utamra és ezért Pen Club főtitkári megbízatásomról ismét lemondtam. (...) Arábiából való hazatérésem után. 1936-39-ig ismét átvettem a főtitkári ügyek intézését, de 1939 őszén újabb arábiai útra indultam és az ügyeket utódomnak adtam át.

Arábiából hazatérve 1941-ben ismét engem bíztak meg az ügyek vezetésével, de 1943-ban véglegesen lemondtam a főtitkári állásról, mert nem voltam hajlandó az egyik tag szélhámos üzelmeinek bűnrészesen lenni. Utódom a kiváló nyelvész, dr. Rubinyi Mózes lett. (...)

A kézirat végén olvasható: „A Pen Club hatvan esztendő évfordulóját ünnepeelve a Magyar Pen Club egykori titkárának, majd főtitkárának, Germanus Gyula (1884-1979) professzornak a visszaemlékezését közöljük. A kiváló orientalista tudós és író 1966. február 12-én a Fészek Klubban idézte fel emlékeit, a Pen Club utazó diplomatájaként és hazai szervezőjeként végzett fáradhatatlan munkáját.”

GERMANUS GYULA INDAI ÉVEIRŐL (1929-1932): AKINEK TAGORE ADOTT MUNKÁT, ILL. GANDHIT ÉS NEHRUT IS JÓL ISMERTE

Megjelent: JÓGAPONT: ONLINE JÓGAMAGAZIN 2. évf. 1. sz. pp. (2018).¹

Germanus Gyula (1884-1979) orientalista, író, utazó, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár fordulatokban gazdag, kontinenseken átívelő, majd' egy teljes évszázadot felölelő élete számos eddig kevésbé ismert és érdekes ténnyel² örvendezteti meg az életmű kutatóját.³ Germanusnak 1929-től újabb kihívásokkal kellett szembenéznie, ugyanis meghívást kapott a világhírű, irodalmi Nobel-díjas indiai költőtől, írótól, **Rabindranáth Tagore**-tól, hogy az elnöklete alatt álló santiniketáni egyetemen (Bengál) szervezze meg az iszlamológiai tanszéket, és legyen annak első professzora. Ezt a tanszéket a hyderabadi muszlim Nizám ul-Mulk fejedelem alapította és ezért Germanus a „Nizám ul-Mulk” professzor cím viselésére volt jogosult. Felkészülten ment Indiába, lelkesen oktatott, kutatott, előadásokat tartott, publikált, továbbá külön foglalkozott a tehetséges hallgatóival, s bár megbízatása három évre szólt (1929-1932), a kalkuttai és daccai egyetem vizsgabizottságának 1936-ig tagja maradt. Indiában, a delhi nagymecsetben egy péntek déli imán tért át 1930-ban iszlám hitre, és került még közelebb a muszlim népekhez. A mesés indiai évek mély hatást gyakoroltak a Professzorra és első feleségére, Hajnóczy Rózsára. Beutazták a hatalmas szubkontinentet, megfordultak Delhiben, Kasmírban és Haidarábád fejedelemségben is. A nyári szüneteket a hegyekben töltötték. A házaspár élményeiből született a számos kiadást megélt könnyed, romantikus – ugyanakkor a nivós tudományos ismeretterjesztést is célul kitűző - bestseller, az 1944-ben megjelent Bengáli tűz.⁴ Germanus más munkáiban is részletes említést tett az indiai munkásságáról, tapasztalatairól.⁵ India történelmével, irodalmával, társadalmi, vallási kérdéseivel foglalkozó cikkei, tanulmányai jelennek meg számos újságban, folyóiratban és egyén kiadványban.

Az 1929-1932 közötti, embert próbáló, ám egy életre meghatározó élményt jelentő indiai tartózkodásuk és vendégprofesszori tevékenysége azonban nem csak „komoly” szaktanulmányokat eredményezett. Germanus ezen felül számos rövidebb cikket publikált magyarországi lapokban, ahol kissé hatásvadász eszközökkel ugyan, de blikkfangosan és szórakoztatóan írt az egzotikus országról: „*Látogatás a mursidábádi fejedelem káprázatos palotájában, ahol ezer szolgál és százötven palotaőr nyüzög, de hitelbe vett petróleummal világítanak.*” Alcím: „*Hogyan hódították meg az angolok Indiát.*” (in: Vasárnapi Újság a Budapesti Hírlap heti melléklete. 1932. július 10. vasárnap, 1-2. old.).

Továbbá: „*A Bölcsesség Iskolája, ahol az egész világ tudósai aszkéta életmódban, közös erővel kutatják az igazságot, és egyesíteni akarják Keletet és Nyugatot – Akik a kukoricán is szépet*

¹ Letölthető: <https://jogapont.hu/germanus-gyula-indiai-eveiro-1929-1932/>

² Az érdekességek szempontjából a fő forrás az érdi Magyar Földrajzi Múzeumban őrzött Germanus Gyula-hagyaték. Ezúton is szeretném megköszönni a Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak, Lendvai Timár Editnek és Dr. Kubassek János igazgató úrnak korábbi kutatásaimhoz nyújtott több hónapos segítségét és rendkívül készséges hozzáállását.

³ Ezúton is szeretném megköszönni a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma, majd Balog Zoltán miniszter úr, Emberi Erőforrások Minisztériuma (NKA miniszteri keret) életrajzi monográfia elkészítésére „*Ex oriente lux. Germanus Gyula keletkutató élete és munkássága*”, ill. „*Germanus Gyula orientalista életművének kutatásához*” címmel beadott pályázataimra 2012-ben, ill. 2014-ben megítélt alkotói támogatását.

⁴ G. Hajnóczy Rózsa: Bengáli tűz. Budapest, Palatinus-Magyar Földrajzi Múzeum, 2002. (A művet – felesége naplójának felhasználásával - Germanus Gyula írta.)

⁵ Germanus Gyula: Allah Akbar! Budapest, Szépirodalmi, 1968.

Germanus Gyula: A félhold fakó fényében. Budapest, Palatinus, 2003.

álmodnak és akik havi 40 pengőt bőséges jövedelemnek tekintenek.” Alcím: „Egy magyar tudós cikke Santiniketánból.” (in: Pesti Napló, 1931. április 12. 41-42. old.)⁶

Meg lehet még említeni a Kassai Újságban megjelent, kisebb, indiai témájú írásait is:⁷ „A megcsömörlött nyugati lélek rajongva néz Kelet felé.” Alcímek: „A próféta tanításai, Az indiai nők festői ruhái és meztelen lábai.” (in: Kassai Újság, 1931. október 3. 226. sz.), illetve: „Látogatás az indiai kalifánál, akinek háremében négy feleség alkotja a szent családot.” Alcím: „Az adókból vallást terjesztenek, könyveket osztogatnak, iskolákat építenek.” (in: Kassai Újság, 1931. október 4. 227. sz.)

Figyelemre méltó és elgondolkodtató riport jelent meg „India modern irodalma” c. az Indiából frissen hazatért kutatóval a Literatura folyóiratban. (In: Literatura. Beszámoló a szellemi életről. VIII. évf. Bp. 1933. november. 409-412. old.) Germanus ebben az interjúban kissé árnyalja és sajátosan látatja a Tagore képet, ezért kissé hosszabban idézem a gondolatait:⁸

„(...) Germanus Gyula dr., a kiváló filológus professzor, aki két éven keresztül előadója volt az indiai Shantiniketán-egyetemnek és állandó, személyes érintkezést tartott fenn úgy Rabindra-Nath Tagore-ral (sic!), mint a hindu kultúra több más kitűnő egyéniségével, ezeket mondja:

»Az én studiumom az ázsiai iszlám-világra vonatkozik és így az indiai irodalommal nem foglalkoztam különösebben. De, minthogy odalenn éltem, természetesen ismerem. A hindu irodalom modern renaissance-a Bengáliában kezdődött, mert a bengál nép a legmozgékonyabb szellemű India sokfajta népe közül. (...) De visszatérve a hindu irodalom renaissance-ára, amely Bengáliában indult ki, meg kell említenem a modern hindu irodalom megalapítóját: Rám-Móhan-Ray-t, akinek ez idén ünneplik centenáriumát. (...)

E nagy kitérés után térjünk megint vissza kiindulási pontunkhoz: a hindu irodalomhoz. Rám-Móhan-Ray, a hindu irodalom renaissance-ának megindítója szoros baráti kapcsolatban élt Dvar-Ka-Nath-Tagore-ral, a mai Tagore nagypapjával és annak fiával: Debendra-Nath-Tagore-ral, aki ugyancsak jelentékeny író volt, és akit »Maharsi«-nak, »nagy tanító«-nak neveztek. Tagore tulajdonképpen nem családnév, hanem rangjelzés. Eredeti nevük Banerdzsi, de ezt a nevet letették, és helyette rangjelzésüket tartották meg.

Én a magam részéről túlzottnak tartom azt a nagy Tagore-kultuszt, amely a háború előtt kezdődött, de ma már hanyatlóban van. Rabindra-Nath-Tagore gondolatai nem eredetiek, hanem kölcsönvette őket a hindu népdaltól és a feldolgozásban is Keats és Shelley hatása alatt áll. Indiában tulajdonképpen csak az óta „csinált karriert”, amióta itt Európában annyira felkapták. Ha mint író nem is tartom olyan sokra, elismerem, hogy nyelvi szempontból igen nagy érdeme az, hogy a népies bengál nyelvet irodalmi magaslatra fejlesztette.

Az indiai népdal teljesen különbözik az európaítól, mert nem egyéni, hanem metafizikai problémákkal foglalkozik. Leggyakoribb népdaltémáik például ilyenek: 1. Elveszett a lelkem... keresem... mi a lélek?...lélekzet?...vér?... 2. Gyermekek született...honnét jött?...honnét kapta a lelkét?... Ezt a spekulatív, mindennek az eredetét és célzatát kereső tartalmat vette át Tagore a hindu népdalból és áthozta Európának, ahol egészen új volt ez a felfogás és ezért fogadták olyan nagy hozsannával. (...)

Roppant gazdag ember Tagore: tizennyolcezer holdas birtokán kívül Dardzsilingben van háza, Kalkattában 130 szobás palotája és Santiniketánban, az egyetemi telep mellett, valóságos

⁶Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 9. doboz

⁷ ugyanott, 9. doboz

⁸ ugyanott, 19. doboz

várkastélya. Ennek a várkastélynak egy hihetetlenül csöpp-kis szobácskájában ír, ebben a sarokban ülve képzel el mindent és ezért ír regényt, pedig a regény egyáltalán nem keleti forma.

Színdarabjai szimbolisztikusak. Ezekkel határozott célja van: európai formák között akarja feltámasztani a régi indiai művészetet. Az indus és a görög dráma között lényeges különbség van: az epikus elbeszélés, amaz pedig a cselekvés. Tagore merész újítása, hogy a dráma színpadára bevezette a táncot. (...) Tagorenak az a nagy érdeme ezen a téren, hogy kiemelte a táncot a prostituáltak köréből. Ő táncolni taníttatja a diáklányokat és ezeket lépteti fel a színpadon, ahol egyébként – ő maga is fellép. Hatvankilenc éves korában még táncolt a színpadon. Színdarabjai a mi számunkra azonban unalmasak, mert nincs bennük cselekvés és külön hibájuk, hogy a tánc nem illeszkedik organikusan a darabba, hanem betétként és értelmetlenül hat.

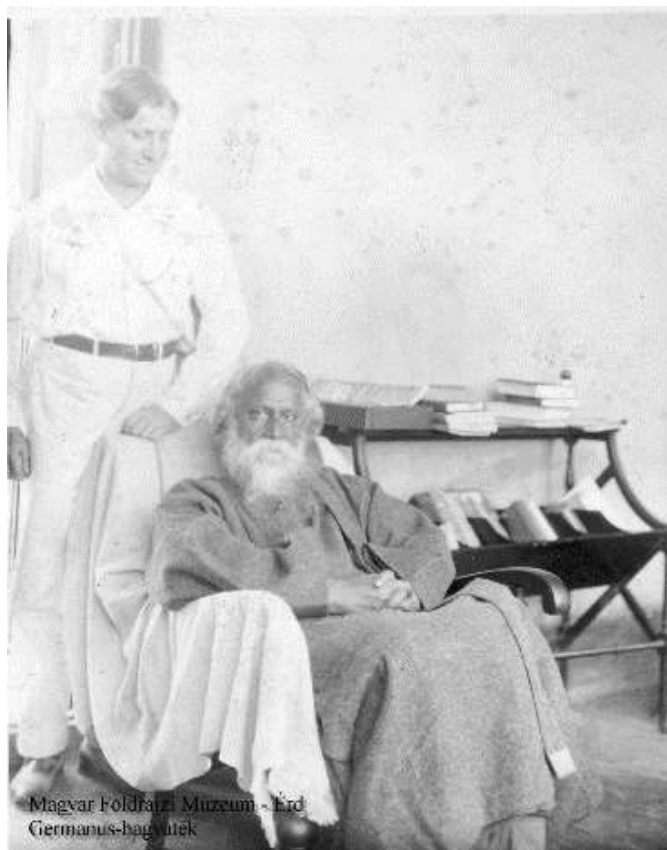
Végeredményben Tagorenak a költészete a legértékesebb – mint mondtam – nem az eredetisége miatt, hanem mert átmentette a jövő számára a hindu népdalt, és mert új irodalmi nyelvet kovácsolt a bengáli nyelvelemekből.«”

Képmelléklet:

Forrás: Germanus Gyula-hagyaték. Magyar Földrajzi Múzeum, Érd. Ezúton szeretném megköszönni Puskás Katalinnak és Dr. Kubassek János igazgató úrnak a képek kiválogatásához és publikálásához nyújtott segítségét.

Germanus Gyula és első felesége, Hajnóczy Rózsa, India, 1929-1932. Leltári szám: 3231-91.

Rabindranáth Tagore és Germanus Gyula, Santiniketan, India, 1930. Leltári szám: 3234-91.

Az egyetemen dolgozó oktatói kolónia tagjai, Santiniketan, India, 1930. január. Leltári szám: 3518-91.

Germanus Gyula időskori portréja.
Leltári szám: 1531-91

DÁLNOKI VERESS LAJOS VEZÉREZREDES 1947. ÉVI LETARTÓZTATÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEIRŐL

Megjelent: VALÓSÁG: TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 61. évf. 6. sz. pp. 55-62., (2018).¹

A következő írás Dálnoki Veress Lajos vezérezredes 1947. évi letartóztatásának körülményeit járja körbe. A székely nemesi családból származó Dálnoki Veress a „Magyar Közösség” per vádlottja lett. Kutatásainkhoz az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) talált dokumentumokat használtuk fel. A letartóztatáshoz Germanus Gyula orientalista, író, egyetemi tanár feljelentése vezetett. Írásunkban megpróbálunk választ keresni arra a kérdésre, hogy mi készítette a tekintélyes tudóst erre a hálátlan szerepre.

Dálnoki Veress Lajos vezérezredes (Sepsiszentgyörgy, Háromszék vármegye, 1889. október 6. – London, 1976. március 29.) Székelyföldön született, székely nemesi (primor) családban. A család II. Rákóczi György erdélyi fejedelemtől kapott nemesi címet. A Székely Mikó Kollégiumban érettségizett 1907-ben. Katonai tanulmányait a Ludovika Akadémián (Budapest) végezte. 1910-ben avatták hadnaggyá. Első állomáshelye Varasd volt, ahol a honvéd huszárezrednél szolgált. Az I. világháborúban a szerb, az orosz és az olasz fronton harcolt, és háromszor megsebesült. 1917-ben századossá léptették elő.

A világháborút követően 1922-ben elvégezte a Hadiakadémiát. 1923-tól a 7. vegyesdandár kiképzési vezetője volt, 1925-től a Ludovika Akadémián hadtörténelmet és harcászatot tanított. 1930-ban ezredessé léptették elő. 1933 és 1935 között az 1. lovas hadosztály vezérkari főnöke volt, 1934-ben vk. ezredessé lépett elő, majd 1938-ig katonai attaséi szolgálatot teljesített a bécsi követségen. 1939–1940-ben Debrecenben és Kiskunhalason a 15. gyalogdandárt vezette, 1940-ben tábornoki rangot kapott, majd Kecskeméten a 2. lovasdandár parancsnoka lett. 1940 szeptemberében részt vett az észak-erdélyi bevonulásban, szeptember 21-én Kézdivásárhelyre is eljutott. A II. világháborúban, 1942-ben a doni arcvonalon az 1. páncélos hadosztály parancsnoka lett, altábornagyi kinevezést kapott. 1943. március 6-án hazátogatott Sepsiszentgyörgyre, ahol találkozott a város előljáróival is. 1943. november 15-én a kolozsvári IX. hadtest élére került. Hadtestparancsnokként 1944. augusztus 28-ig működött. E napon kapta meg a vezérezredesi kinevezését. 1944. október 16-ig volt az Erdélyben harcoló 2. hadsereg parancsnoka. Horthy Miklós „homo regiusként” őt jelölte ki utódjának arra az esetre, ha kormányzói jogai szabad gyakorlásában korlátoznák. Az utódlás helyett a fogság jutott neki osztályrészül. 1944. október 16-án a kormányzó által elrendelt visszavonulás végrehajtását árulásnak minősítve a németek a fronton letartóztatták, átadták a nyilasoknak, akik Sopronkőhidára vitték, és hadbíróóságuk hazaárulás vádjával tizenöt évi fegyházra ítélte. A Németországba menetelő fogly csoportból megszökött. Utána 1945. április 2-án a szovjet katonaság tartóztatta le és tartotta fogva 1946 januárjáig – mint Tolbuhin marsall „vendégét” – a kiskőrösi internálótáborban. A szovjet őrizetből szabadulva igazolták, visszakapta rendfokozatát, de az MKP megakadályozta kinevezését a Honvédelmi Minisztériumba. 1946 szeptemberében nyugdíjazták. Volt tisztársaival, köztük az angolszász kapcsolatokkal rendelkező, ugyanakkor „Magyar Közösség”-tag Szent-Miklóssy István² nyugállományú vezérkari őrnaggyal való rendszeres találkozásaira felfigyeltek a HM Katona Politikai Osztályának³ nyomozói. Így a szabadságot nem élvezhette sokáig. 1947. január 21-én a HM

¹ Letölthető: <http://www.valosagonline.hu/ev/magazine/15-2018-Jnius.html#page/56>

² Szent-Miklóssy István (1909–1993) katonatiszt, vezérkari őrnagy. Aktív ellenállási tevékenységet fejtett ki a Magyar Függetlenségi Mozgalomban és a Kiugrási Irodában.

³ A szervezet történetéhez lásd: DÁVID Ferenc 2015.

Katona Politikai Osztály tisztjei letartóztatták. Az ún. „köztársaság elleni összeesküvés” perben a demokratikus rend megdöntésére irányuló katonai szervezkedés címén a budapesti Népbíróság kötél általi halálra ítélte. Az ítéletet a Népbíróságok Országos Tanácsa életfogytiglani börtönbüntetésre változtatta. Majdnem tízévi rabság után az 1956-os forradalom alatt, október 28-án a szabadságharcosok szabadították ki a márianosztrai fegyházból. 1956. november 3-án elmenekült Magyarországról. Rövid ausztriai és franciaországi tartózkodás után Angliában telepedett le. Londonban házgondnokként kereste kenyerét. A Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Világszövetségnek és 1970-től az Európai Szabad Magyar Kongresszus nevű politikai képviselői szervnek elnöke volt. Az ő szerkesztésében jelent meg 1972–1974-ben Münchenben a *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945)* című háromkötetes tanulmánygyűjtemény.⁴ Londonban hunyt el, 1977-ben, és az Amerikai Egyesült Államokban található Berkeley Springs-ben van eltemetve.⁵ Dálnoki Veress Lajos élete végéig kötődött családjához és Székelyföldhöz, szülőföldjéhez.

Jelen írásban Dálnoki Veress 1947-es letartóztatásának felettébb különös körülményeit járjuk körbe, különös tekintettel a – zsidó származású és muszlim hitre tért – Germanus Gyula (1884–1979) orientalista, utazó, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár szerepvállalására. Germanus 1947 előtti életének és szerteágazó munkásságának összefoglaláshoz egy a hagyatékban talált⁶ és általunk elsőként publikált önéletrajz részletét vesszük alapul:⁷ „Született Budapesten 1884-ben. Egyetemi tanulmányait a budapesti, konstantinápolyi, bécsi és lipcsei egyetemeken végezte és 1907-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán summa cum laude »doctor philopphiaevá« avatták a török nyelv és irodalom (Vámbéry Ármin), az arab nyelv és irodalom (Goldziher Ignác) és ókori világtörténelem (Kuzsinszky Bálint) tárgyaiból. Tudományos munkássága elismerésül az idők folyamán az Eötvös Lóránd Tudományegyetem az arany, a gyémánt és a vas-doktori diplomákkal tüntette ki. 1908-ban pályadíjat nyert, majd Londonba utazott és 1911-ig a British Museum keleti osztályában folytatott tudományos kutatómunkát. 1912-ben az akkori Magyar Királyi Keleti Kereskedelmi Akadémiára a török és arab nyelv és iszlámtörténelem tanárává nevezték ki, mely állást 1921-ig töltötte be, mialatt többször tett tanulmányutat a Balkánon és Törökországban. Ugyanez idő alatt a budapesti református teológiai akadémián, mint magántanár az arab nyelv és összehasonlító vallástudomány előadója volt. 1918 decemberében feleségül vette Hajnóczy Rózsát, aki 1944-ben elhunyt.⁸ 1921-ben kinevezték az akkor létesített Közgazdaságtudományi Kar dr. Teleki Pál elnöklete alatt álló Keleti Intézete rendes tanárává. 1926-ban John Galsworthy ajánlatára az akkor létesült Magyar Pen Club főtitkárává választották. 1929-ben a Rabindranath Tagore elnöklete alatt álló santiniketáni (Bengál) egyetem meghívta, hogy az iszlámológiai tanszéket megszervezze és betöltse. Ezt a tanszéket a hyderabadi Nizám ul-Mulk fejedelem alapította és ezért dr. Germanus Gyula a Nizám ul-Mulk professzor cím viselésére jogosult. Az első világháború alatt (1915–1918-ig) a török Vörös Félhold megbízottjaként részt vett a Dardanellák védelmében, fogadta VI. Mehmed Resád szultán és a Medsidije rendjellel tüntette ki. Indiában folytatott tudományos munkáinak eredményeként a kalkuttai és a daccai egyetemek vizsgabizottságai tagjává nevezték ki. Ezt a tisztet 1936-ig töltötte be. 1935-ben az egyiptomi ezeréves Azhar mecsetiskola tanítványaként előkészítette magát a mekkai zarándoklatra, amelyről 1936-ban magyarul megjelent kétkötetes

4 DÁLNOKI VERESS Lajos 1972–1974.

5 Dálnoki Veress Lajos életrajzához lásd: BORBÁNDI Gyula 1997, 493–494.

http://hadtorteneti.blog.hu/2011/10/04/dalnoki_veress_lajos Letöltés ideje: 2016. január 4.

<http://www.rev.hu/sulinet45/zerviz/kislex/biograf/veress.htm> Letöltés ideje: 2016. január 4. JÓZSEF Álmos 2010.

6 Magyar Földrajzi Múzeum – Érd, Germanus Gyula hagyaték, 4. doboz.

7 UDVARVÖLGYI Zsolt 2015, 102–103.

8 Hajnóczy Rózsa 1944-ben önkézeivel vetett véget életének, mely Germanust nagyon megrázta.

»Allah Akbar« című könyve, majd 1938-ban ennek Berlinben német és »Sulle orme di Maometto« címen olasz fordítása. 1939-ben ismét Egyiptomba utazott, majd átment Arábiába, hogy Mekkában és Medinában kutatások elvégzése után karavánnal áthatoljon a Ghureirai sivatagon Riádhba, amely utat előtte európai kutató még nem tette meg. Dr. Teleki Pál halála után 1941-ben a Kar őt bízta meg a Keleti Intézet igazgatásával és 1945-ben a Közgazdaságtudományi Kar nyilvános rendes tanárává lépett elő.” Germanus ettől fogva sikeresen folytatta tudományos és oktatói karrierjét. A koalíciós időszakban többször kiállt „B-listázott” kollégái és ismerősei érdekében, kapcsolatban állt a kormánnyal, a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezető testületével és személyesen Rákosi Mátyással is. Rákosi a Keleti Kereskedelmi Akadémián az 1911/12-es tanévben tanítványa volt és hajlandó volt 1945 után is fogadni egykori tanárát. A professzor széleskörű szakmai és társadalmi reputációja, külföldi (nyugati, török, arab világbeli, indiai) kapcsolatrendszere, jovialis, atyáskodó habitusa sokak számára ismert volt, a vészterhes időkben számosan kértek tőle segítséget, közbenjárást, ajánlást. Rákosi közvetlen beavatkozása tette lehetővé azt is, hogy 1946. november 16-án egyedüli mentőtanúként szólaljon fel a perbe fogott Almásy László világhírű Szahara-kutató tárgyalását.⁹ Ahogy Germanus hű tanítványa és későbbi barátja, Katona Tamás¹⁰ megjegyezte egykori Mesteréről, Germanus Gyula „képes és hajlandó volt nyers őszinteséggel beszélni életének drámai pillanatairól: első feleségének haláláról, vagy arról, hogyan vitt rendszeresen élelmet a váci börtönbe a nagybeteg Hóman Bálintnak,¹¹ vagy arról, hogyan és miért árulta el a rendőrségnek 1947-ben, hol bujkál Dálnoki Veress Lajos, az állítólagos köztársaság ellenes összeesküvés fővezére. Ez az utóbbi tette később is sok lelki gyötrődést okozott neki. A hozzátartozók ugyanis Germanus angol összeköttetéseiben bízva hozzá fordultak, hogy segítsen a tábornok külföldre menekítésében. Olyan naiv és dilettáns módon adták elő kérésüket, hogy Germanus meg volt győződve róla: ez az egész provokáció, csapda, amelynek egyetlen igazi célja, hogy őt is belekeverjék a »koncepcióba«. Ezért – és nem minden lelki tusa után – mondta el a politikai rendőrségnek a történetet. Antall Józseffel¹² kettesben hallgattuk meg ezt a keserves vallomást, és idéztük vissza később, amikor Germanus 1956 utáni kettős szerepével szembesültünk: azzal, hogy ő tájékoztatta becsületesen és részletesen a forradalom igazáról Kunar Menont¹³ [sic!], a Bécsből jelentéstételre Budapestre küldött indiai nagykövetet, néhány évvel később azonban mégis képviselőséget vállalt a Kádár-féle látszatparlamentben.”¹⁴

Ahhoz, hogy rekonstruálni tudjuk, mi is történt valójában azon az ominózus januári napon, szükségesnek tartjuk röviden felvázolni a totális kommunista hatalomátvétel előtti, viharos időszak legfőbb eseményeit. A Magyar Kommunista Párt által vezetett Baloldali Blokk mindent megtett az 1945-ös választásokon nyertes és az ország vezető erejének számító Független Kisgazdapárt gyengítése, majd szétzúzása céljából. Szakadatlanul folyt az ún. „B-listázás”, azaz a közigazgatás megtisztítása a „reakciós elemektől”. A Rákosi kifejezése, a „szalámitaktika”, vagy a pártok „leszalámizása”, azaz a demokratikus pártok bomlasztása, vezetőinek elszigetelése, megfélemlítése, elüldözése is a mindennapok eszköze lett. „A küzdelmek 1947 elejétől új lendületet vettek. Az MKP célkeresztjébe ezúttal Kovács Béla, a Kisgazdapárt új főtitkára került. Hivatkozási alapként egy baráti társaság, az ún. Magyar

⁹ Lásd: DR. KUBASSEK János 1999, 228–239.

¹⁰ Katona Tamás (1932–2013) történész, tanár, országgyűlési képviselő, politikai államtitkár, nagykövet.

¹¹ Hóman Bálint (1885–1951) történész, egyetemi tanár, politikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter 1932–1938, ill. 1939–1942 között.

¹² Ifj. Antall József (1932–1993) tanár, könyvtáros, orvostörténész, múzeumigazgató, politikus, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke 1990–1993 között.

¹³ Helyesen: Kumara Padmanabha Sivasankara Menon (1898–1982) indiai diplomata, nagykövet.

¹⁴ DR. KATONA Tamás 2009, 69. Ezúton köszönöm a szerkesztő asszony és a Magyar Földrajzi Múzeum hozzájárulását a másodközléshez.

Testvéri Közösség bizalmas tervezéseiről megszerzett információkat használták fel, amelyeket »köztársaság-ellenes összesküvéssé« nagyítottak fel. A társaság tagjait, köztük kispazda politikusokat letartóztatták és kérték a nemzetgyűléstől Kovács Béla mentelmi jogának felfüggesztését is. Miután a nemzetgyűlés – érzékelve a koncepciós per előkészületeit – ezt nem adta meg, a szovjet katonai hatóságok 1947. február 25-én letartóztatták és a Szovjetunióba hurcolták Kovács Bélát. Ezt követően ismét működött a »szalámitaktika«: Pfeiffer Zoltán és 50 képviselőtársa kilépett a Kispazdapártból és 1947. augusztusában megalakították a Magyar Függetlenségi Pártot.

1947 folyamán felgyorsult a demokratikus pártok vezető politikusainak emigrációja is: Kovács Imre, a Nemzeti Parasztpárt főtitkára februárban, Varga Béla, a Nemzetgyűlés elnöke, júniusban, Peyer Károly szociáldemokrata politikus novemberben hagyta el szülőhazáját. Rákosiék nem riadtak vissza az éppen Svájcban tartózkodó kispazdapárti magyar miniszterelnök, Nagy Ferenc megzsarolásától sem, aki a kényszernek engedve 1947. május 30-án döntött úgy, hogy nem tér haza.”¹⁵

Ilyen szorongató körülmények között kik és miért készíthették a nemzetközileg elismert és a vézskorszakban sokat szenvedett tudóst erre a hálátlan szerepre, hogy önként jelentsen az üldözött Dálnoki Veress hollétéről a rendőrségnek? Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) talált eredeti forrásokot fellelve sajnos kevésbé tisztult a kép. Elsőként felidézhetjük a *Dálnoki Veress Lajos vezérezredes elfogása (1947.) Szemelvények*¹⁶ iratanyagból *Az állampolgárok támogatásának szerepe-jelentősége a katonai elhárítás munkájában* című részt: „Dálnoki Veress Lajos elfogása állampolgári bejelentés nyomán 1947. január 21-én. Dálnoki horthysta vezérezredes a »Magyar Közösség« fedőnevű összeesküvés¹⁷ katonai vonalának vezetője volt. A realizálásának megindulását követően, 1946. december 19-re beidéztek a HM¹⁸ Katonai Politikai Osztályára kihallgatás céljából. Dálnoki, aki ekkor már tudomással bírt az összeesküvés néhány vezetőjének letartóztatásáról, az idézésre nem jelent meg, hanem illegálisba ment, különböző helyeken bujkált. 1946. XII. 23-án országos körözését elrendelték, fényképét, személyleírását plakátokon közölték, elfogásához a lakosság segítségét kérték. Rövidesen számos bejelentés érkezett Dálnoki személyéről, feltehető vagy vélt tartózkodási helyéről, vele kapcsolatban álló személyekről, akik esetleg bújtathatták. Valamennyi bejelentés ellenőrzésre került, eredményre azonban 1947. január 20-ig ezek nem vezettek. Ekkor tett bejelentést dr. Germanus Gyula budapesti lakos az alábbiakról: [...] 1947. január 20-án lakásán megjelent egy általa azelőtt nem ismert nő azzal, hogy Dálnoki Veress küldte, aki ezúton kéri Germanust, szerezzen részére egy gépkocsit, amivel őt – Dálnokit – a budapesti angol követségre szállíthatná. A nő nem közölte sem nevét, sem, hogy honnan jött, de azt sem, hogy kitől kapta meg Germanus címét. Meglehetősen erőszakos volt, kérése mellett azt követően is kitarzott, miután azt Germanus elutasította. Végül is »beleegyezett« a kérés teljesítésébe. Megállapodtak, hogy az eredményről másnap (21-én) a nő által megadott, 188-766 hívószámú telefonon tájékoztatást ad. A beszélgetésen megtudta Germanus a nőről még azt, hogy apját – állítólag – Kovács Albertnek hívják, tanár foglalkozású, s ő maga is tanárnő. Megállapították, hogy az adott telefonszámon a IX. Lónyai u. 6-8. sz. női ipariskola található. [...] Mivel az összeesküvés katonai vonalának felgöngyölítését a HM Kat. Pol. folytatta, Dálnoki körözését ők rendelték el, a bejelentést és hálózati értesülést az ÁVO illetékességből további intézkedés végett a HM Kat. Pol. Osztálynak azonnal átadta. Szervünk ennek alapján intézkedett, az 1947. január 21-én készült jelentésben I/4. fedőszámú nyomozó

¹⁵ ROMSICS Ignác 2000, 289.

¹⁶ ÁBTL 4.1. A-2126/165. V-2000/33, V-2000/31. Dálnoki Veress Lajos vezérezredes elfogása (1947.)

¹⁷ A „Magyar Közösség” -ügy történetéhez lásd: PALASIK Mária 2000, 194–229.

¹⁸ Honvédelmi Minisztérium.

erről az alábbiakat rögzítette: »Földy¹⁹ alezredes úrtól kapott I. sz. jelentés (Germanus) és Kővári²⁰ alezredes úrtól kapott II. sz. D. VI. 102. jelentés alapján kimentem Berkesi²¹ főhadnagy úrral a Lónyai utcai női ipariskolába és megállapítottam, hogy az I. sz. jelentésben szereplő 188-766 sz. telefon az iskola igazgatónőjének a telefonja. Ugyanennek az iskolának tanárnője a II. sz. jelentésben szereplő Bálint Dezsőné²², aki $\frac{3}{4}$ 1 h. tájban szokott az iskolába bejönni ebédelni. 13.05 h-kor megérkezett Bálint Dezsőné, aki az általam előre kioktatott igazgatónőtől megkérdezte, hogy volt-e telefonhívás számára. Az igazgatónő igennel válaszolt, mire a háttérből előlépve közöltem vele, hogy dr. Germanus küldött és lent vár a gépkocsi, haladéktalanul jöjjön velem. Lefelé menet közöltem vele, hogy dr. Germanus, aki az angol titkosszolgálat embere, $\frac{3}{4}$ 1-kor nem találta őt telefonon meg, s ezért megtudta a telefonszám címét, és oda minket küldött, mert az idő sürget. A nő bizonyítékot kért arra vonatkozóan, hogy valóban a titkosszolgálat emberei vagyunk, mire jelszóként bemondtuk, hogy Q-28, ő a feleletet nem értette, s újabb bizonyítékot kért. Én azt mondtam, ha annyira nincs beavatva, hogy nem tudja mi a Q-28, több bizonyítékot adni nem tudok. A nő láthatóan megnyugodott, mert kijelentette, hogy ha én a Germanus nevet tudom, valószínűleg beavatott személy lehetek, és elvezetett az Apponyi téren lévő »Marika« ruhaüzletbe, ahol rövid várakozás után megtalált egy másik nőt, aki eljött velünk a Vigadó házban lévő oldal bejáratához, ahol felmentünk a IV. emeletre és romokon keresztül egy lakásba bekopogtatott és kérte a saját lakása kulcsát. A kulcsot megkapva bementünk a lakásba. A legbelsőbb szobába kopogtatott és bemondott egy női nevet. Az ajtó kinyílt és azonnal felismertem Dálnoki Veress Lajos vezérezredest. Veress vezérezredesnél jelentkeztem és kértem, hogy kövessen azonnal. Megkérdezte, hogy hova, mire kijelentettem, hogy a hölgy előtt nem nyilatkozhatom. Kiküldte a hölgyet, közöltem vele, hogy az I. S. megbízottja vagyok és az angol követségre viszem. Ő csomagolni akart. Azt mondtam, a követségen minden rendelkezésére áll, de sietnünk kell, mert ma indul az utolsó futárgép. Azt mondta, remélem nem csapsz be, kabátot vett és lejött velem a gépkocsihoz. Elindultunk és arra való hivatkozással, hogy lehet, hogy valaki követ kacskaringósan össze-vissza haladtunk, míg végül a kocsit lefékezett az osztály előtt. Fegyveremet már előre kézben tartva közöltem Veresssel, hogy a katonapolitikai osztály foglya. Nevezett azt mondta, hogy a pisztolyomat eltehetem, mert nem akar ellenkezni. Ezután jelentettem Pálffy²³ vezérőrnagy úrnak, hogy Dálnoki Veress Lajos vezérezredest előállítottam.« Majd a beszámoló végén az alábbi megjegyzés olvasható: „Az állampolgári bejelentés valósnak bizonyult, az ebből adódó helyzetet eredményesen használtuk ki Veress elfogása érdekében.”

Az elfogás előzményére az alábbi *Magyar Közösség ügye* című iratban talált, dr. Germanus Gyula budapesti lakos bejelentéséről Nárai Vilmos rendőr főhadnagy készített jelentés is rávilágít:²⁴ „Ma délután 3 órakor megjelent lakásomon egy ismeretlen hölgy és a következőket mondta: Dálnoki Veress Lajos küldött Önhöz, hogy kérjem meg Önt arra, hogy részére egy gépkocsit szerezzen, amivel őt az angol követségre szállíthatná. A nő nem volt hajlandó megmondani a nevét, vagy azt, honnan jött, kitől tudja Germanus címét. Dr. Germanus először visszautasította a kérést azzal, hogy neki nincs ilyen kapcsolata és nem tud gépkocsit szerezni, de a nő további erőszakoskodása miatt nem létező telefonszámot tárcsázott fel és látszólag megbeszélést folytatott, amiből a nő arra következtethetett, hogy a holnapi délelőtti folyamán

19 Földy Lajos (1919–1987) katonatiszt, alezredes, vezérőrnagy.

20 Kővári ? (?–?) katonatiszt, alezredes.

21 Berkesi András (1919–1997) a HM Katonapolitikai Osztályának, majd az ÁVH-nak a tisztje, később népszerű író a Kádár-rendszerben.

22 Özv. Bálint Dezsőné (?–?) tanítónő, a *Dr. Glück Frigyesné és társai* perben bűnpártolásért 1 év fegházbüntetésre ítélték. In: CSICSERY-RÓNAY István – CSERENYEY Géza 1998, 253.

23 Pálffy (Oesterreicher) György (1909–1949) katonatiszt, altábornagy, a HM Katonapolitikai Osztály vezetője, honvédelmi miniszter-helyettes. 1949-ben koncepció perben halálra ítélték és kivégezték.

24 ÁBTL 4.1. A-2126/167. BM Magyar Közösség – Földalatti Fővezérség – összeesküvés ügy III/IV. Csoportfőnökség. 1946-1947. Dálnoki Veress Lajos letartóztatása.

majd személyesen jár el gépkocsi szerzése ügyében. Miután dr. Germanus megkérdezte, hogy mi módon értesítheti, ha a gépkocsit megszerezte, a nő megadta a 188-766-os telefonszámot és azt mondta, hogy ezen a számon $\frac{3}{4}$ 1-től $\frac{1}{4}$ 2-ig fogja várni telefonját, nem kell senkit sem kérnie, csak bemondani a dr. Germanus nevet. [...]"

Fontosnak tartjuk a Germanus bejelentéséről szóló dosszié²⁵ releváns részének ismertetését is: „[...] Dr. Germanus szerint az ismeretlen nő intellektuel benyomását keltette és viselkedése teljesen normális, nyugodt volt. [...] Dr. Germanus elmondta még azt, hogy amikor a nő megjelent, egyrészt provokációtól tartott, másrészt eszébe jutott az, hogy abban az időben, amikor Dálnoki Veress Lajos Kiskőrösön internálva volt, Dálnoki felesége, akit ő ugyan nem ismert, hozzá fordult segítségért, hogy egy ismerős bornagykereskedő útján, akit Kaas Albert²⁶ említett neki, vigyék le őt urához Kiskőrösre, gépkocsival.”

Végezetül érdemes idézni a *Magyar Közösségi ügy* népbírói tárgyalásáról szóló dokumentumból²⁷ is: „Jelentem, hogy főcsoportvezetői utasításra figyelőszolgálatot teljesítettem a Lukácsy²⁸ népbírói tanács Bódy Piroska²⁹ és társai ügyében folytatott tárgyaláson, ennek eredményét az alábbiakban közlöm: [...] Bálint Dezsőné tanítónő védekezésében elmondotta, hogy kisebbik fiát, aki $\frac{3}{4}$ részben zsidószármazású volt, Dálnoki mentette meg a zsidótörvény hatálya alól. Emiatti hálájából segített Dálnokinak a megmentésében. Először Dr. Kémerihez³⁰ ment a kérdéssel, »mi van az angol vonallal és családdal«, majd miután itt elutasították Kász Mariánhoz³¹[sic!] és dr. Germánushoz fordult azzal a kéréssel, hogy amerikai felségjelzésű kocsin az angol követségre vigyék. [...] Egy alkalommal egy katonatiszt (1947. január 27-én) felkereste, mint az összeesküvés egyik résztvevője, és csak ekkor tudta meg, hogy Dálnoki miben jár. A katonatisztet összehozta előbb Bódy Piroskával, majd Dálnoki Veresssel, s a lent várakozó autóba mindhárman beszálltak abból a célból, hogy az angol követségre mennek. Az autó a katonapolitikai osztályra szállította őket.”³²

A szövevényes ügyet tovább árnyalja a szintén kihallgatott Kaas Mariann vallomása:³³ „1947. január 20. Ugyanaznap du. 15-15.30 perc körül elmentem dr. Germanus Gyula egyetemi magántanár Kisstáció u. lakására, mert előző nap ott vacsoráztam, és a kalapomat ottfelejtettem. Germanusnak elmondottam a délelőtti látogatást, mire ő közölte velem, hogy nála is ott volt pár perccel ezelőtt az általam leírt hölgy, ugyanazt a kérést adta elő, mint nekem, azzal a különbséggel, hogy Germanusnak már azt mondta, hogy én küldtem. Germanus azt mondta, hogy a nő otthagytott egy telefonszámot, melyen értesíteni lehet őt, ha az autót meg tudja szerezni. Mind a ketten megpróbáltuk a nő által megadott telefonszámot felhívni, de mert a telefon rossz volt, ez nem sikerült. Ezután én eljöttem, és csak az újságokból értesültem, hogy Dálnoki Veress a hatóságok letartóztatták. Elismerem azt, hogy tudomásom volt Dálnoki

25 ÁBTL 3.1.9. V-2000/33. MNK BM III/3-c. Vizsgálati dosszié. Magyar Közösségi ügy. Tárgy: Dr. Germanus Gyula bejelentése. Budapest, 1947. január 20. Stréb Károly rendőr alhadnagy.

26 Kaas Albert (1885–1961) jogász, szolgabíró, főjegyző, egyetemi tanár, politikus, országgyűlési képviselő (1917–1918), nemzetgyűlési képviselő (1922–1926), majd felsőházi tag (1941–1944).

27 ÁBTL 3.1.9. V-2000/27. MNK BM III/3-c. Vizsgálati dosszié. Magyar Közösségi ügy. Tárgy: Népbírói tárgyalásról szóló jelentés. Budapest, 1947. április 26.

28 Lukácsy Sándor (?–?) törvényszéki tanácselnök.

29 Dr. Glück Frigyesné szül. Bódy Piroska (?–?) a *Dr. Glück Frigyesné és társai* perben bűnpártolásért 1 év fogházbüntetésre ítélték. Csak azért került a népbíró elé, mert egy ideig ő bűjtatta Dálnoki Veress Lajost. Lásd: CSICSERY-RÓNAY István – CSERENYÉY Géza 1998, 253.

30 Dr. Kémeri Dezső (1891–1963) orvos, bőrgyógyász, klinikai tanársegéd. A Magyar Közösség Vezértanácsának tagja mind a háború előtt mind 1946 őszén. Mint orvos, kiterjedt klientúrával rendelkezett.

31 Helyesen: Kaas Mariann.

32 A dosszié névjegyzékében az szerepel, hogy „dr. Germánuszt [sic!] 1958-ban törölték a nyilvántartásból”.

33 ÁBTL 3.1.9. V-2000/23. MNK BM III/3-c. Vizsgálati dosszié. Magyar Közösségi ügy. Jegyzőkönyv: Kaas Mariann, 1947. február 4.

Veress Lajos vezérezredes körözéséről, és a hatóságok nyomravezető bejelentését részben azért nem tettem meg, mert azt hittem, hogy dr. Germanus a bejelentést az én nevemben is megteszi, részben a kihallgatásokkal járó kellemetlenségeket akartam elkerülni.”

Az ügy kapcsán természetesen nem tudunk hetven év távlatából minden részletet tisztázni, de az mindenesetre bizonyos, hogy Germanus aktív szerepet játszott Dálnoki Veress Lajos kézre kerítésében. Ő értesítette a rendőrséget a megkereséséről, konkrét információkat adott át a hatóságnak a közvetítő hölgyről. Mi készítette rá erre a cselekedetre? Pusztán a – totális kommunista hatalomátvétel árnyékában talán érthető – félelem és rettegés? A dilettantizmus láttán támadt gyanú, mely szerint az egész história csak provokáció volna, amelyet az ő kompromittálására és lejáratására szerveztek? Második feleségének, Kajári Katónak³⁴ energikus természete és manipulatív rábeszélő képessége? Nem tudjuk. Ellenben az bizonyosan állítható, hogy élete végéig furdalta a lelkiismeret, mardosta az önvád, hogy eme végtelenül furcsa és sokkoló találkozáson a hatóság felé történő bejelentése végül is egy ártatlan ember tragédiájához vezetett. „Ezért nem mert elmenni az Egyesült Államokba, és a NATO-tagállam országokba sem járt sűrűn, mert félt, hogy ezt a tettet a magyar emigráció részéről megtorolják majd Dálnoki hívei. Dálnokinak sok egykori bajtársa élt még a Német Szövetségi Köztársaságban és Nagy-Britanniában, és tudtak a feljelentésről. Germanus a hetvenes években is kapott névtelen fenyegetéseket, telefonon és levélben. A Dálnoki könyv nyugati megjelenésekor is nagy volt a botrány, és Germanus Kossuth-díjának, valamint akadémiai tagságának meghíúsulásában ennek is szerepe lehetett. A rendszerváltás után, 1990 tavaszán Kajári Kató postaládájába többször dobtak be ismeretlenek leveleket a Dálnoki-ügy miatt, s ezt az idős hölgy annyira komolyan vette, hogy olykor napokig nem merte elhagyni a lakását.”³⁵ Befejezésképpen – Germanus munkássága ismeretének tükrében – kijelenthetjük, hogy a Dálnoki Veress-ügy problematikussága az egyik legvitatottabb és legsötétebb epizódja a tekintélyes életműnek.

Irodalomjegyzék

BORBÁNDI Gyula

1997 *Magyar politikai pályaképek 1938–1948*, Európa, Budapest.

CSICSERY-RÓNAY István – CSERENYEY Géza

1998 *Koncepciók per a Független Kisgazdapárt szétzúzására 1947*, 1956-os Intézet, Budapest.

DÁLNOKI VERESS Lajos

1972–1974 *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945) I–III. kötet*, München.

DÁVID Ferenc

2015 *A magyar katonai titkosszolgálatok megszervezése. A HM Katona Politikai Osztály szervezete, feladata és működése, 1945–1947. Doktori disszertáció*, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, „Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori Program, Pécs.

<http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/davidferencphd.pdf> Letöltés ideje: 2016. január 4.

JÓZSEF Álmos

³⁴ Germanusné Kajári Katalin (1903–1991) író, Germanus Gyula második felesége. Muszlim neve: Aisha.

³⁵ Dr. Kubassek Jánosnak, a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatójának szóbeli közlése.

2010 Az ismeretlen Dálnoki Veress Lajos, *Háromszék*, XXI, 2010. október 6.
[http://www.3szek.ro/load/cikk/33062/az ismeretlen dalnoki veress lajos](http://www.3szek.ro/load/cikk/33062/az_ismeretlen_dalnoki_veress_lajos) Letöltés ideje:
2016. január 11.

DR. KATONA Tamás

2009 Germanus-tanítványok, in Lendvai Timár Edit (szerk.): *Germanus Gyula. A tudós és ez ember*, Magyar Földrajzi Múzeum, Érd, 68–69.

DR. KUBASSEK János

1999 *A Szahara bűvöletében. Az „Angol beteg” igaz története Almásy László hiteles életrajza*, Panoráma, Budapest.

PALASIK Mária

2000 *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*, Napvilág, Budapest.

ROMSICS Ignác

2000 *Magyarország története a XX. században*, Osiris, Budapest.

UDVARVÖLGYI Zsolt

2015 Germanus Gyula és Karinthy Frigyes tereferélése az iszlámról, arab nyelvről, egyebekről, *Vallástudományi Szemle* XI, 1, 102–107.

TÁMOGATÁS ÉS HÁLA. FORRÁSOK ANTALL JÓZSEF ÉS GERMANUS GYULA KAPCSOLATÁRÓL

Megjelent: VALÓSÁG: TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 61. évf. 9. sz. pp. 20-26., (2018).¹

Antall József (1932–1993) tanár, könyvtáros, orvostörténész, múzeumigazgató, politikus, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke (1990–1993) és Germanus Gyula (1884–1979) orientalista, utazó, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár példaértékű mester-tanítvány viszonyt ápoltak egymással, majd – az évek, évtizedek múlásával – mély, baráti kapcsolatba kerültek. Jelen írásunkban pár – eddig publikálatlan – forrás felidézésével is igyekszünk megvilágítani kettejük nexusát.

Antall József életútjának felvázolásához az Antall József Tudásközpont honlapján „Antall25” néven található összefoglaló részleteit vettük alapul: „Antall József 1932. április 8-án született Budapesten, id. Antall József és Szücs Irén második gyermekeként, kismemesi családban. A Budapesti Piarista Gimnázium tanulója volt 1942 és 1950 között. Tizenhat éves korában döntötte el, hogy publicista és politikus lesz, és ezen a kommunista hatalomátvétel sem változtatott. Már fiatalon az volt a meggyőződése, hogy az embertelen rendszer nem tartható fenn és készült az azt követő szerepvállalásra. Gimnáziumi évei után az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar nyelv és irodalom–történelem–levéltár szakos hallgatója lett. Diplomamunkáját egy, a korban nem sokra becsült témáról, Eötvös József politikájáról írta. A nappali szakos tanári diploma mellett kiegészítő szakon megszerezte a könyvtárosi és muzeológusi diplomát is, majd később a doktori címet. A diploma megszerzése után Antall József rövid ideig a Magyar Országos Levéltárban, majd a Pedagógiai Tudományos Intézetben dolgozott. Tanári pályáját az Eötvös Gimnáziumban kezdte 1955-ben. 1956. október 23-án a tüntetésen, az Országház és a Rádió körüli eseményekben diákjait vezetve, maga is jelen volt. A 24 éves Antall József részt vett a Keresztény Ifjú Szövetség megalakításában és a Független Kisgazdapárt újjászervezésében. 1957-ben a Toldy Gimnáziumba került, ahol pár hónap alatt szintén maga köré gyűjtötte a fiatalokat. 1957. október 23-án néma tüntetést tartottak a forradalom emlékére. 1959-ben politikai magatartása miatt eltiltották a pedagógusi pálya gyakorlásától. A tanári állásból történő elparancsolás után Antall József két évig könyvtárosként dolgozott. Tudományos pályáját egy váratlan publikációs lehetőség indította el. 1963-ban ő írta meg a Magyar Életrajzi Lexikonba nyolcvan orvos életrajzát. Felismerte, hogy a gyógyítás története az a fontos tudományos téma, amelyet még sem az orvosok, sem a történészek nem kutattak megfelelő részletességgel, és emellett lehetőséget nyújt számára a politikai befolyástól mentes munkavégzésre. Miközben több száz orvostörténeti témájú tanulmányt és számos könyvet is publikált, 1964-ben a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyv- és Levéltár tudományos főmunkatárssá, majd igazgatóhelyettesé, később főigazgatóvá nevezték ki. Ebben az időszakban azonban Antall József nemcsak a múzeum megszervezésében szerzett döntő érdemeket, hanem szenvedélyesen foglalkozott a politikával és a 19. századi magyar nemzeti liberalizmussal is.

A rendszerváltoztatás idején Antall József stabil politikai nézetrendszerrel és kialakult elképzelésekkel rendelkezett, és ehhez kereste azt a politikai jobbközép formációt, amelyhez szemléletmódja a legközelebb állt. 1988 elején kapcsolódott be az ellenzéki mozgalomba: megalakította – többek között Göncz Árpáddal együtt – az Emberi Jogok Magyar Ligája Párizsi Szervezetének Budapesti Tagozatát. A Magyar Demokrata Fórum rendezvényein 1988 elejétől vett részt, beleértve a tüntetéseket is. Más pártnak nem volt tagja, csak az MDF-nek. 1988-tól

¹ Letölthető: <http://www.valosagonline.hu/ev/magazine/18-2018-Szeptember.html#page/23>

állandó meghívott tagja volt az elnökségnek és a választmánynak. Párttiszséget csak akkor vállalt, amikor a tárgyalások sikeres befejezése után sor került az MDF II. országos gyűlésére. 1989. október 21-én választották meg a küldöttek az MDF elnökévé. Ezzel egyértelművé vált, hogy ő lesz a párt miniszterelnök-jelöltje. A rendszerváltoztatás utáni első szabad választások után, az országgyűlés 1990. május 23-án választotta meg miniszterelnöknek. [...] Kabinetje megteremtette az átalakulás politikai, gazdasági, illetve itthoni és külföldi feltételeit. Kormányfői időszaka alatt szűnt meg a KGST és bomlott fel a Varsói Szerződés, a megszálló szovjet csapatok pedig végleg kivonultak Magyarországról. Antall József és kormánya jelentős mértékben járult hozzá Magyarország euro-atlanti orientációjához. Antall József kormányfőként állandó támadások keresztjében állt, és az egyre súlyosbodó betegségével is meg kellett küzdenie. [...] Fülepp Klárával kötött házasságából két fia született, György és Péter. Hosszú betegség után, 1993. december 12-én hunyt el Budapesten.”²

Antall az egyetemen került kapcsolatba az akkor már idős, nemzetközi hírű arabista professzorral, Germanus Gyulával, és kapcsolatuk egyre inkább bensőségesé, az évek előrehaladtával a tanítvány-mester nexusból barátvá teljesedett. A széles látókörű Antall bölcsészhallgatóként nemzetközi kitekintésre, orientalisztikai tájékozottságra is törekedett, ezért is vette fel és hallgatta lelkesen – többek közt – Germanus rendkívül népszerű iszlám művelődéstörténeti, arab irodalommal foglalkozó stúdiumait, speciálkollégiumait. Germanus élete végéig óvó gondoskodással és szeretettel fordult hű tanítványai felé, mindent megtett szakmai karrierjük kibontakoztatása érdekében, sokszor közbenjárt a politikai okok miatt parkoló pályára tett, a hatalom által vegzált-üldözött volt diákjai érdekében. Így tett Antall esetében is az ötvenes évek végén. Egy korábbi írásunkban megvizsgáltuk Germanus 1956-os szerepvállalását:³ Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a vészterhes időkben a professzor – már hajlott korában – komoly közvetítő szerepet vállalt az indiai diplomaták (K. P. S. Menon, M. A. Rahman) és a Nagy Imre-kormányhoz hű erők között. Ha a szükség úgy hozta, tolmácsolt a felek közt, ha kellett, három évtizedes múltira visszatekintő indiai kapcsolatrendszerét mozgatva állt a demokratikus erők utóvédharca mellé. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) talált dokumentumok közül különösen az ifj. Antall Józsefhez és Göncz Árpádhoz köthető anyagokat közöltük írásunkban.⁴ Ezek alapján megállapítható, hogy Antall és Germanus 1956–1957 fordulóján aktív kapcsolatban voltak egymással, többször találkoztak is. Germanus kezdeti lelkesedése és közvetítő lendülete 1957 elejére alábbhagyott. A kezdődő letartóztatások és megtorlások óvatosságra készítették. Tanítványai később részben cinikus és rendszerkritikus megjegyzéseiről, részben lelkiismereti problémát is okozó opportunizmusáról számoltak be.

A forradalom leverése után Antallt eltiltották a tanári pályától és továbbra is az állambiztonsági hatóságok célkeresztjében volt. Az ÁBTL-ben őrzött számos, rá vonatkozó iratanyagban a Germanussal való kapcsolatát vizsgáltuk meg: Elsőként egy érdekes ügynökjelentést idézhetünk, amelyben Antall kerekperccel „angol kémnek” aposztrofálja tanítómesterét: „[...] Felhívta Antall a figyelmemet arra is, hogy angol kémeket nemigen szoktak leleplezni, hiszen csak német és amerikai kémek futkároznak mindig le és fel, de angolok alaposan dolgoznak a munka közben, igazán ritkán fedezik fel őket. Itt utalt Golland Arturra [sic!], aki az angol tanszék vezetőjeként a háború alatt töltötte be ezen tisztségét, és

² Antall József életútja. in: <http://antall25.hu/antall-jozsef-eletutja> (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

³ Udvarölgyi Zsolt: Germanus Gyula és az 1956-os forradalom: az indiai kapcsolatok. (Források, visszaemlékezések). in: Századok 150. évf. 2016/1. sz. 197–207. o.

⁴ Részletesebben lásd a fenti írásunkat itt: http://szazadok.hu/doc/Sz%C3%A1zadok2016_1.pdf (Letöltés: 2018. július 18.)

Germán [sic!] Gyuláról, aki szerinte szintén kém. »Ez a cég komoly emberekkel dolgozik« – állapította meg meglepődve.”⁵

Az „Egri Gyula” fedőnevű ügynök termékenyebbnek bizonyult. Az Antallra vonatkozó jelentései több dossziét is megtöltenek: „[...] Szerinte a nyugat most igyekszik a kommunizmust mindenütt lejáratni. Mesélt arról, hogy volt Germanusz professzornál. Germanusz egyiptomi útból mesélt neki. Elmondta, hogy [...] minden pénzt, anyagi és katonai támogatást kicsikar a Szovjetuniótól, most pedig a beosztott kommunistákat kínozza és nyílt kommunista ellenes politikát folytat.”⁶ Elbeszélése szerint Egyiptomban beásták a kommunistákat nyakig a földbe és lovas katonák halálra gázolták őket. Elmondta, hogy Germanuszt a múlt évben, mikor Indiában volt, próbálták kicsalni Nyugatra és az amerikai követ felajánlotta neki, hogy annyi pénzt kap, amennyit csak kér, ha elvállalja kint valamelyik egyetemen a munkát.”⁷

A hatvanas–hetvenes években folyamatos volt a kapcsolattartás a muzeológus majd múzeumigazgató Antall és a nyugdíjas professzor Germanus között. A Germanus-hagyatékban talált források közül elsőként dr. Antall József születésnapi gratuláló levelét idézhetjük, amely Budapesten, 1974. november 4-én kelt: „Mire leveletem kézhez veszi, már nem leszek Budapesten. Hivatalos kiküldetéssel Nyugat-Németországba repültem és csak három hét múlva térek vissza. Előtte nem akartam zavarni, ezért ez úton kívánok mindnyájunk nevében a legjobbakat ehhez a csodálatos eseményhez, Professor Úr 90. születésnapján. Isten éltesse sokáig! Számunkra a találkozások mindig ünnepnek számítottak, amelyek sajnos az utóbbi időszakban ritkábbakká váltak. Ez persze természetes, hiszen az egészségi állapotának a megőrzése a legfontosabb és kerülni kell minden terhet, ami felesleges.”⁸

Germanus Gyula matuzsálemi kort megélve, egy nappal 95. születésnapja után, 1979. november 7-én hunyt el Budapesten. A professzor búcsúztatására a Farkasréti temetőben került sor, 1979. november 19-én 15:00 órakor. Érdemes felidézni Antall búcsúztatóját is („Emlékezés Germanus Gyula professzorra” címmel), aki ekkor Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár mb. főigazgatója, a Magyar Orvostörténeti Társaság főtitkára, az Orvostörténeti Közlemények főszerkesztője volt:⁹ „A haza és az emberiség szolgálatába vetett hit adott erőt a munkához éppen úgy, ahogy a csalódások elviseléséhez. Szent hittel hirdette a tudomány tisztességét, néha – szembeesítve eszméit a valósággal – keményen megütközött, kiállt elveiért, szenvedélyesen hirdette meggyőződését, s mégis csalódott. Ellentmondásokat minden ember életében és életművében felfedezhetnek a kortársak és az utókor egyaránt. De az utókor szigorú ítélete is úgy fogja találni: e széles sodrású, vérbő élet végül is egyensúlyban lévő, egyenes vonalú nem mindennapi etikai alapokon nyugvó ember pályája volt. Ellentmondás volt a naivitásig menő gyanútlan emberhit, gyermeki kíváncsiság és a tapasztalt, sokat látott ember bölcsessége különös egysége. Hatalmas műveltsége az ókori klasszikusoktól vezetett az európai civilizáción keresztül a Kelet csodálatos világáig. Élete maga volt a történelem, mindenütt ott volt, ahol történt valami és tehetett valamit. Meghatározó volt egész életére a századelő török politikai mozgalmában való részvétele éppen úgy, ahogy az első világháború sokat vitatott Dardanella-expedíciójának közvetlen szemlélése a Vörös Félhold Társaság fegyvertelen katonájaként. Közvetlen részesen és ismerője volt a történelem

⁵ ÁBTL 3.1.2. M-18729. „Kátai György” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Kátai György H-26130, 82/1961. Adta: „Kátai” fm. ügynök, Vette: K. Nagy r. fhdgy. Idő: 1960. szept. 30. Tárgy: Antall József. Jelentés: Budapest, 1961. január 30.

⁶ Minden bizonnal Gamal Abnen-Nasszerről, Egyiptom 2. elnökéről (1956–1970) volt szó.

⁷ ÁBTL 3.1.2. M-25787/2. „Egri Gyula” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Egri Gyula H-13111, Adta: „Egri” Vette: Kállai r. szds. Idő: 1960. II. 18. Tárgy: Antall Józsefről. Jelentés: Budapest, 1960. február 25.

⁸ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 4. doboz.

⁹ Ugyanott, 4. doboz.

számos nagy egyéniségének itthon és külföldön egyaránt. Az egész emberiséget, minden nemzet fiait szerette. De hűsége hazájához és a magyar néphez tántoríthatatlan volt. Tanúként vallhatják sokan, valljuk és vallom magam is, a magyar nemzet nehéz óráiban mindig mellette volt és szerény eszközeivel mindig annak szolgálatára törekedett. Olyan feladatokat vállalt és olyan tetteket hajtott végre, amit az utókor kegyelettel fog a mérlegre helyezni és ezekkel együtt fogja méltatni a magyar tudomány és irodalom e különös, megismételhetetlen nagy alakját. [...] De néhány gondolatát idézzük: *»Életem útjai göröngyösek voltak. Számos nehézséget és akadályt kellett leküzdenem. Eredetileg csekély szellemi képességemet becsületes, kitartó szorgalommal kellett kipótolni, hogy lelkem mélyén szüleim és hazám iránt érzett kötelességemet a tudomány terén teljesíthessem. Ebben az igyekezetemben segítségemre voltak tanáraim, akiknek emlékét kegyelettel őrzöm... a sok küzdelmet, kitartást végül siker koronázta, magam is professzor lettem és igyekeztem tudásomat önzetlenül és teljes terjedelmében tanítványaimnak átadni. Boldognak éreztem magamat, ha tudásban túlszárnyaltak, hiszen a tudást, a tudományt sohasem tartottam saját egyéni tulajdonomnak, érvényesülési eszköznek, hanem az emberiség hasznára váló szellemi munkának., az igazság, a teljes igazság kiderítésére szolgáló közérdekű, emberiességi küzdelemnek... A magyar és minden népnek szolgáltam és a nép legszélesebb rétege, amely könyveimet olvasta és olvasni fogja, megértette igyekezetemet...«*

[...] Elzárt világban, nehéz esztendőben nyitott ablakot nekünk a világra. Meglátattatta velünk Kelet feltámadó népeit, plasztikus képet festett a megújuló Iszlám világáról, történeti és szellemi problémáiról. Európa és a világ csak későn ismeri fel ezeket a mélyben feszülő erőket, mint annyiszor és annyi másban, megkésve és rosszul fog reagálni a nagy kérdésekre. Tudta és hirdette, hogy az Iszlám megújuló szellemi forrást fog jelenteni és az arab népek különböző történelmi tényezők együtthatásában újra meghatározó szerepet fognak játszani a ma és holnap történetében. Még megérte jóslata valóra válását, drámai megvalósulását, amiben tanítványai a megértés előnyével indulhattak mások előtt. Germanus Gyula, aki *»tudományos célzattal, hogy az iszlám kultúrtörténetébe teljes tudással behatolhasson«* mohamedán hitre¹⁰ térve, mohamedán tudósként, mohamedán hadzsiként kívánt leszállni az irodalomtörténetbe. A mekkai zarándoklat és a medinai sírlátogatás örökre meghatározta pályáját. Háromszor vett részt hosszú élete során a zarándoklaton, harmadszor feleségével, aki nemcsak élete utolsó évtizedeit, hanem hitét is megosztani kívánta vele és maga is mohamedán hitre tért. [...] Végző búcsújaként idézzük nemcsak egyik tanítványának, hanem mindenkinek szóló üzenetét: *»...mindig az igazságot szolgálj, nem a magad, hanem a köz érdekében, még akkor is, ha a változó légkörben más szeleket fújnak. Az igazi élet a benső lelkiismeret és ez elűzi a külső ellenséges, összeomló hatásokat....«*”

Germanus halála után a hű tanítványok nem feledkeztek el egykori mesterükről és az özvegyről, Kajári Katalin írónőről, Aisháról (1903–1991) sem. Ápolták szellemi örökségét, gondoskodtak könyvei újra kiadatásáról, rendszeresen megemlékeztek róla, tudták, hogy sokat köszönhetnek neki: karrierük beindítása, kiküldetések, előléptetések-kinevezések, kitüntetések, lakáskiutalások, útlevélkérelmek, egyetemi felvételik egyengetése terén a „Prof.” nem ismert lehetlent. Kontinenseken és több rendszeren átívelő kapcsolatrendszerét mozgatva segített az arra érdemeseknek és sokszor az érdemteleneknek is. Érdekérvényesítő képességéről – melyet sokszor ugyan saját maga és felesége érdekében kamatoztatott – legendákat meséltek/mesélnek.

Antall József *„Tervezet Germanus Gyula tanulmányainak kiadása tárgyában”* c., 1981. január 5-én kelt feljegyzését szintén a hagyatékban találtuk:¹¹ „Néhai dr. Germanus Gyula egyetemi tanár (1884–1979), világhírű orientalista irodalmi munkássága itthon és külföldön

¹⁰ A vallás az iszlám, a hívők a muszlimok. A korabeli „mohamedán” elnevezés kerülendő, nem pontos kifejezés.

¹¹ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 1. doboz.

közismert. Több kiadást megért munkái mindig könyvsikert jelentettek, így az »Allah Akbar« (1936), a »Félhold fakó fényében« (1957), a »Kelet fényei felé« (1966), illetve az utóbbi kettőt egy kötetben, a »Kelet varázsa«, valamint »Az arab irodalom története« (1962). E helyen nem foglalkozunk G(ermanusné) Hajnóczy Rózsa¹² »Bengáli tűz« című művének problémakörével. A közismert könyvek mellett – 1906 és 1979 között – tanulmányok, essay-k, újságcikkek, előadások százait írta és közölte Germanus Gyula a hazai és külföldi periodikákban. Ezeknek a kitűnő dolgozatoknak nagy része ma már hozzáférhetetlen vagy nehezen megszerezhető folyóiratokban (a régi Századok és Történelmi Szemle, a Keleti Szemle, a Budapesti Szemle, a Theológiai Szaklap stb.) jelent meg magyarul is, nem szólva a külföldiekről. Éppen ezért feltétlenül indokolt lenne a ma már lezárt életmű e darabjait is közkinccsé tenni. Bár a megjelent tanulmányok időhatára több mint hét évtizedet fog át, különböző időkben íródtak, mégis a keletkutatás, az iszlám történelem, művelődés és irodalom egységes keretbe foglalható írásai.

E válogatott tanulmánykötetben – Germanus Gyula tudományos kutató tevékenységével összefüggésben, tanulmányútjainak részeként is – a következő főbb témakörökben jelölnék meg tartalmát:

- a keletkutatással összefüggő általános történelmi problémák, történetfilozófiai kérdések;
- az iszlám általános történeti, eszmetörténeti problémaköre;
- az iszlám és a törökök;
- az iszlám és az arabok;
- India világának problémái.

Az összegyűjtött, válogatott tanulmánykötet több alkalommal is foglalkoztatta Germanus Gyulát, azonban az új és új alkotások iránti vágy, az idő hiánya megakadályozta e munka elvégzésében. Úgy véljük, hogy akkor vagyunk hűek Germanus Gyula életművéhez, ha a javasolt tanulmánykötet címének, illetve gyűjtő fejezeteinek is műveiből választunk címadót (a közölt tanulmányok alapján). Így – figyelembe véve G. Dávid (»A Bibliography of Prof. Julius Germanus« c. irodalomjegyzékét, kiegészítve az egyéb ismert munkákkal – a fenti megjelölt témakörök alapján az alábbi szerkezetet javasoljuk a sajtó alá rendezésnél. A tanulmánykötet címe: »Gondolatok Gül Baba sírjánál« – válogatott tanulmányok –. [...] A kötet szerkesztését és sajtó alá rendezését dr. Antall József történész, mb. főigazgató (Simmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, I. Apród u. 1–3.), Germanus Gyula volt növendéke (iszlám művelődéstörténeti) vállalja. A szerző örököse dr. Germanus Gyuláné szül. Kajári Katalin (Budapest, V. Petőfi tér 3.), akit a jogszabályilag meghatározott jogok illetnek meg, és segítséget nyújt a kéziratokban maradt tanulmányok felderítéséhez is. [...] A mű sajtó alá rendezése előreláthatólag egy esztendő vesz igénybe.”

Szintén a hagyatékban található Antall József régi barátjához, a művészettörténész, régész, orientalista, majd a rendszerváltás utáni nagykövet Fehérvári Gézához (1926–2012) intézett levele, aki Germanus egyik legodaadóbb tanítványa volt. A „*Germanus Gyula Központról*” szóló, 1988. május 21-én kelt levél – tekintettel a Gül Baba türbe jelenlegi grandiózus, közös török–magyar, állami szinten kezelt felújítási-átépítési munkálataira¹³ – igazán figyelemre méltó, ambiciózus elgondolást vetett fel már harminc évvel ezelőtt is:¹⁴ „A türbe érintetlen megőrzésével, körülötte kell kialakítani egy iszlám centrumot. [...] Budapest egy keresztény város, ahol iszlám-ellenes hagyományok is élnek, továbbá az arabokkal szemben ma rendkívül

¹² G. Hajnóczy Rózsa (1892–1944) író, Germanus első felesége.

¹³ Török támogatás a Gül Baba türbe felújításához. ORIGO. 2017. március 31. in: <http://www.origo.hu/itthon/20170331-torok-tamogatas-gul-baba-turbe-felujitasahoz.html> (Letöltés: 2018. július 18.)

¹⁴ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 33. doboz.

ellenséges a közvélemény (terroristák, stb.), utálja az itt tanuló diákokat a lakosság egy része, stb.

Ha ehhez még beiktatjuk a budapesti zsidó közvéleményt, az Izrael melletti rokonszenvet (szemben az Új-Lipótvárossal), akkor kétsége támadhat az embernek. [...] Nem lehet ilyen hivalkodó épületet, ilyen kiemelkedő módon felépíteni, mintegy uralva a keresztény Budapestet. [...] Tehát marad a kompromisszum: a Gül Baba közelében, de nem »reá« építve, hanem a mellette lévő »mélyedésben«, a Mecset-utca végében (behajtás a Mecset-utcába a Margit utca felől. [...] Továbbá – éppen, mert ez eddig mindig török emlék volt (török felirat is van), a törökök számon tartják – különösen fontos a törökök bekapcsolása az első perctől kezdve. [...]”

Fehérvári Géza élete végéig jó barátságban volt Antallal és mentorként tekintett egykori professzorára. Így írt kapcsolatukról: „Még egy dolog tartozik a Germanus Gyulával kapcsolatos történeteimhez. Amikor 1992 elején, Antall József miniszterelnöksége idején kinevezést kaptam a Külügyminisztériumba, ezt közvetve Germanus Gyulának köszönhettem. Annak, hogy Antall József szintén Germanus-tanítvány volt. Sokat hallott rólam Germanuséktól és idővel fel is vette velem a kapcsolatot. Az Édesapjával, id. Antall Józseffel egyszer még találkoztam is Germanuséknál. Akkor tudtam meg, hogy ki is volt tulajdonképpen id. Antall József és, hogy micsoda érdemeket szerzett a német megszállás alatt emberek százainak, ha nem ezreinek a megmentésében. Amikor 1992 őszén, ifj. Antall József miniszterelnök javaslatára kineveztek Kuvaitba és más Öböl-országokba nagykövetnek, tisztában voltam vele, hogy ezt a tiszteletreméltó kinevezést Germanusnak köszönhetem, annak ellenére, hogy akkor ő már tizenhárom éve halott volt. Amikor Kuvaitba érkezésem utáni negyedik napon készültem átadni a megbízólevelem az Emírnek, az ottani Külügyminisztérium feltette nekem a kérdést: arabul, vagy angolul fogom elmondani a bemutatkozó beszédem? Szégyenszemre be kell vallanom, akkor nem mertem rá vállalkozni, hogy diplomáciai nyelven arabul beszéljek. Angolul mondtam el a bemutatkozást. Pár hónappal később már Ománba kellett mennem, hogy bemutakozzam Szultán Qábúsznak. Elhatároztam, hogy ez alkalommal arabul fogok beszélni. Megírtam a bemutatkozó beszédem és megmutattam az arab titkárnőmnek. Nagyon büszke voltam, amikor kijelentette, hogy a beszéd kitűnő és nem kell rajta változtatni. Amikor a bemutatkozásnak eljött az ideje és elkezdtem a beszédem, éreztem, hogy Germanus Gyula szelleme velem van.”¹⁵

A szintén Germanus-tanítvány Katona Tamás (1932–2013) történész, arabista, tanár, politikus, országgyűlési képviselő, politikai államtitkár, nagykövet így emlékezett vissza a kezdetekre: „A véletlenül múlt, hogy Germanus-tanítványok lettünk. 1952 szeptemberében, a magyar történelemnek ezen a szomorú mélypontján az egyetem meglepő határozatot hozott: előírta, hogy a harmadéves könyvtár- és levéltárszakos hallgatók a kötelező orosz mellé még egy élő modern nyelvet vegyenek fel. (Katona Tamás megjegyzése: Másodéves korunkban, 1951-ben lett az orosz nyelv kötelezővé.) Néhányan elhatároztuk, hogy bosszantani fogjuk az egyetemet, és törökül fogunk tanulni az angyali Németh Gyula professzornál. Ő az óráit a Puskin (azelőtt Esterházy) utca 3. számú épületében, a második emeleten tartotta. Hárman vágunk neki a kényelmes öreg lépcsőknek. Az első emeleten egy kézzel írt cédula fityegett: arab óráimat ekkor és ekkor tartom, Dr. Germanus Gyula egyetemi tanár. Antall József évfolyamtársam szokásos nagy valóságérzékével szinte azon nyomban kijelentette: »Botorság volna egy emelettel feljebb menni.« Így aztán a török helyett az arab nyelv és a mohamedán művelődéstörténet került bele az indexünkbe – Antalléba, az enyémbé, Molnár Imre kitűnő

¹⁵ Dr. Fehérvári Géza: Germanus Gyula – A tanár, mint nagyapa. in: Lendvai Timár Edit szerk.: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Erd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. 62–63. o. Ezúton köszönöm a szerkesztő asszony és a Magyar Földrajzi Múzeum hozzájárulását a másodközléshez.

barátoméba, sőt az alattunk levő évfolyamra járó Petrovay Istvánéba is. Igen, Germanus élvezte, ha az előadásai lebilincseltek a tanítványait, nem is állt távol tőle némi jó értelemben vett hatásvadászat. Mégsem állt szobrot magának. Képes és hajlandó volt nyers őszinteséggel beszélni életének drámai pillanatairól. [...] Az utolsó Germanus-kötet, a Gondolatok Gül Baba sírjánál anyagát 1984-ben aztán Antall József állította össze, ő írta hozzá a tanulmányt is. Tiszteletből hajdani mesterünk iránt.”¹⁶

Végezetül szeretnénk röviden kitérni arra is, hogy szintén Antallnak köszönhető a Germanus-hagyatékunk a lehető legjobb helyre, az érdi Magyar Földrajzi Múzeumba kerülése is, ahol dr. Kubassek János igazgató úr vezetésével professzionális és elhivatott kis közösség ápolja értő módon, évtizedek óta Germanusnak és szinte az összes jelentős magyar utazónak, keletkutatónak, földrajztudósnak az emlékét. A gyermektelen Germanus házaspár végrendeletileg Antallt jelölte meg az irodalmi hagyatékuk örököséül. Minden bizonnyal megbíztak benne és tudták, hogy a legjobb döntést fogja hozni a rá bízott eszmei értékekkel kapcsolatban. Így is lett. Antall – már, mint miniszterelnök – 1993. január 12-én adományozta a szerzői jogokat a Magyar Földrajzi Múzeumnak. Korábban Antallnak a tárgyi hagyatékok és az iratanyag múzeumba kerülésében is jelentős szerepe volt.¹⁷

Két huszadik századi magyar sors, két nagyformátumú, nem mindennapi életpálya: véleményünk szerint példa értékű, ahogy évtizedekre összekapcsolódtak és segítették egymást. Germanus Gyula 39, Antall József 25 éve hunyt el, jelen írásunkban rájuk emlékeztünk.

¹⁶ Dr. Katona Tamás: Germanus – tanítványok. in: Lendvai Timár Edit szerk.: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. 68. o. Köszönöm a szerkesztő asszony és a Magyar Földrajzi Múzeum hozzájárulását a másodközléshez.

¹⁷ Lásd: Dr. Kubassek János: Hogyan került a Germanus-hagyaték Érdre? in: Lendvai Timár Edit szerk.: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. 52–53. o.

UNKNOWN SOURCES FOR THE EXAMINATION OF OEUVRE OF HAJJI JULIUS ABDUL-KARIM GERMANUS, HUNGARIAN MUSLIM ORIENTALIST PROFESSOR (1884-1979)

Megjelent: THE LIGHT (International Organ of the Centre for the Worldwide Ahmadijja Anjuman Ishaat Islam) 2018 October pp. 7-12., (2018.).¹

Brief resume:

Hajji Julius Abdul-Karim Germanus, Hungarian Muslim Orientalist Professor (1884-1979) was an outstanding scholar and popular figure in Hungary from the turn of the century until late seventies. He was an Arabist, teacher, writer, traveler, literary historian as well MP in Hungary and member of many academies abroad. In our article - publishing three unknown sources of his legacy – we would like to contribute to a better and more objective judgement of his oeuvre.

A unique career

As Yasser Hejazi² wrote in his article,³ „the journey of Abdul-Karim Germanus (formerly known as Julius Germanus) to Islam transformed his life forever. He once described his conversion as his »moment of awakening.« Germanus was a university professor in Hungary who spent half of his life defending Islam and the Arabic language. After having freed himself from the troubles of youth and the oppression of traditions, he became attracted to Islam.”

Germanus was born in Budapest, on 6 November 1884 into a Hungarian Jewish family. In the summer of 1902 he travelled to Bosnia-Herzegovina, where he has gained his first experience on Muslim culture. Immediately after enrolling in the University of Budapest, he decided to specialize in the Turkish language. So he traveled to the University of Constantinople (Istanbul) in 1903 to study Law in Turkish. In only two years, he was able to master the Turkish language and excelled in speaking, reading, and writing it.

During his time at the University of Constantinople, he came across an exegesis of the Quran in Turkish. This marked the beginning of his transformation and his interest - among others - in Islam and the Quran. The exegesis enabled him to understand Islam from the original sources.

Motivated to learn the truth about Islam, he decided to conduct research in which he compared what the European scientists were writing about Islam to what was really written in the Quran and Sunnah. He also endeavored to read Turkish translations of Hadith in order to study the sayings of the Prophet Muhammad from authentic sources.⁴

Germanus returned to Hungary from Istanbul and he decided to study the Arabic language after he found that Turkish was full of many Arabic words. He pursued Arabic and soon became proficient in it then he went on to Persian (Farsi).

In 1907 he graduated and earned three master's degrees in Turkish language and literature (supervised by Professor Ármin Vámbéry), in Arabic language and literature (supervised by Professor Ignác Goldziher) and in ancient world history (supervised by Bálint Kuzsinszky) as well. Between 1908 and 1911 he continued his studies as a Hungarian scholar at the Oriental Department of the British Museum in London. He was a diligent visitor of libraries and learned

¹ Letölthető: <https://www.yumpu.com/en/document/view/62153581/the-light-2018-10-october>

² Yasser Hejazi is an Egyptian researcher and journalist.

³ Yasser Hejazi: The Moment of Awakening A Hungarian Orientalist Finds Islam. Apr. 12, 2006 in: <https://archive.islamonline.net/?p=15108> (Accessed on 12 August 2018)

⁴ Hejazi: Ibid.

a lot. After returning to Budapest „Germanus converted to the Calvinist Christian faith and joined the Hungarian Reformed Church on 11 October 1909.”⁵

Professor Ármin (Arminius) Vámbéry (1832-1913), at that time a world-famous Turkologist, traveler, writer and chief adviser of the British empire on oriental affairs was one of the mentors of Germanus during his studies and later. He has exemplary, devotedly helped the career of the young scientist Germanus. In our opinion, Vámbéry’ assistance greatly contributed to Germanus’ professional development. With our knowledge, Professor Vámbéry’s original letters written in English have not been published yet. We quote an original letter of Vámbéry dated on 7 October 1908, Budapest in which he outlines the possibilities of Julius Germanus.⁶

„Dear Dr. Germanus,

By strange coincidence your father was just my guest, when I received your letter, which I need scarcely say, gave me much pleasure. I am sorry to see that you cannot fully realise the difficulty of besetting the position of a young student and that you are lacking the necessary patience, always connected with the career of orientalists.

Your future is, as far as I see, more hopeful than you imagine. At the faculty everybody speaks of you as of the future professor of Turkish, but it requires time and you have to give evident proof of your ability. We must have some genuine and remarkable publication before we can propose you for the chair, and I trust we shall get from your pen some works to lean upon.

You must not think of American or of any other distant place as of your future field of activity. Your position in Hungary is safe, and it is only yesterday that Molnár, whom I met in the house of a mutual friend, gave me full assurances on your behalf. If you obtain the lectorship they will support you with 1000 Ft a year, until your appointment becomes feasible.

As to your participation in the journalistic literature, I do not disapprove of it if you find it rentable. But is this possible in England under the present circumstances? Try, but do not stick to it, for it is barren in the ultimate end. As all events I send you including a few lines for Dr. Reich.

With the kindest regards and with my best wishes for your success, I am

Yours very truly,

A. Vámbéry.”

We also quote an original, so-called „fatherly letter” of Vámbéry dated on 19 February 1909, Budapest on Germanus’s future.⁷

„Dear Dr. Germanus,

I have read with much pleasure your letter and I am delighted to see that you have entered a path, which will lead to success, provided that you preserve. Of course you have got two different ways before you. The one strictly scientific, or let us say theoretic, which may help you to a professorship, and the second, which may lay down the foundation for a future

⁵ Mestyan, Adam: Materials for a History of Hungarian Academic Orientalism: The Case of Gyula Germanus. In: Die Welt des Islams 54 (2014) p. 10. in: <http://www.brill.com/die-welt-des-islams>

⁶ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték 18. doboz (Hungarian Geographical Museum, Érd, Legacy of Gyula Germanus, Box 18.)

⁷ Ibid.

independence. In both ways you are now on starting point and trusting to your abilities. I dare say you will triumph in the end.

My professor has not been as yet filled up and it is delayed until the proper man is to be found. Why should you not compete for it? Activity on the two ways mentioned before, will make it possible to come out as a champion.

I approve fully on the plan of your book. Very much depends from your acquaintance with the respective literature, which is vast one,

Yours sincerely,

A. Vambéry

Germanus excelled in the study of languages, and in 1912 he was appointed a lector of Arabic, Persian, and Turkish as well as Islamic history at the Hungarian Royal Oriental Academy in Budapest. He was later appointed to lecturer and teacher at the Institute of Oriental Studies of the Faculty of Economic in Budapest.

After working for a short time at the University of Budapest, the Bengali-Indian poet, winner of Nobel Prize in Literature (1913) Rabindranath Tagore (1861-1941), one of India's greatest figures, invited Germanus in 1928 to teach as the Head of the Department of Islamic Studies of Visva-Bharati University in Santiniketan, Bengal. He stayed with his first wife, Rózsa Hajnóczy (1892-1944) in India for 3 years (1929-1932) and it was there he publicized his conversion to Islam in the Great Delhi Mosque. Henceforth, he was known Abdul-Karim. „According to his narration, he became a Muslim on 19 December 1930, on a Friday, in the Great Mosque of Delhi. After the khutba, he gave a short speech, which he began in Arabic, about having come to India as a seeker of knowledge, about the place of Islam in the history of humankind, the decline of the Muslim peoples, and their possible renaissance. In the enthusiastic audience a friend hurriedly led him out, as Germanus remembered, lest the cheering crowd squeeze him.”⁸ In India he met with Mahatma Gandhi, Jawaharlal Nehru, Subhas Chandra Bose, Zakir Husain and other leading figures (politicians, artists, writers, poets).

Germanus' great desire to learn more about Islam and Muslims led him to meet one of the most prominent Muslim poets of the time. He enjoyed a friendship with the famous Pakistani Muslim poet, Muhammad Iqbal. They would have long conversations, delving into important issues facing Muslims. They also would discuss the scholarship of Orientalists and the activities of Christian missionaries.⁹

Germanus also formed a strong relationship with the famous Egyptian writers, Mahmoud Teymour, Taha Hussein and Naguib Mahfouz, who won the Nobel Prize in Literature in 1988.

In 1934 Germanus' love of the Arabic language brought him to Cairo, Egypt, where he furthered his studies of classical Arabic. Leaving Egypt Germanus took ship to Saudi Arabia, to stay first in Jeddah and then in Mecca. In 1935 he was the first Hungarian Muslim to perform the Hajj in Mecca. King Ibn Saud received him personally. He travelled incognito through the hidden territories of the Arabian Peninsula. It was not without danger, even though he had been living according to Quranic law. In addition, Germanus was one of the few Europeans to ever have visited the holy sites in Mecca and Medina. He wrote a memoir of his journey to the holy sites in Hungarian called, “Allah Akbar!”, which was translated into several languages.

⁸ Mestyán: Ibid. p. 23.

⁹ Hejazi: Ibid.

Germanus found himself back in the University of Budapest (later Eötvös Loránd University) and worked as a Professor of Arabic Language and Literature and Culture History of Islam for more than 40 years. He was a great and jovial teacher character. He published several research papers calling for the revival of classical Arabic in the Arab world. He wanted to bring back classical Arabic, which had died out just as Latin had in Europe. He dreamed of a time when all Arab countries would speak the same form of Arabic that would tie Arabs to their rich heritage and history.¹⁰

In the mid-20th century, scholarly organizations in the Arab world were looking to catch up with the modern world. They hoped to make more connections with Western scholars and so they elected Germanus to the Scholarly Organization of Iraq in 1962 as an overseas member, he was also elected as a member of the Arabic language academies in both Cairo and Damascus.¹¹

Back home in Hungary, Germanus endeavored to bring together all of the Muslims in his country, Muslims only numbered between 1000 and 2000 at that time. Mostly of them were Bosnians (veterans of the WWI), Albanians and Turks. He helped to establish an organization which ran Muslims' affairs in Hungary and which was able to convince the Hungarian government to recognize Islam as one of the official state religions.

In 1939 he travelled again to Egypt. Germanus visited his writer and scholar friends again. After some weeks he went to explore all over Lebanon, and Saudi-Arabia. In Mecca, Medina and in the city of Badr he completed the research work and also his second Hajj.

In 1949 Germanus was married for the second time to a Hungarian woman who was Jewish origin. However, his wife, Aisha Katalin Kajári (1903-1991) also eventually converted to Islam with the help of the famous author and academic Ahmed Abd Al-Ghafur Attar.

Germanus wrote about Islam, Arabic culture and literature in various European publications. He wrote many books and studies including "Allah Akbar!", "Lights of the East", "Uncovering the Arabian Peninsula", "Between Intellectuals", "The History of Arabic Literature", "The History of the Arabs", "Modern Movements in Islam", "Studies in the Grammatical Structure of the Arabic Language", "Journeys of Arabs", "Pre-Islamic Poetry", "Great Arabic Literature", "Guidance From the Light of the Crescent (a personal memoir)", "An Adventure in the Desert", "Arab Nationalism", "Mahmoud Teymour and Modern Arabic Literature", "The Great Arab Poets, and The Rise of Arab Culture". Sometimes he published in The Islamic Review as well.

In spring 1958 he revisited Indian cities to refresh his memories of Bombay, Delhi, Aligarh, Patna, Agra, Hyderabad, Calcutta, Lucknow and Santiniketan. Jawaharlal Nehru, the prime minister of India invited him to visit and received him as well. Here he witnessed the development and rapid change of Hindu and Muslim societies of India.

In February 1961 he gave lectures in Morocco, at the universities of Fez, Rabat and Casablanca. He kept his inauguration at the Academy of Baghdad in 1962. The topic was the history of Islam in Hungary. He was also invited to the "Festival for the 1200th anniversary of the foundation of Baghdad".

In February 1964, the government of the United Arab Republic (the union of Egypt and Syria) asked him to give lectures in the refurbished school of the Al-Azhar Mosque, on the occasion its 1000-year anniversary.

¹⁰ Hejazi: Ibid.

¹¹ Hejazi: Ibid.

On 15 March 1965, the Saudi ambassador visited Germanus in Budapest with an invitation from King Faisal of Saudi Arabia. He was asked with his wife to visit Mecca (for the third time), to take part in the Islamic Conference. The task was enormous, both for the scholar in his 80s and his wife, Aisha, also Muslim by that time. The trip meant walking round the sacred place and running between Saba and Marva seven times, on a hot surface in a huge crowd. They accepted the invitation but were unable to complete the pilgrimage.

Germanus passed away on 7 November 1979, one day after his 95th birthday, after having served the cause of Islam and Muslims for nearly 50 years.¹²

Professor Germanus' CV and list of publication

According to our best knowledge the following Germanus' curriculum vitae and list of publication found in his legacy, entitled „*Literary and Scientific Works of Professor Dr. Abdul-Karim Julius Germanus D. Ph.D. Litt.*” has never been published yet.¹³ In our opinion, the material we have provided is a good example of a careful, accurate, thorough self-administering scientist:

“Born in Budapest, 1884, studied at the University of Istanbul (1903), Vienna (1906) and Budapest (1903-1907), under Professor Arminius Vámbéry (Turkish and Persian) and Professor Ignaz Goldziher (Arabic). Extensively travelled and worked in Germany, England, France, Scandinavia, Turkey, Egypt, Syria, Iraq, Saudi Arabia, Morocco, India... etc. Retired from the University of Budapest in 1964.

Professor of Islamic History at the University of Budapest, Member of the Italian Accademia del Mediterraneo (1954, Roma), Corresponding member of the Academy of the Arabic Language (Cairo, 1957), Corresponding member of the Academy of Baghdad (1967), Corresponding member of the Academy of Damascus (1966), Member of the Accademia Leonardo da Vinci (Roma, 1969), Honorary member of the Arab Writers' Association (Cairo), Honorary member of the Arab Writers' Union (Baghdad), Sometime Nizam professor of the University of Santiniketan (India, 1929-1932), Visiting professor of the Universities of Alexandria, Cairo, Damascus, Agra, Aligarh, Lucknow, Hyderabad, Delhi, Rabat, Fez.

Sometime independent non-party member of the Hungarian Parliament and member of its Committee for Foreign Affairs (1958-1966), Member of the Hungarian Committee of the UNESCO, Member of the Institute of Islamic Studies (Delhi, 1973), Fellow of the Institute for Cultural Research (London, 1969), Honorary member of the Academy of Jordan (1978) and Honorary member of the Accademia “Pontzen” (Napoli, 1979).”

¹²We used the following sources for Germanus's biographical data:

Yasser Hejazi: The Moment of Awakening A Hungarian Orientalist Finds Islam. Apr. 12, 2006 in:

<https://archive.islamonline.net/?p=15108> (Accessed on 12 August 2018)

Kiss Dávid Sándor: Germanus Gyula. In: <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html> (Accessed on 17 May 2012)

Dr. Kubassek János: „Germanus Gyula-kiállítás Érden – Az iszlám világ tudós kutatója.” In: Élet és tudomány 2009. október http://www.eletestudomany.hu/content/aktualis_20091002_germanus_gyula_kiallitas_Erden_az.

(Accessed on 18 June 2010) (Gyula Germanus exhibition in Érden – Researcher of the world of Islam. in: Life and Science)

Lendvai Timár Edit (szerk.): Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Érden, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. (Gyula Germanus: The scientist and the man. Érden. Hungarian Geographical Museum)

¹³ Magyar Földrajzi Múzeum-Érden, Germanus Gyula hagyaték 36. doboz (Hungarian Geographical Museum, Érden, Legacy of Gyula Germanus, Box 36.)

After the factual listing of his biographical data his “chief works” follow:

Die osmanische Dichtkunst (Revue Orientale, 1906); *Turk Darnay* (Revue Orientale, 1909); *Osmanische Puristen* (Revue Orientale, 1910); *Angolok Magyarországon* (Englishmen in Hungary) (Századok, 1910); *Az arab kereszténység emlékei* (Memories of Arab Christianity) (Theológiai szaklap, 1911); *A szent háború* (Dshihad) (Budapesti Szemle, 1914) (Hungarian Academy); *Az arab nemzetiségi kérdés* (The Arabic nationality question) (Magyar Figyelő, 1917); *Turán* (Magyar Figyelő, 1916); *Kulturális problémák Törökországban* (Cultural problems in Turkey) (Magyar Figyelő, 1917) (in German: Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes); *Turanizmus és történelem* (Turanism and history) (Történeti Szemle, 1918); *A föld és faj hatása a történelemre* (Hungarian Academy, 1920) (The Effect of Geography and Race in History. A refutation of Racist theories.); *Le nationalisme arabe* (Revue de Hongrie, 1918); *La langue et la civilization Turque* (Revue de Hongrie, 1918); *Angol nyelvkönyv* (English language book) (Lingua, 1914); *Török nyelvkönyv* (1925) (Turkish Reader); *A keleti misztika és a bektási dervisek* (The oriental mysticism and the Bekhtasi Order) (Budapesti Szemle, 1928, Hungarian Academy); *A török forradalom* (The Turkish revolution) (Budapesti Szemle, 1928, Hungarian Academy); *Pensées sur le revolution turque* (Revue de Hongrie, 1929); *Have the Munda Languages any cognates in Europe* (Visva-Bharati Quarterly, 1929); *Modern Movements in Islam* (Calcutta, 1930); *Lecture on Turkish Popular Literature* (Islamic Research Institute, Lahore, 1931); *The Role of Turks in Islam* (Islamic Culture, Hyderabad, 1933-1934); *The Awakening of Turkish Literature* (Islamic Culture, Hyderabad, 1933); *Turki-i islam khidmát* (in Hindustani language, Aurangabad, India, 1933); *A mai India* (Contemporary India) (Budapesti Szemle, Hungarian Academy, 1933); *India világossága* (Budapesti Szemle, Hungarian Academy, 1934) (The Light of India, Mahatma Gandhi); *Gharám fi' s-Sahra* (Majallat Mihriján, Cairo, 1935, in Arabic); *Ash-Sha'ir Petőfi* (Muktataf, Cairo, 1940, in Arabic: treatise on the poetry of Petőfi with some original translation); *Allah Akbar* (Budapest, 1936, and subsequent editions); *Allah Akbar* (Berlin, 1938, Holle and Co. Kulturgeschichte d. Islam und Pilgerfahrt nach Mekka); *Sulle orme di Maometto* (Milano, ed. Garzanti, 1938); *Arábia, Szíria és Mezopotámia felfedezése és meghódítása* (Budapest, 1940) (The Exploration and Conquest of Arabia); *Az arab szellemiség megújítása* (The renewal of Arab spirituality) (ed. Hungarian Oriental Society, 1944); *Anvar al-Jundi: Qissa* (Cairo, preface to the Arabic literature); *Linguistic foundations of an Arabic Union* (Islamic Review, 1950 March-April); *Mahmoud Teymour and Modern Arabic Literature* (Islamic Review, 1950 March-April); *Sources of the Arabian Nights* (Islamic Review, 1951 September); *Observation on the Arabic Alphabet* (Islamic Review, 1951 November); *Unknown masterpieces of Arabic Literature* (Islamic Culture, 1952); *Arab Geographers* (Islamic Review, 1954, translated into Arabic and published in Majallat al-wa'yi, Cairo), *Supposed Tomb of Jesus at Srinagar. A refutation of the supposition of the Qadiani Ahmedists* (Muslim Digest, 1952 April); *Studies in Arabic Lexicography* (Islamic Quarterly, London, 1951); *Causes of the Decline of Islamic Peoples* (Islamic Literature, Lahore, 1953); *Die Dichtkunst Ibn Rumis* (Acta Orientalia, Budapest, Academy, 1957); *Trends of Contemporary Arabic Literature* (Islamic Quarterly, 1957-1958); *Bayna Fikraini* (in Arabic, Damascus, 1956); *Muslim Invention of the Script for the Blind* (Muslim Digest, 1956); *Some Aspects of Modern Arabic Poetry* (Islamic Culture, Hyderabad, translated into Arabic in Sout-ush – Sharq, Cairo, 1960); *Arab költők* (Anthology of Arabic Poetry from the Jáhiliya up to our time) (Magyar Helikon, Budapest, 1960); *Az arab irodalom története* (History of the Arabic Literature, Budapest, 1962 and enlarged ed. 1973. Now enlarged III. edit.); *Legacy of Ancient Arabia* (A study of ancient Poetry, Islamic Culture, 1963); *Introduction and Notes to the Hungarian translation of the Travels of Ibn Battuta* (Budapest, 1963); *The Berber-Arabic Literature of Marocco* (Islamic Culture, 1964); *Abu'l – 'Ala al-Ma'arri in the Light of New Investigations* (Presentation Volume to Mr. Imtiyáz Ali Khán 'Arshi, New Delhi, 1964); *The Arabic Literature in America* (Islamic Literature, Lahore,

1966); *Poesia degli Arabi viventi all'estero* (III. Congresso Arabo-Islam, Ravello, 1966); *The Islamic View of Life* (Islamic Literature, 1965); *Ibn Khaldun, the Precursor of the Philosophy of History* (Islamic Literature, 1967); *Reminiscences of Arab Poets, their Critics* (Presentation Volume to Dr. Zakir Hussain, President of India, New Delhi, 1967); *Some New Arab Novelists* (Islamic Literature, Lahore, 1969); *Az arab irodalmi nyelv kialakulása* (The formation of Arabic literary language) (Kolozsvár, "Korunk", 1970 September); *Modern Poetry of South Arabia* (Acta Literaria, Hungarian Academy, 1973); *The New Palestinian Poetry beneath the Cross-Fire* (Islamic Culture, 1973); *Das islamische Recht* (Acta Juridica, Academy, 1974); *Kelet varázsa* (The Glamour of the East, 1976.) Contains the books: "*A félhold fakó fényében*" (In the Dusk of the Crescent) and "*Kelet fényei felé*" (Towards the Lights of the East)." Finally, there is an imposing list of works published in Arabic. It contains fifteen articles.

Conclusion

According to our point of view, Germanus' scientific performance is outstanding, unique and unquestionable. He also dealt with his students in an exemplary way. In addition, Germanus was amusing and popular professor, his special courses on Arabic culture history attracted the audience everywhere. He and his second wife liked to travel, to go to receptions and restaurants and to visit friends in Europe and in the Middle East. Germanus was a virtuoso violinist, Aisha, his wife excellently played the piano. They often played together. Germanus was fond of horse riding and horse breeding as well. He had complex personality and good and bad deeds as well. Unfortunately, his name is beginning to be forgotten. With our article, we would have liked to remember him.

EGY EMBERI GESZTUS: TELEKI PÁL KÖZBENJÁRÁSA GERMANUS GYULA ÉRDEKÉBEN, A KORABELI FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Megjelent: FÖLDRAJZI MÚZEUMI TANULMÁNYOK 35 évf. 20. sz. pp. 181-187., (2019).

Összefoglalás:

Germanus Gyula orientalista, irodalomtörténész, egyetemi tanár 1929-ben meghívást kapott Rabindranath Tagore-tól, hogy az elnöklete alatt álló santiniketáni egyetemen (Bengál) szervezze meg az iszlamológia tanszéket. Germanus és felesége, Hajnóczy Rózsa három kalandos évet (1929-1932) töltöttek Indiában. A házaspár élményeiből született a Bengáli tűz c. bestseller kötet is. Germanusnak az első évben fizetési szabadságot hagyott jóvá a kultuszminiszter, de ezt 1930-ban fizetés nélkülivé módosították. Germanus valós anyagi sérelmei miatt tanártársához, gr. Teleki Pál földrajztudóshoz, a Keleti Intézet igazgatójához is fordult. A volt és leendő miniszterelnök Teleki mindent megtett Germanusért, több támogató levelet írt a vallás-és közoktatásügyi miniszternek. Mindvégig támogatta kollégája kutatói ambícióit, érdeklődéssel fogadta beszámolóit. Teleki Germanus 1932-es hazatérte után is folytatta mentori tevékenységét, nagy szerepet játszott Germanus későbbi kairói és arabiai utazásának, ill. mekkai zarándoklatának megvalósulásában. Az írás közli az eredeti Germanus és Teleki leveleket is.

Summary:

Julius Germanus orientalist, literary historian and university professor received an invitation from Rabindranath Tagore in 1929 to organize the Department of Islamic Studies of the University of Santiniketan (Bengal) which was under the chairmanship of Tagore. Germanus and his wife, Rose Hajnóczy spent three adventurous years (1929-1932) in India. The couple's experiences inspired the bestseller book, „Fire of Bengal.” The Minister of Public Education of Hungary permitted for Germanus paid leave in the first year, but this was amended in 1930 for unpaid leave. Because of his real financial grievances Germanus appealed to his colleague, Count Pál Teleki geographer, Director of the Oriental Institute. Teleki, the former and future prime minister did everything for Germanus, he wrote few supporting letters to the Minister of Religion and Public Education. All the time he supported his colleague's research ambitions, received his reports with interest. After return of Germanus to Hungary in 1932 Teleki continued his mentoring activities, later he played an important role in the realization of Germanus's travels to Cairo and Arabia and his Mecca pilgrimage. This study publish the original mails of Germanus and Teleki.

Germanus Gyula (1884-1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár fordulatokban gazdag, kontinenseken átívelő, majd' egy teljes évszázadot felölelő élete számos eddig kevésbé ismert és érdekes ténnyel¹ örvendezteti meg az életmű kutatóját.² Germanusnak 1929-től újabb kihívásokkal kellett szembenéznie, ugyanis meghívást kapott a híres indiai

¹ A névumok szempontjából a fő forrás az érdi Magyar Földrajzi Múzeumban őrzött Germanus Gyula-hagyaték. Ezúton is szeretném megköszönni a Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak, Lendvai Timár Editnek és Dr. Kubassek János igazgató úrnak korábbi kutatásaimhoz nyújtott több hónapos segítségét és rendkívül készséges, empatikus hozzáállását.

² Ezúton is szeretném megköszönni a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma, majd Balog Zoltán miniszter úr, Emberi Erőforrások Minisztériuma (NKA miniszteri keret) életrajzi monográfia elkészítésére „*Ex oriente lux. Germanus Gyula keletkutató élete és munkássága*”, ill. „*Germanus Gyula orientalista életművének kutatásához*” címmel beadott pályázataimra 2012-ben, ill. 2014-ben megítélt alkotói támogatását.

költőtől, Rabindranath Tagore-tól, hogy az elnöklete alatt álló santiniketáni egyetemen (Bengál) szervezze meg az iszlamológiai tanszéket, és legyen annak első professzora. Felkészülten ment Indiába, számos egyetemen tanított, s bár megbízatása három évre szólt (1929-1932), a kalkuttai és daccai egyetem vizsgabizottságának 1936-ig tagja maradt. Indiában, a delhi nagymecsetben tért át 1930-ban iszlám hitre, és került még közelebb a muszlim népekhez. A mesés indiai évek mély hatást gyakoroltak a Professzorra és feleségére, Hajnóczy Rózsára. Beutazták a hatalmas félszigetet, megfordultak Delhiben, Kasmírban és Haidarábád fejedelemségben is. A házaspár élményeiből született a számos kiadást megélt könnyed, romantikus – ugyanakkor a nívós tudományos ismeretterjesztést is célul kitűző - bestseller, a Bengáli tűz.³ Germanus más munkáiban is részletes említést tett az indiai munkásságáról, tapasztalatairól.⁴ A kiutazás előkészítése, a hivatalos ügyintézés nem ment gördülékenyen az – egyébként az egyetem és a minisztérium útvesztőiben meglehetősen járatosan mozgó - tanárnak. Germanus megragadván a soha vissza nem térő indiai kaland lehetőségét gondoskodni próbált arról is, hogy az itthoni státusza megmaradjon, anyagi veszteség ne érje, és a kiküldetés elteltével minél zökkenőmentesebben tudjon újból bekapcsolódni a hazai tudományos közéletbe. 1929 tavaszán abban a reményben utazott el a messzi ismeretlenbe, hogy – bár hivatalos értesítést az indulás napjáig nem kapott ugyan - de gr. Klebelsberg Kuno vallás-és közoktatási miniszter jóvá fogja hagyni, hároméves, *fizetési* szabadság iránti kérelmét, amelyet azzal indokolt, hogy pusztán az indiai anyagi körülmények nem teszik majd lehetővé a nyugodt munkavégzést. Kezdetben rendben is mentek a dolgok: Egy évig kapta itthon is a fizetését, beilleszkedett a santiniketáni nemzetközi tudós kollektívába, feleségével felfedezőutakat tettek a környéken, írt, kutatott, tartotta az óráit, foglalkozott a tehetséges hallgatókkal. A helyzet szinte ideálisnak is lett volna tekinthető, leszámítva a kegyetlen klímát, a vérszívó bogarakat, az iszonyatos higiénés viszonyokat, a személyzettel járó veszélyt, ill. az európai életstílussal nehezen összeegyeztethető helyi szokásokat...

Az első csalódás már kint érte, mikor egy év elteltével hírt kapott arról, hogy a fizetés folyósítását megszüntette a Minisztérium.⁵ Az első sokkhatásból felocsúdva Germanus Magyar Zoltán minisztériumi tanácsoshoz fordult levélben, sürgős megoldást kérve a felmerülő problémáira. A levelet⁶ betűhíven közöljük:

“Shillong, 1930. június 24.

Méltóságos Uram!

Egy héttel ezelőtt az a felelőtlen hír jutott el hozzám, hogy fizetésemet a Kultuszminisztérium beszüntette. Ezt a hírt képtelen vagyok elhinni, mégis annyira lesújtott és az indiai klímában a túlfeszített munka által amúgy is gyenge szervezetemet annyira megtámadta, hogy azóta az örülethez állok közel. Te, aki szíves voltál ügyemet intézni tudod legjobban, hogy a Kegyelmes Úr határozottan megígérte három évi fizetési szabadságolásomat. Mivel előrelátható volt, hogy abból a fizetésből, amelyet itt kapnak az európai tanárok feleségemmel együtt nem tudok megélni, kimenetelemet ettől a feltételtől kellett függővé tennem. Amikor a Kegyelmes Úr ígéretét megkaptam és Te is biztosítottál, hogy ügyem administrative legrövidebb időn belül el

³ G. Hajnóczy Rózsa: Bengáli tűz. Budapest, Palatinus-Magyar Földrajzi Múzeum, 2002. (A művet – felesége naplójának felhasználásával - Germanus Gyula írta.)

⁴ Germanus Gyula: Allah Akbar! Budapest, Szépirodalmi, 1968.

Germanus Gyula: A félhold fakó fényében. Budapest, Palatinus, 2003.

⁵ A Vallás-és Közoktatásügyi Miniszter az első évben fizetéssel szabadságolta Germanust, majd az 1930. évi április 11-i minisztertanácsi határozat értelmében később csupán illetmény nélküli szabadság engedélyezéséhez járult hozzá a Kormány. Lásd: Magyar Nemzeti Levéltár, K636, 490 d, Germanus Gyula személyi dossziéja.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár, K636, 490 d, Germanus Gyula személyi dossziéja. A dosszién kívül rávezetve: Germanus Gyula levele “Magyaryhoz intézve”

lesz intézve, lekötöttem magam három évre Rabindranath Tagore egyetemére. Az idő oly rövid volt és ügyem elintézése úgy elhúzódott, hogy nem tudtam Rabindranath Tagorénál megérkezésemet újból és újból elődázni. Komoly aggodalmamnak adtam kifejezést előtte több ízben, fizetésem szabadságolásom késedelmessége miatt és felhívtam figyelmedet arra a kényes helyzetemre, amelybe kerültem azáltal, hogy Indiában a Kegyelmes Úr ígérete birtokában lekötöttem magam, ellenben szabadságolásom irata még nem jutott le az egyetemhez. Aggodalmaimat eloszlattad és biztosítottál arról, hogy hogy ügyemet a Minisztérium a Kegyelmes Úr ígérete értelmében el fogja intézni és ennek mintegy erősítése gyanánt 2000 pengő részesített.

Rabindranath Tagore santiniketani egyeteme idealista alapokon épült és puritán stílusban kizárólag tudományos célokért küzd. Az itteni európai tanárok, akik részint a múltban itt működtek, részint jelenleg itt tanítanak mint Sten Konow norvég, Sylvain Lévy, a Sorbonne tanára, Winternitz a prágai német, Lesny a prágai cseh egyetem tanára, Formichi, Tucci olasz professzorok valamennyien saját minisztériumuktól igen magas dotációban részesültek, mert kormányuk súlyt helyezett arra, hogy a santiniketáni internacionális egyetemen képviselve legyenek. Tucci, aki több expedíciót vezetett Nepálba és nyugat Tibetbe buddhista kutatásai során az olasz kormánytól havi 6000 pengő (hatezer pengő) fizetést húz öt év óta! A santiniketani egyetem természetesnek tartja, hogy az európai tanárok működését az illető kormány anyagi hozzájárulással elősegíti. Tagore egész vagyonát az egyetemnek adományozta, a tanszékek alapítványok, amelyeknek kamatai az európai ember életnívóját nem biztosítják. Az én fizetésem 750 pengőnek felel meg havonta, az angol kormány tisztviselőinek fizetése Indiában a következő: tanfelügyelő: havi 2600 pengő, középiskolai tanár: havi 2000 pengő, főiskolai tanár (Indian Educational Service): havi 3700 pengő. E számokból láthatod, hogy az én dotációm az itteni viszonyokhoz mérten oly csekély, hogy az én helyzetemben budapesti fizetésem (havi 350 pengő) életkérdés.⁷ Talán eme adatok magyarázatul szolgálnak kétségbeesésemhez, amely a végletekbe kerget és nem ad más kiutat, mint hogy Hozzád forduljak azzal a segélykiáltással: ne hagyjatok itten elpusztulni. Nem fordulhatok Tagorehoz,

⁷ A pengőnek a különböző valutákhoz való árfolyamához, továbbá a húszas-harmincas évek magyarországi kereseteihez, ill. jövedelmi viszonyaihoz, végezetül a pengő vásárlóértékéhez, ill. a közfogyasztási cikkek áraihoz lásd:

„...1927. január 1-jén jelent meg az angol fonthoz igazodó pengő és váltópénze a fillér. 1 font 27,8, 1 dollár 5,7 és egy német márka 1,4 pengőt ért.”

In: Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, Osiris, 2000. 155. old.

„A magyar „királyi” miniszterelnök havi fizetése 2785 pengőt tett ki. (...) Az V. fizetési osztályba sorolt miniszteri tanácsosok 1928-ban havi 8-900 pengőt, a IX. osztályba sorolt miniszteri fogalmazók pedig 270-300 pengőt kerestek. Az egyetemi tanár kezdő fizetése 1941-ben havi 574, a középiskolai tanáré 226, az elemi iskolai tanítóé 163 pengőre rúgott. A nyugdíjkorhatár felé közelítők ennek azonban akár kétszeresét, sőt kivételes esetben majdnem háromszorosát is megkereshették. Szekfü Gyula éves jövedelme 1942-ben például 33 ezer pengőt tett ki, majdnem annyit, mint Jávor Pál színművész.”

„A gyáripari munkások átlagos évi fizetése például 1938-ban 1200 pengőt tett ki. A nyomdászoké azonban ugyanekkor 2300, s a vas-, gép- és fémiparban dolgozóké is közel 2000 pengőt. Az építőanyag-, textil- és faiparban viszont, ahol túlnyomórészt nőket, illetve segéd- és betanított munkásokat alkalmaztak, az évi 1000 pengőt sem érték el a bérek.”

In: Romsics: im. 192., 199. old.

„1 kg kenyér 1939-ben 38, 1943-ban 58 fillérbe került. 1 kg zsír ára viszont 1,6 pengőről 5,6 pengőre ugrott fel. A sertéskaraj kilójáért 1939-ben 2 pengő helyett 1943-ban már 5 pengőt kellett fizetni.”

In: Magyarország a XX. században. <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/33.html>

Letöltés ideje: 2015. augusztus 25.

„Egy remek vadászcsizmáért hatvan pengőt, a női pongyoláért három, egy nyári ruháért nyolc-tíz, egy harisnyáért egy-három, egy strandtáskaért kettő-öt, egy gumis férfi zokniért egy-kettő, míg egy perzsabundáért mérettől függően háromszáz és nyolcszáz pengő között kértek a kereskedők.”

In: Bukszanézó a Horthy-korból. http://www.mfor.hu/cikkek/Bukszanezo_a_Horthy_korbol.html

Letöltés ideje: 2015. augusztus 25.

hiszen ő én tőlem csak azt hallhatta, hogy a Minisztérium a legmesszebb menő jóindulattal és anyagi segéllyel tette lehetővé, hogy kivegyem részemet a santiniketani egyetem munkájában. Haza nem jöhetek, mert három évre szerződtem és nem szeghetem meg szavamat, és ők útiköltségemet csak szerződéselem lejáratát után tartoznak fizetni.

Én nem anyagi előnyökért jöttem Indiába, hiszen ilyen anyagi előnyök nem is kecsegtettek, azért jöttem, hogy tudományos felkészültségemet tökéletesítsem, és nyomát hagyjam annak, hogy ezen az internacionális egyetemen magyar ember is ellátott tanszéket, becsülettel és kitartással. Ez a kitartás pedig óriási áldozatot jelent ebben a mindent megőrlő, páratelt forró klímában koleragyányos ivóvíz, selejtes táplálék, malária, disenteria, beri-beri láz által állandóan veszélyeztetve. Az éjszakák siralmas vergődéssel telnek és kora hajnalban elernyedve és bágyadtan vánszorgok a könyvtárba. Csak a kötelességtudás tartja bennem a lelket, és az a szilárd elhatározás, hogy nekem, mint magyarnak itt kétszer annyit kell dolgoznom, mint a többi jól dotált európainak, mert az én becsületem egyúttal a magyar nemzet becsülete is. Az angolok azért fizetik oly busásan tisztviselőiket, mert ők tudják, hogy mily megőrlő az indiai élet európai ember számára. Hozzád fordulva bízva abban a jóindulatban, amelyet mindig tanúsítottál irányomban és kérlek viseld szíveden sorsomat és nyugtass meg, hogy ügyem a Kegyelmes Úr ígérete értelmében fog elintéztetni, mert megőrlődött idegeim felmondják a szolgálatot és én itt összeroskadok. Ügyemet ismételten jóindulatodba ajánlva maradok őszinte Hived:

Dr. Germanus Gyula

Santiniketan, Birbhum District, Bengal, India”

Mivel Magyary Zoltán nem lépett azonnal érdekében, Germanus kisvártatva egy „aduászt” húzott elő a „paklijából”: Régi mentorához, kollegájához, gr. Teleki Pál földrajztudós, egyetemi tanárhoz, a Keleti Intézet igazgatójához fordult, aki ez idő tájt a Közgazdaságtudományi Kar dékáni pozícióját is betöltötte. Talán nem érdektelen, ha a levelet⁸betűhíven közöljük:

„Santiniketan, 1930. szeptember 9.

Kegyelmes Uram!

Körülbelül két hónappal ezelőtt kaptam azt a lesújtó értesítést, hogy a Kultuszminisztérium fizetés nélkül engedélyezte szabadságomat. Méltóztatik emlékezni, hogy amikor szabadságolási kérvényemet beadtam azért kértem fizetéses szabadságot, mert az itteni dotáció az indiai viszonyokhoz képest oly csekély, hogy abból összes kötelezettségeimnek nem tehetek eleget. Kegyelmes úr is ily értelemben terjesztette fel kérvényemet. A santiniketani egyetem ideális alapokon épül, az itt működött és működő európai tanárok saját kormányaiktól magas dotációt húztak csak azért, hogy képviselve legyenek. Ezek a dotációk összehasonlíthatatlanul magasabbak az én VII. fizetési osztálybeli dotációmnál. Klebelsberg Kegyelmes Úr szíves volt fizetéses szabadságolásomat megígérni és az ő és Magyary Zoltán miniszteri tanácsos ígéretében bízva indultam el Indiába anélkül, hogy a miniszteri leiratot megvárhattam volna. Hiszen Indiából már sürgették elhatározásomat. Valószínűleg adminisztrációs okoknál fogva nem engedélyezhette a minisztertanács fizetésemet. A minisztertanács határozata katasztrofális helyzetbe sodort és kénytelen vagyok Kegyelmes Úr becses idejét igénybe venni és eddig is velem szemben tanúsított jóindulatát ismételten kérni. Arra kérem Kegyelmes Urat méltóztatásuk a minisztérium elhatározását oda módosíttatni, hogy fizetésem helyett hasonló összegű ösztöndíj vagy tanulmányi segély címen utaljanak ki számomra megfelelő kárpótlást. Klebelsberg Kegyelmes Úr azt is szíves volt megígérni, hogy Indiából visszatérve útközben

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár, K636, 490 d, Germanus Gyula személyi dossziéja.

megejtendő arábiai utamat is 2000 pengő segéllyel fogja lehetővé tenni. A santiniketani egyetemen az európai tanárok közül Sylvain Levi, a Sorbonne tanára, Winternitz a prágai német, Lesny a prágai cseh egyetem tanára, Formichi, Tucci olasz professzorok, Sten Konow norvég professzor, stb. Kormányaitól óriási fizetést kaptak. Tucci, aki több expedíciót vezetett Észak-Indiába havi 4000 rúpia segélyt kapott. Én nem fordulhatok Tagorehoz fizetésemelésért, mert ő meg van győződve, hogy a magyar kormány részéről anyagi támogatásban részesülök.

Arra kérem Kegyelmes Urat méltóztassék ama súlyos anyagi helyzet mérlegelésével amelybe a minisztertanács döntése következtében kerültem, ügyemet hathatósan jóindulatába fogadni. Én szorgalmasan folytatom iszlamológiai tanulmányaimat és jelenleg »New Movements in the World of Islam« címen sorozatos cikkeim jelennek meg a Visva-Bharati Quarterlyben és azután könyv alakban is meg fognak jelenni. Ebben az arábiai, a török, az egyiptomi és az indiai iszlám újabb fejlődésével és a bábizmus és az ahmedizmus történetével foglalkozom. Sikerült perzsa kéziratok alapján fényt deríteni a Yüs Ásaf legendára, amely szoros kapcsolatban állt Barlaam és Yosaphat-al, ez utóbbi szó azonos Boddhisattwa-val és egy jataka meséből származik. Barlaam viszont a szanszkrit Bhagawin. A lahorei ahmedista szekta tanulmányaim hatása alatt módosította doktrínáit és, mint levelükben írják, a srinagari állítólagos Jézus sírját nem tekintik többé dogmatikusnak. Nagyon örültem ennek az eredménynek, mert az indiai mohamedánok oly fanatikusak, mint az arabok és nem egykönnyen hajlandók az európai módszereket elismerni. Jelenleg az urdu nyelvvel birkózom, amelynek tudása Indiában elengedhetetlen. Szerencsére a hindi nyelv, amelyből az urdu fejlődött igen leegyszerűsített alakja a szanszkritnak és így a nehézségek nem leküzdhetetlenek. Az egyetemen folytatom előadásaimat és a szemináriumi munkát. A delhii Jamia Millia Islamia (Muslim University) egyik tanárát fizetéssel szabadságolta, hogy velem iszlámtörténelmi szemináriumi gyakorlatokat végezhesen. Igen tehetséges és szorgalmas fiatalember és remélem eredményes munkát fogok vele végeztetni. Egészségi állapotom eddig még kielégítő, habár a bengáli klíma az ember legnagyobb ellensége. Most a monszun vége felé járunk és a párás, nedves hőség kínoz és bosszant, de remélem mi fogunk győzedelmeskedni rajta. Kegyelmes Úrnak szíves jóindulatát kérve és remélve a kedvező megoldást, maradok őszinte nagyrabecsüléssel. Tisztelem híve:

Dr. Germanus Gyula

Santininetan, Birbhum, Bengal”

Teleki, a vitathatatlan szakmai tekintélyű, politikai súlyú volt miniszterelnök, akinek a legfelsőbb politikai, gazdasági és tudományos körökhöz volt napi bejárása, azonnal kiállt tanártársáért, és sürgősen intézkedni próbált. Két levelet⁹ is írt Germanus érdekében gr. Klebelsberg Kuno vallás-és közoktatásügyi miniszternek:

„Budapest, 1930. október 1.

Tisztelt Barátom!

Engedd meg, hogy mellékelten átnyújtsam Dr. Germanus Gyula hozzám intézett levelét. Azért küldöm a levelet magát, hogy ne kelljen az egész tényállást leírnom, mert amit ő ír, azt teljes egészében igazolhatom. Nagy kár volna, ha Germanussal is úgy járnánk, mint már a múltban sok tudósunkkal jártunk, hogy aránylag nem nagy anyagi követelések miatt a magyar tudományosság számára elveszítjük őket. Germanus régi iszlamológus, és ha még ma nincs is nagy neve, talán csak azért nincs, mert itthon nem volt alkalma publikálni oly módon, hogy írásait a külföld megismerje. Most azonban, hogy több mint egy éve Indiában működik, egyre-

⁹ uo.

másra publikálja dolgozatait, és nagyon valószínűnek tartom, hogy előbb-utóbb ajánlatot fog kapni valamely amerikai vagy más egyetemről. Ha már most azt látja, hogy itthoni hivatalos körök őt magára hagyják és az adott ígéreteket nem tartják be, biztosra vehető, hogy kedvét veszi és nem jön majd vissza. Arra gondoltam, hogyha már fizetését nem kaphatja meg, nem kaphatna-e annak megfelelő tanulmányi segílyt, vagy ösztöndíjat kinntartózkodása idejére, amivel mégis segítve volna rajta. Az is nagyon kellemetlen benyomást tehet, hogy a többi államokból ott levő professzorok mindnyájan kapnak megfelelő segílyt hazulról, csak Germanus nem. Nagyon kérlek, tedd megfontolás tárgyává az ügyet és találj módot a reparálására.

Teleki”

„Budapest, 1930. október 8.

Tisztelt Barátom!

Dr. Fejér Géza egyetemi magántanár 1920 óta van beosztva szolgálattételre a szófiai magyar követséghez. (...) Tekintettel arra, hogy Dr. Fejér már több mint 10 éve a IX. fizetési osztályban van, nem lehetne-e módot találni előléptetésére? (...) Nagyon kérlek, tedd ezt a dolgot megfontolás tárgyává, mert attól félek, hogy lassanként teljesen elveszítjük az ilyen embereket, ha azt látják, hogy munkásságuk nem honoráltatik. Ugyancsak hasonló a helyzet Dr. Germanus Gyulával, aki Rabindranath Tagore meghívására Indiában tart a Visvatharati (sic!) egyetemen iszlamológiai előadásokat. Elutazása előtt ígéretet kapott arra, hogy fizetéssel szabadságolja a Minisztérium, mégis most arról értesít, hogy fizetését nem folyósítják. Germanus igen nagy szaktekintély az iszlamológia terén és biztosra veszem, hogy előbb-utóbb meghívást fog kapni valamelyik amerikai vagy más egyetemre. Ha azt tapasztalja, hogy a Minisztérium az ő tudományos munkásságát nem méltányolja, bizonyára el is fog egy ilyen meghívást fogadni, ami a magyar tudományos szempontból igen nagy veszteség volna. Hogyha már fizetésének folyósítása nem lehetséges, talán kaphatna kinntartózkodása idejére valamilyen tanulmányi segílyt, vagy ösztöndíjat, hogy nyugodtan tudjon dolgozni. Bocsáss meg, hogy ezekkel az ügyekkel molesztáltalak, de szükségesnek tartottam, hogy figyelmedet ezekre felhívjam. Kész híved:

Teleki”

Mindazonáltal Teleki közbenjárása sem hozott áttörést. A Minisztérium maradt az eredeti, fizetés nélküli szabadság engedélyezésének opciójánál, amely érzékenyen érintette a hátralévő két év során Germanust, de végül is lenyelte a keserű pirulát, mert már újabb terveket szövögetett: Elkezdte a mekkai zarándokút és az ehhez szükséges egyiptomi felkészülési szakasz szervezését, és ehhez próbált meg anyagi erőforrást előteremteni.¹⁰ Újabb levélben¹¹fordult Telekihez:

¹⁰ Germanus segítségkérő leveleire Mestyán Ádám is hivatkozik tanulmányában. Lásd: Adam Mestyán: Materials for a History of Hungarian Academic Orientalism: The Case of Gyula Germanus. In: Die Welt Des Islams (54) (2014). pp. 22-25.

¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár, K636, 490 d, Germanus Gyula személyi dossziéja.

„Santiniketan, 1931. augusztus 3.

Méltóságos Uram!

Kashmirből írt levelemben említettem, hogy Bengálból való elutazásom napján S. Kumar Das, a nepáli kollegium tanára megajándékozott legújabb művével a régi indiai nevelésről. Már akkor elhatároztam, hogy e könyvet Méltóságodnak juttatom, mivel ott van méltó helyen, de Kashmirből csak 4 hónap után kerültem vissza Bengálba, átfutottam a könyvet, amely szerintem kompiláció a régebbi szanszkrit és egyéb művekből, de híven tükrözi vissza a hinduk nevelési ideáljait. Gyűjtésemet Méltóságod számára tovább fogom folytatni, amennyiben kezem ügyébe kerül indiai pedagógiai munka. Bágyasztó, páratelt melegben, amelyet Pesten csak a gőzfürdőkben élvezhet az ember, szenvedek szegény feleségemmel együtt és lázasan készülök egy arabiai expedícióra, Mekkába és Medinába. Évtizedek óta tanulmányozom az iszlámot, és az arab nyelvet, amelybe itt Indiában annyira begyakoroltam magam, hogy fel merem venni a küzdelmet még a Wahhabiták fanaticizmusával is. A XVI. századtól a mai napig csak 19 európai ember járt Mekkában, de ezek közül is csak 6-7 ember volt orientalista és adott tudományos leírást útjáról. Mivel nem-mohamedán ember a szent városok területére nem léphet, nekem is álsruhában, mohamedánságot színlelve kell veszélyes utamat megkísérelni. Ez a színlelés semmiben nem érinti keresztény meggyőződésemet és vallásos hitemet, de a körülmények kényszerítenek rá és a mohó kíváncsiság, hogy mint első európai ember tanulmányozhassam át a medinai mecsetekben őrzött régi arab kéziratokat, amelyekről nem tudunk mást, mint azt, hogy milyen tudománykörbe tartoznak.¹² Katalógust senki sem készített róluk. Kénytelen leszek szakállt növeszteni és befesteni, hajamat leborotválni. Sajnos a kékszemű ember Arábiában nem kedvelt, de szemeimet nem tudom más színre festeni, sötét szemüveget kell hordanom, ami az arabiai nap mellett tetszetős kifogás. Utamat a sajtó előtt titokban kell tartanom, nehogy a Wahhabiták (túlzó, fanatikus szekta, amely jelenleg a szent városok felett uralkodik) fülébe jusson. Itteni tudományos körök nagy várakozással tekintenek utam elé, de ezt csak akkor tudom megvalósítani, ha a magyar Kultuszminiszter kétezer pengő segélyben részesít. A santiniketani egyetem annyiban járul utamhoz, hogy a hajóút költségeit fedezi és ezért remélem, hogy a magyar Kultuszminiszter is méltányolni fogja kockázatos vállalkozásomat. Márciusban szeretnék útra kelni, hogy az április elején lezajló zarándoklásban is részt vehessek. Feleségem azalatt Indiában maradna, és csak expedícióm letelte után jönne Port-Said-ba, ahol találkozoznánk, ha az Isten is úgy akarja. A Közgazdaságtudományi Egyetem révén kérvénnyel fordultam Klebelsberg Kegyelmes Úrhoz utazási segélyért és arra kérem Méltóságodat, hogy adandó alkalommal szíveskedjék a Kegyelmes Úr figyelmét utam fontosságára felhívni és segélykérésemet jóindulatába ajánlani. Amiért is fogadja hálás köszönetemet. (...)

Germanus Gyula”

Germanus eredeti célkitűzése, az Indiából kiinduló mekkai zarándoklat terve végül is meghiúsult, és a házaspár 1932. március végén hazatért Budapestre. A nyughatatlan tanár azonnal elkezdte ostromolni feletteseit, ill. a hivatali szerveket egyiptomi és arabiai expedíciójához való források megszerzése céljából. Hóman Bálint vallás-és közoktatásügyi miniszterhez is fordult 1933. december 11-én:¹³

¹² Jelen forrásközlés legproblematikusabb és legvitatottabb részei ezek a mondatok. Mennyiben volt tekinthető Germanus 1930-as, a Delhi Nagymecsetben megtörtént, nyilvános, iszlám hitre való áttérése tudatos, belülről fakadó meggyőződés következményének, vagy mennyiben volt inkább a tudásszomj, érdeklődés, vagy – ha úgy tesszük – a praktikum által vezérelt cselekedet?

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár, K636, 490 d, Germanus Gyula személyi dossziéja

„Tárgy: Közgazdaságtudományi kar: Dr. Germanus Gyula keleti intézeti tanár szabadsága az 1934/35. tanévre és 1000 P. tanulmányi segély tárgyában.

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram!

Alulírott azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulok Nagyméltóságodhoz, hogy az 1934/35. tanévre illetményeim meghagyása mellett szabadságot engedélyezni méltóztassék. Tisztelettel kérem még Nagyméltóságodat, hogy 1000 P., azaz egyezer pengő tanulmányi segélyt kiutalni méltóztassék. Szabadságomat arra kívánom felhasználni, hogy Egyiptomban a már elkészült Korán-fordításomat a különféle rítusok tanítása szerint kiegészítsem. A Korán-magyarzatok tanulmányozásának elvégzése után az a szándékom, hogy behatoljak Arábiának ama területeire, ahová nem-mohamedán ember még ez idő szerint sem mehet, jelesül a Wahhabita uralom alatt álló Hidsáz-ba; részt vegyek a márciusban tartandó zarándoklaton és utána ellátogassak Medinába, amelynek mecseteiben nagyszámú ismeretlen kéziratot őriznek. Ezeknek tanulmányozása után át akarok menni a Nadsd-fennsíkra, hogy az ott még primitív érintetlenségben megmaradt beduin-törzsszervezetet és társadalmi életet vegyem vizsgálat tárgyává. Talán nem szükségtelen felemlítenem, hogy európai ember ezeken a területeken csak mohamedánnak átöltözve tartózkodhatik, és összeköttetések nélkül életveszélynek teszi ki magát. Ennek tudatában már jó eleve, még indiai tartózkodásom alatt kapcsolatokat létesítettem az arab mohamedánokkal Mekkában és Medinában, és a Nadsd-fennsíkon tanyázó beduin törzsekkel. Ezért meg van minden reményem arra, hogy vállalkozásomat siker fogja koronázni. A mohamedán tudományos világ értékelve utam fontosságát, több oldalról kezemre járt annak kivitelében. Kiváló indiai mohamedánok, mint pl. Sir Mohamed Iqbal az indiai mohamedánok képviselője a londoni kerekasztal-konferencián, Sir Abdul Karim Ghaznevi delhii államtanács tagja, érdekemben több cikket írtak a mekkai hivatalos lapban, hogy előkészítsék kedvező fogadtatásomat. Ugyanezt a célt szolgálja Ali Ibrahim pasa, a kairói arab egyetem rektorának meghívása, hogy a kairói egyetemen, mint vendégtanár az iszlámról sorozatos előadást tartsak. Az ott tartózkodásom alatt is kénytelenek leszek a mohamedánok vendégszeretetét igénybe venni, mert csakis ily módon válik lehetségessé, hogy ezt az egyébként térben és időbeni kiterjedése miatt sokezer pengőt igénylő vállalkozást a Közgazdaságtudományi Kar és a Vallás-és Közoktatásügyi Miniszter Úrtól már előzetesen kilátásba helyezett 1000 P. segély és esetleg más oldalról szerzett összegből megvalósítsam. Kérésemet a Nagyméltóságú Miniszter úr kegyes jóindulatú döntése alá bocsájtva vagyok Nagyméltóságodnak igaz nagyrabecsüléssel és mély tisztelettel:

Dr. Germanus Gyula keleti intézeti tanár”

A levél végén kézírással az alábbi nagyon érdekes bejegyzés található:¹⁴

„Gr. Teleki Pál egyetemi nyilvános rendes tanár, a Keleti Intézet igazgatója

Germanus tanár úr kérését melegen pártolom. Abban a reményben, hogy jelenleg pangó Keleti Intézetünk hivatását egy valamivel jobb időben ismét programszerűen felveheti és teljesítheti; fontosnak tartom, hogy tanárai ezt a kényszerű pangás idejét saját kiművelésükre és kapcsolatok teremtésére fordíthassák.”

¹⁴ uo.

A Miniszternek megküldött irat aktáján pedig az alábbi rövid véleményezés olvasható:¹⁵

„(...) Nevezett kérelmét gr. Teleki Pál egyetemi ny. r. tanár, a Keleti Intézet igazgatója melegen pártolja, s a Kar is pártolólag terjesztette fel.”

Ezek után nem kellett sokat várni a Minisztérium jóváhagyó válaszára, amely 1934. február 16-án kelt:¹⁶

„...értesítem a Címet, hogy a Kar felterjesztése alapján Dr. Germanus Gyula keleti intézeti tanárnak az 1934/35. tanév tartamára, illetményeinek meghagyása mellett, szabadságot engedélyezek. 1000 (egyezer) pengő tanulmányi segélyt engedélyezem, azzal, hogy azt csak augusztus hó folyamán fogom utalványozni.”

Germanus végül is – nem kis részben ismét Teleki állhatatos közbenjárásának köszönhetően - összesen 7000 pengővel (!) a zsebében vágott neki első mekkai zarándoklatának. Az – abban a korban – kirívóan magas összeget az Egyetem, Budapest főváros és a Kultuszminisztérium nagyvonalú támogatásának köszönhette. Sok csodálója, híve mellett ezúttal az irigyeinek, rosszakaróinak a száma is növekedett. Kalandos, viszontagságos, élete kockáztatásával járó utazásának története azonban már más krónikában olvasható...¹⁷

¹⁵ uo.

¹⁶ uo.

¹⁷ Dr. Kubassek János: Germanus Gyula (1884-1979) és a Kelet világa. Bonyodalmak Bécsben, majd Kairóban, Arábiában és Budapesten – egy fegyelmi eljárás tanulságai elfeledett dokumentumok tükrében. in: Székely Szabó Zoltán szerk.: Ami minket összeköt. Huszadik könyv, 2013. Bécs, „Europa” -Club – Szombathely, B.K.L. Kiadó, 2013. 39-88. old.

NEGYVEN ÉVE HUNYT EL GERMANUS GYULA KELETKUTATÓ, UTAZÓ, EGYETEMI TANÁR

Megjelent: VALÓSÁG: TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 62. évf. 11. sz. pp. 63-68., (2019).¹

Negyven éve hunyt el a zsidó családban született, de 1930-ban muszlim vallásra áttért Germanus Gyula (1884–1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, utazó, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, aki az iszlám előírásait követve, első magyarként zarándokolt Mekkába 1935-ben. Innentől kezdve a „Hadzsi” („a mekkai zarándoklatot teljesítő”) megszólítás is kijárt neki. Könyvei máig népszerűek, cikkei, tanulmányai arabul és nyugati világnyelveken is számos helyen megjelentek. Germanus mestere volt a nívós ismeretterjesztésnek, a szórakoztatva tanításnak, a hű tanítványok istápolásának, a kapcsolatépítésnek, és – az igazsághoz ez is hozzátartozik – az egyéni érdekérvényesítésnek is. Derűs és joviális karaktere, fáradhatatlan és kitartó munkaszeretete, páratlan nyelvtudása és lebilincselő előadásmódja mind hozzájárultak ismertségéhez és hírnevéhez. Rákosi Mátyás a Keleti Akadémián volt tanítványa, gróf Teleki Pál a Közgazdaságtudományi Karon mentora, és 1956 után a Kádár-rendszer vezetőivel is szót értett. Hosszú élete során bel- és külföldi kalandok, ármányok, intrikák sem kímélték őt.² Az iszlám világban jól ismerték a nevét ötven éven át, Indiába Rabindranath Tagore³ irodalmi Nobel-díjas költő hívta, Egyiptomban már a harmincas években barátságot kötött Taha Huszainnal,⁴ Mahmoud Teymourral⁵, és az arab irodalom más nagyságaival. Találkozott Kemal Atatürkkal,⁶ Mahátma Gandhival,⁷ Nehruval,⁸ Arábiai Lawrence⁹-szel, szaúdi királyokkal, indiai maharadzsaikkal, nyugati államférfiakkal egyaránt. 1926-ban a magyar PEN Club titkára lett, majd közreműködött a bolgár és egyiptomi PEN Clubok megalapításában. Több egyetem több tanszékén, intézetében volt professzor, az ELTE-n évekig vezette is az Arab Irodalmi és Művelődéstörténeti Tanszékét. Számos tudományos akadémia a tagjává választotta, a magyart kivéve. Az egyiptomi arab akadémia szótárbizottságában is nagy elhivatottsággal tevékenykedett. A professzor matuzsálemi kort

¹ Letölthető: http://epa.oszk.hu/02900/02924/00082/pdf/EPA02924_valosag_2019_11_063-068.pdf

² Lásd pl.: Dr. Kubassek János: Germanus Gyula (1884–1979) és a Kelet világa. Bonyodalmak Bécsben, majd Kairóban, Arábiában és Budapesten – egy fegyelmi eljárás tanulmányai elfeledett dokumentumok tükrében. In: Székely Szabó Zoltán (szerk.): Ami minket összeköt. Huszadik könyv, 2013. Bécs, „Europa” -Club – Szombathely, B.K.L. Kiadó, 2013, 39–88. oldal.

Udvarvölgyi Zsolt: Dálnoki Veress Lajos vezérezredes 1947. évi letartóztatásának körülményeiről. Valóság, LXI. évf. 2018. 6. sz. 55–62. o.

³ Rabindranath Tagore (1861–1941) indiai költő, író, festő, zeneszerző.

⁴ Taha Huszain (1889–1973) egyiptomi arab író, novellista, műfordító, egyetemi tanár, akadémikus.

⁵ Mahmoud Teymour (1894–1973) egyiptomi arab színműíró, akadémikus.

⁶ Musztafa Kemal Atatürk (1881–1938) török katonatiszt, államférfi, a Török Köztársaság megeremtője és első elnöke 1923–1938 között.

⁷ Mahátma Gandhi, eredeti nevén: Mohandász Karamcsand Gandhi (1869–1948) jogász, politikus, az indiai függetlenségi mozgalom vezetője.

⁸ Dzsaváharlál Nehru (1889–1964) ügyvéd, politikus, a független India első miniszterelnöke 1947–1964 között.

⁹ Thomas Edward Lawrence (1888–1935) angol katonatiszt, író, régész, az arab nemzeti felkelés egyik vezetője, Fejzsál emír tanácsadója.

megélve, egy nappal 95. születésnapja után, 1979. november 7-én hunyt el Budapesten.¹⁰ Jelen írásunkban a Germanus-hagyaték¹¹ kevésbé ismert részeiből válogatva emlékezünk rá.¹²

Germanus búcsúztatására a Farkasréti temetőben került sor, 1979. november 19-én 15:00 órakor. Dr. Garamvölgyi Károly¹³ oktatási miniszterhelyettes gyászbeszéde lényegre törően összefoglalta az elhunyt munkásságának legfontosabb sarokpontjait:

„...Germanus Gyula egy volt századunkkal! 1900-ban, a századfordulón, tizenhat éves korában már szárnyát bontogató gimnazistaként önképzőkori dolgozataival tűnik ki. Egyetemi tanulmányok itthon, Konstantinápolyban, Bécsben és Lipcsében. Már egyetemi éveinek kezdetén nagy érdeklődéssel foglalkozik a keleti népek történelmével, vallásával, nyelvükkel. Vámbéry Ármin, a világhírű orientalista irányítja, segíti tudományos lépéseit. Nála, és az egyetem több más tudósa előtt védi meg 1907-ben – kitüntetéssel – a török és arab irodalom és nyelv, valamint az ókori világtörténelem témakörében írt doktori disszertációját. Több mint hét évtizeddel később, 1978 végén visszaemlékező feljegyzéseiben írja: »*Hitem, hogy a szellem és igazság érvényesítése az ember kötelessége.*« – Ez volt hosszú, gazdag, termékeny életének mindvégig ars poeticája. Ez indította már egészen fiatalon kutatóútjaira, először a Balkán-félszigetre, majd Törökországba, azután – többször is – a Kelet országaiba.

De az igazság tudományos keresésének hite vezette évtizedeken át akkor is, amikor éjszakába nyúlóan kutatta a Keletről szóló forrásokat, a nyugati és keleti könyvek sok ezer oldalas köteteit. Munkájára, tudására felfigyel szinte az egész világ. [...] 24 évesen – 1908-ban – nemzetközi pályadíjat nyer, meghívják Londonba, a British Múzeum Keleti Osztályára kutatónak. 1912-től kilenc éven át itthon a Keleti Kereskedelmi Akadémián a török és arab nyelv, valamint az iszlám-történelem tanára. Rengeteget ír és sokat utazik. (...) 1921-ben az akkor alapított Keleti Intézet tanára lesz. A Magyar Pen Club első főtítkára. 1929-ben Rabindranath Tagore meghívja Indiába, az elnöklétével működő egyetemre tanszékvezető professzornak. Hosszú éveken át tanít, utazik, dolgozik Indiában. India történelmével, irodalmával, társadalmi, vallási kérdéseivel foglalkozó dolgozatai, tanulmányai jelennek meg a világ akkori legjelentősebb folyóirataiban, kiadványaiban. 1935-ben Mekkába zarándokol. 1936-ban írja meg a világszerte ismert két kötetes »Allah Akbar« című könyvét, amelyből mára már nemzedékek ismerték meg itthon és külföldön az iszlám kultúrát, a Kelet sokat szenvedett népeinek történelmét, életét. 1941-től a Keleti Intézet igazgatója lesz.

A felszabadulás után lesz hazánkban is – először a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen – tanszékvezető ny. rendes tanár. Mindazok, akik hallhatták előadásait – és ezt én is megtehettem – még ma is visszaemlékezve a harminc-harmincöt évvel ezelőtti előadásaira – ismeretekben, szemléletmódban, s élményekben egyaránt gazdagodtunk tőle. Nála a tudás

¹⁰ Germanus életéről bővebben lásd: Dr. Kubassek János: „Germanus Gyula-kiállítás Érden – Az iszlám világ tudós kutatója.” Élet és tudomány, 64. évf. 40. sz. (2009. október 2.) 1261–63. o.

Kiss Dávid Sándor: Germanus Gyula. [In web:] <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html> (Letöltés ideje: 2012. május 17.)

Udvarvölgyi Zsolt: „Germanus Gyula tudományos munkásságáról.” In: Vallástudományi Szemle 3 (2010), 167–173.

Udvarvölgyi Zsolt: Germanus Gyula az MTA és ELTE dokumentumainak tükrében. In: Vallástudományi Szemle 2 (2012), 125–141.

Sokszemközt – tudósokkal. Kardos István tévésorozata, Germanus Gyula (Budapest, 1971) Bp. 1974, MTV Minerva.

¹¹ Magyar Földrajzi Múzeum – Érd, Germanus Gyula-hagyaték.

¹² Ezúton is szeretném megköszönni a Magyar Földrajzi Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak, Lendvai Timár Editnek és dr. Kubassek János igazgató úrnak kutatásomhoz nyújtott több hónapos segítségét és rendkívül készséges, baráti hozzáállását.

¹³ Garamvölgyi Károly (1926–2015) közgazdász, pénzügyminiszter-helyettes, oktatási miniszterhelyettes 1974–1980 között, a VPOP országos parancsnoka.

mindig szívügy volt, meggyőződés, harci eszköz, átélés és ihlet. Felnéztünk rá. Tudtuk, hogy szerény megjelenése emberközeli magatartása humanista nagy tudóst takar, aki tagja számos külföldi akadémiának, tudományos egyesületnek, birtokosa megtisztelő címeknek, kitüntetéseknek. 1948-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem meghívja az arab nyelv és mohamedán művelődéstörténelem tanszékére vezető professzornak. Élete hetedik évtizedébe lépve, megújult erővel dolgozik, kutat, tanít, ír, tesz eleget kairói, damaszkuszi, egyiptomi, bagdadi és más külföldi meghívásoknak. De jut arra is ideje, hogy a szó nemes értelmében népszerű ismeretterjesztő előadásokat tartson a rádióban, publikáljon a sajtóban. Hivatalos közéleti funkciót is vállal. 1958-ban parlamenti képviselővé választják. Két cikluson keresztül segíti tudásával, társadalmi, politikai elkötelezettségével legmagasabb államhatalmi testületünk, az Országgyűlés munkáját. Államunk – mindazért, amit Germanus professzor nekünk és a világnak adott, amit a keleti népek megismeréséért, a jó kapcsolatok kialakításáért, a kölcsönös megértésért, a békéért tett – kétszer tüntette ki a Munka Érdemrend arany fokozatával és végül a Munka Vörös Zászló Érdemrendjével. [...] Híres könyvének, az Allah Akbarnak 1973-as előszavában írta:

»Az elmúlt harminc év alatt a világ megváltozott... A második világháború eresztékeiben megrengette az emberiség társadalmát. Új államok keletkeztek, új emberek, új, haladó eszmékkel győzedelmeskedtek a régiak felett. Való a régi latin mondás: »Tempora mutantur et nos mutamur in illis.« Bizony, mi emberek, akik a történelem élő alanya és tárgya vagyunk, az események sodrában magunk is változunk... Rajongó, kereső, küzdő fiatalokból érett, elmélkedő, öregekké, és ha évtizedekre visszatekintünk, túlárado lelkesedésünk higgadt szemlélődésre enyhül, de az igazságot, amit akkor harcias buzgalommal vallottunk, ma, életünk alkonyán, ugyanolyan meggyőződéssel védjük.«

Így vélekedett ő igen csak közel a kilencvenedik életéhez, s minden bizonnyal e gondolatokkal is távozott közülünk... Így őrizzük emlékét...”¹⁴

Egy korábbi írásunkban¹⁵ idéztük Antall József¹⁶ búcsúztatóját is („Emlékezés Germanus Gyula professzorra” c.), aki ekkor Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár mb. főigazgatója, a Magyar Orvostörténeti Társaság főtítkára, az Orvostörténeti Közlemények főszerkesztője volt. Ezért most csak egy gondolatot ismétlünk meg a beszédéből:

„Elzárt világban, nehéz esztendőknben nyitott ablakot nekünk a világra. Megláttatta velünk Kelet feltámadó népeit, plasztikus képet festett a megújuló Iszlám világról, történeti és szellemi problémáiról. Európa és a világ csak későn ismeri fel ezeket a mélyben feszülő erőket, mint annyiszor és annyi másban, megkésve és rosszul fog reagálni a nagy kérdésekre. Tudta és hirdette, hogy az Iszlám megújuló szellemi forrást fog jelenteni és az arab népek különböző történelmi tényezők együtthatásában újra meghatározó szerepet fognak játszani a ma és holnap történetében. Még megérte jóslata valóra válását, drámai megvalósulását, amiben tanítványai a megértés előnyével indulhattak mások előtt. Germanus Gyula, aki »tudományos célzattal, hogy az iszlám kultúrtörténetébe teljes tudással behatolhasson« mohamedán hitre¹⁷ térve, mohamedán tudósként, mohamedán hadzsiként kívánt leszállni az irodalomtörténetbe. A mekkai zarándoklat és a medinai sírlátogatás örökre meghatározta pályáját. Háromszor vett részt hosszú élete során a zarándoklaton, harmadszor feleségével, aki nemcsak élete utolsó évtizedeit, hanem hitét is megosztani kívánta vele és maga is mohamedán hitre tért. [...] Végző búcsújaként idézzük nemcsak egyik tanítványának, hanem mindenkinek szóló üzenetét:

¹⁴ Magyar Földrajzi Múzeum – Érd, Germanus Gyula-hagyaték, 4. doboz.

¹⁵ Udvarvölgyi Zsolt: Támogatás és hála. Források Antall József és Germanus Gyula kapcsolatáról. Valóság, LXI. évf. 2018. 9. sz. 22–23. o.

¹⁶ Antall József (1932–1993) tanár, könyvtáros, orvostörténész, múzeumigazgató, politikus, országgyűlési képviselő, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke (1990–1993).

¹⁷ A vallás az iszlám, a hívők a muszlimok. A korabeli „mohamedán” elnevezés kerülendő, nem pontos kifejezés.

»...mindig az igazságot szolgál, nem a magad, hanem a köz érdekében, még akkor is, ha a változó légkörben más szeleket fújnak. Az igazi élet a benső lelkiismeret és ez elüzi a külső ellenséges, összeomló hatásokat....«¹⁸

A Germanus halála után született nekrológok, tudósítások, megemlékezések gyűjteménye terjedelmes része a hagyatéknak. Az írások közül megemlíthető Katona Tamás¹⁹ cikke, amely „Búcsú Abdul Karimtól” címmel jelent meg az Élet és Irodalomban (1979. nov. 17. 8. oldal): „[...] Igen, ő volt az utolsó »amatőr tudós«, a köztünk járó tizenkilencedik század: csak azt hitte el, amit személyesen megtapasztalt, gyalog járta be az iszlám szent helyeit, állt a mekkai szent fekete kő előtt, tárgyalt Szaud királlyal és vándorolt nomád beduinokkal, tanult a kairói Azhar-mecsetben és tanított Rabindranath Tagore santiniketani iskolájában. [...] Allah kegyes volt: kilencvenöt hosszú és hasznos évet adott neki.”²⁰ Fontosnak tartjuk továbbá kiemelni Gunnar Jarring²¹ visszaemlékezését Germanus Gyulára. Ez a figyelemre méltó és érdekes levél kéziratban is, meg az eredeti Új Tükör-beli cikk kivágott formájában is fennmaradt a hagyatékban:

„Az Új Tükör is hírül adta, hogy a külföldi és magyar keletkutatók megemlékeztek Germanus Gyula születésének 100. évfordulójáról. Budapesten „Germanus Gyula parkot” avattak a török (iszlám) emlékek (Gül Baba türbéje, a közeli török fürdők stb.) szomszédságában, a Margit híd budai hídfőjénél, az Árpád fejedelem útja mentén. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Kőrösi Csoma Társaság több napon keresztül tartó tudományos ülésen emlékezett – magyar és külföldi résztvevőkkel – a világhírű keletkutatóra, megkoszorúzták a Farkasréti-temetőben lévő síremlékét. De nemcsak Budapesten került sor ünnepi rendezvényekre, hanem több arab országban és Germanus Gyula egykori fontos kutatási és oktató éveinek színhelyén, Londonban is. Számptalan személyes megnyilatkozásra, levélbeli köszöntésre került sor ez alkalommal. Ezek közül emeltük ki Gunnar Jarring svéd diplomatának, a világpolitika kiemelkedő személyiségének emlékezését, amelyet Germanus Gyuláné Kajári Katónak küldött el 1984. november 6-án, éppen Germanus Gyula születésnapján kelt levele kíséretében.

Gunnar Jarring 1907-ben született a svédországi Brunnby-ban. A Lundi Egyetemen folytatta tanulmányait, majd turkológusként itt folytatta egyetemi oktató pályáját (1933–40). A második világháború kitörését követő esztendőben diplomáciai szolgálatba lépett a nagy tudású, kitűnő felkészültségű férfiú. Diplomáciai szolgálatának kiemelkedő állomáshelyei: Ankara, Addis-Abeba, Delhi, Bagdad, Teherán. Közben a svéd külügyminisztérium osztályvezetője, Svédország ENSZ-képviselője (1956–57), ezen belül a Biztonsági Tanácsban is (1957–58). Utána washingtoni nagykövet (1958–64), majd moszkvai nagykövet (1964–73). 1967-ben az ENSZ különleges megbízottjaként az arab országok és Izrael között vállalt közvetítő szerepet. Főbb művei között megemlíthetjük a következőket: Studien zu einer esttürk. Lautlehre (1933); Uzbek texts from Afghan Turkestan (1940); Materials to the knowledge of Eastern Turki, 1–4. (1947–51); An Eastern Turki-English dialect dictionary (1964). A tudós diplomata jelenleg Stockholmban él.”

¹⁸ Magyar Földrajzi Múzeum – Érd, Germanus Gyula-hagyaték, 4. doboz.

¹⁹ Katona Tamás (1932–2013) történész, író, tanár, országgyűlési képviselő, politikai államtitkár, nagykövet.

²⁰ Ugyanott, 26. doboz.

²¹ Gunnar Valfrid Jarring (1907–2002) svéd turkológus, diplomata, nagykövet, az ENSZ főtítkárának különmegbízottja.

A lap ezt követően közölte Gunnar Jarring angol nyelvű levelének fordítását is:

„Dr. Germanus Gyula professzorral 1976. május 5-én találkoztam először. Számomra feledhetetlen órát töltöttünk együtt a budapesti Duna Intercontinental Hotelben. Izgatottan hallgattam a kilencvenkét esztendőes idős orientalistát, aki tele volt léttel és olyan csodálatos kifejező készséggel beszélt azokról a dolgokról, amelyek bennünket érdekeltek. Amikor elváltam tőle és elragadó feleségétől, aki szintén jelen volt, felajzva és megifjodva éreztem magamat, – és jobban, mint valaha – égtem a vágytól, hogy folytassam kutató munkámat. Beoltott a »soha fel ne add« életfilozófiájával!

Évek óta ismertem Germanus Gyula nevét és hírét. Emlékszem például, hogy az 1920-as években olvastam a cikkeit a Keleti Szemlében, amikor megkezdtem turkológiai tanulmányaimat. Most közös ismerőseinkről beszéltünk, így Németh Gyuláról és Fekete Lajosról (a budapesti Egyetem turkológus professzorai voltak – a Szerk.), valamint K.P.S. Menonról, a híres indiairól (a világhírű indus diplomata hosszú ideig volt India moszkvai és budapesti nagykövete is, Germanus Gyula személyes barátja – a Szerk.), akivel mindketten leveleztünk. Megvitattuk a szufizmust és a tasawwuf fogalmat. Beszélt kashmiri tartózkodásáról, ahol találkozott Közép-Ázsia neves felfedezőjével, Sir Marc Aurel Steinnel, aki magyar születésű ember volt. Germanus Gyula elmondta, hogyan találta meg hosszú kutatás után Srinagarban Jézus feltételezett sírját, aki a Qadiani szekta szerint oda ment és ott is halt meg. Le is fényképezte, ahogy mondogta, a sírt, amit joggal tarthatott unikumnak.

Visszatérve Stockholmba, megkaptam Germanus professzortól a könyveit, az »Allah Akbart«, »Az arab irodalom történetét«, és a »Kelet varázsát«, valamint több különlenyomatot gazdag orientalisztikai irodalmi munkásságából. Hálám és elismerésem jeléül néhány még rendelkezésre álló munkámmal viszonztam. 1976. szeptember 26-án hosszú levelet írt nekem, amelyben sok értékes megjegyzést fűzött könyveimhez, amelyeket láthatóan gondosan áttanulmányozott. Levelében volt egy különleges mondat, amelyet idézni szeretnék. Elküldtem neki az egyik, »Svéd kapcsolatok Közép-Ázsiával és a svéd Közép-Ázsia-kutatás« című munkámat, amely főleg a szibériai svéd hadifoglyok tudományos tevékenységével foglalkozik az 1709-es poltavai csata után, amely véget vetett Svédország európai nagyhatalmi szereplésének. Germanus Gyula ezt írta levelében: »*Minden vereséggel végződő hadjárat a tudomány mezején terem gyümölcsöket.*« Ez mély filozófia (gondolat) és mennyire keleti megfogalmazás (formula). Egy olyan tudóshoz illő szavak, mint Germanus Gyula. Itt zárom megemlékezésemet az ő 100. születésnapján.»²²

Végezetül szeretnék idézni Füst Milán²³ sajátos humorról fűszerezett, Germanushoz intézett válaszlevelét. A professzor és második felesége, Kajári Kató²⁴ sok íróval, költővel, színésszel és képzőművésszel is bensőséges kapcsolatokat ápolt. Bejáratosak voltak a budapesti művészvilágba, rendszeresek voltak a közös ebédek és vacsorák.

A hagyatékban számos művész levele fellelhető. Az akkor 67 éves Füst Milán így írt 71 éves barátjának a Szigligeti Alkotóházból 1955. június 17-én:

„Kedves Gyulám! Szívből köszönöm irántam való kedvességedet, melegségedet, barátságodat. Magam is sokat büszkélkedtem Veled, a híres orientalistával, hogy milyen régi barátom vagy. Nem igen kereshetlek fel Barátom, mert már három éve fekszem, nyomorult betegségben, ideggyulladásal és most is, itt is elég cefetül vagyok, nem marad már hátra, mint hogy mind a ketten ragaszkodjunk régen tett ígéretedhez, vagyis megint arra kérlek, hogy

²² Ugyanott, 5. doboz.

²³ Füst Milán (1888–1967) Kossuth-, és Baumgarten-díjas író, költő, drámaíró, esztéta.

²⁴ Germanusné Kajári Katalin (1903–1991) író, Germanus Gyula második felesége. Muszlim neve: Aisha.

látogasd meg agg barátodat. Minthogy olyan fiatal vagy és atléta ma is. Szeretettel üdvözöllek és várlak! Barátod: Füst Milán”²⁵

Germanus Gyula 135 éve született és 40 éve hunyt el Budapesten. Nagyformátumú, bölcs tanárember volt, figyelemre méltó életművet hagyott hátra maga után az utókornak. Nevét máig ismerik az iszlám világban, de hazánkban az elmúlt években sajnos kezd feledésbe merülni, hogy ki is volt ő.

²⁵ Ugyanott, 7. doboz.

ZSIDÓ CSALÁDBÓL AZ ISZLÁM VILÁGÁBA: FORRÁSOK, VISSZAEMLEKEZÉSEK, FÉNYKÉPEK GERMANUS GYULA KELETKUTATÓ, ARABISTA, UTAZÓ CSALÁDJÁRÓL

Megjelent: KERESZTÉNY-ZSIDÓ TEOLÓGIAI ÉVKÖNYV 20. sz. pp. 209-222., (2019).

Írásunkban kitekintünk a Budapesten zsidó családban született *Germanus Gyula* (1884-1979) keletkutató, arabista, utazó, irodalomtörténész, egyetemi tanár gyermekkorára, felmenőire, rokonaira. Germanusék tipikus példái voltak az Osztrák-Magyar Monarchia asszimilálódó, feltörekvő, tehetséges, szorgalmas, önmegvalósító, a tanulás és önművelés által a társadalmi mobilitás útján előrejutó családjának. Megemlítendő, hogy a 19. század vége felé a családban a zsidó gyökerek fokozatosan elvékonyodhattak, nem találtunk forrást aktív hitközségi életre sem. Germanus Gyula édesapja *Germanus Izráel Májer*, másképp *Sándor* (1852-1940) tímár, cipőfelsőrész-készítő, bőrkereskedő, bőrüzem-tulajdonos; édesanyja a felvidéki német-zsidó családból származó *Zobel Rozália* (1850-?) voltak. Germanus édesanyja korábban hunyhatott el férjénél, aki így másodszor is megnősült és *Kraut Bertát* (1873-1946) vette feleségül. A professzor nővére *Germanus Janka* későbbi *Gerő Alfrédné* (1883-?), míg öccse, *Germanus Ferenc* (1887-1944) kereskedő (1919-ben „népbiztossági alkalmazott” is) volt, aki Dachauban a Holokauszt áldozata lett.

Germanus elsőfokú unokatestvére volt anyai ágon *Czóbel Béla*¹ (1883-1976) Európa-hírű avantgárd festőművész, a „Nyolcak” és a KÚT (Képzőművészek Új Társasága) tagja, Picasso

¹ Czóbel Béla (Budapest, 1883. szept. 4. – Budapest, 1976. jan. 30.): festő, Kossuth-díjas (1948), érdemes művész (1958), kiváló művész (1963), az École de Paris jelentős magyar képviselője. Felesége Modok Mária festő. Tanulmányait a nagybányai szabadiskolában kezdte 1902 nyarán Iványi Grünwald Béla tanítványaként, és a következő években többször visszatért ide. Az 1902–03-as tanévben a müncheni akadémián tanult. 1903-ban a párizsi Julian akadémiára iratkozott be, ahol Jean-Paul Laurens korrigált. 1903-ban a Nemzeti Szalon őszi tárlatán és Párizsban a Champs-de-Mars-i szalon kiállításán szerepelt. Első munkái plein air tanulmányok (Ülő paraszt, 1904), a szecesszió hatását mutatják (Kislány ágy előtt, 1905). Párizsban barátságot kötött Picassóval, Braque-kal, Dunoyer de Segonzac-kal és a fauves-ok csoportjához tartozó több festővel. 1905 őszén és a további években a Salon d'Automne-ban, a fauves-ok termében állította ki kompozícióit (Szalmakalapos férfi, Festők a szabadban, 1906). Ezekkel a képekkel a nagybányai művésztelepen, a „neósok” vezéregyénisége lett. Egyformán részt vett a párizsi és a magyar művészeti életben. Első gyűjteményes kiállítását 1907-ben Párizsban, a Galerie Berthe Weilben rendezte meg. 1907–1912 között több fiatal festővel együtt a nyarakat Kernstok Károlynál Nyergesújfalun töltötte. Részt vett a Magyar Impresszionisták és Neoimpresszionisták Köre (MIÉNK) megalakításában, a Műhely kiállításain, tagja volt a Nyolcaknak, bár kiállításai nem szerepeltek. Az I. világháború idején műveinek nagy része megsemmisült. 1914–1919 között Hollandiában, Bergben élt. Amszterdamban részt vett a Hollandsche Kunstenaarskring kiállításain. 1919–1925 között Berlinben tartózkodott, tagja lett a berlini Freie Sezessionnak. Első bp.-i gyűjteményes kiállítását 1924-ben rendezte meg a Belvedere szalonban. Alapító tagja volt a KUT-nak, a Nemzeti Szalonban rendezett szinte valamennyi kiállításukon szerepelt. 1925-ben Berlinből Párizsba költözött. A párizsi Galerie Bing 1927-ben reprezentatív kiállításon mutatta be a fauves-ok 1904–1908 közötti tevékenységét, ahol Festők a fák alatt c. képével szerepelt. Ugyanez a galéria 1930-ban önálló kiállításon mutatta be műveit. 1931 jan.-jában a Tamás Galériában rendezett gyűjteményes kiállítást. Ez évtől a nyarakat rendszeresen Hatvany Ferenc Heves vármegyei birtokán töltötte. 1932-ben a Tamás Galéria Az új magyar művészet keresztmetszete c. kiállításán szerepelt, majd a Nemzeti Szalonban bemutatott „A Főváros új szerzeményei” című kiállításon. Ebben az évben a Szinyei Társaság díjjal jutalmazta munkásságát. 1933-, 1934-, 1936-ban a Frankel Szalonban rendezett gyűjteményes kiállításokat. 1934-ben szerepelt első ízben a Velencei Biennálén, Öntöző lány az üvegházban c. képét a francia közoktatási miniszter vásárolta meg. New Yorkban a Gallery Brummer rendezett kiállítást műveiből először 1927-ben, majd 1936-ban. Katalógusának előszavát André Dunoyer de Segonzac írta. A washingtoni múzeum is vásárolt képeiből. A harmincas évek elejére kialakult, és a továbbiakban lényegében nem változott sajátos festői világa, amely mindvégig megőrizte természetelvűségét (Múza, Szakácsnő, 1930; Piros kendős lány, 1934; Madonna, 1937; Hátakt, 1941). Bizonytalanak látszó formavilágát kontúrvonallal határolt mélytűzű színekkel építette fel. Témái: csendéletek, enteriőrök, tájak, aktok. 1939-ben került először Szentendrére, a II. világháború alatt ez lett állandó tartózkodási helye. A háború befejezése után a teleket Párizsban, a nyarakat Szentendrén, a művészteleptől kissé elkülönülten töltötte, bár a kollektív kiállításokon rendszeresen részt vett. 1948-ban gyűjteményes kiállításai voltak Seiden Gusztávné művészboltjában Budapesten és a Galerie

és Braque barátja; míg a tudós unokaöccse *Geréb (Gerő) László*² (1905-1962), író, irodalomtörténész, műfordító, számos kiváló ifjúsági regény (pl. a „Kiált Patak vára”, a „Búvár Kund”) szerzője volt. Különös, hogy az életét és kalandjait, ezen belül a gyermek- és ifjúkori útkereséseit több ízben, olvasmányosan, sőt néhol dagályosan-terjengősen megörökítő Germanus sem szentelt túl sok figyelmet zsidóságának. Sőt, az arab nép történelmét, irodalmát, nyelvét, ill. az iszlám hitet behatóan ismerő tudós (Germanus 1930-ban Delhiben, a Nagymecsetben muszlim hitre tért ét) alig említi írásaiban a judaizmust, a zsidó népet, Palesztinát, Izrael Államot és szinte sohasem tér ki a magyarországi zsidó közösségekre. Fontos megemlíteni a bevezetőben azt a nem elhanyagolható tény, hogy a mekkai zarándoklatot – első magyarként – is teljesítő és így „Hadzsivá” váló Germanus muszlim hite előtt 1909. október 11-én kitért és két évtizedig a kálvinista hitet követte tovább a Magyarországi Református Egyház tagjaként.³ Germanusról 2009-ben az érdi Magyar Földrajzi Múzeum kiadásában, *Lendvai Timár Edit* szerkesztésében, „*Germanus Gyula. A tudós és ez ember*” c. kiváló kiadvány⁴ jelent meg, amelyben a tudós családjának is bőséges figyelmet szentelnek a szerzők⁵, ill. „*A zsidó Germanus Gyula*” címmel a Múlt és Jövő folyóiratban jelent meg egy figyelemre méltó és alapos írás *Kiss Iván* tollából.⁶ Jelen publikációnkban megpróbálunk egy kissé mélyebbre ásni a Germanus és Zobel családok múltjában. Nagyon kiterjedt és érdekes familiák voltak, a felvidéki és észak-magyarországi zsidóság tipikus 19-20. századi reprezentánsai. Jelenlegi ismereteink szerint Germanus Sándornak és Zobel Rozáliának is öt testvére volt.

des Beaux-Arts-ban Párizsban. Részt vett az Európai Iskola utolsó kiállításán. 1950-ben a Galerie Katia Granoff (Párizs) mutatta be munkáit. 1952–1964 között a párizsi Galerie Zak szinte évente rendezett bemutatót munkáiból. 1958-ban művei szerepeltek a Velencei Biennálén. Utolsó gyűjteményes kiállításai: Galerie Moos, Genf, 1961; Galerie Drouet, Párizs, 1969; Musée Galérie, Párizs, 1970. 1971-ben a Múcsarnokban nyílt reprezentatív, retrospektív kiállítás műveiből. 1973-ban az Ernst Múz.-ban és a szentendrei Művésztelepi Galériában állított ki. 1975-ben műveinek bemutatására múzeum nyílt (Szentendre, Templom tér 1.). A rendkívül gazdag életmű jelentős darabjai magyar és külföldi magángyűjteményekben vannak. 1973-ban a Magyar Népköztársaság Zászlórendjével tüntették ki.

in: Kenyeres Ágnes főszerk.: Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990. javított és átdolgozott kiadás. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (Letöltés ideje: 2019. március 3.)

² Geréb (Gerő) László (Budapest, 1905. jún. 2. – Budapest, 1962. dec. 10.): irodalomtörténész, író, műfordító. Jogi doktorátust Pécsen 1931-ben, 1948-ban a budapesti egyetemen magyar-latin szakos tanári oklevelet szerzett. 1945–46-ban a Zala megyei földhivatal vezetője, 1946–52-ben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tudományos munkatársa. A 30-as évektől kezdve fordította és ismertette a középkor és a reneszánsz latin nyelvű magyar irodalmát, így Janus Pannonius költeményeit, Taurinus Paraszti háborúját (1946), Bonfiai, Thuróczy, Kálti Mark, Küküllői és a Névtelen Minorita krónikáit (1943; 1958–60). Tervezete alapján valósult meg a krónikák „Monumenta Hungarica”-sorozata. Bibliográfiáiban, tanulmányaiban a 15–18. sz. osztályharcait, majd úttörőként a magyar irodalom kezdeti iparimunkás-ábrázolásait dolgozta fel. Regényei történeti korrajzok az ifjúság számára. Rákóczi, Kazinczy, Gvadányi, Petőfi, Táncsics műveiből, az 1905 körüli munkástárgyú novellákból (Vihar előtt, 1956), Pogány József irodalmi tanulmányaiból rendezett sajtó alá válogatásokat. Főbb művei: A magyar reneszánsz költői (Bp., 1947); Bibliográfia a hazai parasztlázadások verses és elbeszélő irodalmához 15–18. század (Bp., 1949); A magyar középkor költészete (versek, Bp., 1950); A magyar parasztháborúk irodalma 1437–1514-ig (Bp., 1950); A párizsi kommün az egykorú magyar irodalomban (Bp., 1951); A hazai osztályharcok irodalma 1525–1660 (Bp., 1955); Munkásélet és munkásmozgalom a magyar irodalomban, 1867–1871 (Bp., 1959); A munkásügy irodalmunkban. 1832–1907 (Bp., 1961). Ifjúsági regényei: Mátyás király lantosa (r., Bp., 1940); Galamb Miska kalandjai (Bp., 1948); Kiált Patak vára (r., Bp., 1951); Búvár Kund (r., Bp., 1951, 1956); A parasztköztársaság (Bp., 1954); Béni János útja (Bp., 1958); Égő világ (r., Bp., 1961).

in: Kenyeres Ágnes főszerk.: Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990. javított és átdolgozott kiadás. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (Letöltés ideje: 2019. március 3.)

³ Mestyan, Adam: Materials for a History of Hungarian Academic Orientalism: The Case of Gyula Germanus. In: Die Welt des Islams 54 (2014) pp. 9-10. in: <http://www.brill.com/die-welt-des-islams>

⁴ Lendvai Timár Edit szerk.: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009.

⁵ Germanus Gyula családfája. Összeállította: Puskás Katalin és Lendvai Timár Edit. in: Uo. 10-11. old.

⁶ Kiss Iván: A zsidó Germanus Gyula. in: Múlt és Jövő, 2017/3. sz., 96-101. old.

Ki is volt ez a matuzsálemi korban eltávozott, már életében legendává vált tudós és utazó? Életét egy általunk korábban publikált⁷, a hagyatékban talált önéletrajz⁸ alapján foglaljuk össze:

„Született Budapesten 1884-ben. Egyetemi tanulmányait a budapesti, konstantinápolyi, bécsi és lipcsei egyetemeken végezte és 1907-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán summa cum laude doctor philopophiae-vá avatták a török nyelv és irodalom (*Vámbéry Ármin*), az arab nyelv és irodalom (*Goldziher Ignác*) és ókori világtörténelem (*Kuzsinszky Bálint*) tárgyaiból. Tudományos munkássága elismerésül az idők folyamán az Eötvös Lóránd Tudományegyetem az arany, a gyémánt és a vas-doktori diplomákkal tüntette ki. 1908-ban pályadíjat nyert, majd Londonba utazott és 1911-ig a British Museum Keleti osztályában folytatott tudományos kutatómunkát. 1912-ben az akkori M. Kir. Keleti Kereskedelmi Akadémiára a török és arab nyelv és iszlámtörténelem tanárává nevezték ki, mely állást 1921-ig töltötte be, mialatt többször tett tanulmányutat a Balkánon és Törökországban. Ugyanez idő alatt a budapesti református teológiai akadémián, mint magántanár az arab nyelv és összehasonlító vallástudomány előadója volt. 1918 decemberében feleségül vette *Hajnóczy Rózsát*, aki 1944-ben elhunyt. 1921-ben kinevezték az akkor létesített Közgazdaságtudományi Kar dr. *Teleki Pál* elnöklete alatt álló Keleti Intézete rendes tanárává. 1926-ban *John Galsworthy* ajánlatára az akkor létesült Magyar Pen Club főtitkárává választották.

1929-ben a *Rabindranath Tagore* elnöklete alatt álló santiniketáni (Bengál) egyetem meghívta, hogy az iszlámológiai tanszéket megszervezze és betöltse. Ezt a tanszéket a hyderabadi *Nizám ul-Mulk* fejedelem alapította és ezért dr. Germanus Gyula a Nizám ul-Mulk professzor cím viselésére jogosult. Az első világháború alatt (1915-18-ig) a török Vörös Félhold megbízottjaként részt vett a Dardanellák védelmében, fogadta *VI. Mehmed Resád* szultán és a Medsidije rendjellel tüntette ki. Indiában folytatott tudományos munkáinak eredményeként a kalkuttai és a daccai egyetemek vizsgabizottságai tagjává nevezték ki. Ezt a tiszteletet 1936-ig töltötte be.

1935-ben az egyiptomi ezeréves Azhar mecsetiskola tanítványaként előkészítette magát a mekkai zarándoklatra, amelyről 1936-ban magyarul megjelent kétkötetes »Allah Akbar« című könyve, majd 1938-ban ennek Berlinben német és »Sulle orme di Maometto« címen olasz fordítása. 1939-ben ismét Egyiptomba utazott, majd átment Arábiába, hogy Mekkában és Medinában kutatások elvégzése után karavánnal áthatoljon a Ghureirai sivatagon Riádhba, amely utat előtte európai kutató még nem tette meg. Dr. Teleki Pál halála után 1941-ben a Kar őt bízta meg a Keleti Intézet igazgatásával és 1945-ben a Közgazdaságtudományi Kar nyilvános rendes tanárává lépett elő. Ezt a munkakört 1948-ig töltötte be, amikor az Eötvös Lóránd egyetem (sic!) Bölcsészeti Karán az arab nyelv és mohamedán művelődéstörténelem tanszékvezető nyilvános rendes tanárává nevezték ki. 1948-ban feleségül vette *Kajári Katót*, aki az óta is munkatársa. 1952-ben az olasz Accademia del Mediterraneo (Róma) olasz nyelvű tudományos munkái elismerésül rendes tagjává választotta és 1973-ban az Accademia évforduló-ünnepe alkalmából az érdeméremmel tüntette ki, majd alelnökének választotta meg. Egyben a római Accademia Leonardo da Vinci is rendes tagjává választotta.

1955-ben a kairói és az alexandriai tudományegyetem meghívta, hogy az arab irodalomról tartson előadásokat, majd a damaszkuszi egyetem is meghívta. Eme előadások eredményeként 1956-ban a kairói arab nyelvű Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. 1957-ben az Arab Írók Szövetsége tiszteletbeli tagjává választotta és ünneplésére egyhetes úgynevezett »Germanus-hetet«, előadás-sorozatot tartott, amelyen ő is felszólalt. 1958-ban az indiai

⁷ Udvarvölgyi Zsolt: Germanus Gyula és Karinthy Frigyes tereferélése az iszlámról, arab nyelvről, egyebekről. in: Vallástudományi Szemle XI. évf. 1. sz. 2015/1. 102-107. old.

⁸ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 4. doboz

kormány meghívta, hogy a mohamedán művelődés köréből nyolc egyetemén (Bombay, Agra, Aligarh, Lucknow, Calcutta, Santiniketán, Hyderabad, Delhi) angol nyelvű előadás-sorozatot tartson. A Magyar Tudományos Akadémia a tudományok doktora címmel tüntette ki és az Orientalisztikai Bizottság tagjává választotta. 1958-tól 1966-ig, mint országgyűlési képviselő élénken részt vett a Parlament munkájában. 1961-ben a marokkói kormány meghívására Rabatban és Fezben nagyszámú egyetemi hallgatóság előtt arab nyelvű előadásokat tartott az arab irodalomról. Tudományos munkái elismeréséül 1967-ben a baghadi Tudományos Akadémia is levelező tagjává választotta és az iraki kormány meghívta, hogy feleségével együtt Bagdad alapításának évezredes ünnepélyén részt vegyen. Ebben a minőségben az Eötvös Lóránd Tudományegyetemet képviselte és átadta az egyetem arab nyelvű üdvözlő dísziratát. Évente a téli hónapokat Kairóban és Damaszkuszban töltötte, tudományos kutatások és előadások céljából. 1964-ben az újonnan létesített kairói egyetemen arab nyelvű előadássorozatot tartott az arab irodalom köréből. Ugyancsak 1964-ben, 80 éves korában a kormány nyugállományba helyezte és elismerése jeléül két ízben a Munka érdemrend arany fokozatával és végül a Munka Vörös Zászló Érdemrendjével tüntette ki. 1965 tavaszán a szaudi arab kormány meghívására felesége kíséretében ismét Arábiába utazott és Mekkában elvégezte a Kába körüli szertartásokat, azután arab nyelven tudományos előadásokat tartott. 1966 decemberében a damaszkuszi tudományos akadémia is levelező tagjává választotta.

Mindeme évek alatt szorosán vett tudományos munkái mellett számos előadást tartott a budapesti Rádióban, magyar, német, angol, török és arab nyelven, a bécsi Rundfunk-ban német nyelven, a kairói és damaszkuszi televízióban arab nyelven. Keleti útjainak történetét: »Kelet Varázsa« (Magvető Kiadó) c. munkájában, unikumértékű fényképekkel örökítette meg.

1973-ban a londoni Institute for Cultural Research és a delhi Indian Institute of Islamic Studies rendes tagjává választotta. 1979-ben a nápolyi »Accademia Internazionale di Pontzen« díszoklevél kíséretében a »Palma d'oro« arany jelvénnel tüntette ki, tudományos munkássága elismeréseként. Tudományos munkái magyar, német, francia, olasz, angol, török, arab és hindosztáni nyelven jelentek meg. 1979-ben jelenik meg »Az arab irodalom története« (Gondolat Kiadó) harmadik bővített kiadása.”

Germanus Gyula születési anyakönyvi kivonatát a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltártól kaptuk: „Született: 1884. november 6. férfi, törvényes, apja: *Germanus Izráel Májer* más néven *Sándor*, bőrkereskedő, Nyírbátorban született. Anyja: *Zobel Rozália*. A szülők lakása és a gyermek születési helye: VII. ker. Dob u. 27. A körülmetélő neve és a körülmetélés ideje: *Stern Sándor*, nov. 13. A koma neve, állása vagy foglalkozása, lakása: *Zobel József*, kereskedő, Bálvány u. 6.”⁹

A gyermekkorra fókuszálva Germanus így ír könyvében egyik legkorábbi fényképéről: „Egy halvány fényképről ábrándos szemű fiú néz felém. A kisfiún matrózgalléros kabát van, amelynek nyakbetétjére félholdat és csillagot hímeztek. Babonás emberek jóslatot vélhetnek benne, én pusztán véletlennek tartom, mert rövidnadrágos fiú koromban még semmi kapcsolatomban sem volt Kelettel.”¹⁰ (2. fotó)

Germanusné Kajári Kató (1903-1991) író nő visszaemlékezéseiben több alkalommal írt férje családjáról, gyermekkoráról, nem egy esetben Germanus szavait idézve:

„Legkedvesebb élményeim gyermekkoromhoz fűződnek. *Wordsworth* angol költő szavai szerint: »a gyermek apja a férfinak« – mert gyermekkori benyomásai, élményei érlelik meg a későbbi fejlődés menetét. Ez az a gyökér, amelyből terebélyes fának kell kinőnie. Ne szakadjatok el soha gyökereitektől. Bizony, az én emlékezésem gyökerei mélyre nyúlnak

⁹ Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, LDS 642968. Vol. 16.

¹⁰ Germanus Gyula: Kelet varázsa (A félhold fakó fényében. Kelet fényei felé), Budapest, Magvető, 1975. 15. old.

vissza. Édesanyám és rokonai, mind Szepes megyeiek, csak németül beszéltek. De magyar érzelműek voltak. Apai és anyai nagyapám az 1848/1849-es szabadságharcban, mint közhonvéd szolgált. Én is büszkén vallottam magamat magyarnak, pedig az első nyelv, amit beszéltem, a német volt. Az utcán a nagyobb gyerekek gyakran megvertek, és én ezt nagyon szégyelltem. Ezért meztelen bal karomba, szívemhez közel, keskeny nemzetiszínű szalagot kötöttem, és ha erősebb fiúkat rossz szándékkal láttam közeledni, ez a szalag volt bizodalمام, és bátorságot öntött belém, mintha azt súgta volna: nem engedlek bántani. Nem is féltem azóta sohasem.”¹¹

„Az érettségi a legnagyobb meglepetés volt tanáraink számára. A lustának hitt diák minden tárgyból kitűnőt kapott. Az érettségi után újabb akadály előtt álltam. Mérnök nem lehetek, tanár szeretnék lenni. De ahhoz, hogy az egyetem bölcsészettudományi karára felvegyenek, gimnáziumi érettségi kell. Szegény apám aggódva csóválta a fejét: mi lesz ebből az álmvilágban járó gyerekből? Most egy évig latinul és görögül fog tanulni, hogy a gimnáziumi érettségit letehesse.”¹²

Kajári Kató később megosztotta saját emlékeit is férje családjáról: „Férjem szülei rendkívül puritán, becsületes, tisztességes emberek voltak. Germanus Gyula nagyapja sokgyerekes falusi tanító volt, szabad idejében a kínai történelemmel foglalkozott. Legkisebb gyermeke, Sándor későn született, nemsokára árván is maradt, idegen környezetbe került. Egy birtokos neveltette tizennégy éves koráig. Ekkor Germanus Sándor fontos elhatározásra jutott: itt az ideje, hogy megéljen a saját lábán, elment hát tutajosnak Tiszára. Később megtetszett neki a borszakma, tímártanonc lett, majd tímársegéd. Szorgalmával és példás kitartással viselt nyomorával a cipőfelsőrész-készítést is megtanulta a Jordan-börgyárban. Kuporgatott, fillért fillérre rakott, míg végre annyit gyűjtött, hogy megnősülhetett. Három gyermek született a házasságból: egy lány, *Johanna*¹³, és két fiú, *Gyula és Ferenc*. A gyerekeket taníttatták, de a családnak sok gondot okozott, hogy Gyula nevű fiúk kicsit álmodozó, szomjas lelkével a könyveknek élt, meg a hegedűjének, és noha nem volt jó tanuló az iskolában, írogatott és különös könyveket olvasott.

Germanus Sándort, a tímárgyerekből lett bőrüzem-tulajdonost durván nehéz ifjúkora fukarrá tette. Puritán szigorúsággal nevelt Gyula fiának a szükséges török nyelvtant sem vette meg. Ekkor Vámbéry Ármin, a nagy self-made man, magához kérte, és azt mondta: *Germanus úr! Az ön fia egy óriási ígéret. Ne álljon az útjába, hogy tanulhasson. Ne tekintse könnyelműségnek, ha könyvre van szüksége! Segítse az útján, nem fog csalódní. Én kezeskedem, nem fog csalódní!*

Az öreg Germanus sok ilyet hallott, és sok mást is, jót, szépet a fiáról. Csak egyet nem tudott: hogy ami megtakarított fillérje volt a fiatal Germanusnak, azt egy vidékről feljött másik, törökül tanuló, nála jóval fiatalabb fiúnak adta. Vett neki, amit tudott, ha jegyet kapott az Operába, magával vitte. Germanus már húsz-huszonkét éves korában angol zeneszaklap részére írt zenei kritikákat, és ezért szabadjegye volt az Operába. A fiú is professzor lett a budapesti egyetemen. (...)

Vámbéry Ármin sokkal közelebb állt hozzá emberileg, igazi támogatójának, irányítójának tartotta élete végéig. Nem véletlen, hogy magával hozta Vámbéry neki írt, személyes hangú leveleit, amelyeket Londonba angolul írt neki, és amelyekkel útmutatást kívánt adni egész életére: (...) *különös véletlen folytán éppen az édesapja volt a vendégem, amikor levelét megkaptam, ami, meg kell mondanom, nagy örömet szerzett. Sajnálatomra meg kell mondanom, hogy nem látja egész tisztán a nehézséget, ami egy fiatalon induló tanár helyzetével együtt jár,*

¹¹ Germanusné Kajári Kató: Kelet vándora, Budapest, Magvető, 1985. 15. old.

¹² Uo. 19. old.

¹³ Helyesen: Germanus Janka (1883-?)

és hogy hiányzik Magából a szükséges türelem, ami egy orientalista életútjával mindig összefügg. (...)”¹⁴

Germanus szerette és tisztelte édesapját, akihez a hagyatékban talált szívhez szóló levelet írta:

„Kedves atyám!

Az élet terhesebb változatait ellentéteit és esetlegeit, amelyek az élet csendes folyását néha megakasztják, kedves jó atyám gondoskodása, atyai szeretete hártja el tőlem. És ha vannak az életben örömeim, azokat kedves atyám jó lelkének apai gyöngédségének köszönhettem. Ezért én, kedves atyámnak örökös hálával adózhatok. Legyen kedves atyám élete boldog, és számtalan hosszú évek folyamán csendesen folyjon le a friss egészséggel és erővel koszorúzott meglepedés útján, mely felett örködjének az Isten angyalai. Isten éltesse. hű fiad: Gyula”¹⁵

Az alábbi dokumentumokat az érdi Magyar Földrajzi Múzeumban őrzött Germanus-hagyaték 36. dobozában találtuk:¹⁶ Ha visszatekintünk az időben, akkor Germanus nagyszülei – apai nagyszülők: *Germanus Gyula* (1809-1860) és *Hamburger* vagy *Markbeiter Rebeka* (vagy *Róza*) (1811-1861); anyai nagyszülők: *Zobel Zsigmond* (vagy *Zsiga*, vagy *Jizrael*) (1819-1872) és *Deutschberger Anna* (vagy *Janka*, vagy *Teréz*) (1821-1859) – esetében anyakönyvezés hiányában az alábbi bizonyítványokat idézzük:

A mádi izr. anyakönyvi hivatal anyakönyvvezető rabbija 1942. március 15-én bizonyítja, hogy „*Germanus Gyula* és *Hamburger Rozalia (Rebeka)* akik állítólag Mádton 1841. évben házasságot kötöttek, házassági esete a mádi izr. anyakönyvben nem található. Az anyakönyvvezetés csak 1851. évtől vette kezdetét.”

Az abaújszántói izr. anyakönyvi hivatal anyakönyvvezető rabbija 1941. december 14-én „hivatalos hitelességgel bizonyítja, hogy *Germanus Gyula*, aki leszármazottainak határozott tudomása szerint 1809 – nyolcszázkilencedik – évben született Abaújszántón, nincs és nem is lehetett születési anyakönyvben bejegyezve, mert ennek a vezetése csak 1850 – ötvenedik – évben kezdődött.”

A vágújhelyi izr. hitközség főrabbinátusa 1942. jan. 18. igazolja, hogy „Vágújhelyen 1819. évben született *Zobel Zsigmond* szabályszerű születési anyakönyvi kivonatát kiállítani nem lehet, mert az itteni születési anyakönyv csak az 1838. év óta vezetetik.”

A nagybiccsei izr. kerületi anyakönyvi hivatal ezennel hivatalosan igazolja, hogy „miután a nagybiccsei izr. anyakönyvi kerület anyakönyvei 1856. évben elégték, ennél fogva a vágagyagosi hitközség születési anyakönyvében foglalt adatok alapján *Zobel-né* szül. *Deutschberger Anna* születési anyakönyvi kivonatát kiállítani nem lehet, aki Vágagyagos községben, állítólag 1821. évben született.”

Fennmaradtak a felmenők halotti anyakönyvi kivonatai is: *Germanus Sándor* halálát fia, *Ferenc* jelentette be Budapesten, 1940. december 31-én: „Halál ideje: 1940. dec. 24. déli 12 óra. *Germánusz Izrael Mayer* azaz *Sándor*, lakhelye: III. Felsőzöldmáli út 28. vallása: izr. életkora: 88 éves, házastársának családi és utóneve: *Kraut Berta*, szüleinek családi és utóneve: néhai *Germánusz Gyula*, néhai *Markbeiter Rebeka*, halál oka: elaggottság.”

¹⁴ Uo. 26-28. old.

¹⁵ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 36. doboz. Ezúton is szeretném megköszönni a Magyar Földrajzi Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak és Dr. Kubassek János igazgató úrnak a segítségét és támogatását.

¹⁶ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 36. doboz.

Megtaláltuk a Pesti Chevra Kadisa Izr. Szentegylet 1941. december 9-én kelt *Germanus Ferenc* részére, anyai nagypapájáról kiállított igazolását: „A halott-nyilvántartási könyveink szerint néhai *Zobel Zsiga* (zsidó neve: *Jisrael*)-re vonatkozólag a következő adatok szerepelnek: A halálozás ideje: 1872. július 11. Eltemetett a budapesti régi váci úti izr. temetőben.” Idézzük továbbá *Zobel Zsigmond* halotti anyakönyvi kivonatát: „A halottnak neve: *Zobel Zsiga*, állása vagy fogl: magánzó, születési helye: Vág-Újhely, neme: férfi, életkora: 52 év, betegség vagy halálnem: hagymáz, halálozás ideje: 1872. július 11., halálet helye: Ó u. 38., temetési hely és idő: izr. temető.”

A *Germanus*-nagyszülők közül *Zobel (Deutschberger) Teréz* 37 évesen, 1859. február 21-én hunyt el. *Germanus Rebeka*, háztartásbeli, nő, özvegy, 50 évesen, torokgyulladás következtében halt meg, 1861. május 15-én, Nyírbátorban, a Farkas utcában, temetése is a városban volt. *Id. Germanus Gyula* 50 évesen, 1860. júl. 16-án hunyt el, temetése szintén Nyírbátorban volt.

Érdekes *Germanus* édesanyjának nevével kapcsolatban a Pesti Izraelita Hitközség anyakönyvi hivatalának 1941. december 3-án kelt dokumentuma, amely bizonyítja, hogy „a *Rozália* utónevű egyéneknek a *Rivkó (Rebeka)* zsidó nevet szokták adni s így gyakori, hogy a *Rebeka* néven anyakönyvezettek a közéletben a *Rozália* nevet viselik.”

A Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár megkeresésünkre az alábbi dokumentumokat küldte meg.¹⁷ Ezekkel az adatokkal pontosítható a már említett, az érdi Magyar Földrajzi Múzeum munkatársai által, szisztematikus munkával összeállított *Germanus*-családfa:

A három testvér születési anyakönyvi kivonata szerint, *Germanus Janka* 1883. augusztus 31-én született, Budapesten. Apja: *Germanus Sándor* (szül. Nyírbátor), anyja: *Zobel Rozália* (szül. Bella). *Germanus Gyula* 1884. november 6-án, *Germanus Ferenc*, 1887. szeptember 29-én születtek szintén Budapesten.¹⁸

Ismertté vált *Germanus Sándor* egyik húgának, *Germanus Rózának* házassági anyakönyvi kivonata: „Vőlegény: *Kruck Bernát* (50 éves), menyasszony: *Germanus Róza* (25 éves), apja: *Germanus Gyula*. A házasságot, Nyírbátorban, 1880. január 6-án kötöttek.”¹⁹

Továbbá *Germanus Sándor* egyik öccsének, *Józsefnek* a házassági anyakönyvi kivonata is: „A vőlegény 30 éves volt, Nyírbátorban született, vasúti hivatalnok volt Kürtösön (Kurtics), apja: *Germanus Gyula*, anyja: *Hamburger Róza* volt. A menyasszony *Fischer Berta* volt, apja *Fischer Farkas*, anyja *Schwarzenberg Pepi*. Esküvőjük Aradon volt, 1886. május 23-án.”²⁰

Megtaláltuk *Germanus Gyula* öccsének, *Ferencnek* házassági anyakönyvi kivonatát. Esküvőjük Budapesten, Erzsébetvárosban volt, 1919. június 12-én. A menyasszony *Jaulus Margit* volt, apja: *Jaulus Benő*, anyja: *Kraut Zsófia*. *Germanus Ferenc* elváltként van feltüntetve, foglalkozásaként népbiztossági alkalmazott jelöltek meg. A vőlegény Budapesten született, 1887. szeptember 29-én, lakása Budapesten, VII. Klauzál tér 16. sz. alatt, apja természetesen *Germanus Izrael Majer*, anyja: *Zobel Rozália* volt. A menyasszony *Jaulus Margit* Budapesten született, 1893. december 23-án, lakása: Budapest, I. Verpeléti út 7. sz. alatt, apja: *Jaulusz Benő*, anyja: *Kraut Zsófia* volt.”²¹

Germanus testvéreire kitekintve „*Germanus Janka* férje *Gerő Alfréd*, eredetileg zenész volt, de banktisztviselőként dolgozott. Két fiúk született: *dr. Gerő György* (1907-1983) szintén zenésznek tanult, első felesége *Scheiber Margit* volt (?-1945, Dachau). Testvérét, *Geréb (Gerő)*

¹⁷ Ezúton is köszönöm az MZSML segítségét.

¹⁸ Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, LDS 642968. Vol. 15., 16., 18.

¹⁹ Uo. LDS 642911. Vol. 3.

²⁰ Uo. Román Nemzeti Levéltár, Arad. Reg. 12.

²¹ Uo.

László (1905-1962) írot már említettük.”²² Germanus Ferenc és Jaulusz Margit házasságából szintén két gyermek, *Germanus László* és *Erzsébet* született.

A Germanus és Zobel (Czóbel) családokkal kapcsolatban végezetül egy megdöbbentő és elgondolkodtató forrást idézünk teljes terjedelmében, Germanus 1973. június 17-én kelt végrendeletét:

„Alulírott Dr. Germanus Gyula 1884. november 6-án születtem, budapesti (V. ker. 1052 Petőfi tér 3.) lakos, nős, érett megfontolás után, szabad akaratom teljes birtokában halálom esetére a következőkben rendelkezem:

A halálom pillanatában meglévő minden vagyonomat, tehát ingatlanomat, ingóságaimat, értékeimet, készpénzemet, takarékbetéteimet, követeléseiteket, szeretett feleségem: *Dr. Germanus Gyuláné*, szül. *Kajári Kató*, mint általános örökösöm örökölje. Ő évtizedek óta munkáimban a legteljesebb mértékben részt vett és abban segített. Irodalmi munkásságomból kifolyólag engem illető minden szerzői jogdíjat a törvény rendelkezése szerint feleségem: *Dr. Germanus Gyuláné* szül. *Kajári Kató* örökölje. Ide tartozik boldogult első feleségem született *Hajnóczy Rózsa* neve alatt megjelent »Bengáli Tűz« és valamennyi hírlapi cikk alakjában neve alatt napvilágot látott mű, mert köztudomású és a mellékelt iratokkal igazolt, hogy mindeme művek egyedüli szerzője én voltam.

A törvény erejénél fogva, de végrendelezésem folytán is feleségem *Dr. Germanus Gyuláné* szül. *Kajári Kató* az egyetlen örökösöm, mégis szükségét látom annak, hogy kizárjam az esetlegesen jelentkező »rokonok«-at és színleges »barátok«-at, névszerint: elhunyt feleségem *Hajnóczy Rózsa* összes rokonait, családtagjait, továbbá néhai *Gerő Alfrédné*, született *Germanus Janka* gyermekeit, *Dr. Gerő Györgyöt* és feleségét, valamint leszármazottjait, *Dr. Gerő László* feleségeit és leszármazottjait, *Germanus Lászlót* és családját, *Germanus Erzsébetet*, néhai *Czóbel József* és *König Lotte* leszármazottjait, néhai *Czóbel Lipót* leszármazottjait, továbbá özv. *Germanus Ferencné*, szül. *Jaulusz Margitot*. Eme elhatározásomra az indított, hogy említettek életemben nem álltak mellém nehéz küzdelmeimben, sőt rosszakarattal megkárosítottak.

Mint mohamedán haddzsi, kérem, hogy a Farkasréti temető 17/2 tábla 1. sor 38-39. sorszámú sírba, ahol feleségem első házasságából született gyermeke Ranschburg András nyugszik, és amely sírhely után 1941 óta az előirt illetéket a négyes sírra befizetjük – mohamedán fejfa, vagy turbános oszloppal megjelölve, arab és magyar nyelvű felirattal koporsóban temessenek el. Életem munkája a magyar néppel kapcsolt egybe, halálomban is a magyar nép hű fia kívánok maradni. Jelen végrendeletemet elejétől végéig saját kezűleg írtam és írom alá. Ez az én végakaratom!”²³

Mi lehetett az oka eme – Germanus habitusától idegen – rideg elutasításnak, kemény stílusnak? Véleményünk szerint 40 évvel a Professzor halála után már nem érdemes megbolygatni a családi kapcsolatok árnyoldalait, az esetleges titkokat, sérelmeket. „Halottakról vagy jót, vagy semmit” – tartja a mondás, így csak feltételezhetjük, hogy Germanus második feleségének is aktív szerepe lehetett a végrendelet jelen formájában való megszüvegezésében.

²² Puskás Katalin (Magyar Földrajzi Múzeum, Érd) e-mail üzenete, 2019. március 1.

²³ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 36. doboz.

Fényképmelléklet²⁴

Germanus első ismert fényképe

²⁴ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték

Germanus gyermekként

Germanus Gyula 1898-ban

A Germanus testvérek, 1890

Germanus Janka édesanyjával

Germanus Ferenc és Jaulusz Margit

Germanus Gyula karikatúrája édesapjáról, 1899

Germanus Sándorné, 1912

Germanus Sándor

Germanus Sándor, Sándorné, Janka és gyermekei

Zobel Zsigmond, Germanus Gyula anyai nagyapja

NASSZER ELNÖK MAGYAR „BARÁTJA”

Megjelent: VALÓSÁG: TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 63. évf. 2. sz. pp. 96-100., (2020).¹

Germanus Gyula (1884–1979), a zsidó családban született, de 1930-ban muszlim vallásra áttért arabista, író, nyelvész, irodalomtörténész, utazó, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő híres volt arról is, hogy könnyen teremtett kapcsolatot a Kelet elitjével. Bármerre is járt a nagyvilágban, fogadták őt királyok, hercegek, államférfiak, vezető értelmiségiek egyaránt. Ezekről a rövid találkozásokról, vagy – sok esetben – bensőséges, évtizedes barátságokról sokat írt műveiben is.² Büszke volt a világhírű emberek ismeretségére, a tőlük kapott ajándékokat előszeretettel mutatta meg a – lakásában sűrűn előforduló – barátainak, újságíróknak, kollégáinak és diákjainak is. Ezért is tartottam különösnek és megmagyarázhatatlannak, hogy a részletes, alapos, – sőt, sokszor terjengős és önisméltó – Germanus-írásokban³ alig szerepel a **Gamal Abden-Nasszer** (1918–1970) egyiptomi elnökkel való találkozás ténye. A tudós az 1955-ös, elnöknél tett látogatását meg sem említi a nyilvánosságnak szánt műveiben, illetve a későbbi, 1964-es találkozásukról is szűkszavúan ír, és bizony kritikai megjegyzését sem rejti véka alá:

„Egyetemi előadásaimon több száz főnyi hallgatóság volt jelen. Előadtam az arab nyelv történetét, ismertettem a marokkói berber-arab irodalmat és az Ezeregyéjszaka meséinek szerteágazó forrásait. Bibliai, ógörög, indiai, perzsa forrásokból táplálkoztam ugyanis a világirodalom egyik legnagyobb műve, az Ezeregyéjszaka mesegyűjteménye, amely az arab génusz kiváló, arab nyelvű alkotása. Előadásaim után az egyiptomi hallgatóság olyan lelkes ünneplésben részesített, hogy az autogramkérők gyűrűjéből és az összeroppantás veszélyéből csak néhány tanár testi ereje és erélyessége mentett ki. A fogadások befejezéséül Gamál Abdu' Nászir elnök fogadta kihallgatáson a delegátusokat a Kubba palotában. Ez a magas termetű, erőteljes alkatú politikus nagy gondok súlyát viseli széles vállán, és sok pozitív és negatív eredményre tekinthet vissza. Valamennyien, egyenként megköszöntük a szívélyes meghívást.”⁴

Germanus második felesége, a muszlim hitre áttért Germanusné Kajári Kató (Aisha) (1903–1991) is részletesen szól évtizedes egyiptomi kalandjaikról Kelet vándora c. visszaemlékezésében, azonban Nasszernek ő is csak pár mondatot szentel:

„1964 februárjában az Egyesült Arab Köztársaság nagykövete értesített, hogy kormánya meghívta férjemet az 1000 éves Azhar mecsethez kapcsolt egyetemre, előadás-sorozat tartására. (...) Az utolsó előtti ülésen viszont ismét Germanus Gyula tartott előadást az arab természettudomány és az iszlám összhangjáról. A kongresszusi kiadványban meg is jelentették. Ünnepségek, ebédek, vacsorák és bankettek követték egymást. A kongresszus vendégeit díszes Koránokkal ajándékozta meg Nasszer elnök az elnökhelyettes, Huszein as-Sáfi képviselője. A Kubba-palotában azonban Gemál Abdul Nasszer személyesen is fogadta a delegátusokat.”⁵

¹ Letölthető: https://epa.oszk.hu/02900/02924/00085/pdf/EPA02924_valosag_2020_02_096-100.pdf

² Germanus Gyula: Kelet varázsa. Budapest, Magvető, 1984. (A félhold fakó fényében c. és a Kelet fényei felé c. korábbi Germanus kötetek közös kiadása.); Germanus Gyula: Allah Akbar! Budapest, Szépirodalmi, 1984.; Germanus Gyula: Gondolatok Gül Baba sírjánál. Budapest, Gondolat, 1984.; G. Hajnóczy Rózsa: Bengáli tűz. Szépirodalmi, Budapest, 1957.

³ Lásd: 1. jegyzet.

⁴ Germanus Gyula: Kelet varázsa. Budapest, Magvető, 1984. 547. o.

⁵ Germanusné Kajári Kató: Kelet vándora. Budapest, Magvető, 1985. 336–338. o.

De ki is volt ez a kétségtelenül nagyformátumú, ám vitatott megítélésű egyiptomi államférfi? Nasszer elnök életrajzának tömör összefoglalásához – többek közt – a népszerű online történelmi magazin emlékező cikkét használtam fel:

„Gamal Abden-Nasszer (1918–1970) 1918. január 15-én egy alexandriai postamester fiaként született s a brit birodalomhoz tartozó államban nőtt fel. Tizenhét évesen csatlakozott az Ifjú Egyiptom nevű szervezethez, mely az olasz fasizmussal rokonszenvezett és a britek távozását hirdette. Felvételt nyert a Katonai Akadémiára, ahonnan rögtön az egy évtizeddel később létrejött Szabad Tisztek mozgalmának számos meghatározó figurájával együtt a második világháború frontján találta magát századosként.

1949 nyarán megszervezte a Szabad Tisztek mozgalmát, mely 1952. július 23-án elfoglalta a hadsereg főhadiszállását és a kairói rádiót, majd vérontás nélkül átvette a hatalmat Faruk királytól. Az 1936 óta uralkodó Faruk király lemondott a trónról fia, Fuád javára, és száműzetésbe kényszerült. Mohammed Nagíb tábornok vezetésével létrejött a Forradalmi Parancsnoki Tanács (FPT), mely 1953 januárjában betiltott minden politikai pártot, június 18-án kikiáltotta a köztársaságot, s első elnökévé Nagíbot választotta. A miniszterelnök-helyettes és egyben a belügyminiszter Gamal Abden-Nasszer, az FPT tagja lett. 1954 januárjában az iszlámista Muszlim Testvériséget betiltották, februárban kormányfővé és az FPT elnökévé választották Nasszert, aki Nagíb november 14-ei lemondását követően ügyvezető államfő lett.

A Nílus első kataraktájánál felépítendő 110 méteresre tervezett Nagy Gát a nasszeri politika első számú prioritásává vált, hiszen az öntözés kiterjesztése, a népesség élelemmel való ellátása, a vízi erőműben termelt villamos energiára épülő ipari beruházások révén a gazdasági függetlenség legfőbb záloga volt. Az amerikaiak a szovjet fegyverszállítások leállításához kívánták kötni a gát építéséhez szükséges hitelek folyósítását, amit Nasszer Egyiptom védelmi szükségletei miatt sem fogadhatott el. Amikor 1956. július 19-én az amerikai kormány jegyzékben közölte Nasszerral, hogy eláll a gát finanszírozásától, Nasszer váratlan válaszlépésként elhatározta a Szezei-csatorna Társaság államosítását. A bejelentést július 26-ára, Faruk király lemondatásának évfordulójára időzítette. Nasszer lépése közvetlenül a szezei válságba torkollott. Az államosítás következtében megromlott viszonya Franciaországgal és Nagy-Britanniával is, akik ezért Izraellel koalíciót alkotva Egyiptom megtámadása mellett döntöttek. Az arab–izraeli háború nem sokkal később egyiptomi vereséggel és a szövetséges csapatok visszavonulásával zárult. A szezei háborúból az egyiptomi elnök – a kétségtelen katonai vereség ellenére – komoly presztízsnyeréssel, politikai győztesként került ki: rövid időn belül mindhárom ellenfelének ki kellett vonulnia Egyiptomból. Decemberben az összes brit és francia bankot, céget – mintegy 15 ezer vállalatot – államosították.

Innentől kezdve a pánarabizmus és az antikolonializmus bajnokaként végképp Nasszer maradt Moszkva első számú arab partnere; ez persze nem zavarta, hogy az egyiptomi kommunistákat sivatagi börtönökbe zárassa. A „nasszerizmus” egyedülálló módon elegyítette az iszlám közösségi szellemet, az arabság egészével kapcsolatos érzületeket, a regionális összetartozás tudatát és a patriotizmust. Az asszuáni-gát felépítéséhez azonban már Moszkvában adták a támogatást.

1958-ban Nasszer Egyiptom és Szíria uniójával létrehozta az Egyesült Arab Köztársaságot (EAK), amelyhez Jemen is csatlakozik, létrehozva az Egyesült Arab Államok szövetségét (három évvel később Szíria és Jemen kilépett). 1964-ben a nasszeri Egyiptom vezetésével januárban arab, júliusban afrikai, októberben el nem kötelezett csúcsértekezletet tartottak Kairóban. Ő lett – Joszip Broz Tito, jugoszláv államfő; Dzsaváharlál Nehru, India első miniszterelnöke és Szukarno, Indonézia első elnöke mellett – az „el nem kötelezett országok” mozgalmának (Non-Aligned Movement) karizmatikus vezetője. A mozgalom mindkét katonai-politikai tömbön kívül határozta meg mozgásterét, tagjai számára nemzeti függetlenséget,

szuverenitást, területi integritást és biztonságot biztosítva. Nasszer közben rendőrállammá alakította Egyiptomot, és nem riadt vissza az erőszakos eszközök alkalmazásától sem. 1967. június 5-én „hatnapos” háború kezdődik, melyben Izrael elfoglalja a Sínai-félszigetet, a Gázai övezetet, Ciszjordániát és a Golán-fennsíkot. Az izraeli támadás következtében az egyiptomi haderő összeomlott. Június 9-én Nasszer bejelentette, majd tömegnyomásra visszavonta lemondását.

Az élete utolsó percéig aktív egyiptomi elnök, aki az előző napokon még a jordániai polgárháború megfékezésén, a Husszein jordán király csapatai és Arafat palesztin gerillái közti fegyverszünet megteremtésén fáradozott – eredményesen –, az arab államfők kairói csúcskonferenciáján 1970. szeptember 28-án szívinfarktusból meghalt. Az egyiptomiak nemzeti hősként búcsúztatták és gyászolták Nasszert.”⁶

Mindezek tükrében furcsa és nehezen magyarázható, hogy az 1964-es találkozóról sem Germanus, sem felesége nem írt bővebben. Ha csak egy pár perces, protokolláris kézfogásról is lehetett csupán szó, a korábbi találkozó tükrében, miért nem szenteltek ennek nagyobb figyelmet? Germanus és felesége ennél jelentéktelenebb, kevésbé fajsúlyos személyiségekkel való találkozásairól, beszélgetéseikről, nem egyszer az ún. „small talk” -okról sokszor önálló fejezetet, de terjedelmes, adomázgató beszámolót írtak műveikben. Sőt, a kairói magyar nagykövetség – az MNL-ben⁷ megtalálható források szerint – sem jelentett a Központnak semmit a Nasszer–Germanus találkozókról. Holott a professzor egyiptomi tartózkodásáról, tudományos-kulturális-közéleti tevékenységéről rendszeresen íródtak terjedelmes diplomáciai feljegyzések, anyagok. Sokszor Germanus egyiptomi kiutazásához kapcsolódó, jelentéktelennek tűnő finanszírozási problémákról folyt hosszas levelezés a Külügyminisztérium, a Kulturális Kapcsolatok Intézete és a kairói misszió között.⁸ De Nasszer neve egyszer sem bukkan fel!

Germanusról szóló magyarországi újságcikkekben pár helyen említik csak Nasszer elnököt: „*Germanus Gyula előadását hangszalagra rögzítették és este a kairói rádió megismételte. A kairói televízió is interjút készített vele. Részt vett egy nevezetes ünnepségen is, egy új, nagyszabású egyetemi alapkő letételénél, Kairó külvárosában. Itt Huszein As-Sáfí, a köztársasági elnök helyettese felkérte, hogy írja rá a nevét arra a lapra, amelynek tetejére az alapkövet illesztették. Később a köztársasági alelnök kedves ajándékot nyújtott át Germanusnak: egy díszkötésű Korán-kéziratot. Az iszlám konferencia résztvevőit Nasszer, az EAK elnöke is fogadta, és Germanus Gyulával külön szívélyesen elbeszélgetett.*”⁹ Egy Germanusra emlékező rövid írás is utal az egyiptomi elnökre:

„*Ma száz esztendeje, 1884. november 6-án született Germanus Gyula, neves orientalista tudósunk, az arab nyelv és irodalom, valamint az iszlám kultúra világszerte ismert és megbecsült szakértője. (...) Utazásai és tudományos munkássága révén egyre nagyobb hírnévre tesz szert az iszlám világában, melynek több vezetője – köztük Kemal Atatürk, a modern Törökország megteremtője – személyes barátságával tünteti ki, de közeli ismerősei közé számíthatja Gandhit és Nehrut, az indiai függetlenség élharcosait is, utóbb pedig Nasszert, az Arab-Kelet fejlődésének új irányt szabó egyiptomi elnököt.*”¹⁰

⁶ Lásd: 85 éve született Nasszer. in: Múlt-kor. Online történelmi magazin. 2003. január 15. 11:39 <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=360> (Letöltés ideje: 2019. december 18.), ill.: Gamal Abdel Nasszer. in: http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/gamal_abdel_nasszer.html

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

⁸ Lásd: MNL XIX-J-1-k 1945-64. Egyiptom – Admin; MNL XIX-A-33-a-EAK.

⁹ (g. i.): Magyar tudós az Azhar Egyetemen. Beszélgetés Germanus Gyulával. in: Magyar Nemzet, 1964. április 27. kedd. 4. o.

¹⁰ Tasnádi Edit: Germanus Gyula emlékezete. in: Népszava. 1984. november 6. kedd. 6. o.

A kapcsolatuk szempontjából legrelevánsabb írást a Germanus-hagyatékban találtam. Az „1955 kairói és damaszkuszi emlékek” c. dossziében található az egyiptomi és szíriai útjáról szóló jelentése is (1955. február 27.-től április 30-ig.), amelyben Nasszer egyiptomi elnökkel folytatott tárgyalásáról is megemlékezik:¹¹

*„Végtelen öröm fogott el, amikor a Magyar Tudományos Akadémia az egyiptomi oktatásiügyi minisztérium meghívásáról értesített, hogy az arab nyelv és irodalom köréből a kairói és alexandriai egyetemen arab nyelven előadásokat tartsak és hálával vettem tudomásul, hogy a magyar kormány kiutazásomhoz hozzájárulva szolgálati útlevéllal látott el. (...) Másnap jelentkeztem kairói követségünk ügyvivőjénél Zágor György elvtársnál, akivel tartózkodásom kezdeti programját megbeszéltem. Kíséretében leadtam névjegyemet Gamal Ábd en-Naszer kormányfőnél, azután sorban fogadtak a vendéglátó kormány miniszterei, államtitkára, az egyetem rektorai és dékánja. Gamal Abd en-Naszer hónapokkal azelőtt elküldötte volt budapesti ügyvivője révén könyvét: a forradalom filozófiájáról, és véleményemet kérte, amit azonnal arab nyelven írásban ugyancsak a budapesti egyiptomi követség közvetítésével eljuttattam hozzá. **Így személyes látogatásomnak már megalapozott előzménye volt és a hivatalos színezeten túlmenően arab nyelven barátságos légkörben folyt a fogadás, ami az összes miniszterekre és államtitkárokra mély benyomást keltett.** Előadásaim több csoportra oszlottak. Az egyik csoportba tartoztak ama előadások, amelyek az arab nyelv történelmi fejlődését és a nép nyelvek viszonyát az irodalmi nyelvhez taglalták, (...). Több előadásom a legújabb arab irodalommal foglalkozott. (...)”* Mindezek alapján kijelenthető, hogy a felszínes, udvariassági diskurzusnál mélyebb tartalmú párbeszéd folyhatott a két fél között.

Egy másik, szintén a hagyatékban talált írásból kitűnik, hogy Germanus nagy becsben tartotta az elnök ajándékát:¹²

*„(...) Nagy tudós volt. Madáchi értelemben. Az egésztest akarta látni. Sohasem vészelt el a részletekben. Teljességre való törekvésében nem ismert korlátokat. Tudásszomja, lelkesedése röpitette, vitte az ismeretlen felé. A nagy mélységek nem szédítették, mindig megmaradt közvetlen, embereket szerető művésznek, tudósnak. Ha íróként szólalt meg, akkor is Kelet tudománya bölcsessége sugárzott a lapokról, és tudósként is a művész átélésével, láttató képességével közeledett felénk. (...) Magamtól sohasem mertem volna kérni, hogy hadd látogassam meg, de 1971-ben és 1978-ban ő hívott, hogy menjek el otthonába és így két feledhetetlen látogatás emlékéket őrzöm. (...) Egyórás beszélgetés után lettem annyira bátor, hogy ezt a felvételt kértem. Egy-két kérdésemre válaszolt a professzor úr, és néhány szúrát olvasott a Koránból. Gyönyörű volt ez a könyv. **Nasszertől kapta.**(...) Átszellemült arccal beszél a professzor úr: arab, perzsa és török közmondásokat mond. Tiszta, nemes szenvedélye hatja át a szavakat.”*

Germanus a – számára személyes tragédiát jelentő – második világháború és az ötvenes évek szörnyű terrorja után már óvatos volt, mindig figyelte a magyar külpolitika irányváltásait, kapcsolatban állt a legmagasabb rangú párt- és állami vezetőkkel, diplomatákkal; nem mert kockáztatni, s nyilvánosan, a hivatalostól eltérő, egyéni véleményt megfogalmazni. Véleményem szerint élettapasztalata, bölcs szellemisége megtanította arra is, hogy meggondolatlanul ne foglaljon állást – Magyarországról nézve – bonyolultnak tűnő kérdésekben, mint amilyen a vitatott megítélésű egyiptomi elnök politikája, és sajátos rendszere, az ún. „nasszerizmus” volt. Mint az köztudomású, a Szovjetunióval és a keleti blokk országaival ellentmondásos volt a nasszeri Egyiptom kapcsolata. Továbbá Germanus egyiptomi íróársai és művészbarátai is elláthatták hiteles információkkal magyar kollégájukat arra

¹¹ Magyar Földrajzi Múzeum–Érd, Germanus Gyula hagyaték, 28. doboz

¹² Tusnády László: „Találkozás és arckép” (visszaemlékezés Germanusra) c. Nyékládháza, 1984. XII. 11., in: Magyar Földrajzi Múzeum–Érd, Germanus Gyula hagyaték, 7. doboz.

vonatkozólag, hogy milyen az országon belüli aktuális légkör és éppen „uralkodó széljárás”. Mindezen feltételezéseimet alátámasztja egy, az ÁBTL-ben¹³ talált, Antall Józsefről szóló ügynökjelentés¹⁴ részlete is. Ebben az „Egri Gyula” fedőnevű ügynök leírja, hogy Antall „arról mesélt, hogy volt Germanusz professzornál. Germanusz egyiptomi útjáról mesélt neki. Elmondta, hogy (...)15 minden pénzt, anyagi és katonai támogatást kicsikar a Szovjetuniótól, most pedig a beosztott kommunistákat kínozza és nyílt kommunista ellenes politikát folytat. Elbeszélése szerint Egyiptomban beásták a kommunistákat nyakig a földbe és lovaskatonák halálra gázolták őket.” Tehát Germanus pontosan tudta és bizalmas körben el is mesélte tanítványának, hogy az elnök hogyan számol le az országán belüli ellenfeleivel.

Egy elfogult, Nasszer-párti vagy éppenséggel kritikus, az elnököt elítélő memoár-részlet, esetleg könyvfejezet, később könnyen a szabad beutazást tette volna lehetetlenné, és bizony a kellemes kairói és alexandriai környezetben, barátok közt eltöltött téli hónapokat nehezen tudta volna nélkülözni az idősödő író-házaspár. „Lassan járj, tovább érsz”, illetve „a jó szabó kétszer mér, és egyszer vág” – tartja a két közmondás. És ez a két bölcsesség talán igaz volt Germanus egyiptomi, a fogadó ország aktuálpolitikájának nyilvános kommentálását mellőző munkásságára is.

¹³ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

¹⁴ Az Antall Józsefről szóló ügynökjelentésekről lásd bővebben: Udvarvölgyi Zsolt: Támogatás és hála. Források Antall József és Germanus Gyula kapcsolatáról in: Valóság LXI. évf. 2018. 9. sz. 20–26. o.

¹⁵ A jelentés itt nem volt olvasható, feltételezhető, hogy Nasszerről van szó.

GERMANUS GYULA: „ALLAH AKBAR!” CÍMŰ KÖNYVÉNEK KIADÁSÁRÓL: (FORRÁSKÖZLÉS)

Megjelent: KERESZTÉNY-ZSIDÓ TEOLÓGIAI ÉVKÖNYV 22. sz. pp. 237-241., (2021).

Germanus Gyula (1884-1979) magyar orientalista, író, egyetemi tanár, utazó „Allah Akbar!” c. kétkötetes műve először 1936-ban jelent meg Budapesten (Révai Kiadás). A kötet címlapjára Germanus kafijjás (kendős) képe került.

1.sz. kép¹

A könyv hamar sikert aratott az olvasók körében. Germanus lebilincselő stílusa, a megfelelően adagolt tudományos hitelesség és a látványos, lélegzetelállító kalandok plasztikus megjelenítése vonzóknak bizonyultak a Kelet iránt nyitott, érdeklődő magyar közönség számára. A kötet azóta számos kiadást élt meg, legutoljára 2004-ben jelent meg az Új Palatinus Könyvesház Kiadó gondozásában. Ennek a kiadásnak a fűlszövege így írt a műről:

„A kitűnő orientalista, Germanus Gyula (1884-1979) nagyszabású műve, az Allah Akbar! az iszlám rejtelmes világába kalauzolja el az olvasót. A lebilincselő útirajz egyben kimagasló művelődéstörténeti munka, mely az iszlám kultúra és vallás legteljesebb és leghitelesebb tükrét nyújtja. A szerző értékes tanulmányt ad az iszlám indiai szerepéről, Egyiptom szellemi életéről. A tudós Indiában, az Ó-Delhiben található Dzsáma Maszdzsid falai között, nyilvánosan felvette a mohamedán hitet, s ezzel megtette az első lépést Mekka felé. A mű legérdekesebb része Germanus Gyula megpróbáltatásokban bővelkedő mekkai zarándoklatának megörökítése. Germanus Gyula - arab nevén Abdul Karim Germanus - keresztül-kasul bejárta az európaiak számára sokáig szinte elérhetetlen Szaúd-Arábia kopár sivatagi tájait, gyönyörű hegyvidékeit és titokzatos városait. Személyesen találkozott Abdul Azizzal, Szaúd-Arábia legendás uralkodójával. Élményeit utolérhetetlen stílusban örökítette meg. Germanus Gyula tudományos munkássága fontos, máig érvényes mondanivalót hordozó szellemi híd az arab kultúra és a keresztény világ között.”²

Germanusnak 1929-től újabb kihívásokkal kellett szembenéznie, ugyanis meghívást kapott a híres indiai költőtől, Rabindranath Tagore-tól, hogy az elnöklete alatt álló szantiniketáni egyetemen (Bengál) szervezze meg az iszlamológiai tanszéket, és legyen annak első professzora. Felkészülten ment Indiába, számos egyetemen tanított, s bár megbízatása három évre szólt (1929-1932), a kalkuttai és daccai egyetem vizsgabizottságának 1936-ig tagja maradt. A könyv egyik legérdekesebb része Delhiben játszódik, ahol a szerző meghozta az egyik

¹ Kép forrása: https://bookline.hu/product/home.action?_v=Germanus_Gyula_Allah_akbar_I_II_Ded&type=10&id=2106767375 (Letöltés ideje: 2021. május 25.)

² <https://www.regikonyvek.hu/kiadas/allah-akbar-2-2004-uj-palatinus-konyveshaz-kft> (Letöltés ideje: 2021. május 26.)

legfontosabb, egész életére kiható döntését. Indiában, a delhi nagymecsetben tért át 1930-ban iszlám hitre. Így írt erről a könyvben:

„Mohamedán³ lettem. Beléptem azok közé, akik Allah útján harcolnak. Erről az útról nincs visszatérés. Aki muszlim és hitét megtagadja, az kivonja magát az iszlám vallásjogának védelme alól, és szabad préda bárki számára. Agyonüthetik, elüldözhetik és meggyalázzhatják, hiszen mindezt a testi és lelki halált saját maga hajtotta végre magán azáltal, hogy kilépett egy vallásjogi társadalmi rendszer életközösségéből. Hiába lép vissza más vallás kötelékébe, az a védelem, amelyben az iszlám azokat a felekezeteket részesíti, nem terjeszthető ki őrá. Az iszlám hatalmas tábor, amelynek ereje egyöntetű zárt szellemében van, és ezért nem tűrhet meg különvéleményt vagy engedékenyebb, szabadelvűbb felfogást egyedei számára. Ezzel nekem számolnom kellett, ezt a súlyos terhet magamra kellett vállalnom.” Mecsetbeli beszéde után ő is tagjává vált *„ennek a fegyelmezett tábornak, amelyben mindenki testvér és mindenki egyforma.”*⁴

Jelen írásomban egy, a Germanus Gyula-hagyatékban⁵ talált, az első kiadáshoz kapcsolódó kiadói szórólapot mutatok be. Érdekes, látványos és professzionális korabeli könyv-marketingre vall az *„Allah Akbar! Germanus Gyula könyve”* c. képes szórólap, amely – többek között - négy rövid recenziót tartalmaz, nem is akármilyen szerzők tollából.⁶

A kiadványban elsőként *„A tudomány zarándoka”* címmel egy rövid könyvismertető olvasható:

*„Germanus Gyula méltó követője a nagy magyar úttörőknek: Julianus barátoknak, Kőrösi Csoma Sándornak, Vámbéry Árminnak, Stein Aurélnak. A Kolumbusok vére ez, tudósok, akik az ismeretlent kutatják, nem elégszenek meg a könyvtárak felhalmozott kincsével, hanem nekivágnak a titokzatos földrészek, veszedelmes birodalmak úttalan útjainak is. Germanus professzort is a tudásnak ez a magasrendű kalandszomja hajtotta; a mohamedánizmus európai hírű ismerőjeként ment Indiába s évekig tanított a santiniketáni ind egyetemen, Rabindranath Tagore székhelyén. Itt élte át a mohamedánizmus lényegét s itt növekedett benne a vágy, elmenni az ősforráshoz, a »városok anyjához«: a szent Mekkába. Kalandos utakon, nem egyszer életveszedelmek közt érte el »Abdul Karim zarándok« Ibn Szaud városát. A XVI. század óta máig rajta kívül csak három-négy európai embernek sikerült belépnie a kába bűvkörébe; de talán egyik sem élte át úgy Mekka arab világát, mint Germanus Gyula, aki igaz moszlim módjára ismeri Mohamed hitét és szellemét. Ennek a nagy útnak élményeit öleli föl ez a könyv; a külső élményeket, a kalandos utat, a színes, nyüzsgő keleti világot – és a belső élményeket, a mohamedánizmus ma is duzzadóan eleven, nagy erőket rejtő épületét, amely hit, vallás és erkölcs és politika egyben. Tapasztalat, tudományos kutatások izgatón súlyos eredményei és mindezt összevéve, maga az egész nyugtalan, rejtélyes Kelet nyílik meg Germanus professzor lenyűgözően érdekes, gazdag művében.”*⁷

³ Helytelen, korábban elterjedt kifejezés. Az iszlám hitre áttért hívők a muszlimok.

⁴ Germanus Gyula: Allah Akbar! Budapest. Szépirodalmi, 1984. 36. old.

⁵ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték

⁶ Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 19. doboz

⁷ Uo.

Majd a következő oldalakon négy neves szerző rövid recenziói kaptak helyet. Sebestyén Károly⁸ kritikus, műfordító, tanár a Pesti Naplóban⁹ „Allah Akbar! Germanus Gyula és az Iszlám.” címmel így írt a könyvről:

„Azután hüvelykujjamat kifeszített tenyérrel füleim tövéhez illesztve hangosan ALLAH AKBAR-t mondom (Isten a legnagyobb), azután ismét összekulcsolom kezemet a fentemlített módon és a következő módon és a következő mondatot suttogom: »Dicsőség Neked, ó Istenem, Tiéd a dicséret, áldassék a Te neved és magasztaltassék.« Így olvassuk annak a kétkötetes munkának első fejezetében, amely elmondja Germanus Gyula magyar tudós orientalista kalandjait, fölfedezéseit, egyiptomi tapasztalatait, zarándokútját Mekkába, a városok anyjába, találkozásait Ibn Szauddal és látogatását a Próféta sirjánál. Ez a kétkötetes mű nem sablonos útleírás. Sokkal több annál. Az író többet adott beléje. Az olvasó többet kap tőle.”

Harsányi Zsolt¹⁰ író, újságíró, műfordító a Pesti Hírlapban¹¹ így vélekedett az Allah Akbar!-ról:

„A külső útleírás tarka és vonzó. Sokat is tanul belőle az ember. Magunkfajta olvasónak fogalma sincs arról, hogy mit jelent egy ilyen mekkai zarándoklat. Milyen pompás tarkaságú szertartásokat ír elő a mohamedán rítus az utazás, az öltözék, a számtalan fajtájú ima számára. Az utasok magánéletének rengeteg vallási szabálya számunkra ismeretlen és bámulatba ejtő keleti mese. Aztán maga Mekka. A mesebeli város leírása, a Kába körül lefolyó rendkívül izgalmas körjáratok, Ibn Szaud arab király udvarának és személyének leírása, mindez olyan könyvet ad, amely a magyar útleírások legelső sorában kaphat csak helyet.”

A Nemzeti Újságban¹² Kállay Miklós¹³ író, kritikus, műfordító „Allah Akbar! Germanus Gyula útja a mohamedán világ szívébe.” címmel írt recenziót:

⁸ Sebestyén Károly (Gödre, 1872. júl. 10.–Bp., 1945. jan. 5.): irodalomtörténész, tanár, kritikus, műfordító, filozófus. Az egyetemet Budapesten, Lipcsében és Berlinben végezte. 1895-ben gimnáziumi tanárként kezdte pályáját. Első cikkei a Pesti Hírlapban jelentek meg. 1898-tól a Magyarország, 1904-től a Budapesti Hírlap, 1916-tól a Pester Lloyd munkatársa volt. Színikritikákat és vezércikkeket írt. 1907-től 1932-ig a Színművészeti Akadémia tanára, esztétikát, dramaturgiát, költészettant tanított. 1928–1930 között igazgatója volt. 1930-ban a Kisfaludy Társaság tagja lett. A konzervatív irodalmi irányt képviselő színikritikái elsősorban drámabírálatok. Számos színdarabot fordított. Írt filozófiatörténeti, filológiai, pedagógiai és esztétikai műveket. <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz23/107.html> (Letöltés ideje: 2021. május 26.)

⁹ Politikai napilap. 1850-1939 között jelent meg.

¹⁰ Harsányi Zsolt (Korompa, 1887. jan. 27. – Bp., 1943. nov. 29.): író, újságíró, műfordító. A kolozsvári egyetemen előbb bölcsészettan, majd jogot hallgatott. Incze Sándorral előbb Kolozsvárott, majd 1910-től Budapesten Színházi Hét címmel színházi lapot szerkesztett, amely később Színházi Élet címmel jelent meg. 1913-ban Budapesten a Budapesti Hírlap, aztán a Pesti Hírlap munkatársa, a két világháború között az Új Idők állandó munkatársa. A Magyar Pen Club főtársa; 1938-ban a Vígszínház igazgatója. Tagja volt a Kisfaludy (1934) és a Petőfi Társaságnak. Divatos, technikailag ügyesen megoldott, de tartalmilag elég felszínes életrajzi regényeivel aratott sikereket. Ő írta Paulini Bélával Kodály Hány János c. dalművének szövegét (1926). Színdarabokat, verses műveket is írt. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC05727/06017.htm> (Letöltés ideje: 2021. május 27.)

¹¹ Mérsékelt konzervatív napilap. 1878-1944 között jelen meg.

¹² Politikai napilap. 1919-1944 között jelent meg.

¹³ Kállay Miklós (Eger, 1885. okt. 7. – Bp., 1955): író, kritikus, műfordító, lapszerkesztő. Egerben érettségizett, ahol a szabadelvű Egri Újság munkatársa, utóbb szerkesztője (1914. febr. – 1917. okt.). Budapesten az Alkotmány c. napilap cikkírója, létrehozásától a Nemzeti Újság (1920-44) színi kritikus és irodalmi rovatvezetője, utóbb helyettes szerkesztője, Surányi Miklóssal a Nemzeti Szalon (1928–31) társszerkesztője, Tormay Cecile halála után a Napkelet (1937–40), majd a Híd (1940–44) felelős szerkesztője. 1945 után a Színház (1946) s az Új Idők (1947) közölték tanulmányait. A Nemzeti Színház bemutatta színműveit: A lilomos királyfi (1930); A roninok kincse (1936); Godiva (1938); Rontó Pál (1939). Konzervatív szellemű író és kritikus volt. Értékeli műfordítói tevékenységét fejtett ki (Racine, Rostand, Rilke, Hofmannstahl művei); az ő tolmácsolásában jelent meg magyar nyelven a teljes Ezeregyéjszaka. Lefordította Selma Lagerlöf Nils Holgerson csodálatos utazása c. gyermekregényét (Bp., 1944). Drámairói munkásságáért megkapta a Petőfi Társaság Madách-nagydíját (1937). <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/07257.htm> (Letöltés ideje: 2021. május 27.)

„Több ez, mint egyszerű útleírás. Nemcsak a tájakat, a városok életét mutatja meg, hanem élénk varázsolja az egész mohamedán zarándokvilágot érdekes és gazdag színeivel, hatalmas tömegeivel és különös lelkiséggel. Germanusnak megvan a tudása ahhoz, hogy behatoljon ezekbe a mélységekbe és az írói készsége, hogy érdekes megfigyeléseinek gazdag tömegét hiánytalanul tükröztesse vissza könyvében. Könyve egyformán leköt tárgyának érdekességével, mint előadásának vonzó közvetlenségével, amelyből még a finom humornak derüje sem hiányzik. Az olvasó számára még élvezetesebbé és szemléltetőbbé teszi az a hetven érdekes felvétel, amelyet a szerző maga készített a »hitleneknek« tilos földjén.»

A negyedik recenzió dr. Baktay Ervin¹⁴ orientalista, művészettörténész, festőművész tollából származik és „A Földgömb”¹⁵ c. folyóiratban jelent meg. Baktay és Germanus életpályái több ízben keresztezték egymást. A két tudós kölcsönösen tisztelte a másikat.

„Germanus professzor gazdag élményekben részesíti az olvasót, amint elvezeti Ibn Szaud elé, hogy a wahhabiták uralkodójának sátrában tanúi legyünk az igazán keleti ízű beszélgetéseknek és megismerjük egy jellegzetes arab fejedelem sajátos, nem mindennapi egyéniségét. Összegezve Germanus művének tanulságait, azt mondhatjuk, hogy a benne foglaltak komoly és hézagpótló értékei irodalmunknak úgy az orientalista, mint a földrajzi és a vallástudományi ismeretterjesztés szempontjából, de ezeken túl egy élesen látó, filozófiai mélységgel gondolkodó és meleg szívvel érző ember élményeit is tolmácsolják, s éppen ez ad a műnek különös jelentőséget.”

Azért tartom fontosnak a könyv szórólapjának forrásközlésként történő megjelentetését, hogy bemutassam, így is lehetett: Ha megjelenik egy értékes és érdekes mű, amelyben egy hazánkfia első magyarként teljesített mekkai zarándoklatáról, Keleten eltöltött éveiről, világhírű államférfiakkal, művészekkel való kapcsolatairól, az iszlám hitre áttéréséről ír, akkor a pályatársak hajlandóak közreműködni írásukkal, gondolataikkal a könyv népszerűsítésében. Példaértékű az a szakmai összefogás, amely az „Allah Akbar!” megjelenését övezte.

¹⁴ Baktay Ervin (Dunaharaszti, 1890. jún. 24. – Bp., 1963. máj. 7.): festőművész, művészettörténész, orientalista. Eredetileg festőművésznak készült, Münchenben tanult Hollósy Simonnál. Az I. világháború után orientalista tanulmányokat folytatott. 1926-tól 1929-ig Indiában megismerte az indiai vallásokat, bölcséletet, művészetet és népeletet. 1928-ban felkutatta Körösi Csoma Sándor egykori tartózkodási helyeit és emlékeit. 1929-ben betegen tért haza. A debreceni egyetemen 1933-ban bölcsészdoktorrá avatták. 1946-tól 1958-ig, nyugdíjazásáig a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum igazgató-helyettese. Újjárendezte és korszerűsítette az indiai gyűjteményt. Közben a budapesti egyetemen az indiai művészettörténet előadója. 1956–57-ben az indiai kormány meghívására újabb tanulmányutat tett Indiában. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/00659.htm> (Letöltés ideje: 2021. május 27.)

¹⁵ A Földgömb a Magyar Földrajzi Társaság hivatalos folyóirata, tudományos és ismeretterjesztő magazinja. 1929 óta jelenik meg.

ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS ÉS ÖNADMINISZTRÁCIÓ MESTERFOKON: FELJEGYZÉS A GERMANUS-CENTENÁRIUMRÓL, 1984 (FORRÁSKÖZLÉS)

Megjelent: KERESZTÉNY-ZSIDÓ TEOLÓGIAI ÉVKÖNYV 23. sz. pp. 293-298., (2022)

Jelen írásomban a Budapesten, zsidó családban született, de 1930-ban, Delhiben iszlám vallásra áttért Germanus Gyula (1884. november 6. – 1979. november 7.) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, utazó, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő **születésének centenáriuma, özvegye, Kajári Kató¹ (1903-1991) által 1984-ben készített feljegyzést közlöm forrásként.** Ki is volt Germanus, aki az iszlám előírásait követve, első magyarként zarándokolt Mekkába 1935-ben? Életéről, munkásságáról már két írásom is megjelent a Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyv 2019-es és 2021-es számában.² Bevezetésképpen a páratlan életpályát egy korábbi cikkem³ alapján foglalom össze: „A tudós író könyvei máig népszerűek, cikkei, tanulmányai arabul és nyugati világnyelveken is számos helyen megjelentek. Germanus mestere volt a nivós ismeretterjesztésnek, a szórakoztatva tanításnak, a hű tanítványok istápolásának, a kapcsolatépítésnek, és – az igazsághoz ez is hozzátartozik – az egyéni érdekérvényesítésnek is. Derűs és joviális karaktere, fáradhatatlan és kitartó munkaszeretete, páratlan nyelvtudása és lebilincselő előadásmódja mind hozzájárultak ismertségéhez és hírnevéhez. Rákosi Mátyás⁴ a Keleti Akadémián volt tanítványa, gróf Teleki Pál⁵ a Közgazdaságtudományi Karon mentora, és 1956 után a Kádár-rendszer vezetőivel is szót értett. Hosszú élete során bel- és külföldi kalandok, ármányok, intrikák sem kímélték őt.⁶ Az iszlám világban jól ismerték a nevét ötven éven át, Indiába Rabindranath Tagore⁷ irodalmi Nobel-díjas költő hívta, Egyiptomban már a harmincas években barátságot kötött Taha Huszainnal⁸, Mahmoud Teymourral⁹, és az arab irodalom más nagyságaival. Találkozott Kemal

¹ Eredeti neve: Kajári Katalin Borbála. (Muszlim neve: Ayse) (Budapest, 1903. augusztus 28. – Budapest, 1991. március 28.) író, Germanus Gyula második felesége. Első férje Ranschburg György üzletvezető, magánhivatalnok volt, aki 1944. december 15-én elhunyt. Fia, Ranschburg András kisgyermekként hunyt el. Megjelent művei: Tiszavirág. Egy szerelem regénye; Rózsavölgyi, Budapest, 1938; Kelet vándora. Visszfény; Magvető, Bp., 1985 (Tények és tanúk sorozat).

² Udvarvölgyi Zsolt: Zsidó családból az iszlám világába – Források, visszaemlékezések, fényképek Germanus Gyula keletkutató, arabista, utazó családjáról. in: Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyv 2019. Szerk.: Szécsi József. Keresztény-Zsidó Társaság, Budapest, 2019. 209-222. old.

Udvarvölgyi Zsolt: Germanus Gyula: „Allah Akbar!” című könyvének kiadásáról. (forrásközlés). in: Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyv 2021. Szerk.: Szécsi József. Keresztény-Zsidó Társaság, Budapest, 2021. 237-241. old.

³ Dr. Udvarvölgyi Zsolt: Negyven éve hunyt el Germanus Gyula keletkutató, utazó, egyetemi tanár. in: Valóság. LXII. évf. 2019. 11. sz. 63-68. old.

⁴ Rákosi Mátyás (1892–1971) kommunista politikus, országgyűlési képviselő, a Magyar Kommunista Párt, később a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkára, ill. első titkára (1945–1956), a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke (1952–1953).

⁵ Széki gróf Teleki Pál (1879–1941) tanár, földrajztudós, professzor, dékán, rektor, politikus, országgyűlési képviselő, külügyminiszter (1920), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1938–1939), miniszterelnök (1920–1921, ill. 1939–1941).

⁶ Lásd pl.: Dr. Kubassek János: Germanus Gyula (1884–1979) és a Kelet világa. Bonyodalmak Bécsben, majd Kairóban, Arábiában és Budapesten – egy fegyelmi eljárás tanulságai elfeledett dokumentumok tükrében. In: Székely Szabó Zoltán (szerk.): Ami minket összeköt. Huszadik könyv, 2013. Bécs, „Europa” -Club – Szombathely, B.K.L. Kiadó, 2013, 39–88. oldal.

Udvarvölgyi Zsolt: Dálnoki Veress Lajos vezérezredes 1947. évi letartóztatásának körülményeiről. Valóság, LXI. évf. 2018. 6. sz. 55–62. o.

⁷ Rabindranath Tagore (1861–1941) indiai költő, író, festő, zeneszerző.

⁸ Taha Huszain (1889–1973) egyiptomi arab író, novellista, műfordító, egyetemi tanár, akadémikus.

⁹ Mahmoud Teymour (1894–1973) egyiptomi arab színműíró, akadémikus.

Atatürkkel¹⁰, Mahátma Gandhival¹¹, Nehruval¹², Arábiai Lawrence¹³ -szel, szaúdi királyokkal, indiai maharadzakkal, nyugati államférfiakkal egyaránt. 1926-ban a magyar PEN Club titkára lett, majd közreműködött a bolgár és egyiptomi PEN Clubok megalapításában. Több egyetem több tanszékén, intézetében volt professzor, az ELTE-n évekig vezette is az Arab Irodalmi és Művelődéstörténeti Tanszéket. Számos tudományos akadémia a tagjává választotta, a magyart kivéve. Az egyiptomi arab akadémia szótárbizottságában is nagy elhivatottsággal tevékenykedett. A professzor matuzsálemi kort megélve, egy nappal 95. születésnapja után, 1979. november 7-én hunyt el Budapesten.”¹⁴ Fontos megemlíteni a bevezetőben azt a nem elhanyagolható tény is, hogy az asszimiláns zsidó családból származó és a mekkai zarándoklatot – első magyarként – teljesítő és így „Hadzsi”-vá váló Germanus iszlám hite előtt 1909. október 11-én kikeresztelkedett és két évtizedig a kálvinista hitet követte tovább a Magyarországi Református Egyház tagjaként.¹⁵

Germanus és második felesége, Kajári Kató mesterei voltak a kapcsolatépítésnek, az érdekérvényesítésnek, kisebb-nagyobb rendű ügyek kijárásának (mai szóhasználattal, a lobbizásnak) és – az igazsághoz az is hozzátartozik – hazai életvitelük és számos külföldi útjuk során az „élet napos oldalát” sem vetették meg. A Kül- és Pénzügyminisztérium, az ELTE, a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Nemzeti Bank berkeiben legendák keringtek élelmességükről, a deviza-illetmények, pótlékok, ill. úti- és szállásköltség (vissza)térítések iránti felfokozott érdeklődésükről. A hagyatékban megtalálhatóak a különféle, - eufemisztikus kifejezéssel élve – szponzorációs célú levelek, kérelmeik, beadványaik is. Természetesen mindig minden költségükről tételesen el kellett számolniuk, és meggyőződésem, hogy Germanus külföldi útjaival növelte a nagyvilágban Magyarország hírnevét és az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után megkopott presztízsét, főleg a közel-keleti relációban. Az idősödő házaspár példaértékű módon adminisztrálta saját tevékenységét is. A 37 doboznyi terjedelmű Germanus-hagyaték¹⁶ jelentős része gondosan megőrzött levelek, kéziratok, meghívók, hivatalos okiratok, saját és kapott publikációk, újságok és egyéb dokumentumok pedáns és szisztematikusan rendszerezett halmaza. A precízen vezetett, többnyelvű publikációs jegyzékek, folyamatosan frissített életrajzok, számon tartott konferenciameghívások sorában ezúttal egy figyelemre méltó és érdekes feljegyzést publikálok.¹⁷ Az író özvegyének, a szintén iszlám hitre áttért Kajári Katónak (Ayse) iratanyagában fennmaradt a Germanus születése 100. évfordulójának megünneplésével

¹⁰ Musztafa Kemál Atatürk (1881–1938) török katonatiszt, államférfi, a Török Köztársaság megeremtője és első elnöke 1923–1938 között.

¹¹ Mahátma Gandhi, eredeti nevén: Mohandász Karamcsand Gandhi (1869–1948) jogász, politikus, az indiai függetlenségi mozgalom vezetője.

¹² Dzsaváharlál Nehru (1889–1964) ügyvéd, politikus, a független India első miniszterelnöke 1947–1964 között.

¹³ Thomas Edward Lawrence (1888–1935) angol katonatiszt, író, régész, az arab nemzeti felkelés egyik vezetője, Fejszál emír tanácsadója.

¹⁴ Germanus életéről bővebben lásd: Dr. Kubassek János: „Germanus Gyula-kiállítás Érden – Az iszlám világ tudós kutatója.” Élet és tudomány, 64. évf. 40. sz. (2009. október 2.) 1261–63. o.

Kiss Dávid Sándor: Germanus Gyula. [In web:] <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html> (Letöltés ideje: 2012. május 17.)

Udvarvölgyi Zsolt: Germanus Gyula tudományos munkásságáról. In: Vallástudományi Szemle 3 (2010), 167–173.

Udvarvölgyi Zsolt: Germanus Gyula az MTA és ELTE dokumentumainak tükrében. In: Vallástudományi Szemle 2 (2012), 125–141.

Sokszemközt – tudósokkal. Kardos István tévésorozata, Germanus Gyula (Budapest, 1971) Bp. 1974, MTV Minerva.

¹⁵ Mestyan, Adam: Materials for a History of Hungarian Academic Orientalism: The Case of Gyula Germanus. In: Die Welt des Islams 54 (2014) pp. 9-10. in: <http://www.brill.com/die-welt-des-islams> (Letöltés ideje: 2019.02.04.)

¹⁶ Magyar Földrajzi Múzeum-Erd, Germanus Gyula hagyaték.

¹⁷ Ezúton is szeretném megköszönni a Magyar Földrajzi Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak, Lendvai Timár Editnek és Dr. Kubassek János igazgató úrnak a folyamatos, lassan egy évtizedes segítségét és rendkívül készséges, empatikus hozzáállását.

kapcsolatos levelezés (Kajári Kató levelei Köpeczi Béla¹⁸ művelődési miniszternek, Tóth Dezső¹⁹ miniszterhelyettesnek, Turi Ferenc²⁰ indiai magyar nagykövetnek, Trautmann Rezsőnek²¹, az Elnöki Tanács elnökhelyettesének, stb.);²² ill. egy lényegretörő, forrásértékű „*Feljegyzés Germanus Gyula (1884-1979) születésének centenáriumi ünnepségei tárgyában*” c. irat. Ezt – tekintettel a professzor kontinenseken, rendszereken, vallásokon átívelő, majd’ egy évszázados életművére – egészében közlöm:²³

„*Germanus Gyula külföldi kapcsolatairól az alábbi adatokat javasoljuk figyelembe venni:*

Keleti országok

Törökország

1903-ban az Istambuli Egyetem diákja volt, szoros kapcsolatban állt a török mozgalmakkal, mint „ifütörök” stb. Szakirodalmi tevékenységének első felében is főleg török irodalmi, történeti kérdésekkel foglalkozott, lényegében a harmincas évekig, amikor is az iszlamológiai és arabisztikai problémák felé fordulva ezek háttérbe szorultak. Musztafa Kemál meghívására hosszabb ideig Törökországban tartózkodott. Javasolható az Istambuli Egyetem meghívása az ünnepségre.

Egyiptom

Az Azhar Egyetem diákja és tanára, az Akadémia levelező (1957) tagja, az Írószövetség tiszteleti tagja. Számos alkalommal meghívva előadások tartására. Mind az Akadémia, az Írószövetség és az Egyetem meghívása indokolt.

Szíria

Több alkalommal előadó tanár Damaszkuszban az Egyetemen, az Akadémia levelező tagja (1966). Meghívásuk indokolt.

Irak

Több alkalommal meghívva, az Akadémia levelező tagja (1967), az Írószövetség tiszteleti tagja, a budapesti ELTE képviselőjében is köszöntötte a bagdadi Egyetemet. Meghívásuk indokolt.

Szaúd-Arábia

Különleges értéket jelentenek mekkai zarándoklatai, földrajzi felfedezései Arábiában. Ibn Szaud²⁴ vendége volt, később a kormány meghívottja feleségével együtt. Több előadást tartott. Meghívásuk indokolt.

Marokkó

A rabati Egyetem rektorának, Mohammed al-Fászi meghívására előadás-sorozatot tartott Rabatban és Fezben. Meghívásuk indokolt.

¹⁸ Köpeczi Béla (1921-2010) művelődés- és irodalomtörténész, művelődéspolitikus, az irodalomtudomány kandidátusa (1959) és doktora (1965), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, 1972-től 1975-ig főtítkára. 1982 és 1988 között Magyarország művelődési minisztere volt.

¹⁹ Tóth Dezső (1925-1985) kultúrpolitikus, irodalomtörténész, egyetemi tanár. A Magyar Tudományos Akadémia tagja (levelező: 1979), 1977-1985 között művelődési miniszterhelyettes volt.

²⁰ Turi Ferenc (1921-1999) diplomata, nagykövet.

²¹ Trautmann Rezső (1907-1995) építészmérnök, politikus, építésügyi miniszter, országgyűlési képviselő, az Elnöki Tanács tagja, majd helyettes elnöke.

²² Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 35. doboz

²³ ugyanott, 35. doboz

²⁴ Ibn Szaúd, vagy Abdul-Aziz ibn Abdul-Rahman Al Szaúd (1876-1953) Szaúd-Arábia megalapítója és első királya.

Egyéb arab országokkal (Líbia, Algéria, Jordánia, Kuwait, stb.) szoros kapcsolatban, állandó levelezésben, így pl. az Academy of Jordan is tagjává választotta (1978).

India

Indiával szoros kapcsolatban állt évtizedeken keresztül, Santiniketánban egyetemi tanár (1929-32), továbbra is az Egyetemi Vizsgabizottság tagja. Személyes kapcsolat fűzte Nehruhoz, Tagore-hoz stb. és Radhakrisnanhoz²⁵, Z. Hussainhoz²⁶, K.P.S. Menonhoz²⁷ és számos vezető politikushoz és tudóshoz. (Az iszlamológiai tanszék megalapítója stb.) 1957-ben Nehru meghívására India számos egyetemén tartott előadást, amikor feleségével együtt tartózkodott ott két hónapig (40 előadást tartott). India meghívása feltétlenül indokolt. Az Islamic Studies (Delhi) tagjává (1975) választották.

Egyéb iszlám országokkal is állandó kapcsolatban állt, Pakisztánban csak a brit uralom időszakában járt, amikor még az Indiai Császárság része volt.

Európai országok

Nagy-Britannia

Londonban folytatott tanulmányokat és végzett kutatómunkát 1907-1909 között, elsősorban a British Museumban. Kapcsolatban állt az oxfordi egyetemi intézetekkel és tanárokkal (Prof. Arberry²⁸ arabistával stb.). Oxfordban a harmincas években rendszeresen tartott előadásokat. A Londoni Egyetemen jelenleg professzor Fehérvári Géza²⁹, aki az ELTE-n nála végzett. (Fellow of the Institute for Cultural Research. London, 1969.) Értesítésük feltétlenül indokolt.

Ausztria

Bécshez régi kapcsolatok fűzték, a bécsi Egyetem hallgatója is volt. Számos professzorral állt állandó kapcsolatban. A Collegium Hungaricum-ban is rendszeresen tartott előadásokat. Huszonnégy éven keresztül (1978-ig) tartott előadásokat Ausztriában, a Radio Wien tudományos osztályán (vezető: Dr. Ernst Gampe), évente négy alkalommal az arab irodalom és a mohamedán kultúrtörténet köréből. Ez alkalomból kapcsolatba lépett az ottani keleti nagykövetségekkel, felhasználva az alkalmat pl. a szaúdi kapcsolatok kiépítésére. Bécsi Egyetem meghívása indokolt.

Olaszország

A kapcsolat részben olasz nyelvű szakirodalmi tevékenységével függött össze, olaszul is megjelent az „Allah Akbár”. Tagja volt az Italian „Accademia del Mediterraneo”-nak (Roma, Via Plinio 7.) (1954), az „Accademia Leonardo da Vinci”-nek (Roma, Via Corrado Segre 7) (1969), tiszteleti tagja az Accademia „Pontzen”-nek (1979) (Napoli, Via Nazionale, 6. Napoli, 80143). Értesítésük és meghívásuk feltétlenül indokolt

Az európai országok orientalistáival évtizedeken keresztül szoros kapcsolatban állt. Így Németországhoz is szoros kapcsolatok fűzték korábban, az „Allah Akbár” németül is megjelent (a kiadója jelenleg az NSZK-ban, Baden-Badenben), nem szólva németországi diákságáról és

²⁵ Szarvépalli Rádákrisnan (1888-1975) indiai akadémikus, professzor, politikus, filozófus. India első alelnöke (1952-1962), majd második elnöke (1962-1967).

²⁶ Zakir Husszein Khán (1897-1969) indiai közgazdász, politikus, India harmadik elnöke (1967-1969).

²⁷ K. P. S. Menon vagy Kumara Padmanabha Sivasankara Menon Sr. (1898-1982) indiai diplomata, nagykövet, külügyminiszter (1948-1952).

²⁸ Arberry, Arthur John (1905-1969) angol orientalista, arabista professzor.

²⁹ Fehérvári Géza (1926-2012) művészettörténész, régész, orientalista, nagykövet.

tanulmányútjairól. Irodalmi téren pl. a legutóbbi időben is levelezésben állt Böll³⁰-el. Külön megemlíthetjük, hogy a hatvanas években járt – a magyar parlamenti delegáció tagjaként – Finnországban, ahol előadásokat is tartott, többek között a helsinki Egyetemen. Szakirodalmi téren is kapcsolatban állt több európai és amerikai országgal, beleértve az arab emigráns irodalom történetét. Tekintettel a PEN Club-hoz fűződő kapcsolataira, alapítása körüli tevékenységére (Kéry László³¹ főtktár is méltatta) és ez irányú nemzetközi jellegű tevékenységére, a „PEN” bekapcsolandó az ünnepségek megrendezésébe.”

A fent közölt dokumentum alapján megállapítható, hogy Germanus neve egyaránt jól csengett nyugat-európai, közel-keleti és indiai politikai-tudományos-kulturális körökben.

Az „egyszemélyes budapesti iszlám közösség”, „Kelet hű vándora”, az életének bizonyos szakaszaiban mindhárom ábrahámiai vallásban hívő tudós születésének 100. évfordulója alkalmából – úgy vélem - méltó és tartalmas előterjesztést készített az őt a sírig, mindenben követő özvegye, Kajári Kató Ayse.

³⁰ Böll, Heinrich (1917-1985) Nobel-díjas német író és műfordító.

³¹ Kéry László (1920-1992) irodalomtörténész, színikritikus, műfordító, az MTA I. tagja.

**A MAGYAR–KÖZEL-KELETI TUDOMÁNYOS-KULTURÁLIS KAPCSOLATOK EGY
EPIZÓDJA: GERMANUS GYULA EGYIPTOMI ÉS SZÍRIAI ÚTJAINAK HÁTTERE A
MAGYAR DIPLOMÁCIAI JELENTÉSEK TÜKRÉBEN (1954–1960)
AN EPISODE OF HUNGARIAN–MIDDLE EASTERN SCIENTIFIC-CULTURAL
RELATIONS. THE BACKGROUND OF GYULA GERMANUS' TRAVELS IN EGYPT AND
SYRIA IN THE LIGHT OF HUNGARIAN DIPLOMATIC REPORTS (1954–1960)**

Megjelent: KÜLÜGYI SZEMLE 20. évf. 3. sz. pp. 249-281., (2021).¹

Összefoglaló: Írásomban Germanus Gyula (1884–1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, utazó, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő (1958–1966) egyiptomi és szíriai utazásait és tevékenységét vizsgálom, a magyar külképviseletek által a Külügyminisztériumnak küldött jelentések és egyéb dokumentumok tükrében. Germanus egyiptomi és szíriai szerepléseiről, találkozóiról, a kiküldetések előkészítő munkálatairól és a professzor tevékenységének a fogadó országbeli visszhangjairól elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető iratokat ismertetem. A diplomáciai jelentések és minisztériumi levelezések jól rávilágítanak az ötvenes-hatvanas évek Magyarországnak külpolitikai helyzetére, a Kádár-korszak államigazgatásának belső felépítésére, sőt az emberi kapcsolatok komplexitására és sokszínűségére is.

Kulcsszavak: Germanus Gyula, Kairó, Külügyminisztérium, Kulturális Kapcsolatok Intézete, nagykövetség

Abstract: In my article, I examine the orientalist, writer, linguist, literary historian, traveller, university professor, and member of parliament (1958–1966) Gyula Germanus' (1884–1979) trips and activities in Egypt and Syria in light of the reports and other documents sent to the Ministry of Foreign Affairs by the Hungarian missions abroad. I describe the available documents about Germanus' performances and meetings in Egypt and Syria, the preparatory work of the missions and the echoes of the professor's activities in the host countries. In many cases, diplomatic reports and ministerial correspondence shed light on the foreign policy situation of Hungary in the 1950s and 1960s, the internal structure of the state administration of the Kádár era, and even the complexity and diversity of human relations.

Keywords: Gyula Germanus, Cairo, Ministry of Foreign Affairs, Institute of Cultural Relations, embassy

Bevezetés

Jelen írásomban² a budapesti zsidó családban született, de 1930-ban Delhiben iszlámvallásra áttért Germanus Gyula (1884–1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, utazó, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő (1958–1966) egyiptomi és szíriai utazásait és ottani tevékenységét vizsgálom, a magyar külképviseletek által a Külügyminisztériumnak (KüM) küldött jelentések és egyéb dokumentumok tükrében. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL) fellelhető iratokból idézek Germanus kairói és damaszkuszi útjairól, szerepléseiről, találkozóiról, a kiküldetések előkészítő munkálatairól és a professzor tevékenységének a fogadó országbeli visszhangjairól. Ezek a diplomáciai jelentések és minisztériumi levelezések sok esetben nemcsak Germanus útjaira, de az ötvenes-hatvanas évek Magyarországnak külpolitikai helyzetére, a Kádár-korszak államigazgatásának belső felépítésére, sőt az emberi kapcsolatok komplexitására és sokszínűségére is rávilágítanak. Úgy vélem, hogy bár hazánk hivatalos képviselői – az erejükhez képest – sok mindent megtettek Germanus kutatásainak,

¹ Letölthető: <https://kki.hu/wp-content/uploads/2021/11/09-Udvarvolgyi.pdf>

² A tanulmány rövidebb változata 2020. november 17-én elhangzott a Tomori Pál Főiskolán a „Magyar Tudomány Ünnepe, 2020” keretében rendezett „Kultúrák találkozása a tudományban – Jövőformáló tudomány” című konferencián, a „Magyar nyelvű gazdaság- és társadalomtudományi szekcióban” (Udvarvölgyi, 2020a, 14. o.).

előadásainak, találkozóinak a gördülékeny lebonyolítása érdekében, a neves professzor több évtizedes elismertségét, kapcsolatrendszerét, nyelv- és helyismeretét jobban és hatékonyabban is kihasználhatta volna a magyar külügyi vezetés. Sokszor bizony a forráshiány mellett adminisztrációs és kommunikációs nehézségek, félreértések is nehezítették a magyar missziók és Germanus együttműködését. Sőt, a tudós útjait követően nemegyszer kínos magyarázkodásra kényszerültek a Külügyminisztérium vezetői felé a Kairóba akkreditált magyar diplomaták

Bevezetéképpen megjegyzendő, hogy Germanus könyvei máig népszerűek, cikkei, tanulmányai arabul és nyugati világnyelveken is számos helyen megjelentek. Germanus mestere volt a nívós ismeretterjesztésnek, a szórakoztatva tanításnak, a hű tanítványok istápolásának, a kapcsolatépítésnek, és – az igazsághoz ez is hozzátartozik – az egyéni érdekérvényesítésnek is. Derűs és jovialis karaktere, fáradhatatlan és kitartómunkaszeretete, páratlan nyelvtudása és lebilincselő előadásmódja mind hozzájárultak ismertségéhez és hírnevéhez. Rákosi Mátyás³ a Keleti Akadémián volt tanítványa, később gróf Teleki Pál⁴ a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán mentora és kollégája. 1956 után a Kádár-rendszer vezetőivel is szót értett, továbbá hű tanítványa volt – többek közt – Antall József⁵ tanár, orvostörténész, politikus, a későbbi miniszterelnök (1990–1993), Katona Tamás⁶ történész, államtitkár, nagykövet, Fehérvári Géza⁷ művészettörténész, orientalista, nagykövet, Fodor Sándor⁸ arabista, egyetemi tanár és Chrudinák Alajos⁹ szerkesztő-riporter. Germanust hosszú élete során bel- és külföldi kalandok, ármányok, intrikák sem kímélték.¹⁰ Az iszlám világban jól ismerték a nevét ötven éven át, Indiába Rabindranath Tagore¹¹ irodalmi Nobel-díjas költő hívta, Egyiptomban mára harmincas években barátságot kötött Taha Huszainnal,¹² Mahmoud Teymourral¹³ és az arab irodalom más nagyságaival. Találkozott Kemal Atatürkkal,¹⁴ Mahátma Gandhival,¹⁵ Nehruval,¹⁶ Arabiai Lawrence-szal,¹⁷ szaúdi királyokkal, indiai maharadszákkal, nyugati államférfiakkal egyaránt. 1926-ban a magyar PEN Club titkára lett, majd közreműködött a bolgár és egyiptomi PEN Clubok megalapításában. Több egyetem több tanszékén, intézetében volt professzor, az ELTE-n nyugdíjazásáig vezette az Arab Irodalmi és Művelődéstörténeti Tanszéket. Számos tudományos akadémia a tagjává választotta, a magyart kivéve.

Az egyiptomi arab akadémia szótárbizottságában is nagy elhivatottsággal tevékenykedett.

³ Rákosi Mátyás (1892–1971) kommunista politikus, országgyűlési képviselő, a Magyar Kommunista Párt, később a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkára, ill. első titkára (1945–1956), a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke (1952–1953)

⁴ Széki gróf Teleki Pál (1879–1941) tanár, földrajztudós, professzor, dékán, rektor, politikus, országgyűlési képviselő, külügyminiszter (1920), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1938–1939), miniszterelnök (1920–1921, ill. 1939–1941).

⁵ Antall József (1932–1993) tanár, könyvtáros, orvostörténész, múzeumigazgató, politikus, országgyűlési képviselő, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke (1990–1993).

⁶ Katona Tamás (1932–2013) történész, író, tanár, országgyűlési képviselő, politikai államtitkár, nagykövet

⁷ Fehérvári Géza (1926–2012) művészettörténész, régész, orientalista, nagykövet

⁸ Fodor Sándor (1941–2014) arabista, tanszékvezető egyetemi tanár, dékán

⁹ Chrudinák Alajos (1937–2020) újságíró, televíziós szerkesztő-riporter, főszerkesztő

¹⁰ Taha Huszain (1889–1973) egyiptomi arab író, novellista, műfordító, egyetemi tanár, akadémikus

¹¹ Rabindranath Tagore (1861–1941) indiai költő, író, festő, zeneszerző

¹² Taha Huszain (1889–1973) egyiptomi arab író, novellista, műfordító, egyetemi tanár, akadémikus

¹³ Mahmoud Teymour (1894–1973) egyiptomi arab színműíró, akadémikus

¹⁴ Musztafa Kemál Atatürk (1881–1938) török katonatiszt, államférfi, a Török Köztársaság megalapítója és első elnöke 1923–1938 köz.

¹⁵ Mahátma Gandhi, eredeti nevén: Mohandász Karamcsand Gandhi (1869–1948) jogász, politikus, az indiai függetlenségi mozgalom vezetője

¹⁶ Dzsaváharlál Nehru (1889–1964) ügyvéd, politikus, a független India első miniszterelnöke 1947–1964 között

¹⁷ Thomas Edward Lawrence (1888–1935) angol katonatiszt, író, régész, az arab nemzeti felkelés egyik vezetője, Fejzszál emír tanácsadója

A professzor matuzsálemi kort megélve, egy nappal 95. születésnapja után, 1979. november 7-én hunyt el Budapesten.” (Udvarvölgyi, 2019, 63. o.)

Első egyiptomi kalandok

Germanus első ízben 1934 októberében utazott Egyiptomba, ahol a világhírű kairói Al-Azhar Egyetem hallgatója lett. Muszlimként felkészült az emberpróbáló zarándoklatra, s kapcsolatokat épített ki egyiptomi és szaúdi írókkal, költőkkel, tudósokkal, imámokkal (Germanus, 1984. 173–174. o.). Az iszlám előírásait követve, első magyarként zarándokolt el Mekkába, 1935-ben. Attól kezdve a „Hadzsi” („a mekkai zarándoklatot teljesítő”) megszólítás is kijárt neki. A kalandos, megpróbáltatásokkal teli utazás után ismét Kairó érintésével tért haza. Sokáig készült a második keleti útjára, végül „1939. szeptember 23-án elindulva Budapestről a Kassa, majd egy kisebb hajótörés után a Duna nevű hajón, matrózként jutott lea Boszporuszon át Alexandriába. Ekkor 55 éves volt; ő maga írta,» én voltam a világ legöregebb hajósina», sőt helytállásáért még kitüntetést is kapott. Egyiptomba érve meglátogatta író, költő és tudós barátait. Megjárta Libanont, Szaúd-Arábiát, majd Mekkában, Medinában, Badr városában elvégezte kutatómunkáját és második zarándoklatát” (Kiss, é. n.) Germanus életre szóló élményeket, tapasztalatokat szerzett ezen útja során is, és újabb befolyásos támogatókra, siring tartó barátságokra tett szert az iszlám világban.

Ezt követően előbb a második világháború, majd a koalíciós időszak és a Rákosi-rendszer akadályozta meg az újabb expedíciókat. A nagy visszatérésre 1955-ig kellett várnia az idősödő, ám fáradhatatlan professzornak. Egyiptom abban az időben hektikus, forrongó időszakon ment keresztül, és az „erős embere” a kétségtelenül nagyformátumú, de ellentmondásos megítélésű Gamal Abden-Nasszer (1918–1970) kormányfő, majd 1956. június 23-tól az ország (második) elnöke volt. Az alábbiakban röviden összefoglalom azt a kül- és belpolitikai helyzetet (*Múltkor*, 2003; *Afrika-tanulmányok*, 2007), amelybe belecsöppent az országba látogató professzor, aki egyiptomi tartózkodásai során magával az elnökkel is több ízben találkozott (Udvarvölgyi, 2020b):

„Nasszer és bajtársai 1949 nyarán megszervezték a Szabad Tisztek mozgalomát, mely 1952. július 23-án elfoglalta a hadsereg főhadiszállását és a kairói rádiót, majd vérontás nélkül átvette a hatalmat Faruk királytól. Az 1936 óta uralkodó Faruk király¹⁸ lemondott a trónról fia, Fuád¹⁹ javára, és száműzetésbe kényszerült. Mohammed Nagíb²⁰ tábornok vezetésével létrejött a Forradalmi Parancsnoki Tanács (FPT), mely 1953 januárjában betiltott minden politikai pártot, június 18-án kikiáltotta a köztársaságot, s első elnökévé Nagíbot választotta. A miniszterelnök-helyettes és egyben a belügyminiszter Gamal Abden-Nasszer, az FPT tagja lett. 1954 januárjában az iszlámista Muszlim Testvériséget betiltották, februárban kormányfővé és az FPT elnökévé választották Nasszert, aki Nagíb november 14-ei lemondását követően ügyvezető államfő lett.

A Nílus első kataraktájánál felépítendő, 110 méteresre tervezett Nagy Gát a nasszeri politika első számú prioritásává vált, hiszen az öntözés kiterjesztése, a népességelemmel való ellátása, a vízi erőműben termelt villamos energiára épülő ipari beruházások révén a gazdasági függetlenség legfőbb záloga volt. Az amerikaiak a szovjet fegyverszállítások leállításához kívánták kötni a gát építéséhez szükségshitelek folyósítását, amit Nasszer Egyiptom védelmi szükségletei miatt sem fogadhatott el. Amikor 1956. július 19-én az amerikai kormány jegyzékben közölte Nasszerral, hogy eláll a gát finanszírozásától, Nasszer váratlan

¹⁸ I. Faruk (1920–1965) Egyiptom és Szudán királya (1936–1952).

¹⁹ II. Fuád (1952–) Egyiptom és Szudán utolsó királya (1952–1953)

²⁰ Mohamed Nagíb (1901–1984) egyiptomi katonatiszt, tábornok, Egyiptom első elnöke (1953–1954), az ország miniszterelnöke 1952 és 1954 között

válaszlépésként elhatározta a Szezei-csatorna Társaság államosítását. A bejelentést július 26-ára, Faruk király lemondatásának évfordulójára időzítette. Nasszer lépése közvetlenül a szezei válságba torkollott. Az államosítás következtében megromlott [a] viszonya Franciaországgal és Nagy-Britanniával is, akik ezért Izraellel koalíciót alkotva Egyiptom megtámadása mellett döntöttek. Véleményem szerint a szezei válság és az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc egy időben való kirobbanása közel hozta egymáshoz a két országot és népet. A két esemény kölcsönösen hatott egymásra. A reflektorfénybe került szezei akció sajnálatos módon elvonta a világ közvéleményének figyelmét hazánkról, és kapóra jött a forradalom véres leverését elrendelő szovjet vezetésnek.²¹²⁰ Az arab–izraeli háború nem sokkal később egyiptomi vereséggel és a szövetséges csapatok visszavonulásával zárult. A szezei háborúból az egyiptomi elnök – a kétségtelen katonai vereség ellenére – komoly presztízsnyeréssel, politikai győztesként került ki: rövid időn belül mindhárom ellenfelének ki kellett vonulnia Egyiptomból. Decemberben az összes brit és francia bankot, céget – mintegy 15 ezer vállalatot – államosították.

Innentől kezdve a pánarabizmus és az antikolonializmus bajnokaként végképp Nasszer maradt Moszkva első számú arab partnere; ez persze nem zavarta, hogy az egyiptomi kommunistákat sivatagi börtönökbe zárassa. A „nasszerizmus” egyedülállómódon elegyítette az iszlám közösségi szellemet, az arabság egészével kapcsolatos érzületeket, a regionális összetartozás tudatát és a patriotizmust. Az Asszuáni-gát felépítéséhez azonban már Moszkvában adták a támogatást.

1958-ban Nasszer Egyiptom és Szíria uniójával létrehozta az Egyesült Arab Köztársaságot (EAK), amelyhez Jemen is csatlakozik, létrehozva az Egyesült Arab Államok szövetségét (három évvel később Szíria és Jemen kilépett). 1964-ben anasszeri Egyiptom vezetésével januárban arab, júliusban afrikai, októberben el nem kötelezett csúcsértekezletet tartottak Kairóban. Ő lett – Joszip Broz Tito²² jugoszláv államfő; Dzsaváharlál Nehru, India első miniszterelnöke és Sukarno,²³ Indonézia első elnöke mellett – az „el nem kötelezett országok” mozgalomának (*Non-Aligned Movement*) karizmatikus vezetője. A mozgalom mindkét katonai-politikai tömbön kívül határozta meg [a] mozgásterét, tagjai számára nemzeti függetlenséget, szuverenitást, területi integritást és biztonságot biztosítva. Nasszer közben rendőrállammá alakította Egyiptomot, és nem riadt vissza az erőszakos eszközök alkalmazásától sem.”

A magyar–egyiptomi kapcsolatok a Nasszer-érában már komoly hagyományokra tekinthettek vissza. J. Nagy László nagy ívű tanulmányában (J. Nagy, 2015) foglalta össze a két ország közös múltjának történetét:

„A széles körű kapcsolatok kialakulása és elmélyülése Egyiptom és Magyarország között az Osztrák–Magyar Monarchia időszakára tehető. Később Egyiptom a II. világháború kirobbanásakor megszakította diplomáciai kapcsolatait Berlinnel, néhányévvvel később pedig annak szövetségeseivel, így Magyarországgal is, 1942-ben. A diplomáciai kapcsolatok öt évvel később álltak helyre. A Magyar Köztársaság követe, Csornoky Viktor²⁴ (Tildy Zoltán köztársasági elnök veje) 1947 novemberében érkezett Kairóba, és december 29-én adta át megbízólevelét. A magyar–egyiptomi kapcsolatokban 1955-ig sem bővülésről, sem elmélyülésről nem beszélhetünk. A kereskedelem normális ütemben folyt. A kulturális kapcsolatok területén sikerült figyelemfelkeltő rendezvényeket szervezni: 1953 júliusában Kairó második legnagyobb mozijában bemutatták az Erkel című filmet. A nagy sikert és

²¹ A szezei válság és Magyarország kapcsolatáról lásd: Ujváry, 2017, 148. o.; Sáringer, 2017. 470. o.

²² Joszip Broz Tito (1892–1980) jugoszláv partizánvezér, marsall, kommunista politikus, miniszterelnök, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Népköztársaság második elnöke (1953–1980).

²³ Sukarno (1901–1970) indonéz politikus, az Indonéz Köztársaság első elnöke (1945–1967).

²⁴ Csornoky Viktor (1919–1948) ügyvéd, kispárti politikus, diplomata. Konceptiók perben halálra ítélték és kivégezték.

Magyarország igazi népszerűségét azonban a futball teremtette meg. A magyar labdarúgó-válogatott 1954. január végén érkezett Egyiptomba. Az egy hónapig tartó turné a svájci világbajnokságra történő felkészülés szerves részét is képezte. A csapat több mérkőzést játszott. A játékosokat február 20-án fogadta Nagib elnök is. A szuezi válság és az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a két ország 1957- ben nagykövetségi szintre emelte diplomáciai kapcsolatát.”

Abban az időszakban virágzásnak indultak a kulturális kapcsolatok is. Fügedi Nóra alapos kutatást követő, figyelemreméltó és hiánypótló írása (Fügedi, 2012) alapján kijelenthető, hogy akkoriban számos magyar filmet mutattak be Egyiptomban (pl. a „Légy jó mindhalálig”, „Gázolás”, „Liliomfi”, „Mágnás Miska”, „Kati és a vadmacska”, „Cigánytánc” c. alkotások), sőt 1962-ben 30 tagú magyar stáb forgatott az országban, és 1963-ban a magyar mozik be is mutatták az „Egyiptomi történet” c. filmet. 1956 márciusában Bartók-ünnepélyt rendeztek a Kairói Operaházban, népszerűek voltak továbbá Liszt Ferenc és Kodály Zoltán művei, illetve számos alkalommal népi együtteseink is felléptek. A szerző megállapítása alapján „bár számos más formája is létezett az egyiptomi–magyar kulturális együttműködésnek, a film és a zene területén elért eredmények bizonyultak a leglátványosabbnak. A megvalósult programok és események, valamint a két ország között létrejött részletes és számos művészeti ágra, illetve tudományterületre kiterjedő kulturális egyezmények és munkatervek is azt bizonyítják, hogy ebben az időszakban hazánk és Egyiptom között rendkívül figyelemre méltó kulturális kapcsolatok fejlődtek.” (Fügedi, 2012)

Kitekintésképpen érdemes továbbá megemlíteni, hogy a magyar kapcsolatépítési és bővítési ambíciók mellett más, a szovjet blokkhoz tartozó kelet-közép-európai országoké is megjelent Egyiptomban. Kiemelt jelentőségű és világpolitikai horderejű volt a csehszlovák– egyiptomi kapcsolat, amelynek fókuszában a fegyvervásárlási szerződés állt. (Krajcsír, 2015)

Békésebb vizekre evezve és visszatérve eredeti témánkhoz, érdemes kiemelni, hogy Germanus 1955-ös útjának előkészítése összekapcsolódott a 70. születésnapja egyiptomi megünneplésével: Nagy Jánosnak,²⁵ a Külügyminisztérium osztályvezetőjének a kairói követségre küldött 1954. szeptember 17-iki távirata is e születésnap tárgyában íródott:

„Mellékelten megküldjük a Germanus Gyula 70. születésnapja alkalmából készített cikket azzal, hogy a követségi bulletinben használják fel, és november 6-a előtt jelentessék meg az egyiptomi lapokban is. November első napjaiban a követségrendezzen kisebb összejövetelt, melyre az egyiptomi kulturális élet kiválóságait, Germanus ismerőseit, írókat, költőket, az Azhar Egyetem néhány sejkjét, stb. hívja meg. Vegyék igénybe Amin Hasszuna²⁶ közreműködését. [Az] összejövetelt szerény büfével, 50-70 személy részvételével rendezzék meg. Helyes lenne Amin Hasszunát vagy Mahmoud Teymour felkérni egy kisebb előadás megtartására Germanus tudományos munkásságáról. Küldjük a szaúd-arábiai sajtónak szánt cikket, és kérjük, hogy jusson el a szaúd-arábiai sajtóhoz, így a mekkai *Umm-Ul Kura* c. laphoz is.” (MNL OL, 1954a)

A kairói magyar követség ügyvivőjének, Zágor Györgynek²⁷ az 1954. november 10-én kelt, „Germánusz [*Sic!*] tiszteletére rendezett fogadásról” küldött jelentése így számolt be az eseményről:

„A fogadással kapcsolatban azt kívánjuk megjegyezni, hogy feltűnő volt Germanus legjobb barátainak távolmaradása, akik semmilyen módon sem mentették kitávollétüket. Ezek közül

²⁵ Nagy János (1928–?) diplomata, nagykövet, külügyminiszter-helyettes (1971–1980), államtitkár (1980–1985).

²⁶ Mohammed Amin Hasszuna (?–?) egyiptomi író

²⁷ Zágor György (1917–1983) újságíró, diplomata, osztályvezető, főosztályvezető, követ, nagykövet

néhány: Taha Hussein, Teymour és Tewfik El Hakim,²⁸ a Nemzeti Könyvtár igazgatója. Ez utóbbit Tőke elvtárs személyesen hívta meg, aki a meghívást ugyan készségesen elfogadta, mégsem jött el. A fogadáson mintegy 30-40 személy jelent meg, köztük Germanus leghűségesebbnek látszó barátja, Amin Hassouna is.”²⁹

Nagy János osztályvezetőnek (KüM) a kairói magyar követség ügyvivőjének címzett, „Germanus tiszteletére rendezett fogadás, 70 éves születésnapja alkalmából kitüntetés” tárgyában, 1954. december 13-án küldött válasza azt tükrözi, hogy a központ korántsem volt elégedett a nagykövetség beszámolójával:

„Közöljük Ügyvivő elvtárssal, hogy a Germanus professzor születésnapja alkalmából szervezett rendezvényről felterjesztett jelentés nem kielégítő számunkra. Az összejevetelt – mint ismeretes – abból a célból kértük megrendezni a követségen az irodalom, tudomány, általában az elvont tudományok képviselőivel is, miután az év elején a technikai tudományok képviselőivel kapcsolatba került. A jelentésben nem esik szó arról, hogy ezt a célt mennyiben sikerült elérni. Nem világos az a megjegyzésem, hogy Germanus professzor legjobb barátai miért maradtak távol. Helyes lenne legalább megközelítőleg tisztázni, hogy ezek a személyek politikai okokból maradtak-e távol, vagy pedig azért, mert nem becsülik eléggé Germanus professzor munkásságát, ami szintén lehetséges. Egyébként ezúton is közöljük – távirati értesítésünk után – hogy Germanus professzort kitüntették 70. születésnapja alkalmából, amivel kapcsolatban újabb képet küldünk róla légipostán. Jó volna ezt a hírt közölni az ottani sajtóval. Helytelenítjük azt is, hogy a fenti jelentés nem tért ki a professzorról leküldött cikk ottani sikerére. Bár a felterjesztett magyar vonatkozású cikkek között találtunk néhány idevonatkozót, mégis fontosnak tartjuk azt, hogy egy feladat végrehajtásáról részletesebben közölje a követség eredményeit és tapasztalatait, különösen a jövőben hasonló feladatok előkészítése szempontjából.” (MNL OL, 1954a)

Az út előzményeihez tartozik a szervezéssel kapcsolatos levelezés, amelyet talán nem haszontalan felidézünk. Rubin Péter³⁰ főosztályvezető-helyettes (KüM) 1954. november 26-án így írt Rusznyák Istvánnak,³¹ az MTA akkori elnökének:

„Hivatkozással az Elvtársak levelére, mellyel megküldték nekünk Germanus Gyula professzor kérését, közöljük, hogy Germanus professzor egyiptomi utazása ottani kapcsolataink ápolása és kiszélesítése szempontjából hasznos lenne, azonban felesége kiutazása külügyi szempontból egyáltalán nem szükséges. Annak eldöntése, hogy Germanus professzor egyiptomi utazása tudományos szempontból szükséges, ill. lehetséges-e, a Tudományos Akadémiára tartozik.” (MNL OL, 1954b)

Maga Germanus is írt – rá olyannyira jellemző módon, nagy feneket kerítve a dolognak – születésnapja megünnepléséről Rusznyáknak, és abban már a feleségével történő kiutazásra is javaslatot tett:

„70. születésnapomra egyiptomi írók és tudósok Kairóban ünnepélyt szándékoznak tartani, amelybe a kairói követséget is bevonják, sőt lehetséges, hogy az ünnepélyt a kairói magyar követség palotájában fogják megrendezni. Tudomásomra jutott, hogy ugyanezen alkalommal indiai (Delhi), perzsiai (Teherán), szíriai (Damaszkusz) és törökországi (Ankara) magyar követségek havi Bulletinjeiben fényképpel ellátott tanulmányt fognak közölni keleti tudományos munkásságomról. Egyiptomi tudós barátaim örömmel látnák, ha a kairói

²⁸ Tawfik el-Hakim (1898–1987) egyiptomi író, forgatókönyvíró, novellista

²⁹ MNL OL, 1954e. MNL OL XIX-J-1-k 1945-64. Egyiptom - Admin 7 d. 5/f 0427/1/titk./54.

³⁰ Rubin Péter (1918–1980) diplomata, osztályvezető, főosztályvezető

³¹ Rusznyák István (1889–1974) orvos, belgyógyász, egyetem tanár, dékán, klinikaigazgató, akadémikus, az MTA elnöke (1949–1970)

ünnepségen feleséggel jelen lehetnék és arabnyelvű előadásokat tartanék, egyrészt a magyar irodalom, másrészt az arab irodalom köréből. A meghívást reciprok alapon képzelik, úgy, hogy egyiptomi utam után az MTA vendégül látná a kairói Tudományos Akadémia egyik kiváló tagját előadások tartása végett. Magánforrásból származó értesülesem szerint a magyar külügyi kormány is rokonszenvezne egyiptomi tudományos célú kiküldetésem gondolatával. Arra kérem Elnök urat, hogy jelentésemet megfontolás tárgyává tenni szíveskedjék, és bölcs belátása szerint döntsön.”

Található még minisztériumok közti levelezést tartalmazó forrás is Germanus 1954-es születésnapjára kitüntetésének tárgyában, ráadásul a korszak két befolyásos személyisége egyeztetett egymással: Andics Erzsébet,³² az oktatási miniszter első helyettese így írt Sík Endre³³ miniszterhelyettesnek (KüM) 1954. szeptember 30-án:

„Germanus Gyula egyetemi tanárt 70. születésnapja alkalmából kormánykitüntetésben szeretnénk részesíteni. Tudomásunk szerint Germanus professzort a Külügyminisztérium is foglalkoztatta tanácsadó és a Külügyi Főiskolán óraadói minőségben. Germanus professzor több évet töltött a közel-keleti arab államokban, azok egyetemén tartott előadásokat. Külföldi szakfolyóiratokban mégma is publikál. Külföldi tudományos körökben neve ismertebb, mint itthon. Megítélésünk szerint Germanus Gyula kitüntetése jó hatást váltana ki külföldi viszonylatban is. Kérjük ezért, hogy a Külügyminisztériumban kifejtett működéséről, valamint Germanus professzor kitüntetésével kapcsolatos álláspontjáról bennünket tájékoztatni szíveskedjék. Germanus Gyula ez év november 6-án tölti be 70. életévét.” (MNL OL, 1954c)

Sík Endre, akivel Germanusnak mindvégig jó kapcsolata volt, nem sokat késlekedett a részletes válaszadással; 1954. október 11-én ezt írta levelében Andicsnak:

„Hozzánk küldött levelükre közöljük, hogy Germanus Gyula egyetemi tanár a Külügyi Főiskolán tanította és a Külügyminisztériumban máig is tanítja az arab nyelvet. Ezt a munkáját lelkiismeretesen végzi. A nyelvtanítás mellett több arabkulturális kérdésben készséggel állt rendelkezésünkre, és elősegítette azt, hogy követségeink kapcsolatba kerülhessenek általa ismert, neves személyiségekkel. Germanus professzornak számos kapcsolata van a keleti országokban is és a nyugati országokban is, főleg orientalista körökben. Külföldi kapcsolatainak ápolásában a Külügyminisztérium is támogatta Germanus professzort. 70. születésnapja alkalmából new delhi-i [*Sic!*], ankarai, teheráni, damaszkuszi és kairói követségünk cikket fog megjelentetni Germanus professzorról a követségi bulletinokban és a sajtóban. Kairói követségünk kisebb fogadást is rendez ebből az alkalomból, melyre elsősorban Germanus professzor egyiptomi kapcsolatait fogja meghívni. Mindezek alapján egyetértünk azzal, hogy Germanus professzor kormánykitüntetésben részesüljön, tekintettel arra, hogy kitüntetésének bizonyára kedvező visszhangja lesz több külföldi ország tudományos köreiből.” (MNL OL, 1954d)

A nemzetközi hírű afrikanistaként, történészként is ismertté vált Sík Endre külügyminiszter-helyettesként, majd miniszterként (1958–1961) kiemelt figyelmet fordított a harmadik világra. Felismerte, hogy a kiutazó magyar orientalisták, kutatók diplomáciai hasznot is hozhatnak az országnak és a politikai vezetésnek.

³² Andics Erzsébet (1902–1986) történész, kommunista politikus, országgyűlési képviselő, egyetemi tanár, oktatási miniszterhelyettes

³³ Sík Endre (1891–1978) afrikanista, író, politikus, diplomata, követ, nagykövet, külügyminiszter-helyettes, külügyminiszter (1958–1961)

Germanus 1957-es egyiptomi és szíriai utazása

z 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, illetve annak brutális elfojtása, majd a sztrájk és a berendezkedő Kádár-rendszer megtorló politikája jó darabig lehetetlenné tette Germanus újabb külföldi útjait. Magyarországnak a forradalom véres leverése és az ország elszigetelődése után konszolidálnia kellett a nemzetközi kapcsolatait is. Sipos Péter történész helyesen mutat rá írásában, hogy a

„Kádár-kormány számára – az NDK-hoz hasonlóan – elsősorban a fejlődő országokkal kialakítható kapcsolatok biztosították az első kitörési pontokat az elszigeteltségből. 1957 augusztusában Szarka Károly külügyminiszter-helyettes³⁴ vezetésével »küldöttség« járt Indiában, Burmában, Indonéziában, Nepálban, Ceylonban, Szíriában, Egyiptomban és Szudánban. A küldöttséget fogadta – többek között – Nasszer, Nehru és Bandaranaike,³⁵ a harmadik világ vezető politikusai. 1960-ban pedig Budapesten járt Sukarno,³⁶ a következő évben Kwame Nkrumah,³⁷ Ghána elnöke.³⁸ A Kádár-kormány és az ENSZ közötti viszony szempontjából fontos fejleményt jelentett, hogy 1958–1961-ben húsz afrikai ország vált függetlenné, és került be a világszervezetbe, ahol a nyugati országoktól elkülönült semlegesek tömbjét erősítették. 1960 elején létrejött a japán–magyar diplomáciai viszony, augusztusban pedig japán kereskedelmi küldöttség tárgyalt Budapesten.” (Sipos, 1996)

A magyar külügyi vezetésnek elemi érdeke volt, hogy az új afrikai és ázsiai államokkal jó és gyümölcsöző kapcsolatokat alakítson ki. Ezért gombamód szaporodtak a magyar külképviseletek Fekete-Afrikában is (pl.: Conakry, Guinea, 1959; Accra, Ghána, 1961; Bamako, Mali, 1962). A „magyar ügynek” az ENSZ napirendjéről történő levételéhez szükséges támogató szavazatokon kívül más okokból is fontos volt Magyarországnak a harmadik világgal való kapcsolatépítés. Búr Gábor kiváló tanulmánya alapján elsődlegesérdek volt a „baráti” fejlődő szocialista országok (Észak-Korea, Mongólia, Vietnam, Kuba) segítése, illetve – már inkább a hetvenes-nyolcvanas években – a „szocialista orientációjú” államok (pl. Afganisztán, Angola, Benin, Etiópia, Jemen, Kongó, Mozambik) támogatása. Továbbá fontos volt e régiók külkereskedelmének, az új piacokra való kijutásának, az exportjuknak és az importjuknak a fejlesztése is. Szép számmal jelentek meg a magyar felsőoktatási intézményekben a harmadik világból érkező ösztöndíjas, majd később önköltséges hallgatók, és sok magyar szakember tudott „tartós kiküldetésben” munkát vállalni Európán kívül, és fejlődésnek indultak a műszaki-tudományos kapcsolatok is (Búr, 2010). A harmadik világban, főleg Észak-Afrikában, illetve a szubszaharai térségben a volt gyarmattartóktól (Egyesült Királyság, Franciaország, Belgium, Spanyolország, Portugália, Olaszország) elszenvedett vélt vagy valós sérelmek, konfliktusok miatt egy, a térségben addig ismeretlen, tiszta lappal induló közép-európai kis ország biztató kilátásoknak nézhetett elébe. A magyar állam ambiciózus célkitűzéseinek elérése érdekében jó szolgálatot tehetek az országnak az afrikai és közel-keleti országok nyelvét, kultúráját, szokásait jól ismerő magyar orientalisták, kutatók, tudósok. Ebben a pezsgő nemzetközi közegben és a sok lehetőséggel kecsegtető magyar kapcsolatépítésben kapóra jött – vagy inkább jött volna – Germanus felkészültsége és lelkesedése is.

Germanus 1957-es egyiptomi útjának szervezéséről szintén rendelkezésre állnak iratok. Az út előkészítése során a Kulturális Kapcsolatok Intézete így foglalt állást a

³⁴ Szarka Károly (1923–2005) diplomata, nagykövet, külügyminiszter-helyettes (1956–1968, 1974–1983).

³⁵ Sirimavo Bandaranaike (1916–2000) Srí Lanka-i politikus, az ország és egyben a 20. század első női miniszterelnöke (1960–1965, 1970–1977 és 1994–2000).

³⁶ Lásd: *Nemzeti Filmintézet Filmarchívum*, 1960

³⁷ Kwame Nkrumah (1909–1972) ghánai politikus, az ország első miniszterelnöke és köztársasági elnöke (1957–1966).

³⁸ Lásd: *MTVA Archivum*, 1961.

Külügyminisztériumnak „Germanusz [*Sic!*] professzor egyiptomi utazásáról”:

„... közöljük, hogy Germanus professzor egyiptomi tanulmányútját megfelelő hozzájárulással és útiköltség fedezésével támogatjuk. Ily módon úgy gondoljuk, hogy a tanulmányút az egyiptomi fél anyagi hozzájárulása nélkül is megvalósítható. Fentiekről Germanus professzort is értesítettük, és kérjük erről a kairói nagykövetséget is értesíteni szíveskedjen.” (MNL OL, 1957a) Kós Péter,³⁹ a KüM IV. Politikai Osztályának vezetője a kairói nagykövetségnek küldött levelében 1957. szeptember 10-én így írt ugyanerről:

„A Kulturális Kapcsolatok Intézete átiratban értesített bennünket, hogy Germanus Gyula egyetemi tanár egyiptomi tanulmányútját megfelelő hozzájárulással és útiköltség fedezésével támogatja. Ily módon a tanulmányút az egyiptomi fél anyagi hozzájárulása nélkül is megvalósítható. Germanus Gyula egyetemi tanár október végén szándékszik Egyiptomba utazni. Útjára felesége is elkíséri, akinek költségeit a professzor fedezi. Annak ellenére, hogy a professzor utazási és ott-tartózkodási költségeit a KKI fedezi, véleményünk az, hogy Germanus Gyula addig ne utazzon Egyiptomba, amíg vagy a kairói, vagy az alexandriai egyetem hivatalos meghívást nem küld. Elvi szempontból tartjuk kívánatosnak az egyiptomi meghívás kézhezvételét, különösen az után, hogy szeptember 5-én aláírásra került a magyar–egyiptomi kulturális egyezmény. (...) Kérjük Ügyvivő elvtársat, hogy a hivatalos meghívást a lehető legrövidebb időn belül intézze el.” (MNL OL, 1957a). Később Kós már a kiutazással kapcsolatos konkrét teendőket vázolta fel a nagykövetségnek az 1957. december 3-án küldött üzenetében:

„Nagykövet elvtárs tájékoztatására közöljük, hogy Germanus Gyula professzor december 5-én kb. 6 hetes tartózkodásra Egyiptomba utazik. Sajnálattal kellett tapasztalni, hogy Nagykövet elvtárs többszöri erőfeszítése ellenére, az egyiptomikormány nem volt hajlandó meghívni az orientalista professzort. Ilyen körülmények között a KKI és a Külügyminisztérium közösen fedezi a professzor egyiptomi látogatásának költségeit. Kérjük, hogy a professzor érkezését közölje az illetékes egyiptomi szervekkel, és kérje azok segítségét a professzor célkitűzéseinek megvalósításában. Germanus professzor hosszabb idő óta foglalkozik az új arab irodalom kérdésével, és mostani látogatásának fő célja, hogy ismereteit tovább gyarapítsa e tárgyban. Ezért a jelenleg élő, számára még ismeretlen írókkal kíván megismerkedni és azokkal eszmecserét folytatni. (...) Nagykövet elvtárs nyújtson hathatós támogatást a professzor munkájához. (...) Célszerű volna *cocktail-party*-t szervezni a professzor tiszteletére.” (MNL OL, 1957b). Kairóból 1957. december 19-én, Szíjártó Lajos⁴⁰ nagykövet aláírásával küldtek jelentést a központnak Germanus Gyula egyiptomi útjáról, de előadóként Várkonyi Péter⁴¹ szerepelt az iraton:

„Jelentem, hogy Germanus professzor és felesége december 7-én megérkeztek. A nagykövetség a rendelet értelmében igyekszik a legmesszebbmenő segítséget nyújtani a professzor itteni eredményes munkásságához. Értesítettük az itteni Külügyminisztérium kulturális főosztályvezetőjét, továbbá a hírt megjelentettük az egyiptomi lapokban. Germanus professzor részt vesz a jelenleg Kairóban üléselő arabírók konferenciáján, amely hozzásegíti, hogy valamennyi arab íróval személyi ismeretséget köthessen.” (MNL OL, 1957c).

Ha a sikeres és eredményes egyiptomi kiutazás megszervezése kapcsán egy kicsit visszarepülünk az időben, akkor kitérünk, hogy a szálak miniszteri szintig vezettek. Szarka Károly külügyminiszter-helyettes így írt Kállai Gyula⁴² művelődésügyi miniszternek Germanus

³⁹ Kós Péter (1921–1994?) kommunista politikus, diplomata, osztályvezető, főosztályvezető, nagykövet

⁴⁰ Szíjártó Lajos (1896–1966) építészmérnök, építésügyi miniszter, diplomata, nagykövet

⁴¹ Várkonyi Péter (1931–2008) kommunista politikus, diplomata, nagykövet, országgyűlési képviselő, külügyminiszter (1983–1989)

⁴² Kállai Gyula (1910–1996) kommunista politikus, országgyűlési képviselő, külügyminiszter (1949–1951),

professzor egyiptomi tanulmányútja tárgyában 1957. május 20-án:

„Kairói követünk [a] korábbi tervek alapján megbeszéléseket folytat a kairói egyetem rektorával neves orientológusunk [*Sic!*] Dr. Germánusz Gyula egyetemi tanár egyiptomi tanulmányútja, ill. Egyiptomba történő meghívása érdekében. Az elgondolások szerint Dr. Germánusz Gyula 1957. október 1-től egy szemesztert töltene a kairói egyetemen mint meghívott előadó. (...) A kairói egyetem rektora elvileg helyesli Germánusz professzor tanulmányútját, és hajlandóságot is mutat a meghívás elküldésére. Germánusz Gyula egyiptomi útját az arab országokban folytatott külpolitikai munkánk elősegítése szempontjából a Külügyminisztérium pártfogolja. Mielőtt kairói követségünket további lépések megtételére utasítanám, kérem Miniszter elvtársat, közölje elvi álláspontját.” (MNL OL, 1957d). Germanusék esetében is mindig fontos tisztázandó kérdés volt a kiutazás – sokszor tetemes – költségeinek az előteremtése. A kairói út finanszírozása ügyében így írt Rózsa Irén,⁴³ a KKI főtitkára Szarka Károly külügyminiszter-helyettesnek 1957. november 22-én:

„... közöljük, hogy Germanus professzor és felesége egyiptomi utazásának költségeit felerészben – 150 egyiptomi font – Intézetünk vállalja. Tudomásul vesszük, hogy a költségek másik felét a Külügyminisztérium vállalja” (MNL OL, 1957d). Az 1957-es utazásköltségvetése kapcsán a Külügyminisztérium IV. Politikai Osztályának az 1957. december 21-én, Havasi Béla⁴⁴ egyiptomi előadó által készített összegző feljegyzését idézhetjük Germanus külföldi útjairól:

„Germanus Gyula professzor december 4-én Egyiptomba utazott, hogy anyagokat gyűjtsön az arab irodalomról szóló művének befejezéséhez és megtartsa székfoglalóját az Arab Nyelvakadémián. [*Sic!*] Az utazás és a kb. egy hónapnyi ott- tartózkodás költségeinek fedezésére a Külügyminisztérium és a Kulturális Kapcsolatok Intézete 150-150 egyiptomi fontot folyósított. Germanus professzor a napokban meghívást kapott a szír [*Sic!*] egyetemi tanácstól, hogy egy hetet töltsön Szíriában. Ottani költségeinek fedezésére a tanács 400 szír fontot ajánlott fel. Ez az összeg hozzávetőlegesen fedezi az egyhetes ott-tartózkodás költségeit. (...) Az elmúlt héten indiai részről is megerősítették Germanus professzor meghívását. Rahman⁴⁵ indiai ideiglenes ügyvivő [a] Kós elvtársnál tett látogatás során közölte, hogy Germanus professzort az indiai kormány kéthavi tartózkodásra meghívja Indiába [az] egyiptomi útja után. Egyben tudatta, hogy az összes ott-tartózkodási költségek az indiai kormányt terhelik, az oda- és visszautazási költségekről azonban nem gondoskodnak. (...) Javasoljuk, hogy a Külügyminisztérium a KKI-vel közösen fedezze Germanus professzor és felesége Kairó–Damaszkusz–Delhi–Budapest repülőút költségeit.” (MNL OL, 1957e). Lényegében hasonló tartalmú levelet küldött a KüM a KKI-nek is Kós Péter osztályvezető aláírásával 1957. december 24-én, amelyben „javasolták, hogy a KüM és a KKI 50-50%-os arányban fedezze a professzor és felesége repülőútköltségeit, ill. sürgős állásfoglalást kértek az ügyben” (MNL OL, 1957e).

A továbbiakban már a rutinszerű egyeztetésekre került sor Germanus útja kapcsán a Külügyminisztérium és a kairói magyar nagykövetség között. Szíjjártó Lajos kairói magyar nagykövet aláírásával, de előadóként ismét Várkonyi Péter feltüntetésével az alábbi jelentés

művelődésügyi miniszter (1957–1958), államminiszter (1958–1960), a Minisztertanács elnökhelyettese (1960–1965), a Minisztertanács elnöke (1965–1967), az Országgyűlés elnöke (1967–1971).

⁴³ Rózsa Irén (?–?) diplomata, főosztályvezető-helyettes, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének főtitkára (1956–1959), ügyvivő

⁴⁴ Havasi Béla (1931–2011) diplomata, főosztályvezető-helyettes, nagykövet, külügyminiszter-helyettes (1988–1990), helyettes államtitkár (1990, 1994–1996)

⁴⁵ Mohamed Attour Rahman (?–?) indiai diplomata, a budapesti indiai nagykövetség ideiglenes ügyvivője 1956–1957 között.

érkezett a központhoz az út tárgyában 1958. január 14-én:

„Germanus Gyula professzort kairói tartózkodása alatt a nagykövetség mindenben segítette. Látogatásának kimagasló eseménye volt az itteni Tudományos Akadémia szótárkészítő bizottságában tartott előadása. Ez az előadás nagy sikert aratott, ésnövelte az itteni tudósok körében a professzor népszerűségét. Január 10-én a professzor elutazása előtt *cocktailt* adtam mintegy 50 kulturális, irodalmi személyiség részvételével Germanus professzor tiszteletére. (...) részben a professzor régebbi, továbbá a most szerzett kapcsolatai, részben új kapcsolatok vettek részt. (...) Germanus professzor feleségével január 16-án utazott Damaszkuszba.” (MNL OL, 1958a). Kós Péter, a KüM IV. Politikai Osztályának vezetője 1958. február 8-án kelt kritikus válaszában a központ elégedetlenségének adott hangot, és több hibát, illetve figyelmetlenséget is felrótt a nagykövetségnek:

„Nagykövet elvtárs (...) jelentése nem foglalkozik megfelelő részletességgel Germanus professzor egyiptomi tartózkodásával. Ismeretes, hogy több év óta komoly erőfeszítéseket tettünk, hogy Germanus professzor megejthesse [a] tudományos kutatása és az egyiptomi–magyar kapcsolatok szempontjából is fontos egyiptomiutazását. Valószínűnek tartjuk, hogy a látogatás mindkét szempontból hasznos volt. Feltétlen szükségesnek tartanánk, ha Nagykövet elvtárs részletesebben beszámolna a professzor látogatásának eredményeiről, és rámutatna azokra a lehetőségekre, melyek Germanus Gyula ott-tartózkodása és ottani tevékenysége következtében felmerültek, továbbá javaslatokat tenne ezen lehetőségek jövőbeni kiaknázására vonatkozóan. (...) felterjesztette a *cocktailra* meghívottak névsorát, de nem tűnik ki, hogy a rendezvényen kik jelentek meg. A felterjesztett fényképek hasznosságát nagyban emelné, ha fel volna tüntetve, hogy kik szerepelnek rajtuk. Fényképek felterjesztésénél a jövőben mindig írják rá a képek hátlapjára a rajtuk szereplő személyek neveit és funkcióit.” (MNL OL, 1958a). A kairói nagykövetség viszontválasza szintén nem késlekedett sokáig. Szijártó nagykövet ezt írta magyarázatként a központnak 1958. február 26-án:

„Germanus professzor kairói látogatása alkalmával tudományos munkájával foglalkozott. A hivatalos szervek – miután a meghívást lemondták – tartózkodtak mégaz érdeklődéstől is, hiszen az ügy kellemetlenül érintette őket. A professzor arra kért bennünket, hogy megfelelő nyugalmat biztosítsunk részére, hogy [a] tudományos szempontból fontos tanulmányait zavartalanul folytathassa. Nagykövetségünk mindenben a rendelkezésére állt (fordítás, egyéni kérések, stb.), hogy munkáját megkönnyítse. A magyar–egyiptomi kapcsolatok szempontjából a professzor látogatását igyekeztünk a legmesszebbmenőkig kihasználni. Sokat tettünk a látogatás sajtóvisszhangjának biztosítása érdekében, cikkét közöltük bulletinünkben, s a *cocktail* alkalmából biztosítottuk tudományos és kulturális kapcsolatainak bővítését. (...) A rendezvényre meghívottak közül mindössze 6 személy nem jött el.” (MNL OL, 1958b).

Megkockáztatható az a feltételezés, hogy a Külügyminisztériumban nem mindenki értett egyet Germanus kairói útjával és programjával, sokan irigyek is lehettek a sikereire, kapcsolatrendszerére, ezért kellett a támogatóinak alaposabban megindokolniuk és dokumentálniuk az út hasznosságát. Továbbá talán a hírhedt Kós Péter (alias Lev Konduktorov), azaz a későbbi washingtoni magyar nagykövet és ENSZ-főképviselő, illetve a korábbi építésügyi miniszterből nagykövetté avanszált Szijártó között is lehetett szakmai rivalizálás, esetleg más okokra visszavezethető ellenszenv. Mindketten a Szovjetunióban éltek sokáig (Kós ott is született), így moszkovita kommunistának számítottak, és kiváló NKVD-s kapcsolatokkal rendelkeztek.

Germanus Egyiptom után Szíriában folytatta az útját. E fázis előkészítéséről Bajnok József,⁴⁶ a Külügyminisztérium IV. Politikai Osztályának vezetője 1957. december 10-én

⁴⁶ Bajnok József (1914–1990) kommunista politikus, diplomata, párttitkár, osztályvezető, nagykövet

„Germanus Gyula professzor szíriai útja” tárgyában az alábbi táviratot küldte a damaszkuszi magyar követségnek:

„Tájékoztatjuk Ügyvivő elvtársat, hogy Germanus professzor f. hó 5-én elutazott Kairóba, ahol kb. 1 hónapot tölt. Onnan utazik Szudánba,⁴⁷ és még január folyamán sor kerülhet [a] szíriai utazására. Germanus professzor örömmel fogadta annak közlését, hogy a damaszkuszi egyetem szívesen látja őt. A professzor, ha Szíriába elmegy, természetesen tart előadást a damaszkuszi egyetemen is. Kérjük Ügyvivő elvtársat, közölje, Kanavati rektor kijelentése meghívásnak tekinthető-e, ha igen, akkor mit jelent ez anyagilag, számíthat-e Germanus professzor arra, hogy ott- tartózkodásának költségeit a szír szervek fedezik. Közölje továbbá, hogy az egyetem milyen program végrehajtására gondol Germanus professzor szíriai tartózkodása alatt, ezt ugyanis még Kairóban egyeztetni akarjuk vele.” (MNL OL, 1957f)

Radányi János⁴⁸ a damaszkuszi magyar követség ügyvivője nem késlekedett aválaszadással:

„Germanus professzor szíriai útjának megrendezése ügyében, mint már azt táviratilag is jelentettük, látogatást tettünk Kanavati egyetemi rektornál. Kanavati megígérte, hogy részéről igyekezni fog Germanus professzor szíriai utazását megrendezni. Azonban a meghívás gyakorlati részét Tarabuluszi egyetemi professzor intézte el. Tarabuluszi december 18-án látogatást tett követségünkön és közölte, hogy az egyetemi tanács szívesen látja Germanus professzort Damaszkuszban egyheti időtartamra... a szír egyetem két előadás megtartását várja tőle... a szír egyetemi tanács Germanus látogatásának idejére 400 szír fontos keretet biztosított. Tarabuluszi reményét fejezi ki, hogy Germanus eleget tesz meghívásuknak, s szeretnék, ha január hóban Damaszkuszban találkozónának a magyar tudóssal.” (MNL OL, 1957g)

Kitekintve a professzor útjainak kulisszatitkaiból, érdemes megjegyezni, hogy abban az időszakban kezdődött a magyar egyiptológusoknak és régészeknek a „terepen” történő megjelenése is. Elsőként Dobrovits Aladár⁴⁹ művészettörténész, egyiptológus, egyetemi tanár járt Egyiptomban, 1956. október-novemberben, majd 1959-ben. Ezt követően, 1964-ben, Magyarország az UNESCO által szervezett „Nagy núbiai mentőakció” elnevezésű nemzetközi összefogásba saját expedícióval is bekapcsolódott.

„A Castiglione László⁵⁰ régész, művészettörténész által vezetett csapat a Szépművészeti Múzeum, az ELTE és az MTA Régészeti Intézetének kiváló munkatársaiból (Varga Edith⁵¹ egyiptológus, muzeológus; Kákósy László⁵² egyiptológus; Barkóczy László⁵³ régész és Salamon Ágnes⁵⁴ régész) állt össze. Az expedíció eredményeként napvilágra került egy késő-antik, kora-keresztény [*Sic!*] város, Abdallah Nirqi, utcahálózatával, lakóházaival és temetőjével. A feltárt leletek egy része leletmegosztás során Magyarországra került és a Szépművészeti Múzeum gyűjteményét gazdagítja. A nemzetközi összefogásba való magyar bekapcsolódás jelentősen növelte a magyar tudomány nemzetközi hírét, és hosszabb távon megalapozta a tervszerű magyar ásatásokat Egyiptomban.” (Lassányi, 2005)

A későbbiekben jelentősek voltak Kákósy professzor további kutatásai, valamint Wessetzky Vilmos⁵⁵ egyiptológus, történész és Török László⁵⁶ ókortörténész, nubiológus útjaiis.

⁴⁷ Germanus Gyula sohasem jutott el Szudánba.

⁴⁸ Radányi János (1922–?) diplomata, osztályvezető, nagykövet, egyetemi tanár az USA-ban.

⁴⁹ Dobrovits Aladár (1909–1970).

⁵⁰ Castiglione László (1927–1984).

⁵¹ Varga Edith (1931–2020) egyetemi tanár

⁵² Kákósy László (1932–2003) egyetemi tanár, az MTA tagja

⁵³ Barkóczy László (1919–2017).

⁵⁴ Salamon Ágnes (1923–1986)

⁵⁵ Wessetzky Vilmos (1909–1997) filológus, c. egyetemi tanár

⁵⁶ Török László (1941-2020) régész, az MTA tagja

Germanus 1959-es látogatása Egyiptomban

Germanus Gyula 1959 októberében levelet kapott az Új Arab Irodalmi Szövetség elnökétől, Mohamed Abdul Moneim Hafádzstól. A híres professor így írt magyar partnerének:

„Mélyen Tisztelt Dr. Germanus! (...) Az Új Arab Irodalmi Szövetség megbízásából értesítem, hogy annak az évfordulónak az alkalmából, hogy 50 esztendeje foglalkozik orientalisztikával, az Új Arab Irodalmi Szövetség a következő határozatot hozta: 1) Az Új Arab Irodalmi Szövetség igazgatótanácsának ülése Önt a Szövetség tiszteletbeli tagjává választotta. 2) A Szövetség kulturális hetet szervez, amelyen ismertetni fogják Germanus Gyulának [a] kulturális és orientalisztikai, valamint az arab népnek tett szolgálatait. 3) A Szövetség egy könyvet ad ki Germanus Gyuláról. 4) A világirodalommal foglalkozó egyesületeket felkérjük arra, hogy vegyenek részt a Germanus-héten, amelyet a Szövetség Kairóban, 1959. november hónapban fog megrendezni.” (MNL OL, 1959a). Ehhez kapcsolódóan Széphelyi Zoltán,⁵⁷ a Külügyminisztérium osztályvezető-helyettese (Germanus korábbi tanítványa) 1959. október 12-én így írt a kairói nagykövetségnek, „Germanus Gyula professor meghívása Egyiptomba” címmel:

„Germanus Gyula professor levelet kapott az Új Arab Irodalmi Szövetségtől, melynek magyar fordítását csatoltan megküldjük. A levélből kitűnik, hogy Germanus tiszteletére több rendezvényt szerveznek. Véleményünk szerint hasznos volna, ha Germanus professor meghívást kapna, és részt vehetne a rendezvényeken. Ezt össze lehetne kapcsolni a professor azon óhajával, hogy két hónapot Egyiptomban töltsön. Ismeretes, hogy most dolgozik »Az új arab irodalom« c. nagyobb terjedelmű könyvén, melynek befejezéséhez elengedhetetlenül szüksége volna arra, hogy a helyszínen tanulmányozza a jelenlegi irodalom problémáit. Kérjük, hogy Nagykövet elvtárs Germanus professor terveinek ismertetésével eszközölje ki a hivatalos szerveknél a professor 2 hónapra szóló meghívását. Az útiköltség és ott-tartózkodási költségek – elgondolásunk szerint – az egyiptomi felet terhelnék. A professzort elkísérné útjára felesége is. Várjuk Nagykövet elvtárs jelentését.” (MNL OL, 1959b). Germanusék 1959-es fogadtatása és a kairói magyar külképviselet munkatársainak a viselkedése a professor szerint végtelenül kínos, rá nézve dehonesztáló, néhol botrányos volt. Szöveghűen idézhetjük Germanus „Pro Memoria Sík Endre külügyminiszter elvtársnak” című, 1960. január 19-én kelt, szigorúan bizalmas minőségű feljegyzését:

„Amidőn köszönetet mondok, hogy külügyminiszter elvtárs egyszeri bejelentésreszinte órákon belül lehetővé tette, hogy 1959. november 26-án Kairóba utazzak, és részt vehessek az Arab Irodalmi Szövetség által tisztelemre rendezett ünnepély utolsó ülésén, az Arab Tudományos Akadémia szótárbizottsági tárgyalásain, az Akadémia ülészakának megnyitásán, előadáson a rádióban »A gazdasági és társadalmi háttére a nyelvek fejlődésének, különös tekintettel az arab nyelvtörténetre« c., kötelezve érzem magam, hogy kairói utam egyes mozzanatairól beszámoljak.

Feleségem útlevelét a Külügyminisztérium útlevélosztálya állította ki, és amidőn Havasi Béla elvtárustól azt átvettem, többszöri kérdésemre azt a választ kaptam, hogy teljesen rendben van. A »röptéren« az utolsó pillanatban kiderült, hogy hiányzik belőle 300 Ft-nyi illetékbélyeg, amely nélkül az útlevel érvénytelen. Kölcsönkaptunk, utazhattunk. A nagykövetség későn kapta meg a táviratot, a fogadásunkra kiküldött Biró kultúratanácsos rendkívül fonákul viselkedett, a csomagok hordári díját a véletlenül jelenlévő [Sic!] dr. Gál László[a] kereskedelmi kirendeltség tisztviselője fizette ki. Biró a nála lévő 2 fontot kölcsönadta. Másnap megjelentem a kairói nagykövetségben, Szijártó Lajos nagykövet elvtárs azzal repült Budapestre, és őt Nagy

⁵⁷ Széphelyi Zoltán (1928–1988) diplomata, főosztályvezető, nagykövet.

Lajos⁵⁸ tanácsos helyettesítette. Amidőn Nagy Lajos elvtársnak előadtam, hogy teljesen pénz nélkül állok, túlhumorizálta a helyzetet, kijelentette, hogy „pénz nincs, ital nincs” – csak Biró elvtársnak van pénze, amire ez szabadkozott. Következő napdr. Gál László közölte, hogy a Külügyminisztériumból a 100 font megérkezett, amint ezt Biró elvtárs üzeni. Erre telefonon jelentkeztem Biró elvtársnál, aki megígérte, hogy elhozza a szállodába. Órákig várt, majd közölte, »hogya 50 piaszter taxiköltséget megtéríték, akkor kihozza.« Nota bene a taxiköltség oda-vissza maximum 30 piasztert tesz ki. Erre magam rohantam ki a nagykövetségre, átvettem az összeget és kifizettem Biró elvtársnak a 2 font kölcsönt. (...) A külügyminisztérium protokollfőnöke, Abdul Hamid Nafezáde baráti ebédet adott tiszteletemre. (...) Az ebédnél [a] megtiszteltetés jeléül az asztalfőre ültettek, *nagy bánatomra Nagy Lajos elvtárs kijelentette, hogy azt az arab nyelvet, amelyet én beszélek, csupán 300 ember érti. Vajon honnan merítette ezt?* Nem szólva arról, hogyha ez az abszurd állítás helytálló lenne [-] mint ahogy nem az, és merő tudatlanságot árul el [-,] miért teszi ezt egy, a pillanatban exponáltan reprezentatív honfitársa ellen, az EAK külügyminisztériumának protokollfőnökének ebédjén? Kijelentése általános megrökönyödést váltott ki, és a protokollfőnök és felesége hevesen magyarázták, hogy ez az egész művelt arab világ nyelve Marokkótól a Perzsa-öböl, és engem ennek mesterének és tanítójuknak tekintenek, és örülnek, ha [a] hibáikra felhívom [a] figyelmüket. Az Arab Tudományos Akadémia téli ülészakájának megnyitására engem jelöltek előadónak. (...) Előadásomon magyar hivatalos részről senki sem jelent meg. (Biró kultúr tanácsos és az MTI képviselője.) Később kiderült, az Azhar mecsetbe, azután az egyetemre hajtottak, és sehogy sem találták a Tudományos Akadémiát. (...) Kairói tartózkodásom nem volt eredménytelen. (...) Készülő könyvemhez gazdag anyagot gyűjtöttem[,] és Magyarország számára számos új barátot szereztem.” (MNL OL, 1960a). A Külügyminisztérium reakciója a panaszlevélre nem késlekedett. Széphelyi Zoltán mb. osztályvezető 1960. március 11-én így írt a kairói nagykövetségnek:

„Mellékelten megküldjük Germanus Gyula professor Sík Endre külügyminiszter elvtársnak írott levelét. Germanus professor leveléből sajnálattal értesültünk, hogy a nagykövetség megközelítően sem biztosított olyan figyelmet a professzornak, amelyet megérdemelt volna. Sőt a levélből az tűnik ki, hogy Nagy elvtárs az említett ebéd alkalmával diszkreditálni igyekezett a professzort, amit akkor sem lett volna szabad megtenni, ha helytálló volna Nagy elvtárs véleménye. Ha figyelembe vesszük, hogy Germanus professor esetében nemcsak egy magyar egyetemi tanárról és elismert orientalistáról, hanem az országgyűlés képviselőjéről van szó, akkor Nagy elvtárs kijelentését politikai hibának kell számítani. A kérdésben természetesen nem akarunk egyoldalúan végleges álláspontot kialakítani. Kérjük Nagykövet elvtársat, hogy a levélben érintett beosztottak igazoló feljegyzése alapján küldjön jelentést a problémáról. Germanus professor kairói látogatásával kapcsolatban Nagykövet elvtárs semmiféle jelentést nem terjesztett fel. Minden más körülményt figyelmen kívül hagyva, már maga ez a tény is mutatja, hogy a látogatásnak a Nagykövetség egyáltalán nem tulajdonított fontosságot, és nem használt ki egy ilyen látogatásból adódó lehetőséget.” (MNL OL, 1960a). Szijártó Lajos kairói magyar nagykövet alaposan kivizsgálhatta az esetet, mert csak 1960. május 4-én küldte el a szigorúan titkos minőségű válaszát a központnak Germanus Gyula professor egyiptomi látogatása tárgyában:

„Germanus professor kairói látogatása a követséget váratlanul érte. Utazásáról nem kaptunk értesítést, látogatásának céljáról és a követség ezzel kapcsolatos feladatára vonatkozóan sem jött utasítás a központtól. Germanus professor Kairóba érkezésének napján kaptunk egy szokványos táviratot, melyben értesítettek érkezésének időpontjáról. A követség részéről Biró elvtárs kiment eléje, a professor azonnal pénzt kért. Pénz kiadására a követség nem kapott utasítást. Biró elvtárs asaját pénzből adott néhány fontot a professzornak.

⁵⁸ Nagy S. Lajos (1924–2007) diplomata, osztályvezető, nagykövet.

Germanus Gyula professzor [a] megérkezését követően, miután én nem voltam Kairóban, felkereste Nagy Lajost, és elmondotta, hogy a Központ [a] számára 150 fontot átutalt. Ilyen utasítás még ekkor sem volt birtokunkban. A professzor rendkívül felháborodott, mikor sajnálattal közöltük, hogy nincs módunkban engedély nélkül kiutalni a kért 150 fontot. Ígéretet kapott, hogy a pénzt megsürgetjük. Erre nem került sor, mert időközben utasítás jött, hogy fizessünk ki a professzornak 100 egyiptomi fontot. Erről Nagy Lajos azonnal értesítette a professzort. A dolog lényege, hogy Germanus professzor rendkívül elégedetlen volt. Először, mert nem kapta meg azonnal a pénzt, másodsor, mert a 150 font helyett csak 100-at kapott. Germanus Gyula állítása a Nafeh Zade ebédjén elhangzottakról [–] igen enyhén szólva [–] tévedésen alapszik. A professzor érthetetlen módon állítja be a beszélgetést, ami az asztalnál folyt. Szó sem volt diszkreditálási kísérletről, amit Nagy Lajos akkor sem tehetett volna meg, ha ezt akarta volna, hiszen mint Germanus professzor maga állítja, őt az arab nyelv mesterének és tanítójának tekintik az arab világban. Az asztalnál nem volt megrökönyödés, és Germanus professzort senkinek senkitől nem kellett megvédeni. Az ebéden nagyon jó hangulat volt. Érthetetlen Germanus professzor levelének rosszindulatú kicsengése, amelyet a követség még abban az esetben sem érdemel ki, hogy elismeri, hogy személyével és utazásának fontosságával nem kellőképpen foglalkozott, mert mindenkor rendelkezésére álltunk, bármilyen kérdéssel fordult hozzánk.” (MNL OL, 1960b). A nagykövetség részletes jelentésére Széphelyi Zoltán mb. osztályvezető az alábbi választ küldte 1960. június 29-én:

„Nagykövet elvtárs 1959. október 12-én rendeletben kapott utasítást arra, hogy eszközölje ki Germanus professzor kairói látogatását. Miután Nagykövet elvtárs erre a rendeletre nem válaszolt, a Külügyminisztérium és a Kulturális Kapcsolatok Intézete vezetői néhány nappal a Germanus-hét kezdete előtt úgy döntöttek, hogy a professzor a mi költségünkön utazzék Kairóba. Ilyen körülmények között nem volt mód arra, hogy a Központ újabb rendeletet küldjön ki a professzor látogatásával kapcsolatos részletes feladatokról. Az utazásról sem tudunk előbb értesítést adni, (...) így érthető az, hogy a professzor látogatására a nagykövetség nem készülhetett fel megfelelően. (...) A Központnak a váratlan, gyors utaztatásból adódó késői intézkedése hozzájárult azokhoz a hibákhoz, melyeket a nagykövetség Germanus professzor látogatásával kapcsolatban elkövetett. Korábban tett megjegyzéseink és a fentiek figyelembevételével ezt az ügyet lezártuk tekintjük.” (MNL OL, 1960c)

Kitekintés a későbbi időszakra

Feltételezhető, hogy a professzorban maradt 1959-es túske nem sokáig fájhatott neki, mert azt követően a téli hónapok nagy részét szinte minden évben Kairóban és Damaszkuszban töltötte feleségével – kellemes környezetben, az egyiptomi és szíriai barátai meghívását és a magyar kormány szervek (KüM, KKI, MNB stb.) apanázsát élvezve. Munkahelye, az Eötvös Loránd Tudományegyetem vezetése is egészen a professzor nyugdíjba vonulásáig (1964. augusztus) tolerálta a hosszú „alkotói” szabadságokat (Udvarvölgyi, 2012). Azonban – ismervén Germanus külügyminisztériumi kapcsolati rendszerét – az is könnyen elképzelhető, hogy az ominózus levélben megemlített magyar diplomaták a legközelebbi hazautazásuk alkalmával alaposabb „fejmosást” kaphattak a központban. A professzor keze messzire elért, a Budapestre akkreditált diplomáciai képviselők által adott fogadások rendszeres meghívottja volt, sokszor találkozott párt- és állami vezetőkkel, a megjelenő könyvei tiszteletpéldányait a Kádár-korszak vezető elitjéhez is rendszeresen eljuttatta. De komolyan vette az országgyűlési képviselői munkáját is – az akkori „látszatparlamentben”.

Összefoglalás

Összegzésképpen megállapítható, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található, a magyar misszióktól, a Külügyminisztériumtól, illetve a Kulturális Kapcsolatok Intézetétől származó iratok azt támasztják alá, hogy a külképviseletek sokszor inkább kényszerű teherként, mintsem kihasználható lehetőségként tekintettek az örökifjú professzorra. Germanus kétségtelenül „nehéz ember” volt, sokszor anyagias, sértődékeny, fecsegő és hiú, ugyanakkor joviális, bölcs és előrelátó. Egy tudatosabb stratégiával, koordináltabb együttműködéssel nemcsak a tudományos-kulturális, hanem a politikai, sőt a gazdasági kapcsolatépítéshez is effektívebben hozzájárulhatott volna az Al-Azhar Egyetem egykori diákja és oktatója. Különösen egy olyan relációban (az arab világ), ahol – véleményem szerint – a személyes kapcsolatok varázsa, a tökéletes nyelvtudás, a hírnév és a *hadzsi* nimbusza sokszor többet ér bármely kifinomult tárgyalástechnikánál és vonzó üzleti tervnél.

Irodalomjegyzék

- Afrika-tanulmányok* (2007). Gamal Abdel Nasszer. A letöltés ideje: 2021. május 30. http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/gamal_abdel_nasszer.html.
- Búr Gábor (2010). Hungarian Diplomacy and the Non-Aligned Movement in the Cold War. In Majoros István, Maruzsa Zoltán és Rathkolb Oliver (szerk.), *Österreich und Ungarn im Kalten Krieg* (353–372. o.) A letöltés ideje: 2021. május 30. <http://afrikatudastar.hu/HU/magyar-afrika-tudas-tar/item/319-hungarian-diplomacy-and-the-non-aligned-movement-in-the-cold-war-magyar-diplomacia-es-az-el-nem-kotelezettek-mozgalma-a-hideghaboru-idejen-bur-gabor>.
- Fügedi Nóra (2012). Magyar kultúra a világban. Egyiptomi-magyar kulturális kapcsolatok 1945-1964. *Acta Historica*, 134, 143–151. A letöltés ideje: 2021. május 30. <https://core.ac.uk/download/pdf/229398101.pdf>.
- Germanus Gyula (1984). *Kelet varázsa*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- J. Nagy László (2015). Magyar–egyiptomi kapcsolatok a második világháború után (1947–1955). *Belvedere Meridionale*, 27(3), 15–22. A letöltés ideje: 2021. június 2. http://www.belvedere-meridionale.hu/wp-content/uploads/2015/osz/02_Nagy_2015_03.pdf.
- Kiss Dávid Sándor (n.d.) Germanus Gyula. *Terebess Ázsia E-tár*. A letöltés ideje: 2021. június 2. <https://terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html>.
- Krajcsír Lukács (2015). Az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási egyezmény és következményei: Nasszer „keleti nyitása”. *Belvedere Meridionale*, 27(3), 23–33. A letöltés ideje: 2021. június 2. http://www.belvedere-meridionale.hu/wp-content/uploads/2015/osz/03_Krajcsir_2015_03.pdf.
- Kubassek János (2013). Germanus Gyula (1884–1979) és a Kelet világa. Bonyodalmak Bécsben, majd Kairóban, Arábiában és Budapesten – egy fegyelmi eljárás tanulságai elfeledett dokumentumok tükrében. In Székely Szabó Zoltán (szerk.), *Ami minket összeköt* (39–88. o.)
- Lassányi Gábor (2005). Magyar Merowe-gát Régészeti Projekt. Leletmentés. *Az Ókori Egyiptom*. A letöltés ideje: 2021. június 3. <http://egyiptom.freeweb.hu/merowe/>.
- MNL OL (1954a). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 7 d. 5/f 10/09211.1-3.1954.
- MNL OL (1954b). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 7 d. 5/f 10/09211/2/titk.1954.MNL

- OL (1954c). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 7 d. 5/f 10/361/1954/TESzO.
- MNL OL (1954d). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 7 d. 5/f 10/09211/1/titk./1954.MNL OL (1957a). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 16. d. 18/g 8/001619/4/1957.
- MNL OL (1957b). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 16. d. 18/g 8/001619/11/szig. t. MNL OL (1957c). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 16. d. 18/g 8/08/7/1957. szig. t. MNL OL (1957d). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 16. d. 18/g 8/002484/szig. t.
- MNL OL (1957e). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 16. d. 18/g 8/002484/2/szig. t.MNL OL (1957f). XIX-J-1-k 1945–1964 Szíria 2-el 5/i 2/46-41. 5/l.
- MNL OL (1957g). XIX-J-1-k 1945–1964 Szíria 2-el 5/i 2/46-41. 2/5-1 adm.
- MNL OL (1958a). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 16. d. 18/g 8/001019/szig. t. MNL OL (1958b). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 16. d. 18/g 8/001019/1958/szig. t. MNL OL (1959a). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 17. d. 18/g 3/002385/1-ig/1960.
- MNL OL (1959b). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 17. d. 18/g 3/005946/szig. titk. MNL OL (1960a). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 17. d. 18/g 3/002385/sz. titk. MNL OL (1960b). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 17. d. 18/g 3/105/Szig. titk./1960. MNL OL (1960c). XIX-J-1-k 1945–64. Egyiptom – Admin 17. d. 18/g 3/002385/1/szig. titk. Pap Jenő (1961). Külkapcsolat – Kwame Nkrumah ghánai elnök Budapesten. *MTVA*
- Archívum*. A letöltés ideje: 2021. június 3. <https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO-bzBta2xKSEFyTS9ZU25qdjBLc0ZsQT09>.
- Múlt-kor* (2003). 85 éve született Nasszer. A letöltés ideje: 2021. június 6. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=360>.
- Nemzeti Filmintézet Filmarchívum* (1960). Távolkeleti vendég. A letöltés ideje: 2021. június 6. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=16363>.
- Sáringér János (szerk.) (2016). *A szuezi válság és Magyarország 1956. Diplomáciai iratok az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, illetve a szuezi válság történetéhez*. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet. A letöltés ideje: 2021. június 6. https://veritasintezet.hu/images/kiadvanyok/kotetek/VK7-A_szuezi_valsg.pdf.
- Sipos Péter (1996). Külpolitika és konszolidáció, 1957–1963. *História*, 18(4), 29–30. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/96-04/index.html>.
- Udvarvölgyi Zsolt (2012). Germanus Gyula az MTA és az ELTE dokumentumainak tükrében. *Vallástudományi Szemle*, 8(1), 125–141.
- Udvarvölgyi Zsolt (2018). Dálnoki Veress Lajos vezérezredes 1947. évi letartóztatásának körülményeiről. *Valóság*, 61(6), 55–62.
- Udvarvölgyi Zsolt (2019). Negyven éve hunyt el Germanus Gyula keletkutató, utazó, egyetemi tanár. *Valóság*, 62(11), 63.
- Udvarvölgyi Zsolt (2020a). A magyar–közel-keleti tudományos-kulturális kapcsolatok egy epizódja. Germanus Gyula egyiptomi és szíriai útjai a magyar diplomáciai jelentések tükrében. In Nagy Henrietta (szerk.), *Absztraktfüzet* (14. o.) A letöltés ideje: 2021. május 21.
- http://portal.tpfk.hu/Data/Sites/1/media/Dokumentumok/konferenciak/absztraktfuzet_2020.pdf.

Udvarvölgyi Zsolt (2020b). Nasszer elnök magyar „barátja”. *Valóság*, 63(2), 96–100.

Ujváry Gábor (szerk. (2017). *A szuezi válság és Magyarország – 1956. Tanulmányok. Veritas füzetek 6.* Budapest: Veritas Történetkutató Intézet. A letöltés ideje: 2021. június 6.
<http://www.mek.oszk.hu/20000/20060/20060.pdf>.